

Gheorghe Gh. Mârzescu

*Fapte
și impresii zilnice
(1917-1918)*

*Curtea
Veche*

GHEORGHE GH. MĂRZESCU (1876–1926) a fost unul dintre fruntașii Partidului Național Liberal din primele decenii ale veacului trecut. Era fiul unui alt cunoscut om politic liberal din a doua jumătate a secolului XIX, Gh. (Ghiță) Mărzescu (1834–1901), profesor universitar de drept civil la Iași, de două ori ministru al Cultelor (1869–1870, 1896–1897).

După studii de drept la Iași, București și Paris, Gh.Gh. Mărzescu a intrat de timpuriu în politică. În 1896, a fost numit șef de cabinet la ministerul condus de tatăl său. A ocupat diferite funcții în Iașii natale, printre care și aceea de primar al orașului. La 11 decembrie 1916, când începuse greul refugiului autorităților române în capitala Moldovei, în urma ocupării Bucureștilor și a unei bune părți din Regatul de atunci de trupele Puterilor Centrale, Gh.Gh. Mărzescu a intrat în guvernul condus de I.I.C. Brătianu, fiind numit ministru al Agriculturii și Domeniilor.

După război, a mai primit și alte portofolii în cabinetele liberale: Interne (1918–1919), Muncă și Ocrotiri Sociale (1922–1923), Justiție (1923–1926). În 1924, ca ministru de Justiție, a dat mai multe legi prin care se interziceau activitățile subversive ale unor persoane și organizații, se reglementa dobândirea cetățeniei române, precum și o lege pentru reprimarea infracțiunilor contra liniștii publice, conform căreia delictele politice erau socotite infracțiuni de drept comun. Legiuirile sale au scos în afara legalității Partidul Comunist din România.

Moștenirea Mărzeștilor s-a risipit în greul timpului. Au mai scăpat câteva caiete cu însemnări ale lui Gh.Gh. Mărzescu din 1917–1918, din perioada ministeriatului, și alte câteva pagini de evocări din anii copilăriei și adolescenței. Ample selecții au fost publicate, pentru prima dată, în *Magazin istoric*, nr. 10–12/1991, 1–2/1992.

Reunite acum în volum, însemnările lui Gh.Gh. Mărzescu ne relevă un memorialist înzestrat cu harul narativ. Mărturiile sale se înscriu între sursele de primă informație privind frământații ani premergători ai Marii Uniri din 1918.

GHEORGHE GH. MÂRZESCU

Fapte și impresii zilnice (1917–1918)

Ediție îngrijită și note de
IOAN LĂCUSTĂ

*Curtea
veche*

BUCUREȘTI, 2004

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

MĂRZESCU, GH.GH.

Fapte și impresii zilnice (1917–1918) / Gh.Gh. Mârzescu

ed. îngrijită de Ioan Lăcustă; București: Curtea Veche Publishing, 2004

408 p.; 20 cm

ISBN 973-669-069-5

821.135.1-94

821.135.1-4

1. Lăcustă, Ioan (ed.)

Coperta de DAN STANCIU

© Curtea Veche Publishing, 2004,
pentru prezenta ediție

ISBN 973-669-069-5

Cuvinte lămuritoare

Cartea aceasta s-a născut mai mult dintr-un joc al întâmplărilor.

În primăvara lui 1990, „scotoceam” prin colecțiile Secției de Manuscrise a Bibliotecii Academiei. Eram ajutat cu prietenească sollicitudine de colegele cercetătoare de aici. Intrau în circuit fonduri arhivistice ținute până nu demult sub interdicție. Până în 1989 puteau fi cercetate doar cu aprobări speciale. De publicat, în nici un caz.

Printre documentele memorialistice descoperite atunci, am dat și de câteva duzini de pagini dactilografiate, aparținând fostului fruntaș liberal Gheorghe (George) Gh. Mârzescu (1876–1926), cu însemnări din lunile octombrie-decembrie 1917. Anul refugiului de la Iași, când conducerea țării, în frunte cu suveranul și guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu, încercau să apere ce mai rămăsese liber din România aflată în calea năvalei armatelor Puterilor Centrale.

Am transcris și publicat aproape în întregime acele însemnări în revista în a cărei redacție lucrez, *Magazin istoric* (nr. 10–12/1991 și 1–2/1991), cu bucuria de a pune în circulație istoriografică un document memorialistic de importanță majoră. Erau însemnările unui membru marcant al guvernului de la Iași, prieten apropiat al primului-ministru I.I.C. Brătianu, care cunoștea îndeaproape lumea politică în cadrul căreia acționa și care, în scurta-i viață, lăsase amintirea unui om integru, onest, ieșit din tiparele comune ale politicienilor vremii. Era, după cum scria N. Iorga, „omul cel mai înțelegător, cel mai liber față de șeful în fața căruia ceilalți

stăteau tâmpiți și încremeniți și, adaug, cel mai sincer dintre conducătorii liberali".¹

Am regretat că documentul păstrat la Biblioteca Academiei Române nu era mai cuprinzător, pentru a putea prezenta cititorilor și alte mărturisiri ale unuia dintre cei mai avizați martori ai guvernării liberalilor și conservator-democraților din 1916–1918. Investigații în alte fonduri arhivistice la care am putut avea acces nu au dus decât la descoperirea altor câtorva pagini de însemnări din 1921, din timpul unei călătorii cu principalii lideri liberali în Transilvania. Le-am publicat în *Magazin istoric*, nr. 10/1994.

Între timp, fusesem contactat prin diferiți emisari, ba chiar și printr-o scrisoare personală, de doamna Jeanne Marzesco (Ionica Mârzescu), nepoata fruntașului liberal, stabilită de mulți ani la Paris. Insista să afle de unde dețineam paginile publicate, dacă mai știam de existența altora. Probabil răspunsul meu, prea simplu și negativ, nu a fost convingător, insistențele continuând ani în șir.

În vara lui 2001, prin doamna Cornelia Maria Maieru, din București, am mai primit, pe o dischetă, câteva pagini din însemnările lui Gh.Gh. Mârzescu din luna mai 1917. Față de ceea ce publicasem mi s-au părut prea lacunare, pentru a le mai tipări în revistă. Într-o carte, împreună cu altele, socoteam însă că își aveau pe deplin rostul...

Și iată că în toamna lui 2003, domnul Grigore Arsene, directorul Editurii Curtea Veche, îmi propune... să îngrijesc o ediție a însemnărilor lui Gh.Gh. Mârzescu, atâtea câte se cunosc acum, recuperate din trecerea unei istorii tragice peste România, peste mulți dintre foștii oameni politici sau intelectuali de odinioară și peste urmașii acestora.

Nu am veleități și nici aptitudini de editor de texte și îngrijitor de ediții. Vocația mea, câtă este, cred că rămâne proza. Ficțiunea. De aceea am amânat a da un răspuns. Am vrut mai întâi să citesc textul întreg, chiar dacă bună parte din el îmi era cunoscut din investigațiile anterioare.

Citind paginile rămase de la Gh.Gh. Mârzescu, nu am mai sovăit în a-mi asuma editarea lor. Pătrunsesem într-un univers

¹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost* (ediție de Valeriu și Sanda Râpeanu), București, 1972, p. 614.

fascinant, în bună parte necunoscut mie și marelui public de cititori. Ba, îndrăznesc să spun, și multor cercetători istorici.

Unsprezece luni

Lumea însemnărilor este aceea din Iași și lunilor mai 1917–martie 1918.¹

Luni în care au loc evenimente de o deosebită importanță pentru destinele României, atât prezente cât și viitoare. Se dezbat (mai-iunie) și se aprobă două legi esențiale pentru modernizarea statului român: reforma agrară și votul universal. „Aceste două mari reforme democratice, menite a schimba fața așezământului social-politic al țării — scrie Constantin Kirițescu — nu au fost cucerite prin luptă de o parte și rezistență de cealaltă, ci au fost hărăzite marilor mase chiar de către cei ce se foloseau de vechiul așezământ: marii proprietari au admis de bună voie principiul exproprierii și aleșii colegiilor restrânse și cenzitare au adoptat sufragiul universal. Este un frumos sacrificiu pe care clasele diriguitoare

¹ Amintesc, aleatoriu, câteva dintre lucrările consultate (altele vor fi citate la locul cuvenit): Anastasie Iordache, *Ion I.C. Brătianu*, București, 1994; D. Preda, *România și Antanta*, București, 1998; Ion Agrigoroiei, *Iași în 1916–1918*, Iași, 1998; Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și primului război mondial*, București, 2001; Dumitru Preda, Ștefan Pâslaru, Maria Georgescu, Marin C. Stănescu, *România în timpul primului război mondial*, București, 1996; Marin C. Stănescu, Costin Feneșan, *Lenin și Troțki versus Ludendorff și Hoffman*, București, 1999; *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova. Documente* (cuvânt înainte prof.univ.dr. Mugur Isărescu; comentariu istoric și ediție Cristian Păunescu, Marian Ștefan), București, 1999; Marin C. Stănescu, *Armata României și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România*, București, 1999; Iurie Colesnic, *Sfatul Țării, Chișinău*, 1998; Ion Calafeteanu, Viorica Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România, 1917–1918*, Chișinău, 1995; Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii. Un studiu de caz, ziarul Mișcarea* (Iași, 1918), Iași, 1999; Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România, 1918*, Chișinău, 1998; Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, (reeditare a lucrării apărute în 1929), Iași, 2001; Ion Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998; Mihai Adauge, Eugenia Danu, Valeriu Popovschi, *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917–1918*, Chișinău, 1998.

ale națiunii l-au săvârșit, în deplină conștiință a îndatoririlor lor, pentru întărirea patriei."¹

Imediat după votarea reformei agrare, se produce o criză între liberali și conservator-democrații din guvern (21 iunie), aplanată după trei săptămâni printr-o remaniere (10 iulie 1917).

Pe front, situația era tot mai tensionată. În urma izbucnirii revoluției burghezo-democratice în Rusia (27 februarie 1917), și a abdicării țarului Nicolae II, trupele rusești de pe frontul român intraseră în degringoladă. Se formează fel de fel de comitete revoluționare, incitând oștirea la insubordonare față de comandanți, la încetarea luptei și întoarcerea acasă pentru instaurarea noii ordini. Fuseseră fanatizați de promisiunile de împrăștiere cu pământ, de luare în stăpânire a fabricilor de unele reforme democratice etc.

Guvernul Kerenski, instaurat la 14 iulie 1917, adâncește degringolada, permițând crearea de tribunale mixte de soldați și ofițeri care să-și judece superiorii. Tot mai mulți ostași își părăsesc liniile de luptă, provocând dezordine și jafuri în retragerea lor.

Propaganda maximaliștilor (bolșevicilor) ia amploare, promițând tuturor o republică a egalității, libertății și fraternității. Propagandiști bolșevici se infiltrează în rândurile trupelor și ale populației civile române. Deosebit de activi sunt instigatorii socialiștilor de sub influența lui Cristian Racovski și M.Gh. Bujor.

Într-o broșură de propagandă tipărită și răspândită de „Comitetul Comunist Revoluționar Român”, în acele luni, se proclamă instaurarea republicii, „un stat fără rege sau împărat, condusă de un Consiliu ales de tot poporul, nu ca acum când numai boierii aleg. El se numește Sfatul muncitorilor și al țăranilor săraci.”²

Soldații erau instigați astfel: „Duceți-vă la sate și, ca apostolii, spuneți tovarășilor voștri că dezrobirea muncitorilor trebuie să fie făcută numai de ei, împreună cu toți cei flămânzi și nedreptățiți.

¹ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919* (ediție Constantin Kirițescu, Mircea N. Popa, Lucia Popa), București, 1989, p. 24.

² A. Costin, *Calea Robilor*, f.l., f.a., p. 20.

Să le mai spuneți că nu sunt singuri în luptă. Toate noroadele sărace din întreaga lume vor face revoluție mare, cum nu s-a mai văzut până acuma. Împărații, regii, ciococii și toți asupritorii vor fi zdrobiți, iar cei flămânzi se vor sătura și numai ei vor ține în lumea viitoare cumpăna dreptății, cumpăna mântuitoare a tuturor”.¹

Pe acest fundal de șubrețire și dezintegrare a alianței cu trupele ruse, armata română face față cu succes puternicei ofensive inamice din iulie-august 1917, stăvilind înaintarea trupelor Puterilor Centrale la Mărăști, Mărășești și Oituz. Succesul însă nu a putut fi fructificat pe deplin de partea română, datorită defecțiunii ruse de pe front și a evenimentelor care se desfășurau în Rusia într-un ritm infernal.

„În a doua jumătate a lunii august — scrie generalul Nikolai Monkeviț, șeful de Stat Major al Armatei a 9-a ruse — se stinse această serie de lupte, cele mai înverșunate din anul 1917 de pe frontul român și care dădură românilor dreptul de a se socoti învingători. Pentru trupele ruse, în schimb, a fost cântecul de lebadă. Chiar în cursul bătăliei, atitudinea unor unități a fost cu adevărat criminală. O divizie, aproape completă, a luat fuga la primul contact cu inamicul. Ea fusese șase luni înapoia frontului, ocupându-se exclusiv cu politica și semănând spaimă în populație prin insubordonările și jafurile sale”.

Degringolada se făcea simțită și în rândurile trupelor române. Voluntari ardeleni și bucovineni, sosiți în iunie 1917 la Iași, începeau să părăsească unitățile trecând munții. „Ardelenii și bucovinenii — constata la 25 septembrie 1917 N. Iorga — nu se poartă totdeauna bine. E vădit că mulți caută să se strecoare numai acasă. Sunt mai moi decât ai noștri cari, pe targă, râd, strigând victoria lor, și la spitale fac haz de infirmitățile lor (cutare fără mână cere țigări gata făcute, «boierește»).

În satele recucerite, germanii au prădat bisericile. Mâncau și beau, în cutare loc, pe piatra de altar, între icoane. Scoarțele furate le puneau și pe tavan și pe umblătoare [privată]. Oamenii erau sculați la trei noaptea și puși la muncă (iar când îi puneau ai noștri să adune frunzele murmurau și regretau pe

¹ *Ibidem*, p. 35.

nemți). Copacii erau plini de roadă. S-au tăiat mâinile copiilor care cutezau să atingă o prună.”¹

În acele zile grele, mai mulți parlamentari au părăsit Iași, refugiindu-se la Odessa, Cherson, Harkov, Kiev ș.a.² Și în Ucraina domnea dezordinea. În martie 1917, după abdicarea țarului Nicolae II, la Kiev puterea a fost preluată de un Parlament Național (Rada) care, în decembrie 1917, a proclamat autonomia și, în ianuarie 1918, independența față de Rusia. Bolșevicii au constituit la Harkov un guvern provizoriu care, în decembrie 1917, a proclamat și el Republica Ucraineană Sovietică. Trupele bolșevice (armata roșie) a ocupat în februarie 1918 o mare parte din Ucraina, teritoriul țării devenind teatru de luptă între naționaliști și bolșevici.

La Petrograd, bolșevicii au preluat puterea la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, fapt cu consecințe deosebit de grave pentru situația de pe front și, implicit, pentru România. Noile autorități, scrie Constantin Kirițescu, „debutează prin călcarea cinică a tuturor tratatelor și angajamentelor politice și prin crimă. Legăturile și convențiile încheiate cu aliații sunt rupte imediat, foștii miniștri și alte înalte personalități sunt arestate și asasinate în închisori. La 21 noiembrie, o radiogramă adresată «către toți», iscălită de Lenin, președintele Sovietului Comisarilor Poporului, și de Trotzki, comisarul pentru afaceri străine, propune beligeranților încheierea armistițiului general și începerea tratativelor de pace”.³

La 22 noiembrie/5 decembrie 1917, la Brest-Litovsk, s-a semnat armistițiul ruso-german, care a dus la o neașteptată schimbare a raportului de forțe pe frontul românesc și la dezagregarea armatei ruse.

O parte din unitățile ruse a continuat să rămână credincioasă vechilor autorități, alta conducerii bolșevice. Astfel, comandantul suprem al armatei ruse, generalul Duhonin, a refuzat să încheie armistițiul. Împotriva sa a fost trimisă o unitate bolșevică, comandată de prapurcicul (purtător de

¹ N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917–mart.1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică*, București, f.a., vol. I, p. 102.

² Savuroase relatări în Henri Stahl, *Cu Parlamentul în U.R.S.S.* (sic! U.R.S.S. a luat ființă abia în 1922 — n.l.l.), București, 2003.

³ Constantin Kirițescu, *op.cit.*, p. 196–197.

drapel) Krîlenko care, în gara Moghilev, l-a ucis pe Duhonin în trenul Marelui Cartier. „Rusia bolșevică — scrie Const. Kirîțescu — era grăbită să încheie pacea, ca să aibă mână liberă în interior spre a-și desăvârși opera de consolidare a revoluției sociale. Armata rusă a fost lovită mortal de revoluția bolșevică. Pe frontul român, Comitetul militaro-revoluționar se declară autoritate supremă și convoacă un congres al tuturor unităților de pe acest front. Congresul s-a ținut la Roman. Rezultatul lui a fost bolșevizarea armatei. Soldații cerură încheierea imediată a păcii și demobilizarea; în cazul când aceste lucruri nu s-ar realiza, ei anunțară că vor părăsi frontul”.¹

Krîlenko a semnat armistițiul de la Brest-Litovsk. Pe frontul român, generalul Scerbacev, comandantul trupelor ruse de aici, a refuzat să recunoască atât autoritatea guvernului bolșevic de la Petrograd, cât și a lui Krîlenko. În unitățile de sub comanda sa au început frământările, soldații se revoltă, destituindu-și ofițerii, constituindu-se în unități revoluționare. „Față de această stare anarhică — continuă C. Kirîțescu — nu mai era posibil să se prelungească situația echivocă a armatei ruse de pe frontul român. Era afără de orice îndoială că, la cea mai mică presiune din partea inamicului, trupele ruse ar fi luat fuga și ar fi pus unitățile românești în imposibilitatea de a susține lupta și organiza rezistența. Moldova și Basarabia ar fi fost ocupate de inamic”.

Astfel, guvernul român s-a văzut în situația de a încheia și el armistițiul cu Puterile Centrale, cu atât mai mult cu cât Scerbacev comunicase regelui și primului ministru, I.I.C. Brătianu, că nu mai putea stăpâni armata și va începe negocieri cu germanii. La 26 noiembrie/9 decembrie 1917, la Focșani, s-a încheiat armistițiul româno-ruso-german. Delegația română a fost condusă de generalul Al. Lupescu, subșeful Marelui Cartier General român, cea rusă de generalul Kelșevski, comandantul Armatei 9 ruse, iar cea germană de generalul von Morgen.

Încheierea armistițiului a fost primită dezaprobativ de Aliați, deși aceștia nu oferiseră vreo alternativă guvernului român. Dincolo de telegrame și memorii trimise autorității de

¹ *Ibidem*, p. 198.

la Iași, prin care se exprima admirația față de curajul armatei române, puterile Antantei lăsaseră, de fapt, România singură în fața dificultăților create prin retragerea rușilor de pe front. „Nu am primit nici o telegramă de la tine de la sfârșitul lui octombrie — îi scria, la 9/22 noiembrie, regele George V, suveranul Marii Britanii, regelui Ferdinand —, dar poți fi sigur că întreaga mea simpatie se îndreaptă către tine în această clipă de încercare și că este nemărginită admirația mea pentru rezistența eroică și fermă a armatei tale în fața greutăților și descurajărilor fără seamăn”.

România se afla acum, poate, în cele mai grele momente ale existenței sale ca stat. Reușise să stăvilească oarecum pericolul din partea Puterilor Centrale, dar făcea din ce în ce mai greu față atacurilor declanșate de guvernul bolșevic.

Armata a IV-a rusă, care ocupa zona Siretului de Jos, de la Tecuci la Galați, era pe picior de luptă. Aveau loc provocări și confruntări, soldate în cele din urmă cu conflicte deschise. La Odessa se instituise autoritatea bolșevică, Rumcerod (Comitetul Frontului Român al Mării Negre și al Odessei), dușmănoasă României și ordinii de stat de aici. Tot la Odessa luase ființă și un Batalion Revoluționar Român, din marinari și soldați români, care luptau pentru înlăturarea autorităților de la Iași și proclamarea republicii. Aveau loc lupte în Deltă (Cetaea Albă, Ismail) între trupele române și cele revoluționare de la Odessa.

La Iași, în zilele de la sfârșitul lui 1917, preocuparea principală a suveranului, a guvernului, a celorlalți oameni politici, a conducătorilor armatei era de a găsi cele mai bune soluții pentru apărarea integrității și liniștii țării, de a asigura continuitatea statalității, într-un context extrem de periculos, provocat prin cucerirea puterii de către bolșevici în Rusia și încheierea de către guvernul condus de Lenin a armistițiului cu Puterile Centrale. Aceste evenimente au dus la izolarea completă a României, aliații săi occidentali fiind în imposibilitatea de a o putea ajuta militar.

Armata rusă din Moldova, sub influența bolșevicilor, devenea un element turbulent, amenințând cu destabilizarea țării. Principalul centru al agitațiilor era la Socola, unde se aflau o gară militară, depozite de materiale și peste 3000 militari ruși. Se afla de asemenea un puternic grup bolșevic (condus

de Roșal — Rochale în notațiile lui Gh.Gh. Mârzescu —, fostul comandant revoluționar al fortăreței Cronstadt, trimis special la Iași, de Reissohn, comisarul Armatei IV ruse) care plănuia asasinarea lui Scerbacev, detronarea regelui Ferdinand, îndepărtarea guvernului și instaurarea puterii sovietice în România.

În noaptea de 8/21 spre 9/22 decembrie 1917, un grup de ofițeri bolșevici au vrut să-l împuște pe Scerbacev, care a fost salvat de garda sa formată din soldați ucraineni. În aceste condiții, Scerbacev a solicitat în scris guvernului român să dispună intervenția militară pentru lichidarea trupelor de la Socola. În acest sens au intervenit și reprezentanții puterilor aliate. În aceeași noapte, Consiliul de Miniștri a luat hotărârea de a fi lichidate unitățile rebele de la Socola.¹

Haosul domnea pretutindeni și Gh.Gh. Mârzescu îl surprinde în notațiile sale, cunoscând îndeaproape starea de maximă încordare în care guvernul își desfășura activitatea. Știrile felurite, contradictorii, veneau alarmante din toate părțile. Guvernul era asaltat zilnic de telegrame, relatări telefonice, vești aduse de feluriți emisari. Se semnalau atacuri rușesti de la Odessa până la Piatra Neamț, începuse iarna și aprovizionarea trupelor și a populației civile era periclitată.

La sfârșitul lui decembrie 1917, reprezentantul României la Petrograd, C. Diamandi, cu toți membrii Legației, a fost arestat, măsură represivă fără precedent. Înainte de aceasta, Lenin, președintele Sovietului Comisarilor Poporului, adresase un ultimatum guvernului român, cerând eliberarea unor agitatori bolșevici și amenințând cu luarea „celor mai severe măsuri militare”.

Trădată și amenințată de noii cârmuitori ai Rusiei, România era împinsă spre încheierea păcii cu inamicul. Emisari ai Puterilor Centrale agitau în Iași condițiile care urmau să fie impuse, vehiculând și propuneri pentru un nou Cabinet ministerial.

¹ N. Iorga nota la 12 decembrie 1917: „Fiul meu Petru a păzit la Copou pe Roșal și pe tovarășa sa, doamna Boga (care, la Cartierul General, în noaptea când maximaliștii au năvălit acolo, luase asupra-și să redacteze proclamația de care nu era în stare grupul de imbecili masculini). Ei au fost înaintați Diviziei a IV-a, care i-a despărțit.” (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 199).

Într-o astfel de conjunctură, la 26 ianuarie 1918, I.I.C. Brătianu a depus mandatul, gest prin care lăsa să se înțeleagă explicit că nu renunță la obiectivul pentru care România intra-se în război: reîntregirea țării.

În semn de credință neclintită în victoria cauzei pentru care intra-se în război și își asumase conducerea guvernului, I.I.C. Brătianu își lăsase mama și sora, împreună cu alte rude, prieteni sau apropiați, în Bucureștii ocupați de inamic. Acțiunile sale erau urmărite cu atenție și încordare de aceștia, împărtășiți și ei de aceleași idealuri ale izbânzii finale. Sora sa, Sabina, îi scria la 23 februarie 1918 vărului Dimitrie Brătianu, aflat la Iași: „Scrisoarea ta a sosit la timp, căci de ieri de când cunoaștem condițiile neomenoase impuse de vrăjmași eram nu abătută, căci le știam vremelnice, dar foarte triști de a ști că am fost *siliți* să le subscriem... De rezultatul final nu se îndoiește nimeni aici și nu mai crede nimeni că ar mai putea vreun guvern să-și silească poporul la a 5-a campanie de iarnă, mai ales în Germania...

Ionel ce face? Este foarte abătut? Sper că nu, spune-i că aici opiniunea publică este foarte bună, ba chiar erau pentru rezistență până la extrem. Nu-și dădeau seama de se putea sau nu, dar nu voiau capitularea aceasta. Măreșești le-a ridicat inimile și [le-a] înverșunat forța de a răbda.”¹

La 26 ianuarie 1918 se formează un nou guvern, condus de generalul Al. Averescu. Acesta continuă tratativele de pace și, la 20 februarie, la Buftea, se semnează Tratatul preliminar de pace între România și Puterile Centrale. La scurt timp, Averescu depune mandatul cabinetului său. Noul guvern este format de Al. Marghiloman, adus de la București, în speranța că va obține de la inamic o pace în condiții cât mai ușoare (care va fi semnată la 27 aprilie 1918).

În aceste luni la orizontul guvernanților de la Iași se ivește o problemă de maximă importanță: Basarabia. Mișcarea națională de aici face pași grabnici spre unirea cu România. La 21 noiembrie 1917 se constituie la Chișinău Sfatul Țării, organ deliberativ care să conducă lupta pentru autonomie, limbă, tricolor, independență, cultură, școală națională, dreptul

¹ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu* (ediție de Elisabeta Simion), București, 1993, vol. I, p. XIV.

la autodeterminare. La 2 decembrie același an, Sfatul Țării proclamă Republica Democratică Moldovenească, în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse. La 24 ianuarie 1918 aceasta, la rândul ei, își proclamă independența și la 27 martie 1918 Sfatul Țării hotărăște unirea cu România.

Sunt luni de confruntări între patrioții români unioniști și elementele incitate de propaganda bolșevică. Unități militare moldovenești, instigate la insubordonare, atacă populația și instituțiile tinerei republici. Guvernul român este nevoit să intervină. O coloană armată este trimisă în Basarabia pe la Cahul, pe direcția Bolgrad-Ismail-Chilia Nouă, până la Tatar Bunar. Au loc lupte în diferite localități. La Ismail, Filonov, șeful sovietelor de aici, evită o vărsare de sânge, domolindu-și trupele cu astfel de argumente: „Tovarăși nu avem ce căuta aci în pământul Basarabiei. Pământul Basarabiei nu este pământ rusesc, este pământ moldovenesc din moși-strămoși. Noi avem pământ destul în Rusia. Nu avem brațe destul ca să-l lucrăm. Nu ne trebuie pământ străin. Să ne ducem la noi acasă și să lăsăm pe moldoveni să-și stăpânească în pace pământul lor strămoșesc.”¹

România avea în Basarabia importante depozite de alimente. Trebuia protejate acestea, împreună cu populația civilă. La solicitarea guvernului de la Chișinău, Consiliul de Miniștri român a hotărât să trimită, în primele zile ale lunii ianuarie 1918, câteva unități pentru a curma starea de anarhie creată de bolșevici și rezistența opusă de Front-Otdel, secția frontului bolșevic stabilită la Chișinău.

Se cuvine amintit și faptul că unii basarabeni priveau cu scepticism și neîncredere spre România premergătoare unirii, atât din cauza propagandei antinaționale desfășurate de bolșevici (între care amenințarea că românii vor veni să ia pământul țăranilor), cât și din cauză că primele contacte cu lumea românească, în degringolada acelor zile, nu permitea prea mult entuziasm, dincolo de cel din declarațiile politicienilor.

La 3 iulie, N. Iorga nota în urma întâlnirii cu Simeon Murafa (1887–1917), luptător naționalist basarabean, aflat și pe

¹ Constantin Kirilescu, *op.cit.*, vol. II, p. 229.

frontul românesc, ucis la 20 august 1917 la Chișinău de o bandă de soldați moldoveni bolșevizați:¹

„Țara îi pare putredă. Basarabienii ar fi indignați de ce văd. În zadar îi spun că aceasta e numai suprafața. Țăranul îi apare incapabil de a reacționa. Lui i-ar trebui o mișcare violentă, imediată, cu spânzurări și împușcări. Îi arăt că așa ceva nu se poate pe acest teren istoric al nostru când dușmanul îl avem în case.”²

Răzbat în însemnările lui Gh.Gh. Mârzescu ecouri ale vieții cotidiene. Erau probleme curente privind aprovizionarea, sănătatea, instituțiile publice. În măsura resurselor, autoritățile se îngrijeau de aprovizionarea populației cu strictul necesar. Funcționau cinematografele, Teatrul Național își prezenta spectacolele, apăreau câteva gazete, Biserica și așezămintele de binefacere se îngrijeau de asistența nevoiașilor etc.

Iată, de exemplu, pentru sărbătorile de iarnă, în perioada 25 decembrie – 6 ianuarie 1918, populației îi era asigurată următoarea cantitate de carne: 0,5 kg, pentru familiile cu 1–2 persoane; 1 kg, pentru cele cu 3–5 persoane; 2 kg, pentru cele cu 6 și mai multe persoane. Spitalele, popotele militare și trupa vor primi suplimente de 150 gr. în zilele de 25 decembrie, 1 și 6 ianuarie.³

Mai trebuie adăugat, la conturarea tabloului, și veștile contrădictorii venite din teritoriul ocupat de inamic. Legăturile erau permanente. Presa aducea fel de fel de știri — unele preluate și de ziarele din Iași. Populația era împărțită între cei care susțineau guvernul de la Iași și alții care pactizaseră cu ocupantul. N. Iorga înregistrează și el astfel de știri, ilustrative pentru societatea românească scindată. La 14 august 1917, sintetizând cele comunicate de un ofițer, Tătăranu, fugit, consemna: „Și la București a aflat lume care să-l ajute, două săptămâni cât a stat acolo. Nimeni nu voia să aibă a face cu nemții, afară de oameni ca [Al.] Tzigara [-Samurcaș], pe care l-a văzut mergând în automobil cu Mackensen ca să-i arate Fundația. Lumea aproape nu iese pe stradă, care toată iarna era

¹ Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chișinău, 1993, vol. I, p. 78–87.

² N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 58.

³ *Mișcarea*, 16 decembrie 1917. În altă parte, am prezentat și prețurile câtorva alimente de bază.

plină de soldați străini. Sunt evrei care vorbesc numai nemțește și sunt de o incomensurabilă insolență. Ei sunt spioni. Îi întrebuințează și la Poștă. Râd de «România Mare» și spun lumii că a venit vremea să învețe nemțește. Mahalalele sunt indignate. Automobilele lipsesc: boierimea care a «rămas»: Marghiloman, Virgil Arion, merg pe jos.”¹

Acesta este cadrul, în general cunoscut, în care se desfășoară cele consemnate de Gh.Gh. Mârzescu. Luni tensionate, cu zilele derulate febril, cu dese schimbări de situații.

Este o lume în continuă mișcare, agitație, frământare. Interesele politice majore se confundă permanent cu cele ale momentului, personale. Idealurile coboară în cloaca afacerismului și a politicianismului, onoarea alături de sperjur, onestitatea lângă opulență, lealitatea lângă trădare. O viermuială enormă de privațiuni, dezmăț, sacrificii, de deznădejde și de încredere în viitor, de moarte hidoasă și de viață frenetică.

Cercetătorului, Iașii refugiului din 1916–1918 îi oferă imaginea pe deplin cuprinzătoare a întregii societăți românești. Iașii și Moldova deveniseră, în acele zile grele luni, o Românie în mic. Piereau nădejdi și răutăți trecute și se plămădeau iluzii și dezamăgiri viitoare.

Urmărit la distanță de aproape nouă decenii, tot clocotul zilelor de atunci seamănă cu grozavele chinuri ale unei nașteri. Murea o lume și se năștea o alta. Prima — și poate cea mai plină de speranțe — renaștere românească din secolul trecut.

Nu s-a scris încă istoria Iașilor acelor luni și nu văd cine ar face-o. Ar trebui patetismul lui Iorga și cinismul lui Argetoianu. Fiecare, în felul lor, și-au scris paginile. Alăturate nu dau însă imaginea atotcuprinzătoare.

Am citit și îngrijit spre publicare aceste note ale lui Gh.Gh. Mârzescu cu ochi de prozator. De multe ori am fost tentat să dezvolt, prin completări documentare, cele sugerate de autor. Am făcut-o doar atunci când am considerat că se impunea cu necesitate. Dar câte alte orizonturi nu ne deschide adeseori memorialistul, fără a trece dincolo de simpla sugestie. Aș aminti relațiile sale cu Olga Sturdza și devotamentul cu care a îmbrățișat cauza orfanilor de război. Relațiile lui I.I.C. Bră-

¹ N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 95.

tianu cu Al. Marghiloman, între care generalul Al. Averescu a fost prins ca într-un clește. Tainele din gândurile regelui și semnificația acelor lacrimi din trenul de la Răcăciuni din ziua întâlnirii cu Czernin, evocate și în memorialistica altor protagoniști. Exprimau numai regretul cedării politice sau și al unei înfrângeri personale? Cine poate desluși pe deplin semnificația celor trei minute lungi de tăcere când, în catedrala mitropolitană, regele îi strânge mâna lui I.I.C. Brătianu în ziua slujbei sfinte pentru unirea Basarabiei. Și multe, multe altele.

Memorialistul nu dezvăluie, doar înregistrează. Căldura mărturisirilor și evocărilor o amânase, probabil, pentru anii mai tihniți, când avea să dezvolte aceste notații într-un ansamblu mai cuprinzător. Nu a mai apucat să o facă.

Memorialistul

Gh.Gh. Mârzescu s-a născut la Iași, la 4 iulie 1876. Era fiul unui cunoscut om politic liberal, Gheorghe Mârzescu (1834–1901), dintr-o familie preoțească.¹ A urmat studii de drept la Iași și București, obținând licența în 1897 cu teza *Condițiunea juridică a străinilor în România*.²

A încercat să obțină un doctorat în Drept la Paris, dar a renunțat, atras de politică. Șef de cabinet la Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, condus de tatăl său (1896), s-a dedicat politicii liberale din gruparea lui I.I.C. Brătianu.

În Iași a avut diferite funcții: director general al Epitropiei Spitalelor „Sf. Spiridon” și profesor suplinitor de Drept Civil la Universitate (1901–1904), director al ziarului *Liberalul* (1904–1906), subprefect de Iași (1907). A fondat ziarul *Mișcarea*, iar în 1914 a fost ales primar al Iașilor (până în 1916), practicând totodată avocatura în orașul său natal.

Un portret conturat de Alfred Heffer-Hidalgo (care semna Ciric), directorul revistei *Versuri și proză*, ni-l prezintă astfel

¹ Mai pe larg, în Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866–1900)*, București, 1998, p. 88–89.

² Ion Maftai, *Personalități ieșene*, vol. VII, Iași, 1997, p. 188–189.

pe încă tânărul, dar versatul de-acum, om politic liberal: „A scoborât, ca un scafandru aventurier, până în fundul oceanului de răutate și otravă a sufletului românesc, a cunoscut prin suferințele sale proprii sedimentele de sălbăticie ce zac la fund. El a înțeles atunci rostul și prețul independenței și a acceptat copleșit de nevoi, gata pentru o altă viață, ziua unei renașteri. Și aceia care nu i-au putut aduce niciodată inteligența, numele sau cultura, i-au dăruit, deodată, averea.

Pentru un om care a luptat piept la piept cu ruina și amenințările de tot felul, independența unui venit de 80 000 lei anual ajunge pentru a putea consacra mintea și viața, viitorul lui. Acum viitorul lui Gheorghe Mârzescu este clar desemnat. Dacă altădată el și-a putut permite orice, de acum înainte nu mai poate ridica nici umbră de bănuială. Fizicește legat așa fel că pare să-i lipsească încheiturile, el se înfățișează amicilor politici drept, dintr-o bucată. Privirea lui e pregătită pentru politică; luminată de experiență suficientă, ea conduce o alegere, un club, o campanie cu succes. Cu șira spinării fixă, cu ceafa ca de piatră, Mârzescu susține un cap de-acum înainte cu autoritate. Drumul lui e drept derdeluș și dând dovadă de măsură el merită să fie în fruntea politicii românești un exemplu.”¹

La 11 decembrie 1916, Gh.Gh. Mârzescu a intrat în guvernul condus de I.I.C. Brătianu, conducând Ministerul Agriculturii și Domeniilor. A primit apoi și alte portofolii: Interne (1918–1919), Muncă și Ocrotiri Sociale (1922–1923), Justiție (1923–1926).

În timpul refugiului de la Iași, a fost un permanent colaborator al lui I.I.C. Brătianu, susținându-l în toate acțiunile întreprinse pentru apărarea integralității țării și a formei de guvernământ, pentru realizarea reformelor vizând modernizarea structurală a societății românești.

Se poate observa mai bine din notațiile lui Gh.Gh. Mârzescu faptul că I.I.C. Brătianu își asumase pe deplin conducerea politică, conform unui plan riguros, de perspectivă. Decizia militară o lăsase în seama factorilor competenți, fiindu-i subordonată, fără a o influența în mod vădit. Părea a nu lua în

¹ Ciric, „Biografie morală. Gh.Gh. Mârzescu”, *Versuri și proză*, an IV, nr. 5, 15 sept. 1915, p. 113–115.

seamă diferitele fricțiuni dintre conducătorii militari. Prima în gândirea și acțiunea sa dimensiunea politică, ideologică. În virtutea ei, România se încadra pe deplin în gândirea politică modernă europeană promovată de Aliați. Europa a făcut în acei ani — cu grele sacrificii, e drept — pași importanți pe calea modernității, așa cum fusese deschisă de Revoluția franceză și mișcările de la mijlocul veacului XIX.

În virtutea acestei deschideri spre modernitate, I.I.C. Brătianu și liberalii din jurul său erau împotriva bolșevismului care, distrugând instituțiile modernității dobândite, desființa însăși esența acesteia, „conștiința libertății”, după cum o numea, într-un alt context, G.W.F. Hegel.

Unitatea de gândire și acțiune a guvernului liberal este ilustrată și de faptul că zilnic aveau loc întruniri ale principalilor miniștri. Cu o minuțiozitate admirabilă, Gh.Gh. Mârzescu consemnează toate aceste ședințe, desfășurate ca un ritual zilnic, aproape la aceeași oră, din preajma miezului de zi.

Săptămânal aveau loc și acasă la Gh.Gh. Mârzescu reuniuni ale miniștrilor și parlamentarilor liberali spre consultare și fixarea strategiei de urmat. I.G. Duca evoca în amintirile sale aceste întruniri de neuitat. „Consfăturile de la Mârzescu — scrie el — au fost cu adevărat caracteristice, interesante și mișcătoare. Nici unul din cei ce am luat parte la ele nu le vom uita vreodată. În fiecare miercuri, la ora 5, ne întruneam la Mârzescu în salonul cel mare care dădea pe strada Carol.

Brătianu se instala pe un fotoliu lângă ușa dinspre antreu (stânga când intrai), fotoliu pe care doamna Mârzescu l-a păstrat cu pietate și pe care spre amintire a pus o mică placă comemorativă. Noi ne așezam de jur-împrejur pe scaune, pe canapele, mulți în picioare, în sală sau pe la uși.

Abia instalat, Brătianu ne făcea un expozeu al evenimentelor zilei, al celor interne, ca și al celor externe, și pe urmă se încingeau discuții în care fiecare își putea spune părerea în deplină libertate. Brătianu cu bunăvoință și răbdare răspundea tuturor, iar când întrebările i se păreau prea indiscrete le ocolea cu o glumă sau cu un surâs. (...)

Nouă luni de zile cu o claritate, cu o intuiție a realităților, cu o lărgime de vederi minunată, Brătianu ne-a luminat cără-

rile, ne-a susținut moralul și a întrupat în mijlocul confuziei din Moldova credința neclintită în biruința inevitabilă.”¹

Amintiri frumoase păstrează și N. Iorga, care îl evocă astfel pe ministrul liberal: „Gazda pribegilor prieteni, acela în a cărui frumoasă casă cu două rânduri de la Copou ei se mai puteau întâlni, ținea la dispoziția oropsitului șef al Guvernului o deșteptăciune firească și, mai mult: un echilibru moldovenesc, așa de prețios în asemenea împrejurări, tânărul ministru, care abia se deprinsese a vorbi în Parlament, unde mai târziu va ajunge să domine prin onestitatea sa, dar și prin realitatea politică a oricărei propoziții rostite, n-avea încă nici o influență și tineretul setos de a parveni nu consimțea să și-l recunoască șef.”²

Nu este locul aici să insistăm asupra activității politice postbelice a lui Gh.Gh. Mârzescu. La fel ca mulți alți oameni politici ai vremii, își așteaptă cercetătorul avizat și, de ce nu, o ediție critică a cuvântărilor și a legilor de care și-a legat numele. Mai întâi, Legea persoanelor juridice (6 februarie 1924), prin care se autoriza, de fapt, desființarea partidelor și organizațiilor extremiste, vizând Partidul Comunist Român, care a și fost trecut în ilegalitate (6 aprilie 1924). I-a urmat Legea privind dobândirea și pierderea naționalității române (24 februarie).³

La 18 decembrie 1924, a fost adoptată o altă legiuire care-i poartă numele, Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice.

Gh.Gh. Mârzescu cunoștea prea bine activitatea destabilizatoare desfășurată de socialiștii români bolșevizați sub influența directă a Moscovei. Într-o circulară din 28 februarie 1919, ca ministru de Interne, dădea instrucțiuni precise prefecților de justiție, prefecților de poliție și brigăzilor de siguranță din țară: „Energiiile organelor de poliție și de siguranță — preciza el — trebuie să se exercite în acțiunile de prevenire a mișcărilor primejdioase statului, iar nu după consumarea

¹ I.G. Duca, *Memorii* (ediție Stelian Neagoe), vol. IV, București, 1994, p. 120-121.

² N. Iorga, *O viață...*, p. 489.

³ Pe larg, în Carol Iancu, *Evreii din România. 1919-1938. De la emancipare la marginalizare*, București, 2000, p. 96-108.

faptelor în actele de represiune, care pot deveni și inutile din momentul în care efectele mișcării s-au produs.

De aceea, toate forțele de poliție și de siguranță, într-un perfect acord, trebuie să urmărească a descoperi tipografiile clandestine ce pot exista, pe autorii manifestelor și pe agenții de răspândirea lor și, mai cu seamă, pe agenții români sau străini care leagă țara cu organizațiile bolșeviste din Rusia, Germania sau alte țări bolșeviste. Este inadmisibil ca asemenea acțiuni să se producă pe teritoriul țării și ca noi să ne găsim informați și puși în posesiunea ultimelor manifeste prin organe în afară de Poliția și Siguranța Statului. După cum este tot atât de inadmisibil ca agenții provocatori să dispară și să apară chiar [în] fața autorităților, fără știința organelor însărcinate de a-i supraveghea.

Supravegherea muncitorimii și a grupărilor ce pot exercita o influență asupra lor, cum este de pildă gruparea socialistă și sindicatele organizate, desigur este necesară, dar prin ea însăși insuficientă.

În rândurile muncitorimii și a socialiștilor se găsesc două curenți bine distinși: curentul minimalist, care are, în același timp, un caracter de ordine și național, și curentul maximalist, care are un caracter intransigent, revoluționar și internațional. Primejdia se găsește mai cu seamă în rândurile acestora [acestui] din urmă. De aceea, poliția și serviciile de siguranță din fiecare localitate trebuie să cunoască pe conducătorii acțiunii maximaliste, pe agenții lor, partizanii, mijloacele de care dispun, legăturile ce au cu străinătatea, anume unde și prin cine.

Supravegherea acestora trebuie să fie permanentă și organizată în așa chip încât orice acțiune a lor de propagandă să fie făcută imposibilă. Mijloacele extreme precum arestările nu trebuiesc exercitate asupra lor decât în cazul unei vine vădite, a unui fapt neîndoios constatat sau a unor prezumții grave, pentru că și în rândurile lor se pot găsi din aceia convinși de necesitatea realizării integrale a programului socialist, fără însă a admite și terorismul ca mijloc de realizare.

Se cere un deosebit discernământ pe care nu-l poate da decât îndeplinirea continuă și conștiincioasă a îndatoririlor ce aveți. Acțiunea Poliției și Siguranței nu poate ajunge însă la

rezultate pozitive, adică la anihilarea uneltirilor străine, decât dacă, pe lângă acțiunea de supraveghere, se va organiza o acțiune de propagandă de ordine și națională în rândurile muncitorimii. Această acțiune de contra-propagandă veți căuta s-o exercitați în chipul cel mai discret și mai abil. (...)

Facem personal răspunzători pe toți capii administrațiilor de executarea conștiincioasă a instrucțiunilor de față și a dezvoltării pe care ar putea-o lua acțiunea bolșevistă în județul lor, prin indiferența și neactivitatea lor.”¹

Și în Parlament, Gh.Gh. Mârzescu și-a susținut și argumentat atitudinea sa potrivnică oricăror tendințe de uzurpare a unității statului și a formeii de guvernământ. La 11 februarie 1920, în primul Parlament al României Mari, făurită la 1 Decembrie 1918, declara: „Nu urmăresc, vă asigur, să lovesc în credință sau să pângăresc idealul vreunui partid politic, oricare ar fi el. Pentru ceea ce lupt și voi lupta cât puterile îmi vor permite, e ca organizațiunea politică și socială a Statului nostru să fie aceea care corespunde intereselor și tradițiilor noastre, voinței libere a poporului românesc, iar nu aceea pe care voiește să ni-o impună o mână de oameni, care servesc interesele vrășmașilor țării, sau care voiesc să realizeze vedeniile utopice ale iluminatilor lumii. Am așteptat veacuri întregi pentru ca pământul acesta românesc, îmbucătățit de vitregia soartei, să-l vedem întregit și să-l dăm rodniciei brațelor românești muncitoare; am așteptat veacuri întregi, întreținând scânteia vie a sentimentului național în sufletul poporului nostru, pentru ca să trăim ceasul mântuirii de azi. Nu vom pustii într-o singură zi și pământul și sufletele noastre, pentru a le da pradă experiențelor sociale și politice ale acelora care au dovedit că pot distruge fără a putea clădi ceva.

Domnilor, oricare ar fi credințele grupurilor care compun Parlamentul, sunt trei idei de care aproape unanimitatea acestei Adunări este legată: ideea națională, ideea monarhiei constituționale și ideea evoluțiunii democratice.

¹ Florian Tănăsescu, Dumitru Costea, Ion Lacoș, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu, *Ideologie și structuri comuniste în România*, vol. II, 9 decembrie 1918 – 31 decembrie 1919, București, 1997, p. 179–180.

Vezi și *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție, 1919–1927*, coordonator Ioan Scurtu, București 1996.

Suntem întruniți aci în Adunare Națională. În numele acestei idei naționale regatul a purtat războiul și în numele aceleiași idei în Adunările de la Chișinău, de la Cernăuți și de la Alba-Iulia, ați hotărât unirea pe vecie cu noi. Ideea națională stă dar de la sine la baza organizațiunii noastre politice. Suntem în Adunare Constituantă chemați să dăm viitorul așezământ constituțional al țării. Și când s-a deschis sesiunea acestei prime Constituante a României Mari, în fața Regelui tuturor Românilor, printr-o manifestare unanimă, ne-am legat de ideea monarhiei constituționale.”¹

Aprecia, pe bună dreptate, rolul destabilizator al Partidului Socialist, care avea reprezentanți în Parlamentul constituit în urma Marii Uniri și care urmăreau afilierea la Internaționala a III-a, comunistă de la Moscova. „Partidul Socialist Român — arăta el în aceeași intervenție în Parlament — a încetat de a mai fi un partid de evoluțiune și de reforme încă de la izbucnirea revoluției ruse, și cine își va aduce aminte că, până la declararea războiului, acest partid era condus de doctorul Racovski, își va da seama pentru ce a fost prins în mrejele revoluției comuniste ruse. Chestiunea ce se discută acum, a aderării la Internaționala III, este o chestiune de formă, menită să stabilească linia de conduită a acelui partid, cât pentru a determina aderarea altor organizații socialiste. Cu sau fără aderarea la Internaționala III, partidul socialist va continua să fie ceea ce a fost și este: o filială a organizației centrale bolcevice din Rusia.”²

Pentru atitudinea sa fermă împotriva extremelor de orice fel, s-a aflat chiar în pericol de a fi asasinat. În octombrie 1923, Corneliu Zelea Codreanu, liderul studenților extremiști, devenit ulterior căpetenie a mișcării legionare, era implicat „într-un complot care urmărea asasinarea unor miniștrii liberali, printre care Gh. Mârzescu, Alexandru Constantinescu și alții.”³

¹ Gh.Gh. Mârzescu, *Pentru naționalism, democrație de ordine și muncă. Cuvântări rostite în Adunarea Deputaților de la 7, 11 și 12 februarie 1920*, Iași, 1920, p. 24.

² *Ibidem*, p. 25.

³ Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, 1995, p. 287.

Gh.Gh. Mârzescu s-a stins din viață la 12 mai 1926. A fost înmormântat la cimitirul „Eternitatea”, din Iași, alături de tatăl său. .

Disparația sa a fost deplânsă nu numai de prietenii și tovarășii de partid, dar și de majoritatea oamenilor politici ai vremii. Reușise prin calitățile sale să fie mai presus de interesele de grup politic, admirat și prețuit deopotrivă de amici sau de cei care nu-i împărtășeau ideile.

O succintă răsfoire a presei din acele zile ne conturează imaginea pe care omul și politicianul o lăsau la despărțirea sa de această lume:

Universul: „Indiferent de partidul politic unde s-a găsit și care punea în el una din cele mai legitime speranțe, Gheorghe Gh. Mârzescu era un puternic temperament politic. De la el se aștepta tot mai mult, în nota de civilizație care-i caracteriza întreaga acțiune, notă cu atât mai delicată cu cât e atât de rară într-o vreme când demagogia și egoismul trivializează peste măsură luptele politice.”

Adevărul: „Era liberal, dar problemele politice el le examina și din punctul de vedere al interesului general și al principiilor superioare. Din spirit de disciplină se înmlădia uneori necesităților de partid. Între ai săi însă făcea să treacă mereu pe dinaintea ochilor ceea ce dicta interesul bine înțeles al țării. (...)

Își iubea partidul cu pasiune, dar pe adversari știa să-i stimeze și să le câștige simpatiile. A fost cel mai agreat de către adversari dintre toți miniștrii fostului regim.”

Într-un raport către Ministrul de Externe de la Paris, însărcinatul cu afaceri al Franței la București informa: „În cursul nopții de 8 spre 9 octombrie, inspectori ai Siguranței au efectuat percheziții în câteva cercuri frecventate de tineretul universitar antisemit, au confiscat, o dată cu o anumită cantitate de arme, și documentul dovedind existența unui complot care, potrivit mărturisirii principalilor conjurați, trebuia executat chiar a doua zi. Aceștia din urmă, printre care figurează tânărul Codreanu, fiul profesorului Codreanu de la Iași, unul dintre teoreticienii cei mai ascultați ai antisemitismului român, au fost imediat arestați și încarcerați. Ei intenționau, potrivit raportului poliției, să atenteze la viața a numeroși membrii ai guvernului, suspecți de simpatii israelite, între alții d. Mârzescu, ministrul Muncii, doctorul Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice, adversar hotărât al lui *numerus clausus*, și d. Constantinescu, ministrul Domeniilor, ale cărui funcții de președinte de Consiliu de Administrație al Băncii Marmorosh Blank îl desemnau anume răzbunării lor.” (Carol Iancu, *op.cit.*, p. 167-168).

Îndreptarea: „Gh.Gh. Mârzescu s-a afirmat încă de pe băncile școlii ca *cineva*. Cariera lui a fost rapidă, strălucitoare, înflorită de succese binemeritate, iar viața lui succint încadrată într-o atmosferă de o superioară moralitate politică și personală. Omul acesta credincios al unui partid bogat, dispunând de o mare bogăție intelectuală, trecând prin cele mai înalte demnități și funcțiuni la care poate năzui *cineva* în această țară, moare complet sărac.”

Lupta: „Lipsa sa de fanatism de partid, lealitatea sa față de adversari, lărgimea de vederi și corectitudinea sa în viața publică i-au adus stima și afecțiunea tuturor celor care l-au apropiat.”

Dimineața: „Legile pe care le-a alcătuit, ele se împart în foarte bune — ca decretul-lege electoral — și în mai puțin bune, cum s-au arătat atâtea, pe care noi le-am combătut. (...)

Regretăm profund moartea prematură a lui Gh.Gh. Mârzescu, într-o vreme în care oamenii de seamă în viața noastră publică nu sunt prea numeroși.”

Argus: „El moare sărac, deși a fost primar și de mai multe ori ministru, tocmai în vremea de după război, când în politică atâția alții au găsit un izvor nesecat de repede îmbogățire.”

Cuvântul: „Era un liberal iubit. Era un liberal sărac. Era un liberal cinstit.

Pentru un fruntaș al vremurilor noastre de nă râvită politică, nu există, credem, un mai neuitat omagiu, decât să recunoaștem cu simplitate aceasta.”

România: „Fost ministru de Justiție până deunăzi, era un bun român, un adevărat român, însuflețit de dorința binelui obștesc, nu de interesele de partid.”

Posteritatea

Amintirea sa a fost perpetuată de prieteni și colegii de partid. La 30 iunie 1928, Asociația Generală a Medicilor din România a dezvelit un bust al său, operă a sculptorului Ion Jalea.

După război, odată cu instaurarea regimului comunist, Gh.Gh. Mârzescu a devenit unul dintre cei mai infamați politicieni interbelici. Nu-i putea fi trecută cu vederea acea lege

din 1924, prin care partidul comunist și alte organizații subversive erau scoase în afara legii.

A avut două fete, Eliza și Ionica, și un băiat, Georgel (1907–1968). Acesta, la rândul său, a avut doi copii, stabiliți acum la Paris, Ionica (n. 1930) și Gheorghe (n. 1931).

Într-o scrisoare trimisă la începutul acestui an, 2004, doamna Jeanne Marzesco mi-a evocat câte ceva din cele întâmplate cu urmașii lui Gh.Gh. Mârzescu și manuscrisele sale sub comuniști. „*Tatăl meu, Georgel Mârzescu (1907–1968), a fost inginer de aviație, cu studii superioare făcute la Paris. A lucrat la IAR Brașov și la ASAM Cotroceni, unde a ajuns director general după 1945 pentru scurt timp. Scos din funcție din cauza originii sociale. Ultima slujbă — dacă țin bine minte — la ferma Roșia, unde era director Zăroni. A fost pensionat de boală în jurul vârstei de 50 de ani. Avea o pensie foarte mică, din cauza lipsei de vechime, pe care o completa dând lecții de matematică. N-a făcut niciodată politică, deși a fost solicitat să intre în Partidul Liberal. N-a avut avere. Apartamentul meu din str. Polonă, în care am locuit din 1940 în calitate de chiriași, a fost cumpărat de mama, după moartea tatei, de la al treilea sau al patrulea proprietar — doctorul și pictorul Vasile Babae —, din banii realizați din vânzarea de documente și cărți, dovedită cu chitanțe la o anchetă făcută de primăria din piața Amzei asupra contractelor de vânzare-cumpărare.*

Tata a adus de la Iași biblioteca și arhiva constituită timp de două generații de bunicul și tatăl său.

Notele zilnice ale lui Gh.Gh. Mârzescu erau cuprinse în trei caiete manuscrise și trei dosare bătute la mașină în anii '30, în vederea publicării. Dactilografiere făcută prin grija bunicii Zoe Mârzescu și a prietenei familiei, Olga Sturdza. Publicare ce nu s-a realizat. Au rămas în apartament, când am plecat în 1985 în vizită la fratele meu în Franța, *două caiete manuscrise*. Toate obiectele din apartament au fost preluate de Stat cu inventar, în prezența a trei reprezentanți (ai miliției, spațiului locativ și administrației blocului). M-am concentrat asupra regăsirii caietelor, mai întâi fiindcă le citisem și, mai mult decât atât, ca să respect dorința și speranța tatei că, în-

tr-o zi, vor fi publicate pentru a servi memoriei lui Gh.Gh. Mârzescu și a istoriei României în perioada respectivă.

Tot în apartament au rămas vreo 10 scrisori ale lui Spiru Haret adresate Elenei Mârzescu, soția lui Ghiță Mârzescu [tatăl lui Gh.Gh. Mârzescu], născută Penescu (sora lui C.B. Penescu). Elena Mârzescu era inspectoare de școli profesionale de fete și Spiru Haret îi cere sfaturi cu privire la organizarea acestor școli. Există la Iași o școală profesională de fete Elena Mârzescu.

Casele Mârzescu de la Iași au fost vândute Partidului Liberal, după moartea lui Gh.Gh. Mârzescu, ca să se plătească notele de la hotelul «Capșa», unde locuia în București.

Când venea la Iași, George Enescu era găzduit în «odaia turcească». Un tablou de tinerețe a lui Pallady reprezintă un colț din această cameră și anume o măsuță de stil cu un flacon de parfum pe ea. Tabloul înregistrat la Patrimoniu (împreună cu un tablou de Ghiță, o bombonieră Biedermeyer și un vas de porțelan rusesc) a rămas în apartamentul meu; a intrat deci în posesia Statului. Bunica, Zoe Mârzescu (născută Robescu), a fost președinta primei societăți filarmonice George Enescu la Iași. Statutele societății se află la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Academiei. George Enescu avea un frate vitreg: pictorul iconar Dumitru Bâșcu, fiul de bătrânețe a lui Enescu-tatăl cu o țărăncă. George Enescu i l-a adus bunicii și a copilărit o vreme cu tata în casele Mârzescu. Au fost prieteni toată viața.

Există 18 scrisori ale lui Enescu adresate lui Zoe Mârzescu privind activitatea Filarmonicii. Ele au fost oferite spre vânzare Bibliotecii Academiei, apoi Anticariatului și au rămas în cele din urmă în apartament.

Masa mare, în jurul căreia se adunau oamenii «de seamă» e biroul care s-a vândut Muzeului de Istorie la Iași.

S-ar putea ca ultima oară când l-a văzut tata pe Duca «prin 1932» să fie cu ocazia botezului fratelui meu. I.G. Duca i-a fost naș.

Gh.Gh. Mârzescu a primit «Legiunea de Onoare» în grad de mare ofițer în 1924. Cred că și Ghiță Mârzescu (tatăl lui Gh.Gh. Mârzescu) a avut «Legiunea de Onoare» într-un grad mai mic. Nu s-a putut verifica situația aici, deoarece există un

gol în arhive privind perioada străbunicului. Toate decorațiile acestuia — o cutie plină — se află la Cabinetul de Numismatică al Bibliotecii Academiei. S-ar putea să fie tot acolo și decorațiile bunicului.

Mama, Mariana (născută Botez), a absolvit strălucit filozofia la Iași, ca studentă a lui I. Petrovici. A luat lecții de sculptură la Paris cu A. Bourdelle, care a calificat prima ei lucrare «*un très bon buste*». A fost expus la o expoziție în 1926 (?) în care expunea și Brâncuși.

Eu, Ionica Mârzescu (fiica lui Georgel), sunt născută în 1930. Am absolvit Facultatea de Filologie, secția de limba și literatura franceză, în 1953. Am fost repartizată la Radio, unde nu m-au primit din cauza originii sociale. N-am obținut slujbă decât grație ajutorului lui Mihai Ralea care cunoștea bine familia din partea mamei. Am avut prima slujbă (de redactoare pentru manualele de limbă franceză) la Editura Didactică și Pedagogică, între 1955–1957, când era director Octav Livezeanu („omul lui Ralea”). Când Livezeanu a fost luat la Relații cu străinătatea, am fost *dată afară*, în timp ce mulți colegi din editură au fost trimiși în învățământ.

M-am străduit să transform darea afară într-o repartitie fără loc, teoretică, la dispoziția Ministerului Învățământului. Abia în 1960, și tot prin Ralea (prieten cu Tudor Vianu), am intrat la Biblioteca Academiei, angajată temporar. Au urmat în 1961 alte două angajamente temporare la Biblioteca Academiei și apoi cel definitiv pe un post fără studii superioare. În noiembrie 1962, am trecut pe post de bibliotecar cu studii superioare. Am rămas la Biblioteca Academiei până la venirea mea în Franța, în 1985.

Țin să spun că m-am simțit bine în Biblioteca Academiei, unde am întâlnit oameni binevoitori și mi-am făcut prieteni. Am învățat totodată să apreciez colecțiile Bibliotecii, motiv pentru care intenționez să-i donez notele și amintirile bunicului, după ce vor fi publicate.

Dosarul meu foarte prost din cauza originii sociale a devenit și mai prost în perioada primei mele căsătorii (1955–1958) cu Gh. Saintgeorges. Socrii mei avuseseră moșie la Bucecea și când i-am cunoscut aveau domiciliul forțat la Botoșani. Soacra mea făcuse și vreo doi ani de pușcărie.

Foaia privind acest capitol din viața mea a fost ruptă din dosar contra unei căciuli de astrahan.

După aceea, dosarul meu a fost distrus de Ana-Maria Tuduri, secretară la Institutul de Geriatrie, foarte bună prietenă cu Ana Aslan și, în același timp, foarte veche și bună prietenă cu familia din partea tatei. A cerut dosarul de la minister, sub pretextul că voia să mă angajeze, și l-a ars. Am aflat acest lucru abia după ce am rămas în Franța, din gura autoarei care nu vroise să-mi spună la vremea respectivă, de teamă ca nu cumva să vorbesc.

Așadar, de bună credință răspundeam tovarășului de la cadrele Bibliotecii, când mă întreba, în perioada angajării, unde îmi este dosarul, că nu știu. În cele din urmă mi-a făcut un nou dosar cu care am fost angajată.

Sunt divorțată și n-am copii.”

Mai precizez că, de curând, doamna Jeanne Marzesco a publicat în limba română microromanul (scris, în 1981) *O legătură* (Editura Criterion Publishing, București, 2003), o poveste amară de dragoste, într-un discurs narativ „condus cu intenție și profunzime, făcut cu delicatețe psihologică și sensibilitate de artist plastic.” (Ștefan Dumitrescu)

Numele de Mârzescu nu i-a ușurat viața nici celui de-al doilea copil, moștenitorul prenumelui bunicului și străbunicului — Gheorghe. Am primit și de la domnia sa câteva rânduri confesive, din care reproduc fragmentele semnificative: „M-am născut — ca și sora mea — la Paris, orașul în care părinții mei își urmau studiile superioare.

Am dorit întotdeauna să revin în Franța, nutrit de ideea libertății. Timp de 25 ani am depus multiple și repetate cereri de plecare în Franța ca turist, dar de fiecare dată am primit răspuns negativ, fără a mi se da vreu explicație. Chiar și după căsătorie, având și copii, autoritățile mi-au refuzat eliberarea pașaportului.

Desigur, mai mulți factori au determinat acest refuz: originea mea socială (eram nepotul ministrului considerat călău de comuniști, datorită legii care-i poartă numele); faptul că sunt născut la Paris; faptul că aveam o mătușă stabilită în acest oraș.

Am fost obligat să rămân pe loc până la vârsta de 48 de ani. Aceleași motive m-au împiedicat să termin studiile ce le-am întreprins: Facultatea de Medicină și Facultatea de Fizico-Matematici, în care intrasem, dar pe parcursul studiilor am fost exmatriculat.

Neputând urma studiile cum mi-am dorit, am fost obligat să-mi câștig existența lucrând ca proiectant în diferite instituții de proiectări. Ca urmare a acestor piedici, dorința mea de plecare m-a decis să mă constituie disident și, deci, să depun o cerere de plecare definitivă din țară. În 1979, am obținut pașaportul, stabilindu-mă definitiv în străinătate, devenind astfel cetățean francez.

Pentru obținerea ieșirii din țară a soției și copiilor am fost obligat să renunț la cetățenia română. În acest fel s-a încheiat capitolul vieții mele în România."

Am reprodus aceste lungi (și, poate, nesemnificative, pentru unii) scrisori ale descendenților lui Gh.Gh. Mârzescu, nu atât pentru destinele deturnate despre care vorbesc. Ele mi se par mai grăitoare, peste timp, decât oricare alte comentarii sau analize. Astfel cinstea posteritatea bolșevizată amintirea făuritorilor României Mari...

După o informație apărută în presa ieșeană, în urmă cu câțiva ani, Școala generală din Iași, din bulevardul Socola, nr. 84, „a primit din nou, după 47 de ani, numele Gh.Gh. Mârzescu. Un act reparator, care a făcut ca această veche instituție de învățământ ieșean, înființată în 1925, să se bucure de numele ce i se cuvenea.”¹

Sperăm ca această primă readucere în atenția cercetătorilor istorici a personalității lui Gh.Gh. Mârzescu să trezească interesul pentru mai buna cunoaștere și valorificare critică a personalității și moștenirii sale politice și culturale.

Ediția

Am reunit în acest volum, pe lângă însemnările din 1917-1918, și alte pagini păstrate de la Gh.Gh. Mârzescu:

¹ C. Medeleanu, „Gheorghe Gh. Mârzescu — jurist și om politic”, *Opinia*, Iași, 20 februarie 1996.

două fragmente autobiografice cu amintiri din Iașii copilăriei sale. Ni se relevă un povestitor cu talent al evocării, în buna tradiție a unor N. Gane, Radu Rosetti, Calistrat Hogaș sau chiar M. Sadoveanu, din unele pagini ale sale.

Publicăm, de asemenea, notațiile sale din timpul călătoriei în Transilvania, în 1921, împreună cu un important grup de fruntași liberali. Citindu-le, încă o dată, ne încearcă regretul că alte asemenea posibile însemnări s-au pierdut sau zac prin cine știe ce fund de arhivă.

Am socotit firesc să le alătur și câteva însemnări ale fiului său, Georgel, în care sunt consemnate impresiile copilului de atunci amestecat printre importanții oameni politici care croiau destinul României în preziua Marii Uniri. Textul a fost scris după 1966.

Am recurs, din motive explicate la locul cuvenit, la un artificiu editorial, abătându-mă de la regulile stricte ale unei ediții canonice. Nu am urmărit așa ceva. Captivat de lumea pe care o descopeream în spatele acestor notații extrem de lapidare, stereotipe uneori, am căutat să umplu golurile cu o ficțiune documentară. Am încercat astfel să invit cititorul să urmărească împreună cu mine freamătul vieții din Iașii anilor 1917–1918.

Noian de personaje roiesc în paginile notațiilor lui Gh.Gh. Mârzescu. Este lumea tumultoasă din acele agitate zile și rețeaua legăturilor sale de familie, politice, prietenești sau clientelare. Nu am socotit necesar a le menționa pe toate în note, multe dintre ele neavând altă importanță decât aceea a prezenței momentane. La fel și pentru unii dintre oamenii, faptele sau evenimentele din lumea intrnațională. Locul și rolul lor se deduce foarte bine din context.

Textul însemnărilor lui Gh.Gh. Mârzescu, știu aceasta, ar fi necesitat un volum mult mai mare de note, triplând, poate, cartea. Am renunțat la multe dintre ele, din gândul că mulți dintre posibیلی cititori ai acestor pagini sunt familiarizați, în general, cu evenimentele și protagoniștii prezenți. Pentru ceilalți, dornici de informație istorică, însemnările lui Gh.Gh. Mârzescu nu pot fi decât o incitantă invitație la a pătrunde într-o lume de demult dispărută, aceea a făuritorilor României Mari. O lume pierind încetul cu încetul în anii interbelici,

strecurându-se sub dictaturile din 1938–1944 și distrusă de regimul comunist. Imitată, cu efecte parodice, de mulți dintre actualii noștri politicieni ori de îmbuibăți de după 1989, de factură dâmbovițeano-bahluiano-someșeană. Și neînțeleasă de unii publiciști care cred că istoria este o telenovelă, cunoscând-o doar din notele ei de subsol.

Am transcris textul conform originalului (atât cât l-am avut la dispoziție), adoptând însă normele ortografice actuale. Am corectat tacit unele inconsecvențe privind scrierea numerelor proprii sau a unor cuvinte străine. Intervențiile explicative în paranteze drepte din text ne aparțin. La fel și împărțirea, titlurile și subtitlurile celor 11 capitole.

Am renunțat la câteva însemnări ultime, din zilele de 1–4 aprilie 1918, cu informații irelevante.

Datele, atunci când nu există altă mențiune, sunt pe stil vechi.

Și acum, cititorule, să intrăm în timpul Iașilor din a doua jumătate a anului 1917 și începutul celui următor, așa cum l-a trăit și închis Gh.Gh. Mârzescu în însemnările sale.

IOAN LĂCUSTĂ
1 martie 2004

1. Mai 1917

Incitarea

În fiecare zi, Consiliu de Miniștri la Brătianu • Kerenski proclamă: „Rusia în pericol” • Dr. N. Lupu trimite martori lui Vințilă Brătianu • Preoții cer reprezentanți în Senat • Soldații bolșevizați defilează la Iași • Provocatorul Cr. Racovski fuge peste Prut • O execuție agită presa rusă și suedeză • Medicul regelui la ananghie

Luni, 8 mai. Știrile din Rusia par a fi ceva mai pline de speranță. Generalul Șcerbacev¹ care s-a reîntors din Petrograd, de la conferința ce comandantii armatelor de pe frontul, rus au avut cu Guvernul, a lăsat lui Ion Brătianu² o bună impresiune. Șcerbacev arată că Kerenski³ s-a arătat foarte hotărât și că o modificare radicală se va aduce comitetelor de soldați, cari și-au luat atribuțiuni ce n-au intrat în intențiile nimănui. Declarația lui Șcerbacev se confirmă de altminteri prin ordinul de zi adresat trupelor de către Kerenski*.

* Ordinul de zi al lui Kerenski, ministrul de Război rus, publicat în ziarul *Vestitorul de pe frontul român* ce apare în Iași în localul Statului Major rus: „Luând puterea asupra forțelor militare la 5 mai 1917, declar:

- 1) Patria e în pericol; fiecare trebuie să contribuie să înlăture această primejdie după puterile și capacitatea sa, evitându-se orice fel de dificultăți.
- 2) De aceea nu admit nici o cerere de punerea în retragere a comandanților doritori să se sustragă răspunderii momentului. Persoanele care au părăsit în mod arbitrar rândurile armatei și flotei trebuie să reintre până la 15 mai.
- 3) Cei care nu vor da ascultare acestui ordin vor fi pedepsiți cu toată severitatea legilor.

Acest ordin va fi citit în toate companiile, bateriile și comandamentele pe vase.

Ministrul de Război și Marină,
Kerenski.”

Ziarele au publicat acest ordin de zi. Se speră că operațiunile militare ruse vor consta în curând și în ofensive.

După informațiunea lui Alex. Contantinescu⁴, ministru de Interne, Scerbacev ar fi venit însoțit de mai mulți delegați ai Dumei⁵, partizani ai războiului, pentru a merge pe front și a întări spiritul războinic al trupelor.

Scerbacev a plecat la Odessa pentru câteva zile, după care va veni pe frontul nostru.

Vintilă Brătianu⁶ și I.G. Duca⁷, prin convorbiri particulare în Consiliu [de Miniștri], au îndemnat pe miniștrii conservatori să fie mai concilianți în Comisiunea parlamentară de reforme, pentru că starea de spirit din Parlament nu va permite votarea anteproiectului Guvernului fără nici o modificare.

Vintilă Brătianu crede că asemenea concesiuni se pot face la indivizibilitatea lotului, iar Alex. Constantinescu la stabilirea unui an de la încheierea păcii pentru declararea exproprierei. Take Ionescu⁸ se opune și are aerul de a spune că mișcarea din Parlament nu este decât o manevră a noastră — a liberalilor — pentru a-i forța să facă concesiuni peste ceea ce am convenit.

După terminarea Consiliului, rămânând încă de vorbă cu Costinescu⁹, Alex. Constantinescu și Victor Antonescu¹⁰, le-am arătat starea sanitară a orașului de la 1 ianuarie până la 1 mai a.c. Am înmănat lui Constantinescu tabloul statistic de la Oficiul Stării Civile al comunei Iași, din care se constata că în timp de patru luni am avut la Iași, în populația civilă numai, aproape 5 000 de morți, ceea ce reprezintă de 2 1/2 mai mult [decât] cifra anuală a morților din timpurile normale. Acest număr mare, dacă se poate explica și prin surplusul de populațiune, se datorește în principal frigului, greutăților de hrană și epidemiilor, fără o organizare sanitară serioasă. Dacă cazurile de tiphus exantematic și febra recurentă nu par a fi atât de numeroase în populația civilă, ele s-ar urca, după informațiile Stării Civile, la vreo 350 pentru tiphus exantematic, 500 pentru febră recurentă și 9 pentru holeră. În cele 8 zile însă ale lunii mai, s-au ivit totuși 11 cazuri noi de tiphus exantematic și 11 de febră recurentă.

Starea sanitară, în părerea mea, este deplorabilă și nu se va îndrepta atâta vreme cât doctorii I. Cantacuzino¹¹ și Slăti-

neanu¹² se vor ocupa de ea. Doctorul I. Cantacuzino este un om de știință de o mare reputațiune, este un om de o mare autoritate morală, dar e un om lipsit de orice energie, de orice spirit de inițiativă și de organizare.

Doctorul Slătineanu, ajutorul lui, este una din ilustrele secături pe care le-a produs snobismul socialist al câtorva boier-nași care și-au făcut studiile la Paris. El n-a produs nimic, nici pe tărâmul științific și nici pe tărâmul practicii medicale. El e din școala lui George Diamandi¹³, care face paradă de idei, susținute nu prin substraturile societății noastre, ci prin acțiuni de operetă. Slătineanu, cunoscut sub numele de „turc”, înseamnă ceva în mișcarea democrației numai prin costumul pe care îl poartă, de altminteri după cum și George Diamandi, pentru a-și susține ideile Partidului Muncii¹⁴, născut din ambițiunile personale zgândărite de revoluțiunea rusă, a crezut că la Cameră e indispensabil să se prezinte în costum tolstorian. Toată această operetă se joacă în beneficiul țărănimii.

Lui Constantinescu i-am arătat categoric părerea mea: serviciul sanitar trebuie să se reîntoarcă la matcă, adică sub direcțiunea și controlul direct al Ministerului de Interne.

Sedința de după-amiază a Camerei a fost cea mai penibilă. În lipsă de șef, cei șapte-opt deputați ce compun Partidul Muncii s-au ridicat pe rând, ca școlarii, pentru a debita ceea ce preparasă cu o seară mai înainte.

Iunian¹⁵ a interpelat în chestia Racovski¹⁶; Carp¹⁷ în nu știu ce chestie din regulament; Nunucă Protopopescu¹⁸, într-o chestie la care a renunțat repede, ora fiind înaintată, iar mizerabilul de Lupu¹⁹ a afirmat în plin Parlament că guvernul, înainte de Sf. Gheorghe, a scos trupele române împotriva trupelor sale aliate ruse; această afirmație care a produs o indignare unanimă a îndreptățit pe Vintilă Brătianu să arunce lui Lupu în față că acțiunea sa constituie o acțiune mișească. Lupu l-a amenințat cu trimiterea marturilor.

De la Cameră am trecut la Senat, unde ambele comisiuni parlamentare și-au început lucrările pentru revizuirea textelor constituționale, privitoare la proprietate și regimul electoral. Morțun²⁰ a propus ca ambele comisiuni să fie prezidate de Pimen²¹, Mitropolitul Moldovei, ceea ce a dat prilej lui Iorga²² să facă o caldă cuvântare, evocând memoria Mitropolitu-

lui Sofronie²³ care a prezidat dezbaterile Divanului Ad-Hoc. Brătianu roagă Comisiunea să ia anteproiectul Guvernului ca bază de discuție și face apel la unire. Senatorul Argetoianu²⁴ declară că va vota textul așa cum îl propune Guvernul, cere însă numai ca, pentru a se evita precaritatea proprietății, să se rezolve și chestiunea creanțelor ipotecare și chirografare în genere, chestiunea creditului de care vor avea nevoie proprietarii pentru a-și reconstitui gospodăria lor și a-și cultiva moșiile în epoca de tranziție.

Basilescu²⁵ își începe cursul asupra chestiunii agrare. Teza lui este că, pentru ca reforma să fie reală și asiguratoare pentru țărani, întreg textul de expropriere, împrumut și electorală să fie trecut în Constituție.

Marti, 9 mai. Ecourile din Rusia continuă a fi ceva mai bune, fără însă a fi asigurătoare. Președintele Consiliului rus, Prințul Lvov²⁶, a făcut declarațiuni pentru continuarea războiului, pentru apărarea statelor mici și pentru triumful principiului naționalităților. Chestiunea anexărilor însă, care ne interesează în principal, rămâne totuși în echivoc. Ministrul de Război Kerenski și-a început inspecțiunile pe frontul rus și și-a anunțat sosirea la Iași pentru a inspecta probabil frontul. El afirmă a determina Comitetului de soldați alte atribuțiuni decât acelea pe care și le-a luat.

[I.I.C.] Brătianu ne-a comunicat că el [Kerenski] ar fi declarat că, înainte de a fi socialist, este rus.

Ministrul de Afaceri Străine, Terescenko, a telegrafiat lui Brătianu de asemenea în termeni foarte călduroși.

Pe frontul nostru, la Bicz, rușii au arestat pe un colonel german, venit să parlez cu soldații ruși. Totuși, la Tg. Ocna, s-a produs un incident de indisciplină îngrijorător, o companie rusă arestând pe generalul lor, Scancicov.

O telegramă [a agenției ruse] Westink comunică că noul ministru socialist Scobelev ar fi cerut arestarea lui Racovski, întrucât din actele ce posedă ar fi constatat că este un agent germanofil, care a primit bani de la Scheidemann²⁸.

D-rul Lupu a trimis martori lui V. Brătianu pe senatorul conservator C. Argetoianu și deputatul Tilică Ioanid²⁹. Vintilă și-a constituit martori pe M. Pherekyde³⁰ și colonelul G. Văsescu³¹. Prima întrevedere trebuia să aibă loc astăzi la patru.

De la 2-6 p.m. au continuat discuțiunile asupra reformelor, în comisiunile unite, întrunite sub președinția Mitropoliei Moldovei, Pimen, în Aula Universității.

Basilescu și-a terminat în fine discursul, din care nu rețin ca important decât ideea contribuțiunii statului cu 1/3 la indemnizația proprietarilor expropriați. Au mai vorbit deputații Dragu, I. Th. Florescu³² și senatorul Paul Bujor³³ în sens favorabil reformelor, așa cum sunt propuse de guvern, cu ușoare modificări de redacțiune.

C. Dissescu³⁴, profesor de drept constituțional la Universitatea din București, își depune proiectul său, pe care îl păstrează alăturat, așa cum a fost distribuit. [Lipsă în text]

Seara am fost la Mihai Sturdza³⁵, la care am aflat că V. Brătianu nu vrea să dea o organizare de stat a asistenței orfanilor de război.

10 mai. Consiliul de Miniștri nu a fost.

La ora 10 dim. am fost la serviciul religios și la serbarea militară ce a avut loc pe platoul de la Șorogari, îndărătul abatorului.

Serbarea nu a avut caracterul oficial obișnuit. A oficiat un foarte larg serviciu arhiereul [vicar al Mitropoliei Moldovei] Antim Petrescu, care n-a scăpat nici acest prilej să țină în împăciunța generală un foarte plictisitor discurs. Regele și Regina cu Pr[ințul] Carol și toți ceilalți copii au asistat înconjuțați de miniștri, de toți generalii și toate misiunile militare străine. A trecut în revistă trupele, după care a decorat cu „Mihai Viteazul” și „Coroana Romaniei” mai mulți ofițeri ce s-au distins pe front și cu „Virtutea Militară” mai mulți soldați; a decorat și câteva drapele.

La „Mihai Viteazu” le-a aplicat acolada.

După aceasta, generalul Berthelot³⁶ a decorat cu „Legiunea de Onoare” și „Medalia Militară” patru ofițeri și un plutonier român.

Defilarea a fost impunătoare și a fost un moment de satisfacție mișcătoare până la lacrimi, când am văzut câmpia Șorogarilor plină de infanteria română reconstituită, bine echipată și în bună alură. Au defilat poate 3 000 de soldați, comandați de ofițeri români și francezi, caii cu mitraliere, buni și bine tinuți, comanda sub generalul Petala³⁷. S-a cântat

„La arme” sub conducerea lui [Alfons] Castaldi, au jucat călușarii olteni și s-a terminat serbarea cu o piramidă de soldați pe care era scris „Trăiască Regele tuturor Românilor”. S-au făcut entuziaste ovații Regelui Ferdinand, Reginei și tuturor copiilor.

M-am reîntors acasă la 1^{1/2} împreună cu Jean Ghica.

Ca parte veselă, toți miniștri ne-am ales pârliti de vânt și de soare.

La Comisiunea parlamentară am apărut unul mai roș ca celălalt, ceea ce a făcut pe Leon Ghica-Dumbrăveni să zică, că: „*tous les ministres sont pochards*”.

După-amiază, Comisiunea pentru reforme. A vorbit Barbu Păltineanu, J.Th. Florescu, J. Atanasiu, Dragu. Nimic important.

Marturii au decis ieșirea pe teren. S-au luat tradiționalele pistoale ale lui Mitică Greceanu³⁸ și s-a desemnat via lui Chilimoglu³⁹.

11 mai. La 7^{1/2} dimineata a venit Chilimoglu să mă ia la vie. Am telefonat și lui Duca și toți trei împreună am mers la vie, unde am văzut terenul deja ales de colonelul Văsescu. Eu cu Duca ne-am retras apoi *vis-à-vis*, la via lui Toto Ghica, unde locuiește acum George Bibescu.

La 10 fără 1/4 am sosit cu toții și la 10.20 totul era terminat. Schimb de două gloanțe fără nici un rezultat.

Vintilă n-a voit să se împace pe teren.

După duel, plecând imediat cu Duca la Ministerul de Război, l-am găsit pe Vintilă lucrând ca și cum nimic nu ar fi fost. I-am strâns mâna; atunci am luat cunoștință și de primul proces-verbal al martorilor (vezi *Mișcarea* de la [11 mai]) în care martorii găsesc nimerit să agraveze insulta ce Vintilă i-a adus lui Lupu. Vintilă a avut o atitudine foarte frumoasă⁴⁰.

La Consiliu, Ionel Brătianu comunică demisiunile lui Pherkyde și a lui Vintilă din cauza duelului. Evident, s-au respins. După aceasta s-a discutat numai asupra chestiunii aprovizionării.

Brătianu declară că în convorbirile avute la Petrograd⁴¹, n-a putut obține caii și autocamioanele necesare transporturilor, pentru cuvântul că nici rușii n-ar avea. A obținut numai promisiunea de a ne ceda ceea ce vor putea ei. Situația nesi-

gură și îngrijitoare, atât pentru alimentație, cât și pentru transporturi. Eu totuși am trimis pe Bălănescu (secretar general) ca împreună cu Fotin Enescu⁴² să vadă regiunile mai apropiate Moldovei, de unde am putea aduce cel puțin 6 000 cai cu 2 000 căruțe, pentru transportul lemnului.

După-amiază, continui a lucra Comisiunea pentru reforme, de astădată la Teatrul Național.

Vorbește V. Sassu⁴³, propunând în locul împrumutării individuale, împrumutarea comunelor, „mirul” rusesc, cu cultura țăranilor în obști.

Leonte Moldovanu⁴⁴ propune o progresiune, începând cu 55% asupra proprietății de la 1 000 hectare în sus, motivând că proprietatea, de la această întindere în sus, nu și-a împlinit menirea, întrucât ea a fost arendată, în principal, străinilor.

Vineri, 12 mai. La Consiliu, nimic important. Vorbim de succesul italian. Take Ionescu crede că consilierii agricoli ar trebui să fie ajutați de comisari agricoli pe județ; îi răspund că sistemul a fost aplicat și că a dat bune rezultate.

Comisiunea continuă să lucreze. Vorbește Argetoianu propunând 20% plata în numerar. Sprijinit de propunerea financiară a lui Aristid Blank⁴⁵. Această propunere consistă într-un împrumut de 250 milioane în aur în Anglia și America, pentru a forma la Banca Națională un stoc destinat exclusiv exproprierii, pentru emiterea de bilete de bancă pe valoare de 750 milioane. După câțiva ani operația s-ar repeta.

Gh. Danielopol, directorul Băncii Naționale, care a mâncat seara la mine, arată că combinația e imposibilă.

Mai vorbesc Zamfir Filotti, I. Mitescu, dr. Costinescu.

Filotti crede că, după război, datoria statului se va ridica la 10 miliarde, cu anuitate anuală de 600 milioane, adică bugetul actual.

13 mai. Consiliu fără importanță. Se alcătuiește lista Comisiunii de redacție a textelor constituționale. Se cade de acord a se propune de un parlamentar o listă compusă din: președinții și vicepreședinții Corpurilor Legiuitoare, cei doi raportori (Danielopol și Costescu-Cămăneanu), șase deputați și șase senatori, anume: N. Iorga, Orleanu, Banu, Delavrancea⁴⁶, dr. Angelescu⁴⁷, Al. Radovici, deputați și V. Misir, I.

Atanasiu. N.N. Săveanu, Dinu Suculescu, Cantacuzino-Pășcanu, senatori. Se mai stabilește ca miniștrii să nu vorbească decât după redacțiunea textului.

Comisiunea își continuă lucrările.

Vorbește Ion Ghica-Vlașca, care propune ca senatori de drept pe toți Principii de Coroană, de la vârsta de 21 de ani, numai Principele Moștenitor de la 18 ani. Pleșea propune a se expropria numai 1 700 000 hectare, iar restul până la 2 milioane să se transforme în pământ arabil fânețele și izlazurile.

Închizându-se discuția, domnul Cociaș propune Comisia de redacție, așa cum a fost arătat mai sus.

Mitropolitul citește și o petiție a preoților de mir semnată de câțiva preoți din Iași, între care Gotcu, Savin, Apolon Andrieș, Stamate și alții, care cer ca preoții de mir să-și aibă reprezentanții în Senat (propunerea Dissescu).

14 mai. N-a fost Consiliu.

M-am întâlnit la Costinescu cu V. Antonescu, Mișu Cantacuzino⁴⁸ și D. A. Greceanu. Am vorbit despre dosarele corupțiunii germane, care au fost cetite de Brătianu, Mișu Cantacuzino și Victor Antonescu.

Mișu Cantacuzino susține ca actele să fie încredințate judecătorului de instrucție. El îmi spune că raportul lui Günther făcut lui von dem Bussche⁴⁹ este foarte interesant, întrucât face planul acțiunii de corupțiune: în masele populare, în presă, în administrația care ar putea influența guvernul, printre personalități.

Generalul Musteață⁵⁰ figurează cu 90 000 lei și se găsește chiar chitanța lui. Bădărău⁵¹ apare în mai multe rânduri. (Aci ne-am întrerupt conversația pe ziua de azi).

Victor Antonescu, care a văzut aseară la 8 pe Brătianu, îmi comunică că Albert Thomas⁵², ministrul de Muniții al Franței, sosește astăzi în Iași. Vasiliu, șeful de cabinet al lui Brătianu, îmi comunică că sosește cu automobilul.

Sosirea lui Kerenski pare amânată, ceea ce nu este un semn bun asupra situației din Rusia.

Parlamentarii militari germani au fost aduși de către soldații ruși până la Roman, pentru a trata pacea. Ei au fost arestați.

Generalul Skancicov a fost pus în libertate și ofițerul rus care a comandat compania care l-a arestat a fost hotărât de

Înaltul Comandament rus să fie împușcat. Rămâne a se vedea dacă Comandamentul rus va avea curajul și autoritatea execuției.

Brătianu a plecat azi undeva la țară, pentru a se odihni.

15 mai. Ședință la Consiliu la care asistă și Albert Thomas.

Brătianu îi urează, în numele nostru, bună venire, la care Albert Thomas îi răspunde, arătând satisfacțiunea ce a resimțit că a intrat în țara noastră, unde i s-a părut că întâlnește „*ses bons meridionaux*”.

Albert Thomas ne împărtășește impresiunile lui din Rusia, arătând că pare că situația s-a îmbunătățit întru ceva, Guvernul luând o oarecare stăpânire asupra situației din lăuntru și fiind decis la oarecare acte de energie. Vorbește cu iritație de corpul ofițeresc [rus] care a agravat situațiunea, abandonând autoritatea din mâinile lor; el îi califică „cretini”. De asemenea vorbește cu iritațiune de întinsa propagandă germană, împotriva căruia guvernul rus n-a luat nici o măsură; ironizează popularitatea lui Kerenski căruia nu-i găsește nici un seamăn în Occident; îl crede câștigat cauzei războiului. De altminteri opiniunea războiului domină fără ca să domine și spiritul războinic.

După dejun, Albert Thomas asistă câteva momente la lucrările Comisiunii parlamentare, unde Brătianu îl salută. El răspunde felicitând Comisiunea pentru reformele democratice și urează ca opera liberării celor din lăuntru să fie completată cu aceea a unității naționale.

Dejunul l-a luat la Brătianu, iar masa la Rege.

În audiența la Rege, vorbind de un general rus, l-a apucat de braț familiar și zguduindu-l i-a spus: „*c'est un couillon*”.

16 mai. Albert Thomas însoțit de I. Brătianu, Vintilă și Berthelot au fost la Hârslău, pentru a inspecta trupele și depozitele. Acolo se găsea și Regele. Revista, după înseși relațiunile lui, a fost splendidă, și Berthelot, uitându-se la soldații noștri, a exclamat: „*On dirai des petits soldats français!*”.

Seara a fost la Maruca Cantacuzino⁵³, unde a făcut cunoștință cu Le Duc de Luynes⁵⁴.

17 mai. Dejun la Cercul Militar (Piața Unirii, fost club Conservator-Democrat) oferit de Brătianu în onoarea lui Albert

Thomas. Participă toți miniștrii, președinții Corpurilor Legiuitoare, misiunile militare franceze, Scerbacev și general Prezan⁵⁵.

La toast Brătianu ridică pentru Thomas.

Acesta răspunzând aduce elogiul lui Brătianu.

Conservatorii de la masă fac nas lung.

Vorbește de manifestația ce a avut loc în Consiliul de Miniștri Briand⁵⁶, la intrarea noastră în război, vorbind de înțelepciunea, abilitatea și răbdarea lui Brătianu.

23 mai. Dimineata la 8 a avut loc Comisiunea pentru aprovizionarea cu lemne, în localul școalei „Reuniunea”, unde se află Ministerul de Interne. La 10 ore am fost chemat, împreună cu ceilalți miniștri, la Ionel Brătianu, asupra acestei consfătuiri, vezi carnetul meu intim.

În Consiliul de Miniștri ce a urmat la ora 11, s-a comunicat numirea generalului Brussilov⁵⁷ ca generalisim în locul lui Alexeev⁵⁸.

Kerenski pare a pierde din popularitate și e în conflict cu sovieticii.

Albert Thomas, Vandervelde⁵⁹ și Labriola nu sunt mulțumiți de situațiune.

Autoritățile militare ruse din Galați au arestat, sub bănuiala de spionaj în favoarea germanilor, pe D'al Orso [fost secretar al reginei Elisabeta] și Rubinstein, consulul norvegian. Fiind vorba de siguranța frontului și în zona de operațiuni, această arestare poate fi justificată, însă judecarea va trebui să fie făcută de autoritățile militare române.

Colonelul Petala de la Dorohoi dă o ordonanță prin care introduce pedeapsa loviturilor pe piața publică.

Evreii cer permisiunea să publice declarațiunile făcute de Rege Comisiunii Evreilor Pământeni.

Kerenski, într-un discurs la Sevastopol, a declarat că ofensiva va începe la ora 22. Ceea ce a și făcut lui Brătianu să observe că nu are încredere în ofensive făcute cu clopoței, cu date fixe, cu determinarea locului ofensivei. Rămâne doar să mai determine contingentul cu care se va face.

Este știut că în ziua de 1 mai în stil nou, deci 18 aprilie stil vechi, cu ocaziunea sărbătorii socialiste a muncitorilor, trupele ruse care au manifestat pe străzile Iașului, pornind de la

Frumoasa până la Piața Unirii cu drapelul roșu al revoluției, au eliberat din casa din str. Apeduc, unde era închis, propriu-zis pus sub pază, pe d-rul Racovski, șeful așa-zis al socialiștilor români.

Aci este locul a reaminti faptele.

În ajunul lui 1 mai, gândindu-mă asupra actelor la care s-ar putea deda rușii și cunoscând faptul că guvernul rus a exprimat dorința eliberării lui Racovski, mi-am format convingerea sigură că manifestanții ruși vor elibera pe Racovski. Aceasta cu atât mai mult cu cât știam că Racovski este un amic personal al lui Kerenski.

A doua zi dimineața, adică în ziua de 1 mai, am exprimat această convingere a mea întâi lui Duca și apoi la ora 11 în Consiliul de Miniștri, cerând luarea de măsuri pentru ridicarea lui Racovski.

Consiliul a găsit convingerea mea întemeiată și chemând la Consiliu pe prefectul de Poliție, Gh. Corbescu, i-a dat ordin să-l ridice imediat și să-l trimită cu automobilul înspre Dorohoi.

Spre marea mea surprindere însă, seara, întorcându-mă acasă din județ, aflu că Racovski a fost eliberat de manifestanți și că a ținut discursuri în rusește pe Piața Unirii, zicând între altele că reformele au fost impuse guvernului român de revoluția rusă.

După acest discurs, Racovski, însoțit de Gh. Bujor⁶⁰ și evreul socialist Wechsler⁶¹, a fost condus de ruși într-un lagăr al lor, de la Tutova și apoi trecut în Rusia, la Odessa, unde i s-a oferit un banchet de către organizarea socialistă locală. Mai mult, am văzut chiar un act prin care o cerere de autorizare de cumpărare de articole alimentare a doi comercianți din Galați a fost subordonată de autoritățile rusești din Odessa avizului lui Racovski.

Racovski, pusese rezoluțiunea: „Se aprobă cu condiția ca articolele să fie distribuite în Galați prin sindicatele muncitorilor.”

Cerând a doua zi în Consiliu lămuriri asupra neexecutării deciziei Consiliului, ministrul de Interne, Constantinescu, ne-a dat următoarele explicațiuni: prefectul de Poliție a însărcinat pe inspectorul Rafail să ridice pe Racovski. Acesta pretextând că e bolnav și că noaptea a avut temperatură de 39

grade și că e ne uman să fie ridicat, inspectorul de Poliție nu a mai executat ordinul. Raportând cazul prefectului de Poliție și acesta ordonându-i din nou să-l ridice, când s-a dus era prea târziu. Racovski fusese ridicat de o delegație a soldaților ruși.

Pentru mine însă eliberarea lui Racovski era un fapt extrem de grav din mai multe puncte de vedere:

Pentru că Racovski nu este român, ci bulgar agitator, care susține intrarea României într-o confederație balcanică.

Pentru că Racovski este un agent propagandist german și pentru că liberarea lui, fie înăuntrul, fie în afară de țară, înseamnă un izvor sigur de agitații continue, favorabile germanilor.

Pentru că Racovski este un dușman hotărât al lui Brătianu și al Guvernului lui și liberarea lui înseamnă detracțiunea [defăimarea] lui Brătianu în fața guvernului revoluționar rus cu care Racovski avea legături și în fața căruia Brătianu trebuia să aibă o autoritate neștirbită.

Faptul eliberării însă a lui Racovski și participarea la acest act al lui Bujor și a lui Wechsler ce aveau o situațiune militară, primul ofițer de rezervă, cel de al doilea milițian, a motivat ordinul Ministerului de Război ca ei să fie trimiși unităților cărora le aparțineau și la îndeplinirea serviciilor la care îi obliga situațiunea lor militară. Măsura n-a putut fi executată față de Bujor, pentru că el a fost trecut odată cu Racovski în Rusia.

Nu pot trece însă cu vederea neglijența Ministerului de Război, care nici până în momentul de față nu cunoaște exact unitatea căruia aparține Bujor, cu toate că e ofițer de rezervă și considerat ca dezertor.

Măsura a fost însă executată față de Wechsler, care a fost trimis la corpul de milițieni, căruia aparținea. Cel puțin în acest sens este dat ordinul Ministerului de Război.

Cum însă se pare că la noi ordinele se execută pentru a se crea noi complicațiuni, și din cele mai grave, Max Wechsler a fost trimis la autoritățile militare dependente de Marele Cartier la Armata a II-a din județul Bacău, sub escortă, unde, sub pretextul că ar fi încercat să fugă, a fost împușcat.

Brătianu aducând chestiunea în Consiliu și-a dat seama imediat de consecințele grave ale acestui act, pe care rușii, sub influența acțiunii lui Racovski și lui Bujor, îl vor prezenta ca pe un asasinat politic ordonat de Guvernul liberal.

Era dar necesar ca înainte să fie știut de lume și ridicat de ruși, Guvernul, prin ordonarea celei mai severe anchete și trimiterea la judecată a celor mai vinovați, oricare ar fi ei, să se acopere de o răspundere pe care nu o avea, să evite noi complicații externe și interne.

Ancheta a fost ordonată, dar până astăzi Armata a 2-a nu i-a dat nici o urmă, deși s-a constatat că versiunea evadării este cu desăvârșire falsă.

În schimb, dificultățile interne și externe au început. Cazul e prezentat în presa rusă și suedeză ca un asasinat politic. Delegatul sovietului rus din Petrograd a fost la Brătianu să-i ceară explicații.

Doctorul Romalo⁶² face toate eforturile ca afacerea să fie mușamalizată, în timp ce Guvernul face toate eforturile ca cei vinovați să fie pedepsiți, oricare ar fi ei.

2. Iunie 1917

Reconstituire

Rușii despre români: „ochincari” și „mămăligari” • Sosesc voluntarii transilvăneni și bucovineni • Colecta chelnerilor pentru răniți • Părul femeilor luxoase năvălit de păduchi • Deputații se declară refugiați în Rusia pentru 50 de lei în plus la ziurnă • Take Ionescu declanșează criza guvernamentală

Nota editorului. Nu am putut afla (nu s-au păstrat?) însemnări ale lui Gh.Gh. Mârzescu din luna iunie 1917. Pentru continuitatea lecturii, îmi permit un artificiu editorial, suplinind textul lipsă cu câteva dintre știrile acestei luni. Le-am preluat din principalul ziar al liberalilor, *Mișcarea*, la alcătuirea căruia Gh.Gh. Mârzescu avea o importantă contribuție. Voi proceda astfel, la timpul potrivit, și pentru luna septembrie (capitolul cinci al acestei cărți).

Principalele evenimente ale acestei luni sunt: sosirea voluntarilor ardeleni și bucovineni din Rusia; votarea reformelor; începutul crizei guvernamentale.

Am selectat, rezumat sau citat, cele consemnate de *Mișcarea*. Am reprodus și unele notații din sursele memorialistice sau documentare ale vremii, folosite în lucrare.

Precizez și aici că intenția mea a fost nu numai de a pune în circulație istoriografică notațiile fruntașului liberal, ci și de a oferi cititorului o imagine nuanțată a celor petrecute în Iași pătimirilor și speranțelor românești.

O lectură cu ochi de prozator, bogatul material uman și faptic aflat la dispoziție pretându-se, tentant, la așa ceva. Gh.Gh. Mârzescu, însuși, era înzestrat cu un deosebit har al evocării, al portretizării. Păcat că nu a reușit să-și finalizeze

scrierea sa memorialistică, notațiile de față fiind doar promisiunea unei opere neterminate.

Impresionează, dincolo de alte constatări sau interpretări, vitalitatea societății românești, capabilă și în acele momente dificile să reziste, pregătindu-se pentru marile confruntări din lunile următoare: eroicele lupte din vară; apărarea integrității, a formei de guvernământ în urma schimbării de regim din Rusia; contracararea acțiunilor de schimbare a ordinii în țară ale bolșevicilor și de uneltele lor; unirea Basarabiei ș.c.l.

Am apelat la însemnările lui C. Argetoianu și N. Iorga. Primele reprezintă un punct de vedere declarat ostil Guvernului liberal, a cărui boicotare o urmărea cu consecvență. Celelalte, venind din partea unui mare istoric, au calitatea de a surprinde din noianul de fapte pe cele care pot contura portretul epocii.

Însemnările celor doi sunt reținute din scrierile lor memorialistice, citate și în alte locuri din cuprinsul cărții. Pentru a nu îngreuna lectura, nu am mai făcut obișnuitele trimiteri, decât atunci când a fost strict necesar.

Reamintim că datele sunt pe stil vechi.

Să urmărim, așadar, ceea ce ar fi putut cunoaște și Gh.Gh. Mârzescu, dar nu a mai consemnat în jurnalul său.

2 iunie. Pe frontul român, bombardament de artilerie în regiunea Putnei; la sud-est de Biliеști mitralierele noastre seacă un grup inamic care a încercat să iasă din tranșee cu steaguri albe.¹

Emil Vandervelde sosește în Iași. La ora 17.00 este primit la Parlament, iar la ora 20.00 I.I.C. Brătianu oferă un dineu în onoarea sa. (*Mișcarea*)

3 iunie. (N. Iorga) „Ofițerul basarabean Crihan² mă asigură că rușii nu se mișcă. Ne fac «ochincari», «mămăligari» și spun că fără ei am tot fi fugit înaintea nemților. Acasă, ei fac din fiecare oraș, pe care îl pun la contribuție, o republică.”

5 iunie. (N. Iorga) „Înmormântarea lui Andronovici, fostul atașat militar sârb. Nici un ministru al nostru, afară de Ion Brătianu, care vine chiar în momentul când se ridică sicriul. Nici un om politic român. Aliații, mai toți. Slujba rusească e demnă; a noastră ... Vânătorii români și soldații sârbi ridică trupul pe umeri.”

6 iunie. „Domnul director general al Teatrelor, Al. Mavrodin a dispus cu avântul și cu inițiativa d-sale începerea spectacolelor teatrale pe fronturile de luptă. S-a reprezentat de către artiștii teatrelor Naționale frumosul poem-epic *Pe aicea nu se trece*, de domnii Corneliu Moldovanu și Mircea Rădulescu, în fața ostașilor care au simțit, au plâns și au aplaudat cu bătaie de palme și de inimă”.

Artiștii interpreți au fost Constantin Nottara, Maria Filotti, R. Bulfinski, I. Petrone, Al. Demetrescu-Dan, I. Profis, Victor Antonescu, Ion Manu și A. Criticos, „care au jucat cu tot temperamentul lor artistic, ridicându-se la înălțimea menirii lor și care au plecat mai departe, ducând cu ei cea mai desăvârșită mulțumire sufletească.” (*Mișcarea*)

(N. Iorga) „Un ofițer de cavalerie român, venit din Rusia, spune că Odessa foiește de ofițeri români fără rost. Se alege rău oamenii cu misiuni. Rușii se plâng că li cerem neconținut, ar fi zicând: «Câni spurcați de români». Nici sărbii de la Odessa nu sunt mai bine tratați; consulul sârb de la Petrograd ar fi deschis o lăptărie.”

7 iunie. „Discuțiunile continuă în Cameră în jurul celor două mari reforme: exproprierea și votul universal.

De la 1864, organizația noastră de stat n-a cunoscut o prefacere mai adâncă și mai radicală decât aceea care se săvârșește astăzi.

Izvorându-se din nevoile adânci ale situațiunii de astăzi și realizate în cadrul posibilităților actuale, reformele ce se săvârșesc în organizația lăuntrică a țării constituie o mare operă de democratizare pozitivă și de reală consolidare a forțelor naționale.”

După-amiaza, în gara Iași, sosește primul batalion de voluntari transilvăneni și bucovineni. Sunt întâmpinați de regele Ferdinand, de miniștrii, generali ș.a.

Deputatul C. Banu, în ședința Camerei: „Să nu uităm că trăim în zile mari și de datoria supremă pe care o avem pentru pregătirea zilei de mâine. Un sulfet nou vine lângă sufletul armatei noastre. Vine sufletul lui Horea și acelora care au aruncat fulgerul mâniei lor în ungurime. Dacă este un strigăt care trebuie să iasă din fundul sufletului nostru, este strigătul: Trăiască Ardealul liber al României Mari de mâine.” (*Mișcarea*)

8 iunie. Pe platoul Moarei de Vânt de la Șorogari, voluntarii depun jurământul către rege și țară. Asistă Regele Ferdinand, I.I.C. Brătianu, Take Ionescu, I.G. Duca, Vintilă Brătianu, Gh.Gh. Mârzescu, președinții Corpurilor Legiuitoare, generali, șefii misiunilor, militare străine, un numeros public.

Din inițiativa tuturor chelnerilor refugiați din București s-a colectat suma de 451 lei [un ziar costa 0,10 lei] din care s-au cumpărat țigări pentru răniții din spitalele ieșene. (*Mișcarea*)

(N. Iorga): „La Statul Major a venit veste că nemții trimit trupe pe frontul român. Buzdugan³, basarabeanul, spune că împușcările spionilor de la Bacău au revoltat cincizeci de mii de ruși, care erau gata să prade orașul, supt cuvânt că cei uciși au fost socialiști. Nici acum, nu s-ar fi potolit. Îl întreabă în Comitet ce vor avea să facă dacă «Revoluția se coboară în stradă». Răspunsul lui Buzdugan e ca să lase pe oameni a face ce vor și când vor. Șeful lor, Hilles, s-a potolit. Agenții trimiși din București agită însă mereu.”

9 iunie. Se stinge din viață tânărul medic John Stuart Campbell, din Misiunea Sanitară engleză. S-a infectat pansând un rănit.⁴

10 iunie. „Câteva persoane numai din imensa mulțime a celor ce asistau deci la marea serbare din Piața Unirii au fost martore unei scene de un dramatism zguduitor, o scenă izolată care completa ansamblul grandios al înfrățirii tuturor românilor.

Unul dintre Voinicii ardeleni își pironise ochii cercetători, ageri și isteți, asupra unei femei îmbrăcate în costum de țară, care cu mâinile încrucișate privea la mulțimea ce mișuna în jurul ei. Într-o clipă, Voinicul ardelean se desprinde din front și cuprinde pe femeie într-o îmbrățișare de foc. Cei de față încremenise la vederea acestei scene mișcătoare. Era sora lui pe care n-o mai văzuse de la izbucnirea războiului european și care se rătăcise la noi printre cei pribegi din Ardeal.”

La Cameră, Leonte Moldoveanu propune să se ridice un monument pe locul unde au depus jurământul voluntarii ardeleni și bucovineni.

M. Pherekyde: „Guvernul se asociază la propunerea făcută de d. Moldovanu.” (*Mișcarea*)

11 iunie. (N. Iorga): „În aceste vremuri grele toți mănâncă și petrec: carne de vițel, de pui etc.

La sate, femeile, cu plata mobilizațiilor și cu câștiguri pe alocuri, fac tot ce trebuie pentru a ruina gospodăriile. La oraș, nemaiostenindu-se a se pieptăna, femeile luxoase își înfoaie părul năvălit de păduchi. Un medic îmi spune că anume boli au năvălit în «societatea bună».”⁵

Congresul Cazacilor din Petrograd a votat o moțiune prin care se cere măsuri energice contra lui Lenin⁶ și partizanilor săi și continuarea războiului până la victoria finală.

Sesiunea parlamentară se prelungește până la 20 iunie. Mesajul de prelungire este citit de I.I.C. Brătianu.

La grădina Teatrului Cinema Modern se dă o reprezentație de către „renumitul transformist rus Andrei P. Tihinov, cu concursul indianului Mister Igi Sandus. Umor, răs, satiră critică, mimică, declamații, magie, canto etc.

Din încasări 30 la sută vor fi în folosul Crucii Roșii a României. Prețul biletelor: 1, 2, 3, 4, și 5 lei.” (*Mișcarea*)

13 iunie. Amiralul Kolceak, comandantul flotei din Marea Neagră, cere demisia sa din Guvernul provizoriu de la Petrograd.

Asociația Profesorilor Universitari din România a hotărât să se discute, într-o ședință specială, propunerea de a se înființa o revistă informativă pentru străinătate.

14 iunie. „În ședința de ieri, Camera a luat în considerare proiectul de lege al reformelor cu 129 voturi pentru, 2 voturi contra și 9 abțineri.”⁷

Înțelesul acestui vot — istoric prin însemnătatea lui în dezvoltarea viitoare a statului nostru — nu va scăpa desigur nimănui. 129 de conștiințe s-au pronunțat în favoarea celor două mari reforme; 129 de conștiințe pătrunse de necesitatea imperioasă a realizării reformelor au înscris în Constituție principiile care vor renaște viața politică și economică a țării.

Ceea ce rămâne în fața istoriei și ceea ce rămâne câștigat pentru dezvoltarea viitoare a statului român este actul mare în care se încheagă solidaritatea și sollicitudinea de care gene-

rația de astăzi a știut să facă dovadă pentru liniștea și prosperitatea generațiilor de mâine.” (*Mișcarea*)

15 iunie. „Apponyi⁸, ministrul de Instrucție Publică al Ungariei, faimosul autor al legii învățământului naționalităților din 1907, a dat o ordonanță națională prin care revocă toate ordonanțele anterioare relative la învățământ și indică o serie de măsuri care tind la completa maghiarizare, prin mijloace mai tiranice și mai violente decât cele din «codul penal» de la 1907.

Deputații români Mihali și Pop au interpelat în Cameră [de la Budapesta] cu privire la această brutală nedreptate și au protestat cu toată indignarea împotriva chipului cum guvernul maghiar răsplătește lealitatea românilor care au murit cu sutele de mii pentru apărarea Austro-Ungariei.” (*Mișcarea*)

Ch. Vopicka, ministrul american, a anunțat că românii din America au adunat suma de 200 000 lei pentru a se cumpăra medicamente ostașilor români.

16 iunie. „Un grup de ofițeri ruși propun într-o scrisoare publicată în ziarele rusești formarea unei «armate de onoare», ce va merge să lupte în Franța contra dușmanului comun. Ofițerii se vor lupta ca simpli soldați.” (*Mișcarea*)

20 iunie. (N. Iorga): „La Cameră, șeful stenografilor, Dumitrescu, îmi spune ce lupte dădeau deputații ca să fie trecuți ca fiind în Rusia (90 de franci pe zi, în loc de 40). Și cutare o face — Cernescu singur cere o schimbare în defavorul lui. Au fost intervenții la Morțun, la Brătianu. Unii nu spun când au venit, alții aduc martori falși (se mărturisesc reciproc).”

23 iunie. (N. Iorga): „Duca, Danielopol, la mine, se plâng de conservatori care au intrigat continuu. Acum cer paritatea în Minister. Brătianu a fost la Take Ionescu care îi spusese prin scrisoare⁹ că nu poate continua în aceste condiții colaborarea. (...)

Apoi vine la redacție însuși Mihai Cantacuzino. Se plânge de tirania lui Brătianu, care influențează și pe Take Ionescu. E «rău crescut politic» și autocrat. (...)

Nu se poate admite eternizarea Parlamentului ca să susție încă un an, doi, cât ar ținea războiul, pe Brătianu. Nu s-ar da

înlături de la o dizolvare și ar crede că Regele poate influența această amenințare pentru a face pe Brătianu să cedeze.”

26 iunie. (N. Iorga): „Audiența la Rege, unde sunt chemat pentru consultare. Îi spun reaua impresie ce o face zăbava în rezolvirea crizei. Regele nu vrea să ia asuprași rezolvarea unei afaceri personale. Dacă ar fi împrejurări normale ar dizolva Camerele și ar face alegeri. Se caută un mijloc pentru aceasta. Și Regelui îi pare că Brătianu nu poate fi înlocuit la Externe și că Take Ionescu nu e destul de solid pentru o asemenea misiune. Și el știe că nu se guvernează și că se fac abuzuri (îmi arată dosarul generalului X, care își mandatează, contra unei hotărâri odată luate, nume pentru deplasări. (...)

Destrăbălarea crește. Automobilele militare iau fete de câte șaptesprezece ani din familii bune și le duc la petreceri. Mi se dau nume.”

27 iunie. Adunarea generală de prezentare a activității Școlii profesionale de fete „Elena G. Mârzescu” a Reuniunii Femeilor Române, de sub președinția Zoe Gh. Mârzescu.

În 1915–1916 Școala a avut 146 eleve și în 1916–1917 30 eleve. A lucrat pentru soldații de pe front mai multe zeci de mii de cămăși, pantaloni, prosoape, bluze, halate, batiste. Cifra cheltuielilor, a veniturilor și averea societății: 102 400 lei efecte, 140 000 lei imobile, 15 000 lei mobilier, 23 865 lei numerar.

30 iunie. (N. Iorga): „Brătianu îmi propune din nou a intra în Minister, pe care-l formează fără Take Ionescu. Acesta e împins de Mihai Cantacuzino: cere Președinția sau Externele și, altfel, perfecta paritate. (...)

Take Ionescu spune că «n-are nimic cu Brătianu», «nici un resentiment», dar are cu Regele. Va pleca în America, fără a căuta să vadă pe Rege — doar dacă l-ar chema. Unui englez, la Legatie, i-a spus că în trei luni răstoarnă Ministerul. (...)

Rușii continuă a intriga. Toți spionii vin în uniformă lor, Bujor, acolitul lui Racovski, e între ei, ascuns. I se pare lui Brătianu că ar avea chiar legături cu Partidul Muncii.”

Teritoriul țării libere — se arată într-un comunicat semnat al Statului Major General al Armatei — „este despărțit prin linia care începe de la Nord, din Bucovina, și merge spre Sud, prin valea râului Suceava până la confluența sa cu Siretul și

de aici prin Valea Siretului până în dreptul oraşului Bacău, de unde apoi se îndreaptă spre Sud-Est prin satele Parincea-Onceşti-Stănişeuşti Chilieeni-oraşul Bârlad-Obârşeni-Găneşti-Cahul (pe valea Putnei) în două zone şi anume:

- a) Tot teritoriul ţării cuprins la Est şi Nord Est de această linie şi până la frontieră (Prut) s-a denumit, şi numai pentru regularea circulaţiunii, în zona interioară;
- b) Tot teritoriul cuprins la Vest şi Sud Vest de această linie şi până la linia frontului de luptă, s-a hotărât a fi zona armatelor." (*Mişcarea*)

3. Iulie 1917

Alerta

Soldații ruși bat jandarmii români • I.I.C. Brătianu acuzat de lipsă de energie în combaterea epidemiilor • Unde va funcționa Statul? • N. Iorga pronunță „Imnul național” • Banca Națională tipărește câte cinci milioane lei pe zi • Ministrul de Război face pe misteriosul

7 iulie. În timpul când asemenea chestiuni grave sunt la ordinea zilei când, în afară de chestiunea Racovski-Wechsler, se știe că la 23 aprilie s-a încercat de ruși o lovitură împotriva Coroanei — despre care voi vorbi mai jos, — când la Roman s-a produs o manifestație dusă de evreii ruși pentru suprimarea pedepsei cu moartea în armata română, când rabinii au făcut la Roman rugăciuni pentru Kaiser, când o brigadă rusă s-a răzvrătit la Rosnov și a refuzat să plece pe front, când din Roman-Bacău și Covurlui ne vin știri că, pe motivul libertății muncii, soldații ruși împiedică pe țărani să iasă la munca câmpului, bat jandarmii, acaparează fântânile, etc. când, în fine, suntem în ajunul ofensivei noastre, după ce s-a cunoscut și succesul ofensivei ruse de pe frontul Galității, conservatorii au găsit oportun să provoace o criză de Guvern, nu pe chestiuni de interes general, ci pe chestiuni de persoane, pentru a obține egalitate de portofolii și a lua acțiunea externă din mâinile lui Brătianu și a o da în mâinile lui Take Ionescu.

Suntem astăzi de două săptămâni în criză, fără a fi putut ajunge la constituirea unui Guvern de colaborare pe care îl dorește [sic!] sincer și Regele și Brătianu și toți oamenii serioși care-și dau seama de gravitatea împrejurărilor.¹

Cu toate acestea, conservatorii nu înțeleg aceasta și, în special, n-o înțelege Mișu Cantacuzino.

Însemn aci geneza crizei și toate fazele ei pentru ca să rămână cunoscute și să pot utiliza faptele atunci când va fi oportun.

S-ar părea un paradox, dar criza a început chiar de la 11 decembrie [1916], din ziua de constituire a Guvernului de colaborare, pentru că de atunci s-a început din partea conservatorilor tot soiul de uneltiri pentru a slăbi autoritatea lui Brătianu și a asigura o situațiune precumpănitoare Partidului Conservator sau influențelor conservatoare:

Primul fapt. În prima lună a colaborării, în decembrie, după căderea Focșanilor, când nu știam care ne va fi soarta a doua zi, dacă ne vom putea menține pe acest teritoriu, când aveam nevoie de forțe ruse noi pentru a ne menține frontul, s-a ridicat chestiunea de a se expune amănunțit situația țării Neculai al II-lea² și guvernului rus și a se cere ajutorul de care aveam trebuință, ajutor militar, ajutor în reconstituirea armatei și a aprovizionărilor.

Noi, liberalii, găsim firesc ca această intervenție să se facă de către șeful Guvernului și ministrul de Externe, întrucât situația de la Curtea Rusiei și situația internă de la noi, propriu-zis situația frontului nostru, nu ne putea admite să expunem la o asemenea vizită pe Suveran.

Brătianu observă foarte bine că nu trebuie să expunem pe Suveran să meargă la o Curte unde relațiile erau încordate între toți membrii ei, iar pe de altă parte să părăsească teritoriul țării fără să aibă siguranța că se va mai putea întoarce pe el cu rezultatul dobândit.

Conservatorii voiau să evite călătoria lui Brătianu și atunci, prin anturajul Reginei și prin legăturile lor directe, au căutat să sugereze Reginei ideea că numai ea ar putea salva țara prin legăturile bune ce are cu țarul Neculai al II-lea. Mișu Cantacuzino, Take Ionescu și Dimitrie Greceanu erau susținătorii acestei idei și lucrau prin Maruca Cantacuzino, Simona Lahovary³, Chrissoveloni, Nicu (Țoțoi-Lahovari), Henri Cartargi⁴, mareșalul Curții, etc.

Brătianu combătea această idee, dar declarase că nu face chestiune personală. Dacă va decide Consilul, Regina să plece.

Sora Reginei, Marea Ducesă Vladimirovici, soția lui Paul⁵, care se găsea în țară, în gazdă la Regină, telegrafiind la curtea

din Petrograd, a primit răspunsul că vizita Reginei n-ar fi tocmai oportună, ceea ce confirma punctul de vedere al lui Brătianu.

Guvernul rus a telegrafiat atunci că este așteptat Pricipele Carol cu Brătianu. Mișu Cantacuzino imputa lui Brătianu că nu e bine privit de țară și de puterile aliate. Primirea ce i s-a făcut a dovedit contrariul.

Brătianu a plecat la 4 ianuarie și a stat trei săptămâni, regulând toate chestiunile care priveau armamentul și aprovizionările noastre și ale trupelor ruse pe teritoriul nostru.

Al doilea fapt. Odată ce a eșuat ideea cu plecarea Reginei, au cerut ca Take Ionescu să însoțească pe Brătianu.

Brătianu a refuzat pentru că nu înțelegea să fie prezident de Consiliu cu „dădacă”.

Take Ionescu s-a mulțumit atunci cu interimatul Afacerilor Străine. Președinția Consiliului în timpul absenței lui Brătianu a ținut-o Pherekyde.

Le intrase în cap înlocuirea lui C. Diamandi⁶ de la Petrograd pe motivul că n-are destulă suprafață și n-are destule legături în Petrograd.

Brătianu a susținut pe Diamandi și din ajunul Paștelor — în primele timpuri ale revoluției — când Diamandi a venit în Consiliu și a expus situația, cu competență, clar și convingere, nu s-a mai vorbit de înlocuirea lui.

Al treilea fapt. Brătianu era acuzat de lipsă de energie, că nu se iau măsuri suficiente pentru combaterea epidemiilor.

22 iulie. Telegrafiez cifrat la Neamț pentru evacuarea spre Iași a depozitului Grași.

Lucrez cu directori de serviciu.

Vizita lui Nicolaescu și Maximilian Popovici de la Casa pentru a lua instrucțiuni asupra plecării.

Te Deum la Mitropolie pentru ziua Reginei. Asistau toți miniștri.

După *Te Deum*, Consiliu la Costinescu. Scerbacev declară situația ceva mai bună pentru că rușii au respins un atac spre Câmpulung.

Discutăm evacuările. Constantinescu va concentra cererile noastre și se va pune în raport cu colonelul Berg, însărcinatul rușilor.

Telefonat 11 ore seara O[lga] S[turdza]⁷ că Barbu Știrbei⁸ afirmă ocuparea Mihăilenilor de nemți. Informația neexactă.

23 iulie 1917. T. Vasilescu, Crupenschi, Chilimoglu, Al. Smeltz mă consultă asupra plecării lor.

Pe T. Vasiliu și Smeltz, fiind deputați, îi sfătuiesc să plece. Pe ceilalți să rămâie.

Sosește Lilica Holban de la Dorohoi. Nu vorbește decât de ocuparea Cernăuților.

Dirigintele oficiului telegrafic postul Mihăileni cere instrucțiuni ce să facă, fiind informat că germanii ar fi la Siret (5 Km.).

Fac adresa pentru Olga Sturdza prin care remite „Familiei Luptătorilor” 150 000 lei pentru întreținerea orfanilor, în caz de ocupare. Constantinescu mi-a declarat că-i va remite „Crucii Roșii” (Maria Moruzzi) sau Mitropolitului. (Prezidentul Comitetului local al „Familiei Luptătorilor”).

La 12, Consiliu. Generalul Iancovescu⁹ relatează: Că rușii au respins pe nemți pe teritoriul austriac în regiunea Came-nița Podolsk. Nu s-ar mai afla aci nemți pe teritoriul rusesc.

Că la Cernăuți și pe Siret nemții n-au mai înaintat. Aci ar fi forțe slabe austriace, ușor de respins.

Că în regiunea Sucevei, rușii s-au retras puțin înspre Broșteni.

Comandamentul nu se îngrijește de aceasta, fiind un punct greu pentru aprovizionare și ușor de apărat.

Impresiunea generală a lui Iancovescu este că rușii încep să revină.

Se discută apoi chestiunea evacuării băncilor. Toate băncile vor pleca, afară de Banca Moldova și Iașului, care vor rămâne cu 30% din numerar și portofoliu pentru operațiunile locale. Restul valorilor se vor duce în Rusia. Băncile ce merg în Rusia vor trebui să funcționeze în teritoriul ce se va pune în Rusia la dispoziția Statului român.

Puterile aliate au făcut o notă către Rusia cerând păstrarea Moldovei și, în caz de imposibilitate, de a pune la dispoziția Statului o regiune, sub garanția exteritorialității, pentru funcționarea Statului român. Înțelesul este că se obligă a întreține Statul român.

Brătianu comunică c-a cerut guvernului rus în ordine de preferință „Ecaterinoslav, Rostov și Tartaronovka”. Guvernul rus va fi în drept de a schimba ordinea.

Ipolit îmi comunică că Aurel Vasiliu a vorbit lui Brătianu pentru trimiterea lui ca agent comercial în Franța. Brătianu convine și va susține cererea lui de permisiune de a pleca de la Ministerul de Justiție.

Zvon inexact de ocuparea Fălticeniilor.

24-30 iulie. N-am mai putut marca zi cu zi.

În cursul acestor zile s-au petrecut însă următoarele fapte importante:

Consiliul de Miniștri, prezidat de M. S. Regele, în palatul din str. Lăpușneanu (Casele Creditului Urban, fosta reședința a lui Cuza Voda). Asistă Principele Carol, generalii Prezan și Averescu¹⁰, Președinții Corpurilor Legiuitoare, Porumbaru¹¹ și Morțun, toți miniștrii afară de Costinescu, care n-a venit pentru că nu e bolnav, dar pentru că n-a fost încunoștințat la timp.

Acest Consiliu fusese convocat, după cererea lui Brătianu, pentru a se lămuri, în fața militarilor, politica noastră alături de Aliați, chiar în cazul unei ocupări a Moldovei și a încheierii unei păci separate de către ruși. Punctul de vedere al Guvernului și al Regelui este: solidaritatea cu Aliații până la sfârșit, oricare ar fi suferințele și jertfele noastre. Trebuie să rămânem în picioare în fața Aliaților, a dușmanilor și a lumii. România este un Stat de onoare, un Stat care nu renunță, chiar zdrobit, la afirmarea drepturilor și aspirațiilor, un Stat ce piere dar nu trădează.

Consiliul mai avea de scop de a discuta situația militară și de a auzi de la comandanții supremi ai oștirii, față de acțiunea propagandei germane, dacă oștirea română va trece Prutul.

Chestiunea principală care făcea obiectul preocupării tuturor era ca, chiar pe teritoriul strein, o parte din armata țării să fie salvată, să păstreze construirea punctului de vedere românesc; să se știe că mai rămâne un rest din fosta armată.

Brătianu a exprimat foarte clar acest punct de vedere, aprobat în unanimitate de Consiliu.

Numai Porumbaru, președintele Senatului, a cerut ca să se facă o conferință cu Aliații în care să se examineze atitudinea României în cazul unei propuneri de pace separată față de ruși.

Al. Constantinescu a fost cel dintâi care a combătut propunerea lui Porumbaru, arătând inconvenientul ce ar decurge din această manifestare de suspiciune față de ruși, de care avem trebuință acum mai mult decât oricând. Și ce să ne învețe Aliații? Ce linii de conduită să avem noi?

Brătianu atrage atenția lui Porumbaru că, atunci când era ministru de Afaceri Străine, a refuzat împreună cu guvernul o alianță numai cu rușii. România a vroit și tratate de alianță s-au încheiat cu puterile occidentale: Franța, Anglia și Italia. Nu putem să înfrângem acest tratat de alianță.

Prezan, Averescu și Iancovescu au declarat că armata va executa ordinele Regelui și va urma calea ce i se va indica. Averescu totuși a ținut să observe că există asperitate între armata română și rusă, din cauza atitudinii acesteia din urmă. El se teme de contagiune pe teritoriul rusesc sau de incidente.

Citează mai multe cazuri de pe front: cum s-au găsit între rândurile noastre soldați germani îmbrăcați în uniforme ruse; legături de fire între tranșeele ruse și germane; tăierea de fire telefonice de către ruși etc. El mai observă încă că moralul trupelor [ruse] în retragere este scăzut și că lipsa de organizare serioasă a aprovizionărilor în Rusia ar putea să le scadă și mai mult moralul.

Într-o conversație particulară cu Delavrancea, după Consiliu, Averescu a declarat că se teme să ducă pe Suverani în focarul revoluției rusești.

Declarațiile lui Averescu n-au fost însă clare și categorice și au impresionat rău Consiliul.

Take Ionescu a fost foarte nemulțumit și mi-a declarat că Averescu l-a decepționat.

Consiliul a durat până la 2^{1/2}, de la 11^{1/2}–2^{1/2}.

Consfătuirile parlamentare care continuă în sala Senatului (Aula Universității), într-o stare de spirit dintre cele mai rele. Cei 50–60 deputați și senatori ce se găsesc în Iași, între care generalul Lambru, Cuza¹³, Gr. Vericeanu, Gr. Trancu-Iași, Romano și, la unele consfătuiri, chiar Ianculescu și N. Cănanău, voiesc să subordone strămătarea suveranității Statului român

pe teritoriul străin. Convocarea Parlamentului; în ori ce caz evacuarea Parlamentului să se facă în ultimul moment. Alții, precum Anton Filotti, declară că nu pleacă. Alții cer retragerea trupelor ruse de pe teritoriul nostru, ca și cum noi singuri am putea ține frontul. Alții sunt misterioși, cum de pildă Mihai Carp, steristul care tace. Alții invocă nesiguranța din Rusia și cer garanția Puterilor Aliate. Alții cer sporirea diurnelor, viața fiind cu desăvârșire scumpă în Rusia. Năzdrăvăanii, preocupări de ordin personal, murdării. Al. Bădărău mi-a declarat că pleacă. Nu s-a înscris însă că pleacă și până în ultimul moment cred că nu va pleca. Misterul de pe carta de vizita a lui von dem Busche: 1/2 milion.

La toate aceste consfătuiri am asistat Duca și cu mine. Numai la două consfătuiri, după cererea Parlamentului, a fost Brătianu și întregul Guvern.

În consfătuirea de la 30 iulie am combătut pe Cuza în cererile lui, în chipul următor: Chestiunile ridicate de el erau de două naturi: 1) principială și de formă, aceea privitoare la convocarea Parlamentului: pentru strămutarea suveranității statului pe teritoriul străin; 2) administrativă, de organizare a evacuărilor.

Privitor la prima chestiune am susținut că nu e nevoie de convocarea Parlamentului pentru că Parlamentul s-a pronunțat încă din decembrie 1916, când s-a deschis sesiunea parlamentară la Iași. Și atunci situația era tot atât de gravă ca și acum. După ce se ocupase Muntenia și se dădeau atacurile la nord de Focșani și Nămolosa, se punea eventualitatea evacuării Moldovei și atunci sub Imperiu, ca și azi sub revoluție, era frica încheierii păcii separate de către ruși. Acțiunea guvernului Stürmer pune pentru noi aceleași ipoteze ca și acțiunea revoluționară, sub influența propagandei germane.

Am votat mesajul care înseamna continuarea războiului în ori ce caz. Iorga a pronunțat discursul, numit de Take Ionescu „Imnul național”, în aplauzele Camerei. Și parlamentarii în consfătuirile intime au admis plecarea lor, adică strămutarea suveranității Statului în Rusia, la Cherson, localitatea desemnată de atunci de ruși și acceptată de guvernul român (ianuarie 1917).

Parlamentarii au instituit Comisia de evacuare și de instalare la Cherson și o mare parte din deputați și senatori au plecat de atunci.

Acei rămași azi aci sunt minoritatea. Pentru a forma *quorum* necesar reformelor s-au adus parlamentarii din Rusia. Pentru ce dar azi necesitatea nouă a convocării Parlamentului?

Belgia și Serbia, care se găsesc în situația noastră, nu au luat un vot al parlamentului pentru a se strămuta la Havre și la Nisa. Nici unui deputat belgian sau sârb nu i-a trecut prin minte să ridice această chestiune și ceea ce a făcut admirația lumii a fost hotărârea și manifestarea de solidaritate cu suveranul și guvernul lor, când au părăsit teritoriul național.

Doresc și aci ca atâta vreme cât vom stăpâni un metru pătrat din teritoriul acestei țări, Regele, Guvernul și Parlamentul să nu-l părăsească. E însă o imposibilitate materială ca în cazul unui eveniment precipitat să se poată evacua toată lumea, ființa morală a statului român. Dacă e ușor a evacua 14 miniștri și un Rege, e imposibil a evacua 400 inși, cât formează azi deputații și senatorii cu familiile lor.

Tocmai criticile ce au fost aduse de Cuza, Trancu-Iași și Filotti felului cum au fost făcute evacuările precipitate din Muntenia, când au căzut atâtea victime din populația civilă, din tineretul școlar, dovedesc necesitatea unei organizări din timp a evacuărilor. Aceasta se impune cu atât mai mult astăzi când o ruptură a frontului nu ne-ar lăsa decât un singur punct de evacuare, Ungheni, și când mijloacele de evacuare nu stau în mâinile noastre ci ale nemților, cu toate dificultățile ce ei înșiși ar întâmpina din cauza căilor de comunicație reduse și a dezorganizării dinlăuntru. Necesitatea unei evacuări militare ar face imposibilă evacuarea civilă. De aceea e nevoie ca Parlamentul, ministerele, băncile etc. să fie evacuate din timp, chit c-o să fie aduse înapoi când situația frontului o va permite.

Reintegrarea e ușoară, evacuarea e grea.

Evacuarea tineretului școlar, care a făcut atâtea victime în ianuarie, nu se poate organiza decât cu etape, ceea ce cere timp. Nu e serios a se impune evacuarea pe jos cu provizii pe luni de zile întregi. Duca se ocupă de această evacuare.

Dezmint, în fine, în cursul acestei convorbiri, zvonurile că guvernul ar fi ordonat incendierea sau distrugerea recoltelor, condamnând la mizerie populația ce va rămâne în teritoriu. Asemenea ordin nu s-a dat, dimpotrivă guvernul crede că în caz de evacuare recoltele să fie împărțite la țărani, la populația civilă. De asemena, dezmint afirmația lui Trancu-Iași că s-ar fi ordonat distrugerea morilor. S-a înțeles numai distrugerea fabricilor, care ar putea servi armatelor dușmane.

Guvernul poate lua măsuri pentru primele zile ale ocupațiunii până ce se va face organizarea de dușmani, dar nu poate garanta populației că recoltele, vitele, proviziile îi vor rămânea. S-a dovedit că în Muntenia s-au ridicat recoltele, vitele, proviziile, etc. La Câmpuri (jud. Putna) sat reocupat de noi, nu s-a găsit decât cinci vite.

Pentru Iași, o comisiune compusă din primarul Racoviță, Mitropolitul Moldovei, Pimen, și P. Poni¹⁴ se vor ocupa de populație. Ei chiar au avut câteva consfătuiri. Dr. N. Racoviță le cunoaște.

Funcționarilor Statului, comunelor și județelor, ca și pensionarilor, li se vor plăti lefile și pensunile pe trei luni, în caz de evacuare, ceea ce însumează una sută milioane. (În visterie nu sunt decât 70 milioane și Banca Națională bate bilete continuu, câte cinci milioane pe zi). Circulara direcțiunii Căilor Ferate, citită de Cuza, a fost rău interpretată. Nu e vorba a se lăsa funcționarii pe drumuri, dar funcționarii trebuie să știe că acei cari au primit ordinul de a rămânea pe loc trebuie să rămâie. Pentru a evita ceea ce s-a întâmplat la evacuarea Bucureștiului, când mulți din acești funcționari au părăsit funcțiunile lor, direcția Căilor Ferate le-a pus în vedere că aceștia vor pierde salariul, rămânând a se sustine pe propriile lor mijloace. Și, de fapt, nu e posibil a se evacua toți funcționarii. Se vor evacua numai acei mobilizați, mobilizabili, indispensabili operațiunilor militare (lucrătorii C.F.R., de la muniții, poște și telegraf, etc.) și aceia strict indispensabili mergerii serviciilor reduse. După aceste declarațiuni parlamentarii păreau mai liniștiți.

Din nenorocire însă, comunicatul era barometrul atitudinii lor. Cum comunicatul zilei următoare părea ceva mai bun, au început agitarea în cererile de amânare a plecării, convo-

care Parlamentului, etc. Generalii Crăiniceanu și Lambru, deputați, s-au prezentat cu o misiune în acest sens. Ceea ce a obligat pe Brătianu să vină din nou la consfătuire și să-i convingă să plece. Și pe ziua de 3 august s-a și decis să plece la Odessa, ei refuzând să plece la Cherson pentru multe motive: că e prea multă populație evreiască, că nu e apă, că malaria e endemică, etc.

La prima consfătuire la care fusese guvernul întreg, Brătianu și Take Ionescu au trebuit să lamurească următoarea chestiune.

C. Dobrescu, deputat de Prahova, afirmase că Take Ionescu i-a declarat că Albert Thomas remisese gazetarului Fermo, la Petrograd, o declarație scrisă că România ar face bine să organizeze o propagandă pentru susținerea drepturilor și revendicărilor ei, chiar în țările aliate, întrucât nu se poate conta pe tratatele de alianță. Cu această afirmație produsese oarecare impresie asupra parlamentarilor.

Take Ionescu a arătat că indiscreția lui Dobrescu se reduce la o scrisoare ce Take Ionescu a primit de la Fermo și prin care zice că Albert Thomas, într-un interviu ce i-a acordat, ar fi povățuit România ca în afară de tratatele de alianță să organizeze acțiunea de propagandă pentru drepturile ei.

Ion Brătianu a fost și mai categoric, arătând că Albert Thomas dezmente a fi făcut această declarație și că în momentul de față el, Albert Thomas, e cel mai mare amic al României. I-a trimis o telegramă amicală, pe care a ezitat să o publice din cauza aprecierilor prea măgulitoare ce făcea persoanei lui (Brătianu).

Toate aceste aranjate, Duca și cu mine ne oferim ca împreună cu Comisia parlamentară să ne ocupăm de evacuarea Parlamentului. Comisia parlamentară se compune din Dobrescu, Elefterescu, Berindei, Tănase Gheorghiu, dr. Sadoveanu.

Tristă operație.¹⁵

Moartea lui Ion Procopiu¹⁶ aflată din *Gazeta Bucureștilor*¹⁷.

Duca îmi citește articolele de elogiu pentru *Mișcarea și Independența*.

31 iulie. Sosește Nicu Holaban, consilierul agricol de la Dorohoi, care-mi arată situația la Nord mai asigurătoare. Îmi comunică însă că în satul Trestiana (jud. Dorohoi), în casa în-

vățătorului Rotărescu, se află închis, cu perdelele permanent lăsate în jos, un individ, îmbrăcat în uniformă de colonel rus, care în fiecare noapte are raporturi cu soldați ruși de pe frontul Bucovinei.

Comunic cazul generalului Iancovescu, ministrul de Război, generalului Golovin și colonelului Berg de la cartierul rus. Nu par impresionați.

Expediez lucrurile curente.

La 10 dimineața merg la Comisia parlamentară pentru evacuare (localul Societății „Națională”, str. Ștefan cel Mare).

Împreună cu Duca dispun facerea înscrierilor pentru plecare.

Vorbesc cu Lacombe, de la delegația franceză, și cu Andrei Faure, de la biroul interaliaților, pentru viza pașapoartelor parlamentarilor în bloc.

Tratez cu col. Berg formarea trenului parlamentarilor și modalitățile plecării.

La 11^{1/2} la Palatul din str. Lăpușneanu, las generalului Râmniceanu decretele pentru numirea lui Poenaru în locul lui Aleseanu ca inspector domেনial și destituirea lui Budeanu. Acolo văd și pe Ferigo, șeful misiunii militare italiene. Impresiunea lui asupra frontului e bună. Nu se îngrijește de înaintarea germanilor la Grozești, întrucât Averescu a putut opri înaintarea, fără a utiliza rezervele. De reculul de la Mărășești iar nu se îngrijește și crede că în 15 zile întreg frontul va fi consolidat.

Nu mai puțin adevărat este că la Consiliu generalul Iancovescu face pe misteriosul, cu cunoscuta formulă „luptele sunt în curs” — ceea ce înseamnă că merge prost.

Brătianu ne anunță ocuparea Grozeștilor și Slănicului de nemți, iar comunicatul german vorbește la Mărășești de 6650 de prizonieri, 17 tunuri, și 60 mitraliere luate.

La Suceava nemții au fost respinși de la Borca de către ruși.

Generalul Lecinski a fost numit comandantul Armatei a 8-a rusă pe frontul Galiției. Acesta e generalul care comanda la Roman Armata a 9-a rusă și care la începutul revoluției se demisese din comandament, neînțelegând să-și ia răspunderea față de starea de spirit a trupelor ruse și față de anarhia adusă în oștire prin suprimarea pedepsei cu moartea și insti-

tuirea sovietelor. Această numire a făcut o bună impresie, fiind o dovadă de energie. Generalisimul Kornilov¹⁸ face apel la toate elementele militare energice.

La Consiliu, Take Ionescu traduce din englezește un articol antisemit din *Morning Post*, contra lui Montegu. E primul articol antisemit cunoscut în presa engleză. Ziarul vorbește de spiritul dublu al evreilor: spiritul britanic și spiritul internațional.

Pitts, de la biroul britanic, vine să mă vadă, după ce a fost la Dorohoi. Are impresie bună, dar crede că frontul Bucovinei trebuie încă întărit, mai cu seamă înspre Mihăileni.

La 6 consfătuire parlamentară fără importanță.

La 7^{1/2} consfătuire la Cartierul rus pentru evacuarea Parlamentului.

Se fixează ca la 1 și 2 august să plece transilvănenii, iar parlamentarii la 3 august, ora 12 din zi. Le pun la dispoziție două vagoane cls. I, 15 vagoane cls.a-II-a și două vagoane cls. a-III-a și trei vagoane bagaje. Total 480 locuri.

Lucrez până la 1 noaptea programul plecării.

4. August 1917

Evacuarea

Soldați din soviete împușcați • Pământul Moldovei apărat cu îndârjire • Propunerile de pace ale Papei • Delegații trimiși la Cherson bătuti • Invidii între cinematografe • Prizonierii români din Germania îngrăsați pentru a da bine în fotografii • Kerenski îl decorează pe regele Ferdinand • Rușii sunt rugați din aeroplane să nu fugă prea repede

1 august. Expediez lucrările curente, nimic important.

La 10 comisia parlamentară la „Națională” unde, împreună cu Duca, Corbescu și primarul Racoviță, stabilesc programul. Parlamentarii stau prin jurul nostru.

Plecarea 3 august 12 ore din zi; de la 9 acces pe peron.

Locurile se vor numerota și desemna fiecărui deputat și senator cu vagonul și numerile ce vor ocupa.

Dobrescu, Elefterescu și Berindei se vor ocupa de aceasta.

Nu se plătește drumul și nu se înregistrează bagajele.

Transportul bagajelor la 2 august. Poliția se va ocupa. Idem pentru transportul persoanelor în dimineața de 3 august.

Parlamentarii par mulțumiți.

Merg cu Duca la Alecu Constantinescu, pe care-l găsim în blonda companie a delegației telegrafistelor. În discrețiunea noastră ne credem obligați să ne retragem.

La Consiliu ni se comunică reocuparea Grozeștilor și Slănicului de către noi, iar ocuparea Panciului de către nemți. Noaptea trecută nemții n-au mai atacat la Mărășești.

Regele a retras însă comandamentul generalului Cristescu, nu cunosc încă motivele. Se afirma o neînțelegere cu generalul rus Ragoza, care-l acuză a nu-i fi apărat flancul stâng, în ultimele lupte.

Duca citește din „*Berliner Tagblatt*” articolele lui Berman Kellerman¹, în care se recunoaște atitudinea demnă a populației bucureștene sub ocupație

Vintilă Brătianu citește din „*Journal de Genève*” aceleași impresiuni. Se afirmă în acel articol că Maiorescu², chemat în audiență de Mackensen, i-ar fi răspuns „că nu poate veni, pentru că generalul trebuie să-i cunoască adresa”. De asemenea că Carp³, ar fi răspuns unei delegații de ofițeri germani care ar fi venit să aducă omagiu politicii lui: „Da, am susținut aceasta înainte de război, astăzi însă nu pot sta de vorba cu dvs. pentru că sunt un învins”.

Duca citește din jurnalul unguresc „*Az Esh*” interviewul acordat de Stere în care spune că românii și maghiarii au interese comune, trase din pericolul slavismului și că ambele popoare trebuie să fie unite sub coroana lui Carol al II, împăratul Austriei și Regele Ungariei. Declarațiile lui Stere au surprins și pe gazetarul ungar întrucât spune că sub aceste cuvinte „neasteptate și frapante” a terminat interviul.

Impresia e penibilă. Brătianu spune că interviul lui Stere nu trebuie publicat.

Guvernul rus a arestat pe fostul generalisim Gurko.

Colonelul Boian, prizonier în Germania, scrie o scrisoare mizerabilă soției lui, zicând între altele că e foarte mulțumit și bine tratat acolo și că acum se vede ce dreptate avea când susținea ca România să intre în acțiune alături de germani.

Rușii au cerut Ministerului de Război fixarea unei zone de aprovizionare îndărătul frontului. Rămâne ca, la 5 ore, la Ministerul de Interne să ne vedem cu Constantinescu, Iancovescu, eu și Generalul rus Maurice, însărcinat cu aprovizionarea trupelor ruse.

La 2^{1/2} lucrez cu Eftimie Antonescu la Jurnalul Consiliului de Miniștri pentru pedepsirea proprietarilor cari vor aduce direct cereale trupelor ruse și sancțiuni pentru rechiziția prestațiilor de serviciu.

La 3 ore cu Alex. Radovici judec ca arbitru diferendul între doamna dr. Tzaicu și Comitetul automobilelor „Regina Maria” cu privire la locația sanatoriului.

Asistă din partea Comitetului „Regina Maria”, Țoțoi Lahovari⁴ și Cerchez, fostul șef de cabinet a lui Constantinescu.

Condamnăm Comitetul să plătească anticipat 9 000 lei pe 6 luni.

La 4 ore M-me. Filotti⁵ și C. Cantacuzino-Pășanu⁶.

La 4^{1/2} în comisiune la Ministerul de Interne cu Iancovescu, Constantinescu și generalul Leonte. Stabilim, potrivit cererii generalului Maurice, județele Dorohoi, Botoșani, Suceava, Neamț, Iași, Roman și o parte Bacău, ca zona de aprovizionare pe 15 zile pentru trupele ruse. Cumpărările se vor face cu autorizarea prefectilor și consilierilor agricoli, cu condiția restituirii în natură și a rezervei cantităților necesare pentru hrana animalelor noastre și a semințelor. Vom da circulara comună. De fapt trebuie să dăm autorizarea, pentru că altminteri ridică cu forța.

La 6 la Cartierul rus pentru fixarea definitivă a trenului. Ceea ce era de prevăzut, s-a întâmplat. Rușii nu ne mai dau 15 vagoane cls. a II-a ci numai 10, restul înlocuiește cu cls. a III-a. Capul parlamentarilor!

La 6^{1/2} consfătuire parlamentară. Nimic important.

Refuz pe d-na. Antoniu pentru a interveni în procesul ce are Costel la 3 august pentru dezertare.

Sovietele par a fi desființate și înlocuite cu comisari ai guvernului.

Pe frontul nostru aceste soviete au fost aproape dizolvate. Delegații soldați au fost încărcăți de cazaci în căruțe și împușcați pe drum. (Relațiunea generalului Iancovescu)

Trimisul militar japonez crede că infanteria noastră e cea mai bună din lume.

Acord un ajutor de 1200 lei lui Bendetto de Luca pentru propagandă românească în Italia.

Mă întâlnesc cu d-na. Natalia Vlădoianu, pe care o iau în auto și o duc acasă.

Cetățenii din Piatra Neamț cer guvernului să ordone armatei să nu dea lupte în jurul orașului, pentru ca să nu le strice locuințele și orașul!!!

Adâncă durere! Strămutarea cărților mele la „Reuniune”. Noaptea târziu aleg cărțile ce țin să rămână băiatului meu. Ce pot lăsa!

2 august. Ernest Aslan intervine pentru concediu de la Ministerul de Justiție și cec de la Finanțe.

Nevasta și cumnata lui vor pleca cu căpitanul Anastasiu, aghiotantul Principelui Carol.

Expediez lucrările curente și la ora 10 dimineța merg la Comisia parlamentară pentru a lua, împreună cu Duca, ultimele dispoziții privitoare la plecarea parlamentarilor.

Haos și harababură — cum ar spune Max. Săveanu, bătrânul, țipa că nu s-a dat loc și prof. Halița, însoțitorului lui.

Gr. Iamandi țipă că i s-a dat două locuri în loc de patru.

Dobrescu țipă să nu se admită metresele deputaților. Toți țipă. Imposibil a se putea înțelege.

Părăsesc cam englezește Comisia pentru a merge la Consiliu.

La Consiliu, tot la Costinescu. Nici o relațiune mai importantă privitoare la front. Brătianu continuă a susține evacuările.

Întreabă pe Costinescu dacă rămâne cu guvernul sau pleacă înainte.

Costinescu vrea să rămână cu guvernul.

Brătianu opiniază că femeile și familiile miniștrilor să plece înainte.

Se ocupă de evacuarea legațiilor și arată că Andrews, reprezentantul Americii, nu voiește să plece înainte, ci cere să rămână până la ultimul moment cu reprezentanții Aliaților, Franța, Italia și Anglia. Motivează că e mare putere ca și ei.

Brătianu nu admite distincția între puteri mari și mici și cere ca și America să adereze la tratatul de alianță.

Andrews declară că nu e autorizat și el din proprie inițiativă nu poate adera, chiar sub rezerva ratificării ulterioare.

De fapt, toți reprezentanții puterilor străine voiesc să rămână până în ultimul moment.

Sentimentul consiliului este ca Andrews să rămână.

Generalul Iancovescu comunică înțelegerea făcută cu generalul Maurice cu privire la aprovizionările trupelor ruse cu furaje.

Atrag atenția Consiliului, și în special lui Brătianu, că noi ne ocupăm prea mult de evacuări și nu examinăm măsurile de luat, în ipoteza că rămânem aci, ipoteză pentru realizarea căreia se fac toate eforturile militare.

Atrag atenția că dacă producția actuală se consumă de trupele ruse și române, că dacă armata nu mai poate da nici

un concurs de brațe și animale la agricultură, nu se poate culege ce este pe câmp și nu se pot face arăturile și însămânțările de toamnă.

Propun: 1) sancțiunea penală a abuzului de încredere pentru agricultorii cari vor vinde, în afară de condițiile stabilite cu rușii, cereale, vite, etc. Agricultorul nu poate fi considerat decât ca un depozitar legal al statului, nu ca un proprietar; 2) sancțiunea pentru rechiziția prestațiilor de servicii, rechiziția brațelor de muncă de la țară. Chestiunea rămâne tot nesoluționată. Eu mi-am făcut datoria; răspunderile vor cade asupra acelor ce nu au consimțit a lua măsuri.

În locul lui Stupin la Roman s-a numit un general cazac. Acesta a debutat prin a pălmui pe membrii sovietului de la Roman și a percheziționa arhivele sovietului.

Generalul Letseinski ia comanda frontului de vest din Rusia.

Take Ionescu citește generalului Mille scrisoarea primită de la Fermo prin care-i aduce la cunoștință polemica ce s-a ivit între Racovski, un reprezentant al sovietului din Petrograd, gazetarul rus Simionov și ziarul „*L'Entente*” scos de Cocea⁷.

În această polemică ziarul „*L'Entente*” e socotit ca susținut de guvern. Fapt inexact. Cocea a scos ziarul cu mijloacele lui proprii, adică acele murdare câștigate în timpul neutralității. Cocea e denunțat ca falsificatorul polițelor lui Toma Dragu, amestecat în procesul asasinatului Davila, etc.

Din nenorocire, tot ce scriu rușii pe seama lui Cocea este adevărat.

Conduc pe C. Cantacuzino-Pășcanu, fostul prezident al Camerei.

Acasă la familia Sculy⁸, dr. Enea îmi face o impresie penibilă. E complet gaga.

Trec la generalul Golovin, șeful Statului Major rus, care stă alături de locuința lui Sculy, în str. Toma Cozma. Îi comunic că autoritățile ruse au arestat, pentru cercetare, pe inginerul Nemeș, din Ministerul Domeniilor, trimis la Burdujeni de mine, pentru a primi piesele demontate ale abatorului din Burdujeni, din ordinul nu se știe al cui. Căci toate autoritățile militare, Marele Cartier General, direcția Ministerului și ministrul de Război afirmă că n-au dat nici un ordin în acest sens. Eu nici atât.

Cer ca cercetarea să se facă repede și să se pună în libertate Nemeș, dacă nimic serios nu planează asupra lui.

Până acum nu cunosc motivul arestării, dar se poate să fie ceva. Nemeș e ardelean.

Privitor la situația militară de pe front, Golovin declară că pentru moment e mulțumit că trupele ruse s-au luptat și c-au putut rezista bine în cea mai mare bătălie a campaniei, aceasta de la Mărășești, pe care o consideră mai mare decât bătălia de la Verdun.

Pierderile au fost mari de ambele părți. Din o divizie rusă au rămas numai 1 400 oameni.

Se plânge de generalul Averescu care nu execută ordinele Marelui Stat Major. În ofensivă a înaintat mai mult decât trebuia și n-a putut astfel forma rezervele pentru armata de la Oituz. Noi, zicea Golovin, vom restabili disciplina între soldați, dar dvs. trebuie să impuneți disciplina între generali.

Averescu nu poate cunoaște planul de ansamblu pe care-l cunoaște Marele Stat Major și prin acțiunea lui personală a îngreunat situația și s-a expus la atacurile în flanc.

Pământul Moldovei va fi apărat cu îndârjire; fiecare metru pătrat va fi disputat cu bătălie. Și toate eforturile vor fi făcute pentru ca în cazul cel mai rău, Iașul, capitala, să fie salvată. Îl vom apăra chiar într-o rază de 50 km.

Germanii voiesc să dea lovitura în Moldova și dacă frontul occidental rămâne în inacțiune, germanii putând deplasa continuu forțe, nu vom putea rezista.

Alimentarea orașului Iași cu apă trebuie asigurată; în genere toate aprovizionările, pentru ca la suferința morală a populației, să nu se mai adauge și cea fizică.

Frontul de Nord e întărit și primejdia e înlăturată pentru moment.

La 5 ore Comisia pentru aprovizionare cu lemne la Casa pădurilor.

Comisia de prizonieri acceptă în principiu să dea 2400 prizonieri ca tăietori, dar nu-i va da de fapt decât dacă li se vor asigura adăposturi bune. Cere 70 bani pe zi pentru ei.

Lucrările Comisiunii însă stagnează din cauza situației și nu știu zău cum va aranja lemnele pentru iarnă populația. Centrele de exploatare n-au putut fi organizate până acum

din lipsă de brațe și transporturi nu s-au putut face din lipsă de care. Periețeanu, directorul C.F.R., n-a făcut linia de garaj de la Bârnova și a suspendat ori ce transporturi de lemne pe C.F.R.

Îi cer formal să facă linia de garaj pentru a putea scoate cele 1 000 vagoane ce se găsesc tăiate la Bârnova, sau să ne aducă cantitatea echivalentă de aiurea, rămânând lui cea de la Bârnova. N-am încredere în Periețeanu⁹: energie și vorbărie gasconă.

Întrevedere cu colonelul Berg pentru ultimile dispoziții privitoare la evacuarea deputaților și senatorilor.

Accident de trăsură M. Sturdza.

3 august. De la 9 dimineața [la] 12 în gară cu Duca pentru plecarea parlamentarilor. Toată organizarea e căzută baltă. Nu s-au respectat locurile repartizate. Trenul a plecat cu trei ore întârziere, adică la 3^{1/2} în loc de 12.

Atitudinea generalului Lambru impresionantă.

Restul aproape brute. Scenă plină de tristețe.

La 12 Consiliu. Nici o comunicare de pe front. De la colonelul Berg însă știu că de aseară, de la șase ore și până dimineața, s-au dat 3 atacuri de nemți, la Mărășești. Rușii au fost împinși mai la Nord de Panciu, dar linia a fost restabilită de trupele române.

Comunicatul german vorbește însă de înaintarea dincolo de Soveja și de retragerea Armatei a 2 a române (Averescu) și A 4 a ruse; de ocuparea Străoanii la Nord Vest de Panciu; de ocuparea capului de pod de la Băltăreț, de 3 000 prozonieri, de tunuri și mitraliere capturate.

Prin urmare situația tot rea.

Greceanu comunică ca s-a rechiziționat la Divizia a 11-a toți boii plugari din regiunea Prutului, de pe județul Iași, Stanca și [text neclar]. Iancovescu explică că această divizie a primit ordinul să plece de pe front și boii trebuie să înlocuiască caii la coloane. Fără acești boi nu poate pleca.

Situația de la Mărășești reclamă această măsură și de aceea trebuie să se sacrifice agricultura.

Zvon din Elveția de plecarea lui Carp și Marghiloman din București.

Parisul nu știe nimic.

Știrile nemțești vorbesc deja de măsurile de evacuare luate de noi.

Comunic lui Brătianu conversația de ieri avută cu Golo-
vin. Mă roagă s-o comunic și lui Take Ionescu. Se înțelege
pentru că e vorba de greșelile lui Averescu, amicul lui Take
Ionescu.

La 3 ore reglez cu Bălănescu, secretarul meu general, ple-
carea funcționarilor de la Domenii pe luni sau marți, 7 sau 8
august. Telegrafiez consulului Greceanu și Grigore Deme-
trescu pentru apartamente la Cherson.

Vizita lui general Vasilescu pentru a se justifica întârzierea
trimiterii tăietorilor la păduri.

Vizita lui Leon Ghica-Dumbrăveni pentru a-mi relata inci-
dentul avut la Banca Națională, unde a amenințat pe Danie-
lopol cu revolverul, pentru că nu i-a plătit integral o sumă ce
avea de încasat, ci cu deducerea ratelor de la credit.

Englezii, franțuzii și italienii interzic ieșirea din țară a lu-
crătorilor pentru congresul de la Stockholm¹⁰. Ederson, re-
prezentantul socialist în guvernul britanic, demisionează.

Situația lui Lloyd George¹¹ zguduită.

Asquith¹² vrea să vie la guvern și se pare c-ar putea domi-
na situația.

Merg cu Zoe la Cristești, unde prânzim.

4 august. Stabilesc cu Bălănescu, secretarul meu general,
lista funcționarilor de la Ministerul meu, pe care îi evacuez la
Cherson după decizia Consiliului de Miniștri. Trimit însă mai
înainte pe Stănescu și Pavelescu ca să-mi oprească aparta-
mente.

Sunt hotărât că dacă la Cherson nu am locuință conforta-
bilă să mă stabilesc la Poltava.

G. Georgescu și Cartamicev, consulul rus de la Galați, care
au plecat la Cherson pentru a aranja lucrurile, telegrafiază
Ministerului de Interne locuințele oprite pentru Palat, minis-
tere și Parlament, dar cred că nu vom putea încăpea cu toții
la Cherson. Ne atrag atenția că trebuie să luăm păături și sal-
tele. Sovietul însă de la Cherson opinează că guvernul român
n-ar trebui stabilit la Cherson, „pentru motive economice și
altele...”.

Cu Philip regulez evacuarea vitelor Statului, o parte le am la Holboca, o altă parte la Bivolari. Toate vor fi concentrate la Tatarovka lângă Elisabethgrad, pe proprietatea d-nei. Casuria, unde am evacuat din martie și armăsarii de rasă ai Statului.

Després [atașatul militar al Franței] îmi comunică că inginerul Nemeș de la Serviciul Tehnic al Domeniilor a fost pus în libertate. Golovin îmi comunică că n-a fost arestat de ruși, ci de autoritățile militare române. Nemeș fusese denunțat ca suspect de trei fete pentru că făcea singur o plimbare în pădurea de lângă Burdujeni.

Mai mulți deputați și senatori rămași, între care Suculescu, Ignat, Dăbuleanu, Constandache, vin la mine pentru a mă ruga să intervin pentru înlesnirea plecării lor. Constat că în afară de miniștri mai sunt 44 deputați și 27 senatori neplecați. Mitropolitul și Episcopii vor rămâne pe loc.

Colonelul rus Sericev, de la societatea rusă „Troica”, îmi cere reducerea prețurilor fixate de Casa Pădurilor, arătând că prin convențiuni amiabile de la particulari obține prețuri mai avantajoase. Se sprijină pe contractul încheiat cu Sturdza la Cristești.

Bădărău mă roagă să dau fiului său Mircea o delegație de a rămâne pe loc, în caz de invaziune, la o fermă a Statului sau aiurea.

La 12 Consiliu. Înainte de începerea lui, incidentul în conversația în *tête à tête* cu Take Ionescu, îi glisez [strecor] conversația avută cu generalul Golovin.

Take Ionescu a rămas foarte impresionat și mi-a spus că e indispensabil ca fie el, fie Mișu Cantacuzino, să vadă pe generalul Averescu. Speră să-l poată vedea chiar marți și iarăși, într-un acces de confesiune neobligatorie, crede necesar a-mi spune că „scârba aceea de Gr. Filipescu¹³ strică capul lui Averescu” și că astăzi, el care susținea pe Averescu, nu mai susține numirea lui ca generalisim pentru că ar însemna să creeze conflicte sau cel puțin plăceri cu rușii.

Îmi mai arată că regretă criza guvernamentală provocată din cauza lui Argetoianu.

Trecând apoi în gradina caselor unde stă Costinescu, Duca îmi comunică că căpitanul Petrescu, adjutantul lui Prezan, a fost impertinent cu dânsul la telefon, atunci când Duca i-a fă-

cut observație la telefon că nu îi este în drept a deschide scrisorile personale ce adresează generalului Prezan. În adevăr, Petrescu îi deschisese o scrisoare ce adresase lui Prezan în chestia cenzurii. Duca scrie lui Prezan după incidentul de la telefon prin care cere completa satisfacție pentru a nu fi nevoit să se adeseze mai sus. Duca s-ar mulțumi cu scuzele, pe când în realitate față de acest ofițer obraznic cu toți și în toate împrejurările nu e decât o singură soluție, îndepărtarea de la Marele Cartier.

Generalul Iancovescu comunică în Consiliu că toate atacurile de la Mărășești au fost respinse. Comunicatul german totuși vorbește de înaintare, prizonieri printre care și ofițeri francezi, 16 tunuri și 50 mitraliere capturate.

Comunică că Împăratul Austriei a ordonat să nu se mai puie prizonieri români în fiare, ceea ce dovedește că până acum se puneau.

Comunică că vagoanele cu îmbrăcăminte pentru prizonierii din Bulgaria au ajuns la Sofia dar că guvernul bulgar face rezerve în ce privește controlul ministrului Spaniei.

Comunică că guvernul francez a dat un aviz favorabil în ceea ce privește deschiderea unui credit de un milion pentru prizonierii noștri.

Arată situația restituirilor ce ne datoresc rușii și din care se vede că n-au restituit nimic. Din 20 000 vite n-au restituit decât 700.

Brătianu comunică cererea Sf. Sinod rus ca Mitropolitul Primat Conon, Mitropolit Repta al Bucovinei și Mitropolit Miron al Transilvaniei să asiste la Consiliul ce se va ține în Rusia pentru reorganizarea Bisericii Ruse. Se cere de Consiliu să ia informațiuni asupra caracterului acestui Consiliu, pentru ca hotărârea noastră să nu apară ca o aderare la ideea de înglobare a Bisericii noastre în cea rusă. Duca se teme ca acțiunea Sinodului rus să nu fie o politică de reacțiune. I se obiectează ușor că această temere nu putem s-o avem din moment ce cererea Sinodului e comunicată de guvernul rus.

Take Ionescu propune ca imitând pe turci și greci, popoare ortodoxe, să încheiem un concordat cu Papa în vederea viitoare anexări a Transilvaniei. Propune ca tratativele cu Papa

să fie făcute prin cumnatul lui Fasciotti, ministrul Italiei, care ar fi văr cu Papa.

Greceanu întreabă dacă Papa e de origine jidan, întrucât se zice că Fasciotti ar fi jidan. Chestia ridicată de Take Ionescu rămâne însă baltă.

Austriecii declară că acceptă a schimba pe Leon Sculy, fiul doctorului, prizonier în Austria, cu Tzell, cunoscutul fabricant de bere din București, internat la noi. Guvernul acceptă.

Züricher Zeitung repetă din nou informațiunea plecării lui Carp și Marghiloman¹⁴ la Berlin. Sunt două versiuni asupra plecării lui Marghiloman din București: prima, că ar fi plecat să-și caute sănătatea, a doua, că ar trece din Germania în Suedia și de acolo în Rusia spre noi cu propuneri de pace din partea germanilor; în acest din urmă caz Take Ionescu cere arestarea lui.

Toată după-amiaza lucrez la expedierea lucrărilor curente și la Jurnalul Consiliului de Miniștri privitor la rechiziția brațelor de muncă și la sancțiunea abuzului de încredere pentru proprietarii ce ar vinde recoltele și vitele fără de autorizare.

Sâmbătă, 5 august. Lucrez cu directorii de serviciu până la 11 dimineața.

În chestia prețurilor lemnului vândute rușilor dispun ca să stabilească prețuri de comun acord între Casa Pădurilor și Societatea militară rusă Justroika, reprezentată prin colonelul Sericev. Nu admite însă ca bază contractul Sturdza, fiind inferior valorii reale a lemnului. Cer prețuri medii între acest contract și situația silvicultorului Tănăsescu.

Dau autorizare de călătorie lui Cerchez, șef de cabinet, pe care-l pun la dispoziția lui Poenaru, cu titlu onorific.

Cora și Madeleine vin să mă plictisească cu curierul diplomatic sau agentura comercială pentru Ipolit ca să poată trece la Paris.

Duca vine la mine să-mi încredințeze scrisorile adresate de deputați lui Brătianu.

Consiliul la 12 la Costinescu.

Nemții au mai atacat la Grozești și Mărășești, dar fără aceeași putere. Impresiunea că s-ar fi istovit aci. Prizonierii germani făcuți în aceste regiuni declară că nu mai au rezerve.

Se denunță însă concentrare de forțe la Cernăuți și 1-a divizie bulgară, 1-a divizie turcească și 1-a germană la Brăila

Trec în Consiliu:

Jurnalul privitor la înstrăinările fără autorizare și la rechi-zițiile de brațe;

Jurnalul privitor la egalizarea prețurilor la grânele treerate din recolta actuală cu acele treerate acumă din recolta veche;

Jurnalul privitor la un avans de 250 000 din creditul de 600 000 lei pentru întreținerea armăsarilor la Tatarovka.

Titulescu cere autorizarea pentru aducerea a 120 vagoane zahăr din Rusia.

Brătianu comunică:

Că, lucrătorii români din șantierelor de la Odessa, lucrând pentru Ministerul de Război și C.F.R., au făcut un meeting, au declarat grevă cerând șase ruble pe zi, au manifestat pe stradă cu drapelul roș și pentru Republica Românească.

Desigur, instigația lui Racovski, Bujor și ceilalți cari au făcut meeting din parcul Alexandrovsk¹⁵.

Propunerile de pace ale Papei Benedic XV făcute în numele Puterilor Centrale, după unii, în scris, de el, după alții. (Comunicarea legației noastre de la Roma).

Bazele ar fi: dezarmarea generală; libertatea; pacea fără anexiuni și contribuții (formula revoluțiunii ruse) cu excepție pentru Belgia, care nefiind stat beligerant, i s-ar cuveni o indemnitate; constituirea Regatului polon¹⁶.

Examinarea cu echitate și justitie a aspirațiilor naționale de pildă ale Triestului și Trentinului, fără a vorbi măcar de celelalte (desigur pentru a impresiona pe socialiștii italieni).

Evacuarea Franței cu condiția evacuării coloniilor germane.

Propunerea are caracter pur german. Papa ține să fie agreabil Austriei, singurul stat catolic rămas puternic, Spania necontând.

Această propunere nu poate fi străină de Congresul socialist de la Stockholm.

După cererea lui Constantinescu, care citează cazul ridicat de Suculescu, Consiliul cere generalului Iancovescu să mențină mobilizările pe loc ale agronomilor administratori pe

moșiile deputaților, în genere ale acelora care din cauza calității lor „au fost obligați să plece în Rusia”.

Concediile agricole au fost prelungite până la 1 octombrie.

Constantinescu comnuică că rușii refuză a forma un al doilea tren parlamentar. Ei convin a alătura numai câte două vagoane pentru ei la trenurile oficiale de evacuare.

Coștinescu își exprimă convingerea că vom putea păstra Moldova.

Locotenentul francez François Paris îmi lasă acasă documentele secțiunii fotografice.

Alung doamna Simona Lahovary.

Dictez lui Petrini, secretarul Consiliului Superior al Agriculturii, circulara către Consiliul Agronomic, prefectului județean și comandanților militari pentru aplicația Jurnalului Consiliului de Miniștri de azi-dimineață.

Brătianu comunică în Consiliu c-a spus unui ministru străin — fără a spune cine — părerea lui Take Ionescu cu tratativele încheierii unui concordat cu Papa.

Ministrul a spus că nu e oportun și politic pentru două motive:

Pentru că tratativele ce s-ar face acum, când Papa propune pacea, ar putea fi interpretate ca o încercare de apropiere de el.

Nepolitic, pentru că Papa, dacă ar accepta în timpul războiului să încheie concordat cu biserica românilor din Transilvania, ar însemna ca să se pronunțe pentru politica noastră contra Austro-Ungariei, ceea ce ne-ar expune la refuz.

După aceasta Take Ionescu n-a mai insistat.

Brătianu comunică în consiliu mișcarea în corpul diplomatic ce-și propune să facă.

Dim. Ghica de la Roma în America. (A refuzat, Brătianu insistă din nou).

Lahovary de la Paris în locul lui Ghica.

Victor Antonescu în locul lui Lahovary la Paris.

Dr. Angelescu la Berna sau în America, în cazul când Ghica n-ar primi.

N. Xenopol¹⁷ la Tokio.

Păcleanu de la Berna la Copenhaga.

6 august. Aprob oferta rușilor pentru prețul lemnelor, având și avizul favorabil al Casei Pădurilor.

Constantinescu semnează circulara mea, în chestia rechiziției brațelor și oprirea vânzărilor.

Rușii refuză formarea unui nou tren parlamentar. Convine ca, cu începere de marți 8 august, să atașeze la trenul etapelor câte două vagoane (unu cl. I și unu cl. a II-a), exclusiv pentru parlamentari.

Ministerul de Interne îmi comunică că în trenul de marți nu pot trimite decât 12 funcționari. Restul rămâne pentru mai târziu.

În acest tren se evacuează Curtea de Casație, comisiile de magistrați și o parte din funcționarii ministerelor.

La 12 Consiliu. Brătianu comunică arestarea fiului lui Dobrogeanu-Gherea¹⁸, amestecat în acțiunea lui Racovski și Bujor. Tiesenhausen de la sovietul din Iași intervine la Brătianu, având ca interpret pe Gheller, pentru punerea în libertate.

Brătianu arată cum Bujor, dezertor român, e tăinuit de soldații ruși, îmbrăcat fiind în uniformă rusă. Ce ați zice, observă Brătianu, dacă noi am tăinui ruși monarhiști, țariști sau oameni ai reacțiunii, îmbrăcându-i în uniforme românești, nerespectând ospitalitatea și solidaritatea frățească ce trebuie să domine între aliați?

Tiesenhausen vrea să garanteze că Gherea nu e amestecat întru nimic.

La aceasta Brătianu îi răspunde: „Când ar fi vorba de acțiunile personale ale d-tale ți-aș primi garanția. Când e vorba de acțiunea altora să-mi dai voie să am încredere mai mult în ceea ce văd eu, decât în ceea ce auzi d-ta.”

Nu mai puțin adevărat, arestarea lui Dobrogeanu-Gherea e tot atât de plicticoasă ca și aceea a lui Wechsler, dar nădăjduiesc că, fiind mai puțin gravă decât aceasta din urmă, nu va avea efect mai primejdios.

Se urzește însă pe dedesupt în toată țara și dincolo în Rusia un complot împotriva formei noastre de guvernământ și a organizării noastre sociale.

Brătianu cu generalul Iancovescu de la Consiliu s-au dus direct la Scerbacev, comandantul generalisim al armatelor ruse de pe frontul ruso-român, pentru a-i atrage atenția asu-

pra acestei agitații și a lua măsurile necesare de poliție și de ordine.

Semnăm Jurnalul pentru crearea legațiilor de la Washington și Tokio.

Împreună cu Constantinescu atrag atenția generalului Iancovescu asupra stării de spirit create între proprietari prin faptul că armata română nu plătește imediat ceea ce cumpără sau rechiziționează.

Generalul rus Maurice cere lui Iancovescu 2 000 vite cu *cuvânt de onoare* că acestea le va restitui. Iancovescu se tocmește și crede că pe cuvântul de onoare rusesc se poate da până la 500 vite. Se aprobă, dar cu condiția să se mai tocmească.

De pe front nimic nou. Nemții par a se fi oprit. Iancovescu crede că se reformează, în urma pierderilor mari ce au avut.

Ofensiva englezească a început și acuză o înaintare în Flandra de... 800 metri.

Pe frontul italian bombardament puternic, prevestitor al unei ofensive:

De altminteri acestea sunt asigurările Aliaților.

Rușii proiectează o demonstrație la Nord.

Petrescu refuză o nouă scrisoare a lui Duca către Prezan, întrucât Duca nu acceptă să treacă prin mâinile lui. Duca personal se plânge lui Prezan.

Urmează o explicație cu Petrescu în fața lui Prezan, în care Petrescu continuă a fi obraznic.

Prezan cere lui Duca 24 ore pentru a aranja afacerea și Duca se mulțumește.

Penescu îmi declară că nu mai pleacă.

Convoc pe parlamentari mâine dimineață la Societatea Națională.

Telegrafiez prefectului pentru a încunoștiința pe parlamentarii din provincie.

7 august. La convocarea parlamentarilor făcută pentru ora 10 la Societatea Națională, n-au răspuns decât câțiva, invocând diferite motive sau pretexte pentru a întârzia plecarea. Jean Miculescu mă roagă să intervin la Brătianu pentru un currier diplomatic care să-i înlesnească trecerea în Franța sau Anglia.

Duca îmi comunică că la un prânz ieri la Stânca, Antonescu¹⁹, aghiotantul lui Prezan care venise cu acesta acolo pentru a vedea pe colonelul Pétin²⁰, i-a comunicat că ieri nemții au înaintat pe Valea Slănicului până la mahalalele Tg. Ocna. Barbu Delavrancea care a venit aseară din regiune nu știe nimic de aceasta și este surprins.

La 12 Consiliu la Costinescu acasă.

Vintilă Brătianu a venit aseară de pe front din sectorul Mărășești și comunică că atacurile de ieri ale germanilor sunt nerespinse în primul moment, dar că printr-un contraatac i-am respins și ocupat prima linie de tranșee. L-a văzut aseară pe Averescu care nu se arată deloc îngrijit de situația de pe Valea Slănicului și a rămas și el surprins de informația lui Duca. Arată starea excelentă de spirit a trupelor.

Ion Brătianu comunică:

Că a fost ieri cu generalul Iancovescu la Scerbacev pentru a-i cere să ia măsuri împotriva agitatorilor ruși cari dau sprijinul complotului împotriva Regelui și organizării noastre politice și sociale. Scerbacev nu știe nimic și cere să i se aducă în scris cazul la cunoștință. Brătianu ca prim ministru de Război să-i comunice că cu ocazia arestării lui Dobrogeanu-Gherea s-au descoperit firele legăturii lui cu Bujor și socialiștii revoluționari ruși din Odessa. În consecință, cere a preda pe Bujor și a lua măsuri împotriva tovarășilor lui ruși. Telegrafiază în același timp lui Coandă și Diamandi.

Comunică și lui Poklewski: Că se confirmă informațiunea vizitei lui Carp și Marghiloman la Berlin. Că generalul Prezan, după cererea generalului Eremia Grigorescu²¹ cere evacuarea Tecuciului de jidani.

Se constată în adevăr că locuința acestui comandant este așa de bine reperată și mișcările lui atât de bine controlate, încât obuzele cad continuu în jurul locuinței. Alaltăieri, când Regele a fost să-l vadă, într-un minut după plecarea Regelui, în locul unde fuseseră automobilele regale au fost distruse de o bombă alte două automobile. Se socotește că această evacuare nefiind politică e bine să fie suspendată și să se strămutte locul comandamentului generalului Grigorescu, într-un loc unde nu ajunge bătaia tunului. Părerea mea nu este aceasta, pentru că strămutarea comandamentului nu împiedică

continuarea spionajului. Se va ști de către germani și noua locuință, va fi reperată și dacă nu va fi bombardată de tun, va fi bombardată de aeroplane.

Duca ne arată și citește: Textul apelului adresat populației Moldovei de către Mitropolitul Primat Conon²², apel contra-semnat și de Arhiereii Teofil Ploieșteanu, Meletie Constantianu, Valerian Râmniceanu și încă un preot al cărui nume îmi scapă. Acest apel cere pacea, îndeamnă pe moldoveni să nu se refugieze în Rusia pentru că inima biruitorului s-a înduplecat pentru noi, apel nedemn, care nu poate rămânea fără sancțiune. Duca, Take Ionescu și cu mine cred că e redactat de Virgil Arion²⁴. Acest apel a fost aruncat în pachete în tranșele noastre. Toate însă au fost confiscate de Marele Cartier.

Arată și citește ultimele numere din *Gazeta Bucureștiului*, și revista ilustrată *Săptămâna* no. 7 în care se văd fotografia lui Maiorescu cu necrolog, fotografiile lui Lupu Costache, Nenițescu, Virgil Arion²³ și Antipa²⁴, giranții ministerelor de Interne, Finanțe, Instrucție și Domenii. Multe servicii de la Ministerul de Industrie au fost trecute la Finanțe, cu funcționarii lor, între care rețin numele inginer Solacolu, Stoica, Popovici, Hațeg și alții.

Constantinescu îmi comunică că rușii declară că nu vor mai pune la dispoziția parlamentarilor vagoane dacă nu se vor completa în zilele fixate.

Mișu Cantacuzino comunică că consilierii de la Casație, Fleistein și M. Vidrașcu, nu voiesc să plece.

Se decide să fie destituiți acei cari nu vor pleca. Mihai Vidrașcu își oferă demisia.

Ofensivele franceză, engleză și italiană au început.

Mă duc la dr. Lebell care a avut nenorocirea să piardă în ultimele lupte de la Oituz, pe fiul lui, ing. Marcel Lebell.

Idem la Ionel Brătianu cu trei chestiuni:

Să-i comunic textul scrisorii ce Gh. Bujor a scris sovietului din Iași, acuzându-l că s-a pus în serviciul oligarhiei române, căutând să-l predea autorităților românești. Se știe că soldații revoluționari ruși tăinuiesc pe Bujor între Ungheni și Odessa, după ce l-au tăinuit în uniformă rusă chiar în localul sovietului (deasupra lui Smirnov, str. Lăpușneanu). După cererea lui Constantinescu, ministru de Interne, a fost dus întâi la Soc-

la și apoi la Unghenii ruși. La Socola, în regiunea atelierelor C.F.R. împărțea manifeste și era în contact cu câțiva lucrători.

În această scrisoare îl atacă pe Poklewski și pe Scerbacev. Atrage atenția sovietului că guvernul român tănuiește agenți ai țarismului. Aluziune la generalul Mossolov²⁵, fost ministru al Rusiei sub țarul Neculai II, care se găsește la Coțosca, la țară la George Văsescu, după recomandăția lui Brătianu. De asemenea, aluzie la generalul Tolnacev și șambelanul loanski, care în ianuarie se ocupau cu chestia evacuării.

Această scrisoare mi-a cetit-o un membru al sovietului, care m-a întâlnit pe str. Muzelor, în dreptul lui Jockey-Club (Casa Negruzi). Nu-i cunosc numele și nici n-am putut să-l întreb, întrucât se pare că mă cunoștea demult și bine. E pentru a doua oară că-l văzusem în viața mea.

În chestia crizei alimentației și crizei agriculturii dacă rămânem aici, pentru a cere de la francezi sau englezi tractoare.

În chestia lui Jean Miculescu și Ipolit pentru curier diplomatic, ca să treacă mai ușor în Anglia și Franța.

Negăsind pe Brătianu acasă, stau de vorbă cu doamna Brătianu²⁶. O rog pe ea să comunice acestea lui Brătianu. O găsesc mai remontată și-i spun: La 15 august se mântuie anul cel rău de război, de la 15 august pretind să fie anul cel bun.

8 august. Primesc o parte din răspunsurile prefectilor privitoare la plecarea deputaților. Vârnav, de la Suceava, pleacă, cu toate că ceruse lui Brătianu să-l autorizeze a rămâne pe loc. Brânzeu de la Piatra îmi telegrafiază că din acel județ nu mai este nimeni care să plece, ceea ce înseamnă că senatorul Ioanin este decis a nu pleca.

Delimarcu și Riegler de la Roman comunică că nu pot pleca, neputând suporta greutățile drumului.

La ora 12 Consiliu la Costinescu.

Greceanu lipsește fiind pe front.

Constantinescu îmi arată telegrama lui Gussi de la Galați.

Primind din județe comunicări că pretutindeni se cere de către ruși grâu și vite în conta înțelegerii avute cu generalul Maurice, cer lui Constantinescu care se ocupa în special de cheștiile de aprovizionare, să avem o nouă întrevedere cu generalul rus și ministrul de Război, pentru a tranșa și această cheștiune.

Se comunică de Duca ultimele telegrame sosite în care se anunță: Succesul francez de la Verdun, pătrunderea în frontul german pe 18 km. lungime și pe alocurea 2 km. adâncime, 4 000 prizonieri.

Succesul italienilor care au trecut Isonzul făcând 7 500 prizonieri. La luptă au participat și 208 aeroplan. Numai de nu s-ar opri, după cum se opresc obicinuit toate ofensivele pe frontul occidental.

Generalul Iancovescu comunică că pe frontul nostru atacurile noi germane au fost respinse și pe valea Siretului, și la Oituz, și la Soveja, și la Mărășești.

Comunicatul german însă are aerul de a spune că nemții au trecut Siretul, că luptele se dau pe țărmul stâng-vestic al Siretului, chiar la gara Mărășești, unde ar fi făcut 2 200 prizonieri. Pe valea Trotușului afirmă că au făcut 1 500 prizonieri.

Nicu Holban, consilierul agricol de la Dorohoi, scrie soției lui care se găsește în gazdă la mine, că la Mihăileni a străbătut un automobil blindat german, aruncând bombe, care au avariat casele lui Adam și Lacinski.

Brătianu comunică telegrama lui Mișu, ministrul nostru la Londra, care anunță propunerile de pace ale Papei către țările beligerante. Angliei au fost făcute direct Regelui George și Foreign Office le-a comunicat lui Mișu. Textul acestor propuneri va fi trimis cu primul curier. În rezumat, Mișu comunică că Papa cere ca Puterea Materială să fie înlocuită prin puterea Dreptului, ceea ce conduce la reducerea înarmărilor și la tranșarea conflictelor internaționale prin arbitraj. Comunitatea și libertatea mărilor, în ce privește indemnizările de război, formula e adorabilă: statele să se despăgubească prin economiile ce vor realiza din reducerea cheltuielilor de armament. Textul notei lui Mișu e citit de Porumbaru.

Brătianu comunică că duminică va avea loc un *Requiem* pentru cei căzuți în ultimele lupte și pentru un general rus care a căzut în bătălia de la Mărășești. Va participa tot guvernul.

După propunerea lui Vintilă Brătianu se decide că pentru ziua de 12 august, un an de la război, Regele să dea un ordin de zi trupelor, iar guvernul un manifest către țară.²⁷

Sunt însărcinați cu redactarea manifestului Take Ionescu, Pherekyde și Porumbaru.

Tot Take Ionescu e însărcinat cu redactarea unui manifest care să fie aruncat în Muntenia de aviatorul Drăgușianu. S-a combătut ideea acestuia care voia să facă un raid din Moldova la Paris, aruncând bombe asupra Vienei.

Primul manifest care s-a aruncat de Drăgușianu în zborul lui de la Salonic la Belgrad era redactat de Duca și Take Ionescu. Textul a fost comunicat la Salonic telegrafic și imprimat acolo.

Brătianu roagă pe miniștrii de Interne, Justiție și Război de a se întruni imediat la Ministerul de Război și de a lua în cercetare scrisorile găsite cu ocazia arestării lui [Al.] Dobrogeanu-Gherea.

Se ivește o discuție vie între Delavrancea, ministrul de Război și ministrul de Interne cu privire la ridicarea depozitului de păcură de la fabrica de zahăr din Roman. Neputându-se transporta regulat păcura de la Moinești, Marele Cartier a ordonat ca pentru trebuințele Căilor Ferate să se ia de la Roman. Delavrancea vrea însă cu orice preț să fabrice zahăr, cu toate că fabricația lui începe la octombrie și că nu sunt semănate decât 400 ha. sfecă. Cum transporturile pe Căile Ferate nu se pot opri, Delavrancea n-a mai insistat în discuție.

Comunic Consiliului sălbăticia doctorului Dona, care a bătut un rănit în spital la Sf. Spiridon. Delavrancea spune că va vorbi cu Dona pentru că îl cunoaște ca om bun. Eu spun că aceasta nu este suficient, pentru că dacă faptul este exact trebuie o pedeapsă exemplară.

9 august. Întrevedere cu Al. Constantinescu și apoi cu Vințilă Brătianu în chestia vânzărilor de grâu și vite către armata rusă. Propun la Consiliu.

Obligativitatea culturilor; 1/3 grâu din suprafața arabilă a fiecărei proprietăți. Distribuirea semințelor de grâu la țărani. Participarea Statului la riscul însămânțărilor. Sancțiuni contra proprietarilor răuvoitori.

Consiliul numește o comisiune compusă din mine, Constantinescu și Greceanu pentru a studia chestiunea și redacta Jurnalul. Se acceptă, cu ușoare modificări de redacție, Jurnalul meu.

Consfătuirea Comisiunii a avut loc la Greceanu.

Știrile de pe front bune, afară de reg. Tg. Ocna unde e nevoie de întăriri.

10 august. Plec la Tg. Neamț în automobil (Stimban al Primăriei) împreună cu Zoe, doamna Olga Sturdza, domnișoara Severin și C. Toma.

Dejunăm la dr. Penescu.

La 2 Comitetul pentru Ocrotirea Orfanilor la Primăria Tg. Neamț.

La 3-4 Mănăstirea Agapia, Stareța Eufrosina complet ramolită.

Boroianu acceptă să se ocupe de organizarea orfelinatului la Mănăstire.

Vizităm biserica cu picturile lui Grigorescu.

Doamna Sturdza are aceleași păreri cu mine. Copii proaste de pe pânze italiene.

De la 4^{1/2}-6 la Văratec. Stareța, Racliș, tot atât de ramolită ca și Eufrosina de la Agapia. Plânge de mizeriile ce i le face un oarecare dr. Minovici și administratorul Lăpedatu. Asistăm la vecernie.

La 6^{1/2} plecăm la Piatra. Aci conferință cu Brânzeu, prefectul, pentru orfani. Eu mă ocup de afacerile din județ cu consilierul agricol Cipăianu și comandantul militar, Scheletti.

Vizităm orfelinatul înființat de Brânzeu. Impresionant este că copii toți ies înaintea prefectului. Dovada că se ocupă de ei. La 8^{1/2} plecăm spre Iași. Prânzim în drum, la marginea unei păduri și la lumina farurilor de la automobil.

Se aude bombardamentul tunurilor.

Sosim la Iași ora 1 noaptea.

11 august. *Te Deum* la Mitropolie pentru nașterea Regelui. După *Te Deum* mergem toți miniștrii la Palat. Brătianu îl felicită în numele Guvernului.

N-avem Consiliu.

Brătianu zice Regelui: „În anul trecut, Sire, v-am urat un an care să vă lege strâns de popor. Urarea mea s-a realizat.

Anul acesta rog să fie anul împlinirii aspirațiunilor noastre.”

Se vorbește apoi de vitejia cu care se bat soldații noștri.

După dejun, întrevedere cu Titulescu în chestia participării Statului la riscurile războiului pentru agricultori.

Va fi nevoie de minimum 14 milioane dacă s-ar realiza suprafața de anul acesta. De 28 milioane dacă se va realiza 300 000 ha. grâu, suprafața normală a Moldovei.

12 august. Nicu Maxim și Mihai Codreanu țin conștiincios locul de șef de cabinet, în lipsa lui Pavelescu, plecat la Cherson pentru reținerea apartamentelor.

Cudalbu îmi cere lămurirea situației silvicultorilor cu situație militară și cari au primit ordin să urmeze unitățile lor în caz de evacuare. Cere ca familiile lor să meargă cu familiile funcționarilor de la Domenii. Îi spun să se înțeleagă cu generalul Vasilescu de la Marele Stat Major, dacă nu se vor evaca cu familiile militarilor.

La 9^{1/2} mă duc la Ion Brătianu.

Întâlnesc acolo pe Duca care redacta telegrama de protestare împotriva măsurii contelui Apponyi de a închide școlile românești din Transilvania. Îi cer să introducă fraza: „Aceasta dovedește sinceritatea declarațiunilor și angajamentelor Puterilor Centrale pentru ocrotirea naționalităților”.

După o scurtă conversație în *tête à tête* cu Duca, în care se auzeau reproșuri crescânde pentru nu știu ce greșeli de ortografie, vin eu la rând.

Îi expun măsurile cari fac obiectul Jurnalului No. din 12 august. Le aprobă în principiu, rămânând să le susțin în Consiliu.

La ieșire mă văd cu Barbu Știrbei, care se plânge că armata nu plătește recoltele ridicate.

De la Brătianu trec la Alecu Constantinescu, pe care-l găsesc în mijlocul Comisiei de evacuare (Parieteanu, Tancred Constantinescu și doi ofițeri de la Marele Cartier General). Îl las.

Întâlnesc aci pe Anghel Mihăilescu, Virgil Mironescu și Cristoveanu, deputați cari s-au întors de la Odessa. Se plâng de scumpete și de starea de spirit a populației din Odessa, puțin favorabilă nouă.

Pentru 5 zile Cristoveanu la Hotel Buslot a plătit 385 lei.

Ei afirmă că la Cherson unul din delegații noștri în comisia de instalare la Cherson ar fi fost bătut de ruși. Afirmă că faptul era relatat de ziarul rus de la Odessa. Cred că se înșă-

lă. Asemenea plângere nu s-a primit de la George Georgescu, prefectul de Caliacra, care este în comisie. Cred că confundă cu incidentul de la Petrograd, unde, în adevăr, Arion și Iurașcu de la delegația noastră, au fost insultați de un ofițer rus și conduși la comenduirea pieței. Terescenko, ministrul de Externe, a cerut scuze ministrului nostru la Petrograd.²⁸

Deputații și senatorii români nu vor să se mai urnească.

Brătianu mă autoriză să propun lui Iancu Botez să meargă în America pentru a lua asupra-i chestia publicității.

Pentru mașini agricole propun pe Ionel Petrescu care se afla deja în Cameră.

Ministru la Statele Unite va fi dr. Angelescu.

Primesc ordin de chemare pentru ziua de 14 august.

La 12 Consiliu tot la Costinescu.

Generalului Iancovescu arăt situația de pe front. Două atacuri germane între Tg. Ocna și Grozești au fost respinse. De asemenea, un atac în regiunea Nămolosa.

Aviatorii observă mișcare de trupe la Mărășești și de camioane la Focșani, Valea Mureșului și Cernăuți. Se bănuiesc a fi forțe noi.

Brătianu comunică că aeroplan germane au bombardat ieri Mănăstirea Agapia unde fusesem alaltăieri.

Italianii au ajuns la 20 000 prizonieri și 60 tunuri. Francezii înaintază încet. Au ocupat cota 304.

Duca comunică închiderea școlilor românești din Transilvania.

Take Ionescu comunică întrevederea cu Poklewski în chestia evacuării internaților bulgari din Dobrogea, supuși români. Li se oferă regiunea Donețului, pentru a fi întrebuințați la mine. Toți se opun de frica represaliilor împotriva celor ai noștri din teritoriul ocupat.

Generalul Iancovescu comunică că englezul cere a i se comunica oficial cum se poartă rușii cu noi. Se refuză pe cale oficială. Idem cu Asociația Tinerilor Creștini din America care își anunță sosirea la Iași pentru opere de asistență.

Generalul Iancovescu atrage atenția că ei vreau să ne ajute cu banii noștri, făcând chete. Vintilă Brătianu arată că nu sunt serioși în secțiunea lor. Voiesc să trimită banii noștri la prizonierii noștri din Germania, pentru care avem deja organizare.

Arată iarăși cum au organizat ceaiuri la Șorogari pentru trupe [ruse] care au ceai.

Dar ce strică dacă le dă și peste zi?

Brătianu comunică că mâine la 11 va fi un *Requiem* pentru cei morți în cursul anului de război și pentru generalul rus, mort în ultimele lupte. (Vezi numele pus în ultimele comunicate)

Azi 12 august la Moscova are loc congresul mare al sovietelor, la care participă și guvernul rus și Kornilov [numit la 1 august la comanda supremă a armatei ruse]. E teama de conflict, întrucât Kornilov cere aplicarea represivă a măsurilor disciplinare în armată. Cazacii s-au declarat devotați lui Kornilov. Take Ionescu citește scrisoarea ce a primit de la colonelul englez Bortel, aflat acum în Rusia, în care arată că Aliații susțin punctul de vedere al lui Kornilov.

Bortel se arată îngrijat de situația de la Riga, orașul fiind amenințat să fie ocupat de nemți. Se teme însă și mai mult de un atac împotriva Odesei, de îndată ce se va izbuti a se strânge forțe, muniții și aprovizionări la Cernăuți.

Iar trecem două zile de emoții, până ce vom afla rezultatul de la Moscova.

Mitropolitul e supărat pe Duca c-a autorizat să se joace la Teatru o revistă în care apar doi popi beți.

Zoe cu doamna O. Sturdza vin de la Ministerul de Război, unde au obținut pentru orfani lână, păture și opinci, plus caii de la trăsura doamnei Sturdza, amenințați să fie rechiziționați.

Mihai Sturdza îmi comunică că Consiliul Superior al Agriculturii judecă azi cazul inspectorului agricol Carabatescu de la Fălciu.

Lucrez la rapoartele către Rege pentru decretele necesare la jurnalele cu rechizițiile de brațe și de participare a Statului la rizicurile de război ale agricultorilor. Cer audiență la Rege și mi se acordă pentru mâine dimineață la 12 ore.

Uitai. În Consiliul de Miniștri de dimineață nici n-am mai avut nevoie să expun jurnalul propus de mine, pentru că cu toții îl semnau.

Când Brătianu mi-a dat cuvântul, i-am răspuns:

— Nu mai am nimic de expus, întrucât jurnalul mi-a fost semnat de toți.

Dimitriu îmi comunică că s-a dat ordin pentru ca carele timp de 10 zile să fie întrebuințate la cărat. Ce facem cu lemnele?

13 august. Chilimoglu și dr. Șumuleanu din Comisia permanentă de viticultură vin pentru a-mi cere fixarea prețurilor la vinurile din recolta nouă.

Chilimoglu îmi mărturisește că cu prețurile cu care s-au vândut vinurile din recolta veche s-a putut scăpa de toate datoriile ce avea și care-l aduseseră aproape de ruină. Prefectura a fost o susținere necesară de ordin material.

Le cer un raport și le promit să mă pun de acord cu Ministerul de Industrie, de care atârnă fixarea prețurilor.

Mihai Sturdza îmi aduce raportul Consiliului Superior al Agriculturii în chestia evacuării și prin care mi se cere autorizarea de a strămuta în Rusia arhiva și funcționarii Consiliului. Pun rezoluțiunea: „Consiliul nu va fi evacuat ca instituție de Stat. Membrii Consiliului care au o situație militară vor urma armata”.

Nu poate fi vorba de continuare de lucrări în Rusia cum zice raportul. Prin urmare nici arhiva, nici funcționarii n-au ce căuta acolo. E util să rămână pe loc. Valoriile și banii — dacă sunt — se vor depune, la ordinul de evacuare, la administrația financiară.

La 11 ore la Mitropolie parastas pentru odihna sufletelor celor căzuți într-un an de război pe frontul românesc. Asistă Regele Ferdinand cu Prințul Nicolai, Guvernul, toate misiunile militare străine. Oficiează Pimen și se pomenește pe toți ostașii români, ruși, francezi, italieni sârbi, căzuți pe frontul românesc. Numele generalului Praporgescu, Dabija, Dragalina, Leonard Alexeev sunt menționați deosebit.

După parastas vin un moment acasă unde găsesc pe Al. Ionescu-Țiganul, magistratul de la Onești. Entuziasmat de bravura soldaților, în special de grăniceri și de batalionul lui Zizi Cantacuzino. După el nemții ar fi fost respinși până la Cerdac, după ce ajunsese până la Măgura Ocnei.

Ruginschi i-ar fi lăsat să intre până la Băile Nastasachi pentru a-i prinde în focuri de baraj, cari i-a și obligat să se re-

tragă după ce au avut pierderi enorme. Și noi am avut pierderi mari. Tg. Ocna continuu bombardat a suferit mult. Populația seara doarme în saline. Își iau saltelele și pernele.

La 12 am audiență la Rege.

Înainte de a intra, stau de vorbă cu generalul Râmniceanu, care mi-a spus că corpul grănicerilor, trupă solidă pentru lupte grele, e aproape pierdut. Din 11 mii, s-au pierdut șapte mii.

Pe Rege îl găsesc în costumul de vară de amiral cu care fusese la parastas.

Îi expun țelul și sistemul decretelor în chestia asigurării muncilor de toamnă. Le aprobă, îmi expune însă că trebuie să fim mai energici cu rușii, *nous devons plus lâches leurs perds* și să nu-i mai lăsăm să vie.

După informațiile ce posedă de la Comandamentul Rus — pe cale oficială — din 1 milion 100 mii ruși câți aveau în țară, 240 000 sunt numai la etape, de unde n-i s-ar putea da brațe pentru muncă și pentru poliția satelor.

Afirmă că au la noi 300 000 capete de vite. Mi se pare exagerată cifra, dar, dacă este așa, este o mare ticăloșie rusească să ne sleiască toată averea.

Îmi semnează decretule.

De la Rege mă duc la Consiliu. Nu mai găsesc decât pe Porumbaru cu Costinescu. Ies cu Porumbaru, care îmi spune că, la Consiliu, Brătianu a anunțat numirea lui Victor Ionesu ca trimis extraordinar la Lisabona. Take Ionescu nu era la Consiliu. Titulescu singur se pare că admite ideea.

Titulescu anunță că nu s-a răspuns nimic de englezi și francezi la cererile noastre financiare și situația este excesiv de grea.

De la Moscova nici o știre.

Pe front acalmie relativă.

Dejunează la noi Ștefan Antoniu cu nevasta lui, Negură și ing. Titi Kertsch.

După amiază Mihai Sturdza și cu Crupenski vin să-mi comunice că sunt trimiși la Fălciu pentru a ancheta pe inspectorul agricol Carabatescu.

Am primit demisia lui Manoliu-Tetcanu de la Dorohoi, implicat în afaceri de contrabandă de alcool și altele.

Îmi cer avizul în chestia prețurilor de muncă. Le spun că-i voi convoca eu, împreună cu un delegat al Marelui Stat Major și a Marelui Cartier General, un delegat al Comisiei de prestații de servicii și de prizonieri pentru ca tariful să fie uniform și să nu se mai repete neînțelegerile din trecut.

Nicu Maxim îmi arata în ce mod vrea să publice în ziare măsurile cari fac obiectul decretelor semnate azi.

Redactez circulara către prefecți, Consiliul Agricol, în chestia declarațiunilor. Generalul Iancovescu a publicat azi deciziunea în această chestie.

Ionel Brătianu pleacă astă-seară pe front.

De la 7^{1/2}—9 circul în automobil cu Duca la Greceanu, Porumbaru, general Iancovescu, pentru a le citi manifestul către țară după un an de război. Vezi în ziare manifestul. Redacția slabă a lui Take Ionescu, corectat de I. Brătianu.

Take Ionescu chiar a fost supărat că i s-au șters oarecare pasagii și cuvinte, mai cu seamă de acele privitoare la Habsburgi.

14 august. Dispun publicarea în *Monitor* a decretelor.

Adresez doamnei O. Sturdza, președinta Societății Național Ortodoxe a Femeilor Române, o scrisoare prin care accept să figurez în Comitetul Central al Societății „Ocrotirea Orfanilor”.

Autorizez, după cererea lui Rocs, ca Falati, de la îmbunătățirile funciare, să meargă în Rusia pe lângă Minister, în caz de evacuare, cunoscând limba rusă.

Colonel Gârleșteanu îmi aduce demisia lui Al. Săulescu din funcția de consilier agricol la Fălciu. Săracu e bolnav de pleurezie. Doctorii se tem să nu fie tuberculos.

Mă prezint la cercul de recrutare unde am fost chemat pentru revizuire. Sunt trecut cu anul nașterii 1877. Mi se cere de căpitanul Dimitriu să fac o petiție, arătând că sunt născut în 4 iulie 1876 și prin urmare nesupus revizuirii.

Însărcinez pe Mihai Codreanu să facă petiția.

La Ministerul de Finanțe negăsind pe Titulescu, cer lui Angelescu, secretarul general, ca la ora 4^{1/2} după prânz, împreună cu consilierul agricol, reprezentând băncile populare, să redactăm în comun condițiunile în care se vor face avansurile la proprietari, pe baza decretului de la 13 august.

Primesc de la Odessa scrisoare de la Iancu Stănculeanu prin care-mi arată starea de spirit din Rusia.

Convin cu generalul Iancovescu la amânarea încorporării contingentului 1919, pentru a putea strânge recoltele și ca carele să fie dispensate de corvezi timp de 15 zile. Să se utilizeze și carele armatei.

De asemenea, adresă pentru a se plăti în numerar grânele ce se ridică de oștire.

Consiliu la 12 la Costinescu.

Brătianu lipsește fiind pe front.

Take Ionescu istorisește că Pisani, Grădișteanu, Argetoianu și Aurel Iliescu vreau să scoată la Odessa ziarul conservator *Epoca* și a duce campanie împotriva Guvernului, fără nici o rezervă — atitudinea *Epocii* de pe timpul lui N. Filipescu.

Propune ideea ce i-a fost sugerată de Mihail Dragomirescu de a scoate ziar în limba rusă în Rusia, la Odessa sau aiurea.

De asemenea, a li se facilita parlamentarilor trecerea în Occident, în Rusia fiind prea nebuni.

Greceanu spune că informația lui Take Ionescu este greșită, deoarece *Epoca* s-ar scoate pentru susținerea intereselor românești.

Nici informația aceasta nici cealaltă nu sunt juste, întrucât [nume neclar] care s-a reîntors din Odessa mi-a comunicat că *Epoca* nu se mai scoate pentru că n-au putut cădea de acord asupra atitudinii. Mestigeanu a refuzat să colaboreze la atitudinea de campanie împotriva guvernului, dându-ne în spectacol, rușilor.

Duca comunică că s-a convenit ca mitropolitul să ia parte la Conciliul Bisericii Ortodoxe Ruse care va avea loc la Moscova, dând povețe, fără a se angaja în chestiuni ce ar privi organizarea bisericii noastre interne. Mitropolitul a cerut să fie însoțit de Nicodem²⁹ de la Huși, care știe rusește. S-a aprobat.

Se comunică primele știri de la Moscova.

Sosirea guvernului lui Kerenski la Kremlin.

Măsuri de ordine pretutindeni. Localul teatrului unde va avea loc congresul este păzit. Intrarea controlată.³⁰

De la Petrograd vine știrea că ajutorul ministrului de Război, Stanikov a demisionat. Se interpretează ca semn bun, întrucât acesta era inițiatorul tuturor măsurilor prin care se da pu-

terea sovietelor. E sacrificat pentru că guvernul împărtășește punctul de vedere al lui Kornilov sau e sacrificat pentru a ajunge la o tranzacție cu Kornilov? Se va vedea.

Take Ionescu ridică chestiunea formării unei armate cehe, în cazul când rușii n-ar mai lupta. În adevăr, cehii din Austria cer a se constitui în armată sub stat major român. Iancovescu combate ideea pentru că o armată trebuie să fie națională, dar nu se poate rezista cu discuța, necunoscând istoria cehilor și mai cu seamă patriotismul lor.

Take Ionescu are un succes ușor în discuție.

Pe front la noi nimic nou. Italienii au ajuns la 230 000 prizonieri cu 500 ofițeri; francezii la 8 000. Se bat în Lens. Aliații ocupă mahalalele, iar nemții centrul. Aliații străbătând centrul au fost prinși de nemți.

După-amiază lucrez la Finanțe cu Titulescu. Priboi de la Banca Populară și Garoflid, la divizia de aplicații pentru avansuri.

Dictez până la 12 noaptea decizia, modelele certificatelor, adresa către Finanțe și jurnalul la Consiliu pentru sancțiuni proprii declarațiilor de însămânțare.

Văd cu plăcere pe doamna Cleopatra Diamandi³¹ care a venit să mă vadă. E teribil de îmbătrânită, dar tot are licăriri de spirit.

Stă la Ana Rosetti³².

15 august. Într-o nouă scrisoare, Maxim Gorki³³ spune că de-abia acum, în revoluție, începem să cunoaștem poporul rus. Vorbește de haosul în care a fost aruncată Rusia deprinsă a fi guvernată numai de Țari. Noi, mai mult decât oricine, trăim emoțiile acestui haos.

Cu prilejul strămutării Țarului Neculai II și a împărătesei de la Țarskoe Selo la Tobolsk, Kerenski a însoțit pe Țari de la Țarskoe până la gară și de acolo, în tren imperial, câteva gări mai departe. A fost dus în trăsură deschisă și multă lume din popor sta descoperită. Se spune că Țarul se arăta rece și că cunoștea Tobolskul din ultima sa călătorie făcută în aceea regiune. Pe seama Împărătesei se spun cuvintele următoare:

— Mi-e drag să mă aproprie de locul nașterii lui Rasputin³⁴. Magnus Băilleanu iar a venit să mă plictisească.

Costel în permisiune e la noi.

Dau la Cercul de recrutare (lui Mihai Codreanu) petiția pentru restabilirea actului de naștere.

Sosesc la Consiliu târziu, dar n-a fost nimic de seamă. Ion Brătianu, Constantinescu și Greceanu lipsesc.

Take Ionescu nu dă petiția lui Carol Fischer ca să-l autorizeze să vândă rușilor recolta de pe jud. Dorohoi.

Fiind Sf. Maria, nu s-a putut lucra nimic la minister și tipografie.

Stau la taifas cu Nicu Maxim.

Japonezii ne trimit 100 de medici.

Merg la Ministerul de Război și Marele Cartier General pentru a lăsa internații din Dorohoi la munca câmpului. Vorbesc cu Tabacovici de la biroul statistic (Minister Război) și colonelul Condeescu³⁵ de la Marele Cartier General, Prezan fiind în conferință cu Marele Stat Major rus.

Emanuel Bibescu a murit la Londra. Telegrafiez generalului Anastasiu pentru pierderea fiului lui în ultimele lupte.

Încetează din viață preotul Stamatii de la Biserica Sf. Hara-lambie și curg stăruințele preotului Apolon Andrei pentru locul de confesor la Institutul Grigorian și preotul Verza pentru parohie.

16 august. Supun Consiliului jurnalul pentru declarațiunile întinderilor însămânțate, în legătură cu avansurile de făcut proprietarilor, în genere agricultorilor mari și mici.

Redactarea instrucțiunilor nu-mi ia mult timp.

Regulez cu tipograful Iliescu imprimarea certificatelor.

Ministerul de Război reduce de la munca câmpului interanții și prizonierii.

Intervin din nou la Ministerul de Război (Direcția Statisticii), căpitanul Tabacaovici și Marele Cartier General, colonelul Condeescu.

Știrile de pe front sunt pe ziua de azi proaste. Rușii au pierdut vreo 18 km. teren în adâncime la Riga.

Rușii au pierdut satul Boian și satul nostru Mamornița. Se pare că rezervele au oprit înaintarea.

Între Stoieani și Panciu nemții au atacat două regimente rusești care au refuzat să lupte.

Au intervenit rezervele noastre, cari au oprit pe nemți.

Marele Cartier General nu pare îngrijorat. Generalul Paraschiv Vasilescu e cu toate acestea foarte îngrijorat pentru că rușii nu se bat.

Francezii au ajuns la Verdun, peste 9 000 prizonieri, italienii la 24 000; luptele continuă pe străzile Lensului.

Se conferă Cordonul „Legiunii de Onoare” generalului Pétain.

Cadorna ne felicită pentru bravura trupelor noastre și rezistențele de la Oituz și Mărășești.

Loyd George ne felicită pentru un an de război și atribuie trupelor române curajul originii lui, curajul „celtic”.

După un ziar francez, Duca citește în Consiliu textul propunerii de pace a Papei. Se vede coada germană. Nu lipsește nici intriga către Franța și Italia. Vorba lui Vintilă: Papa e pe pământ reprezentantul gotului nemțesc.

Consiliul aprobă jurnalul meu ultim, despre care am vorbit mai sus.

Aprob lui Delavrancea de la Cotnari 40 deca de vin.

Se anunță moartea lui Al. Ionescu-Olt, vicepreședinte al Camerei. Morțun e însărcinat cu aranjarea înmormântării. Vintilă afirmă că a lăsat un testament numai pentru opere de binefacere. Altei afirmă că a lăsat legatar universal pe Dinu Brătianu. E cotate cu o avere de 5-6 milioane.

A murit de antrax, pe teren diabetic.

De la Moscova se comunică telegrafic de către ruși că atât Kerenski cât și Kornilov au fost ovaționați.

Kornilov arată starea armatei, spunând că sub imperiu exista o armată rusă; iar astăzi o bandă preocupată de interese individuale. Arată cu statistici scăderea enormă în producția munițiilor, a transportului și dificultățile alimentare. Dacă starea de lucruri de astăzi se menține, în noembrie armata nu se va mai putea lupta. Propune: autoritatea ofițerilor asupra trupelor; sporirea tratamentului ofițerilor, reducerea atribuțiilor sovietelor.

Extrema stângă s-a arătat rece.

Hatmanul cazacilor vorbește mai drastic decât Kornilov, dar este fluierat de extrema stângă.

Guscov, fost ministru de Război, face descrierea situației militare. Depășind timpul stabilit, i se retrage cuvântul.

Reprezentantul sovietelor susține menținerea lor, fiind o nouă formă de disciplină.

Mai sunt 91 de oratori înscriși.

După discurs, Kornilov a părăsit Palatul și a plecat cu tren special la Stafka (Marele Cartier rusesc, la Moghilev).

Rușii continuă a zvânta țara, jefuind sau cumpărând recolte nu pe bani gata, ci pe prețuri foarte ridicate: de la 4 000 lei în sus.

Jean înțelegere cu Constantinescu să mergem la Scerbacev în această chestie.

La Matei Cantacuzino, s-au furat toate proviziile.

Patroguel a împușcat un rus dintr-o bandă care vroia să-l prădeze la vie. La Stanca s-a găsit un cadavru.

În bordeiul din vale, de după Școala Normală, s-au găsit alte două cadavre.

Consiliu la Mihai Sturdza.

17 august. Take Ionescu intervine să dau lui Carol Fischer de la Mitoc autorizarea să vândă recolta rușilor. Afirmă că e interesat în această nevoie.

Pavel Michiu îmi comunică că s-a ordonat din nou rechiziția a 830 boi de muncă din Fălciu.

C. Crupenski îmi comunică rechiziția a 18 boi de muncă de la Liteni.

M-me Filitti îmi comunică că se iau de la Cârniceni coloana 4 de la etape care-i ajută la munci.

De la Dorohoi primesc noi telegrame că lucrările agricole stagnează din cauză că s-au luat internații.

Brătianu îmi remite telegrama d-rului Manolescu că i s-au luat prizonierii la muncă.

La 11^{1/2} văd pe generalul Golovin căruia îi arăt situația nenorocită ce se creează țării prin devastări și cumpărări de cereale și furaje. Îi citez, între altele, cazul cu grădinăriile de zarzavaturi ale Ministerului de Război de la Botoșani, unde trupele ruse în trecere au făcut pagube de 60 000 lei, dând cailor să mănânce până și ceapă. Idem cazul Diviziei a 27-a de artilerie grea de Vaslui, care se opune jandarmilor cu forța să iasă la munca câmpului, distrug și pun pe foc gardurile, ridică cereale și furaje fără plată. Îi cer:

- 1) Sporirea transporturilor de aprovizionare din Rusia pentru armatele Ruse.
- 2) Organizarea în sate a poliției de cazaci.
- 3) Regularea cumpărăturilor prin instituirea de comisari ruși de aprovizionare în fiecare județ.

Golovin n-are nimic de obiectat în principiu la aceste două din urmă; mă roagă însă să fac o notă cu organizarea amănunțită în fiecare județ și comună și cu determinarea atribuțiilor.

În ce privește transportul, arată că pentru moment este greu, deoarece nu dispune decât de 420 vagoane pe zi care servesc toate necesitățile, aducând acum trupe și piesele de schimb pentru artilerie; din cele 600 tunuri ce sunt pe frontul de 12 km. de la Mărășești, în ultimele lupte 50% tunuri grele și 30% tunuri de câmp au fost scoase din uz.

De la 1 septembrie speră ca transporturile să crească treptat până la 1 decembrie, când se va putea ajunge la 1 200 vagoane pe zi. De la 1 octombrie contează pe linia Basarabia-Zorleni.

Crede că devastările și dezordinele în aprovizionare, în special în Botoșani, vor înceta cu fixarea comandamentului Armatei a 9-a în orașul Botoșani și a Armatei a 4-a la Roman.

Greul a fost în timpul formării noii grupări de forțe, când știut este că trupele în momentul sosirii lipsesc de cele necesare.

În cursul acestei conversații sosește mai întâi generalul englez Kawdone și apoi Al. Constantinescu.

Kawdone remite lui Golovin un program de organizare a transporturilor și anunță plecarea lui la Petrograd în urma unei telegrame a guvernului englez.

Al. Constantinescu vorbește lui Golovin în aceleași chestii ca și mine; în plus, de faptul că soldații evrei ruși trec în Rusia în uniformă rusă, iar evreii români sunt supuși recrutării sau revizuirii. Printre acei evrei trecuți astfel se găsește și fiul lui Vachtel, președintele Uniunii Evreilor Pământenii. Cere ca poliția română să fie secundată de cazaci în descoperirea și împiedecarea acestor cazuri. Cere cazaci pentru Iași, Cristești, Tutova și Sculeni.

De la Golovin merg cu Constantinescu la Consiliul de Miniștri de la Costinescu (ora 12). Costinescu fiind bolnav nu participă. Brătianu, reîntors de pe front, roagă Consiliul să-l scuze că trebuie să meargă chiar acum dimineată la rege și fiind dată gravitatea situațiunii cere un nou Consiliu pentru ora 5 p.m.

Generalul Iancovescu cere cuvântul pentru a face expunerea situației militare care este cu mult mai gravă — afirmă el — de cum se poate închipui.

În primul rând, pe frontul de Sud, arată Consiliului pe hartă că la Nord de Panciu, unde trupele ruse făceau joncțiune cu trupele române, germanii au atacat cu forțe mari pe care le iau de pe frontul unde se găsesc românii și pe cari evită să-i atace acum. Divizia 124 rusească a refuzat să se bată și a lăsat în mâna germanilor câștigul de teren dintre vechea linie care ar veni ceva mai la Nord de Mănăstioara, Muncelul și Ivești. Rușii în fuga lor, luând mitralierele, au ajuns până înspre Adjud, devastând satele românești în retragerea lor. Această divizie a fost înlocuită cu două divizii noi ruse, al căror efectiv redus nu depășește 3 000 oameni de fiecare. Se speră de la regimentele românești de rezervă cari au intervenit să restabilească vechea linie, ceea ce până acum nu s-a putut obține decât în parte.

În al doilea rând, pe frontul de nord în Bucovina, rușii au cedat Boianul și Mamornița noastră, deși erau în forțe mult superioare celor germane; venind din Dorohoi, unde a fost inspecție, are informațiunea că nici aici rușii nu s-au luptat. Are impresiunea că rușii sunt învoiți cu nemții și îi este frică că dacă rușii continuă a se retrage, Basarabia să fie ocupată înainte ca trupele noastre să se poată retrage până la Prut.

Afară de aceasta, arată că rușii nu mai au cu ce-și hrăni trupele și că devastând, ridicând cu forța și cumpărând continuu cereale de la noi, armata română riscă să fie înfometată.

Aceasta arată a fi partea cea mai gravă a situației. Pe ceea ce promit rușii nu se poate conta. Făina ce ei au trimis în schimbul făinii bune ce au primit de la noi cuprinde atâtea tărate, încât ichterul (gălbinarea) s-a ivit în trupele noastre care se reconstituiesc la Botoșani.

Rămâne ca Consiliul să găsească soluțiile.

Al. Constantinescu, care se ocupă de cheștiunea aprovi-zionării, confirmă cele spuse de generalul Iancovescu, ară-tând că a ordonat să se amestece 50% făină de la ruși cu făină de a noastră. Arată că a fost împreună cu mine la generalul Golovin, tocmai pentru cheștiunea aprovi-zionării.

În ceea ce privește primejdia ca trupele noastre să nu se poată retrage la timp și să fie capturate, o contestă. Într-o con-versație avută cu generalul Prezan astăzi dimineață, acesta i-a declarat că acest pericol este exclus, pentru ori ce caz pla-nul retragerii fiind alcătuit.

Vintilă Brătianu și D. Greceanu găsesc expunerea lui Ian-covescu prea pesimistă. Brătianu cere o conferință între mi-nistrii de Interne și Război cu generalul Sanikov însărcinat cu aprovi-zionarea regiunii Odessa. Ei cred că în Basarabia se mai găsesc grâne suficiente pe care rușii trebuie să le aducă în țară cu trenul și cu căruțele.

Greceanu denunță ca suspecti pe conducătorii serviciului de căi de comunicație rus de la noi, compus numai din ruși de origine germană. Franc, Engelhart și încă unul prusac.

Eu declar că consider ca suspect și pe generalul Moritz de la serviciul aprovi-zionării. Cer intervenție pentru înlocuirea lor.

Take Ionescu crede că trebuie trimis pe lângă Stafka cel puțin pentru câțva timp un nou general în locul lui Coandă care să arate noua situație în care ne găsim, pentru că rușii trebuie să fie continuu îmboldiți. Mai cere ca să intervenim la Aliați și chiar la ruși să ne dea armament cu care să înarmăm brațele noastre de care mai dispunem pentru a înlocui pe cele ruse care fac defectie.

Vintilă Brătianu spune că mai avem arme în depozit și că ceea ce ne trebuie numai este artileria pe care englezii se co-desc să ne-o dea.

Se decide reactivarea evacuărilor.

În cursul discuțiunii Take Ionescu, destăinuiește că Is-trati³⁶ i-a dat pentru șase persoane nu știu câte doze de oțra-vă pe care o oferă grațios și lui Vasile Morțun.

Vintilă Brătianu declară însă categoric că el, având încre-derea în forțele și viitorul neamului nostru, nu se va sinucide nici într-un caz.

La ora 5 pleacă Le Duc de Luynes și Robert de Flers³⁷.

La Consiliul de după-amiază la ora 5^{1/2} asistă și Brătianu. Ne comunică mai întâi părerea asupra propunerii Papei, părere ce i-a fost cerută confidențial de Wilson³⁸.

În substanță arată că e o propunere făcută sub influență germană pentru a se asigura preponderența unui stat german catolic asupra statelor ortodoxe, cu sacrificarea dreptului naționalităților.

Take Ionescu crede că ar fi fost bine să se adauge că propunerea nesocotește toate principiile puse înainte de Wilson la intrarea Americii în război.

Greceanu întreabă pe Brătianu dacă nu suspectează acest demers al lui Wilson.

Brătianu declară hotărât că nu, pentru că aceasta n-ar cădra cu intervenția Americii în război și apoi ceea ce face Wilson fac toți Aliații, înainte de a redacta răspunsul colectiv.

Take Ionescu adaugă că America fiind o țară de opinie publică, un șef de stat are nevoie de asemenea justificări. După aceea repetă ideile exprimate în Consiliul de dimineață.

Greceanu și Iancovescu socotesc că ar fi mai bine să trimită în Rusia un ministru, pentru că trimiterea unui general ar putea atinge susceptibilitatea generalului Scerbacev care ne este favorabil.

Consiliul, după propunerea lui Brătianu, decide în principiu trimiterea unui general și a unui ministru, în urma înțelegerii însă ce se va lua cu generalul Scerbacev.

Brătianu comunică că pentru ora 6^{1/2} a convocat o conferință a tuturor Aliaților pentru a le expune situația în care se găsește România.

În substanță, declarațiunea ce le va face va fi în sensul următor:

România nu se plânge de bunăvoința pe care i-o arată Rusia și Aliații, dar cere să se știe care este situația Romaniei față de situațiunea grea militară și economică în care se găsesc trupele ruse.

De asemenea care este situația României, care n-a primit nici un răspuns de la Aliați în chestiunea financiară.

La acest Consiliu asistă și doctorul Anghelescu, ministrul nostru la Washington, căruia i se dau indicațiuni pentru obținerea unui împrumut de un miliard.

Take Ionescu îi recomandă abilitatea de a sugera prin persoane influente acordarea împrumutului fără dobândă, după cum s-a făcut la începutul războiului pentru sârbi și francezi.

Eu rămân înțeles cu Anghelescu să-i trimit la Paris cele necesare pentru a obține bani pentru agricultură. El pleacă prin Anglia și Franța.

Olga Sturdza prânzește la generalul Prezan cu St. Aulair³⁹, colonelul Pétin și Marquis de Belloy⁴⁰. Prezan nu dă impresia a fi îngrijit și crede într-o rezistență lungă, de o lună sau chiar două. St. Aulaire susține ideea formării armatei cehe și sârbe care ar putea face joncțiunea cu Salonicul. De asemenea ideea cererii printr-o notă colectivă adresată rușilor de a da administrația căilor ferate ruse pe mâna americanilor.

Greceanu la ieșirea de la Consiliu mă roagă să depun colecția *Evenimentului* într-același loc cu cărțile mele.

18 august. Înმormântarea lui Alex. Iliescu-Olt.⁴¹ Corpul depus la Mitropolie, după cererea Mitropolitului.

Vorbește improvizat Brătianu și citesc discursuri Duca din partea partidului, Morțun în numele Camerei, Danielopol în numele parlamentarilor de la Olt și Ionescu-Olt, în numele județului Olt.

Morțun vorbește de situația lui parlamentară câștigată fără talent.

Duca de puterea lui de organizare și de mânuirea colegiilor cenzitare.

Singura operă a vieții lui rămâne, după părerea mea, testamentul prin care face binefaceri pentru că n-avea un alt suflor cui să-i lase averea. Instituie legatar universal pe Dinu Brătianu.

Vintilă îmi spune că a acceptat aceasta cu condiția ca să nu i se lase nimic.

Legatarul universal însă beneficiază în afară de orice declarație, după lege, de tot ceea ce rămâne după executarea legatelor.

Din cauza înმormântării lui Iliescu, se înțeleg că nu a mai avut loc Consiliu.

Încep să lucrez la decretul pentru administrarea moșiilor delăsate.

Ieșind să mă plimb la Copou cu Mihai Codreanu și cu N. Maxim, pe la ora 7, întâlnesc după rondul al doilea, pe Mitică Greceanu, care mă întreabă de ce n-am venit la Consiliu la el acasă?

Pentr-un cuvânt foarte simplu, pentru că nu știam că e Consiliu. El îmi afirmă că s-a decis ieri să fie la el acasă, pentru că Costinescu e bolnav, având pe fiul lui, Nicu, rănit și nu cunoaște gravitatea.

Întrebându-l ce a fost la Consiliu — nimic important. Îmi dă ca știri:

Că s-a constatat că la Boian rușii s-au retras — nu pentru că n-au voit să lupte — dar pentru că s-au găsit în fața unor forțe superioare, două divizii noi germane.

Că, la Sud, vom lua la noapte ofensiva.

Că, generalul Prezan a spus că nu trebuie să accelerăm evacuarea;

Că, Terescenko, ministrul de externe al Rusiei, a telegrafiat lui Brătianu, pentru aniversarea anului de război, lăudând bravura oștirii noastre și vorbește de continuarea războiului până la capăt.

Măine la 11 Consiliul are loc tot la Greceanu.

D-na Duca a trecut seara pe la noi.

19 august. N. Racotă îmi prezintă din partea lui Iancovescu raportul în chestia rechiziției vinului pentru armată.

Vintilă Brătianu, însoțit de Duca, au plecat Ghidigeni și apoi pe front.

Raki Vasiliu s-a întors pentru câteva zile de la Odessa. Vorbește de scumpete. Spălatul scump. Atmosfera jidovenească ostilă.

Câțiva parlamentari au voit să plece la Cherson, dar li s-a răspuns că nu pot fi încă primiți.

Generalul Herescu îmi comunică că Ministerul de Război a contramandat primul ordin dat de Ministerul de Război, ca locuințele parlamentarilor plecați în Rusia să fie respectate. Ele vor fi respectate, adică scutite de rechiziție și încartierări — parțial. Așa e nevoie a se încartirui comisia americană de 38 inși, care trebuie să sosească la Iași.

La dentist Gherson (lucrează în localul lui Pekelman, str. Lăpușneanu *vis-à-vis* de Smirnov).

Consiliu la Greceanu acasă, ora 11.

Sosesc mai devreme; găsesc pe Greceanu, Take Ionescu și Titulescu.

Frunți ceva mai descrețite. Take Ionescu se dedă la anecdote.

Sosesc miniștrii unul câte unul, afară de Vintilă, Duca și Pherekyde. Acest din urma fiind tot la Odessa unde a însoțit pe doamna general Musteață.

Costinescu tot bolnav. Fiul lui Nicu nu e însă grav rănit: o schijă de obuz la pulpă. E al doilea fiu rănit. Primul, Emil, a avut plămânul perforat; acum e din nou pe front.

Ion Brătianu, la Consiliu, citește răspunsul ce dă lui Lloyd George la telegrama de felicitare pentru un an de război. Se aprobă.

Al. Constantinescu propune sporirea lefurilor sergenților: la 60 lei cei refugiați, 80 lei cei din Iași. Titulescu mârâie la început, dar aprobă la sfârșit.

Brătianu cheamă în Consiliu pe G. Lucasievici, membru în comisia de instalare de la Cherson, împreună cu Cociaș și Frumușeanu Numa, pentru a da relații. Impresia lui Lucasievici: oraș habitabil în bune condiții, în genul Brăilei.

La 6, Comitetul Orfanilor, unde mă duc pentru prima oară. Asistă doamna Olga Sturdza, Zoe, doamna Al. Praja, doamna dr. Cosmovici, doamna Băiulescu-Brașov, domnișoara Sverin, Mitropolitul Pimen, A.C.Cuza, C.Toma, Florescu de la Banca Națională, institutor Stoica și doamna și domnul C. Climescu.

Se votează regulamentul pentru plasarea orfanilor în familii (idee la care ține Zoe mult). Atrag atenția că rezultatul va fi neînsemnat, sistemul fiind experimentat și la Sf. Spiridon și la primărie cu copiii refugiaților.

Posedând numai 500 000 lei, le atrag atenția că suma e insuficientă, că trebuie alcătuit un proiect de buget și angajate veniturile pe jumătate de către Ministerul de Război și jumătate pe contribuția județelor, comunelor și prin un impozit de timbre ca la „Familia Luptătorilor”.

Se numește comisia compusă din Climescu, Cuza, și mine pentru studierea chestiunii.

Pe front nimic important din cauza ploilor mari de la sud.

20 august. Duminică, nimic important. N-a fost Consiliu. Vorbit cu Greceanu în chestia vitelor.

Iorga are un articol bun privitor la ospitalitatea pe care Kerenski o oferă României în cazul unei evacuări.

21 august. Dimitrel Lupu, președintele Tribunalului Iași, secția III, îmi prezintă proiectul ce l-am însărcinat să alcătuiască cu privire la administrația moșilor delăsate. Impresia mea e că un bun judecător nu poate fi și un bun legiuitor.

Situația vitelor devenind din ce în ce mai alarmantă, merg la Ministerul de Război pentru a culege datele vitelor ce posedă armata. După ce explic generalului Leonte mai amănunțit înțelesul rezoluțiunii mele în chestia vinurilor, constat din datele ce posedă ei următoarele:

Că, din aproximativ 800 000 vite câte avea Moldova, nu mai are astăzi decât aproximativ 400 000 boi de muncă, prăsilă și tineret. Boii de muncă, Leonte nu crede decât a fi maxim 150 000. Eu nu cred nici atât. De fapt, chiar luând ca bune cifrele Ministerului de Război, vitele sunt repartizate astfel: 1/5 sau 20 000 la artileria grea și 20 000 la etape.

20 000 stocul pentru consumațiunea pe o lună a armatei.

Minimum 6 000 vite de prăsilă, vaci cu lapte pentru spitalele militare.

La care se mai adaugă toate corvezile impuse pe vitele locuitorilor sau proprietarilor la deosebite alte trebuinți militare (subzistență, lucrări militare, șosele, etc.).

Agricultura se găsește astfel în neputința de a realiza arăturile de toamnă cel puțin pe întinderile destul de reduse de anul trecut și, ce este mai grav, văzând necesitățile mari de consumațiuni ale armatei, 20 000 capete pe lună, plus ceea ce ridică rușii, rezultă clar că în câteva luni întreg stocul nostru de vite va fi aproape secătuit.

La ora 12 la Consiliul ținut la Greceanu, expun această gravă situație și Consiliul mă autorizează ca împreună cu generalul Iancovescu să discut chestiunea cu generalul Prezan, cerând revizuirea stocurilor ce posedă armata, îngrădirea rechizițiilor, etc.

În legătură cu Marele Cartier, cer după informațiile ce le am de la Alex. Mavrodi revizuirea personalului mobilizat pe loc la cinematograful Marelui Cartier și la *România*.

Take Ionescu îmi atrage atențiunea însă că locotenentul Oliva de la cinematograf nu este un ofițer de activitate, ci un specialist care nu poate avea altă întrebuințare.

Răspund că mai pot să fie așa și alte cazuri legitime, dar sunt altele pe nimic justificate. Nu pot să admit ca *România* să facă speculă de ziar popular, în loc să fie ziar pur de front pentru astăzi și ca să perceapă prețuri enorme încă pentru necroloage și acte de mulțumire ale ofițerilor răniți către medicii lor. Iancovescu își ia notă și, într-un acces de sinceritate, se întreabă cine a creat în stat autoritatea unui Mare Cartier, când nici într-o țară din lume nu se cunoaște decât un generalisim. Eu îi mai adaug că cea mai primejdioasă putere este cea anonimă și prin urmare nerăspunzătoare, iar acum Constantinescu făgăduiește a-i da memoriul din februarie adresat Regelui alcătuit de Vintilă și aprobat de Consiliu. Memoriul privește atribuțiile Marelui Cartier. Greceanu susține întru totul părerile mele.

Asupra situației militare, Iancovescu comunică că pe frontul de Nord este bombardament viu reciproc de artilerie grea și că pe restul frontului nostru, în mai multe puncte unde am fost atacati, toate atacurile au fost respinse.

Pe frontul rus însă, la Riga, nemții au spart frontul pe o lungime de 18 km. și pe o adâncime de 2 km.

Vintilă, care a fost două zile pe front împreună cu Duca, arată starea sănătoasă a moralului trupelor, încrederea generalilor, dar frica de vecinii ruși.

În conversația intimă cu Duca, îmi spune că Eremia Grigorescu nu i-a produs impresia bună la care se aștepta.

Generalul francez, inspector al aviației care a venit cu ei, i-a părăsit la Ghidigeni de unde a făcut inspecția excadrilelor de aeroplane și a frontului în aeroplan. A fost în câteva ore la Bacău, a vorbit cu Averescu; a inspectat linia frontului și a venit cu impresia că noi suntem în forțe superioare și că lucrările noastre de apărare, tranșeele pe ultimele pozițiuni, sunt mai bine făcute decât ale nemților.

La divizia generalului Angelescu Paul, unde Vintilă și Duca au dejunat — se pare un dejun excelent — Anghelescu critică și pe Averescu și pe Grigorescu, rezultând că singurul militar e el.

Impresia generală a celor doi miniștri e: moral bun, fizic cam obosit, enervare împotriva rușilor.

Nemții în comunicatul lor vorbesc de ocuparea Varniței, de 1 430 prizonieri, de tunuri și mitraliere luate.

Grigorescu a spus lui Duca că Divizia 124 rusă, care refuza să se bată afară de un regiment, a cerut să fie readusă pe front, regretând conduita ei. A fost primită, însă i s-au pus cazaci în spate.

Congresul de la Moscova s-a terminat însă fără nici un rezultat practic. Mișu Cantacuzino însă spune că atât Prezan cât și Brătianu, pe care l-a văzut ieri, i-au spus că s-au dat depline puteri lui Kornilov. Serbacev însă nu știa nimic; nu promise nici un ordin.

Sunt două fapte însă care ar confirma această informațiune:

Că sovietele au protestat contra introducerii pedepsii cu moartea pe front;

Că autoritatea militară în Finlanda a împedecat ținerea congresului socialist.

Brătianu fiind bolnav în pat, n-a putut asista la Consiliu.

Doamna general Lambrino vine personal să mă vadă, pentru a-mi cere ceva neînsemnat pentru moșia ei.

Pe la ora 5, Iancovescu îmi telefonează să mergem la Prezan în chestia vitelor. Îl iau de la Ministerul de Război și mergem la Marele Cartier (Școala Militară), dar nu-l găsim fiind dus la Cartierul rus (Școala Normală de fete, str. Toma Cozma). Rămâne pentru mâine dimineață.

22 august. Lucrez cu Bălănescu, secretarul general, soția lui este pierdută având un cancer la gât. Nici nu va putea pleca în Rusia, în caz de evacuare.

Numesc pe V. Caligari, fost prefect și inspector administrativ, socrul lui Ipolit, consilier agricol la Fălciu, în locul lui Al. Seulescu, demisionat din cauză de boală.

La 10 ore Iancovescu îmi telefonează să ne întâlnim la Prezan. Ajung înaintea lui la Marele Cartier General și repet lui Prezan toate cele ce am spus ieri în Consiliu. Îmi promite că va cerceta toate cele spuse în chestia cinematografului și a *României*. Crede însă că în ce privește cinematograful este invidia cinematografului ținut la Teatrul Național de Brezeanu. Îmi arată că până acum a strâns 59 000 lei cu cinematograful și

vre-o 100 000 lei cu *România*, pe care-i varsă Ministerului de Război pentru invalizii de război. Li cer să distribuie o parte din sumă și orfanilor din război, ceea ce atât el cât și Iancovescu declară că vor face, întrucât fondul este comun pentru toate cazurile de război.

În chestia vitelor promise:

Să revizuiască vitele armatei.

Să ordone ca trupele să dea concursul în regiunile unde sunt plasate.

Să ordone rechizițiile să se facă, ținând seama de interesele agriculturii.

De la 15 septembrie să se introducă la trupe carnea de oaie.

Să încerce ca și la Ministerul de Război introducerea de vite din Rusia

Vorba lui Iancovescu: — Cu Prezan ne-am înțeles. Să vedem acum ce-o face Cartierul?

Trecând la situația militară, cheamă pe colonelul Condeescu, care-i face raportul în fața noastră:

- 1) Pe frontul Rigei, rușii s-au retras pe țărmul drept al Dunelui, punând Riga sub bătaia tunului. Riga e considerată ca pierdută și cu ea împreună beneficiul pentru transporturi și aprovizionări;
- 2) În Bucovina, austriacii au atacat și ocupat o pozițiune. Rușii contraatacând au recuperat-o, luând 200 prizonieri, mitraliere și alungând pe austrieci în debandadă;
- 3) Pe restul frontului situația neschimbată. Am luat noi o parte din Muncel. Se observă că nemții iau din infanterie și o înlocuiesc cu artilerie grea. Se observă prezența unei divizii noi, a 10-a, pe care francezii au semnalat-o ca plecată de pe frontul lor.

În Macedonia, bombardament viu la nord de Monastir și Doran, prevestitor al unei acțiuni.

Ne separăm, Prezan urmând să meargă la telegraf unde va avea conversație cu Stafka (Diamandi și Coandă).

Generalul Golovin a fost înaintat general de divizie.

Scerbacev a primit de la Kornilov ordin de executarea pedepsei cu moartea pe front.

Golovin pare bucuros de luarea Rigei, pentru a se deștepta mințile rușilor, prin amenințarea Petrogradului.

La Gherson văd pe doamna Lascăr Antoniu, pe care n-am văzut-o de mult.

Văd pe Pavel Robescu, magistrat la Râmnic, locotenent, șef de gară la Socola, transferat la Bilca.

Timp de 20 zile a stat sub bombardament. Nemții au încetat bombardamentul de îndată ce trupele noastre au fost înlocuite de trupe ruse.

Ferigo, șeful misiunii militare italiene, pleacă. Îmi depune cărțile împreună cu Fasciotti și cu Peano, înlocuitorul lui.

Trimit pe Derussi să depună cărțile mele.

Jean Mavrocordato de la Botoșani vine să mă vadă și să mă roage să reglez recepționarea cerealelor, proprietarii fiind purtați pe drumuri și neachitați.

Perticari, proprietar de la Fălciu, îmi scrie criticând măsurile ce am luat și cerându-mi sporirea prețului la grâu, cel puțin pentru sămânță, la 4 200 lei vagonul.

Doamna Miclescu, soția lui Jean Miclescu, deputatul, proprietar la Călinești, îmi cere să cumpăr recolta de floarea soarelui a Elenei Sturdza.

Centrul de la Galați îmi cere pentru Garabet Cioma de la Dorohoi autorizarea de a vinde recolta la ruși.

La 12, Consiliu, tot la Greceanu. Brătianu lipsește, fiind răcit în pat. Toți miniștrii vin întrebând pe rând detalii asupra căderii Rigăi, fără ca cineva să poată da alt amănunt, decât acela că rușii s-au retras.

Take Ionescu face pe prezidentul, căutând a pune ordine în discuțiune.

Dă cuvântul întâi lui Alecu Constantinescu, care propune ca fiind dat greutatea de transport pentru proprietari, grâul să fie transportat pe cheltuiala Ministerului de Război.

Eu susțin ridicarea prețului la 3 000 lei vagonul, intenționând să cresc prețul muncilor.

Se admite însă pentru moment propunerea lui Constantinescu și se însărcinează Delavrancea cu executarea, conform legii măsurilor excepționale. Delavrancea strâmbă din nas, văzând urcarea prețului pâinei.

Iancovescu arată fotografii de prizonieri români de la Stralsund⁴², bine îngrășați, pentru a fi trimise pe cărți poștale familiilor, din care să se deducă bunul tratament.

De asemenea, arată cărți poștale de prizonieri din București, transmise din Germania fără timbre sau taxe poștale germane.

Citește raportul generalilor Vlădescu și Petala, prin care se arată numeroasele cazuri de dezertări în cel de al doilea transport de transilvăneni. Raportul constată că Comisia de propagandă din Rusia nu le expune clar că trebuie să meargă pe front, ci li se exaltează numai simțământul național și li se dă speranța că în țară vor fi întrebuințați la lucrări din zona interioară (agricole sau altele). Se decide refacerea Comisiunii cu instrucțiuni de a recruta lucrători.

Kornilov ne mai pune la dispoziție 40 000 de asemenea transilvăneni pe care îi acceptăm, dacă nu pentru front, cel puțin pentru alte lucrări.

Duca arată că Mitropolitul s-a răsgândit de a merge în Rusia sub următoarele cuvinte:

- a) Că Consiliul va trata chestiuni pentru biserica rusă și pe care Sinodul român le-a tranșat în sens contrar vederilor lor. De pildă, cazul recăsătoriei preoților văduvi pe care rușii o primesc, iar Sinodul nostru nu.
- b) Că fiind destinat să rămână în Moldova în caz de ocupare, nu vrea să aibă aerul că sub pretextul conciliului a fugit.
- c) Că chestiuunea fiind delicată și invitația rușilor fiind făcută în persoana Mitropolitului Primat e bine să ceară avizul tuturor Episcopilor și Arhierilor aflați în Moldova.

Take Ionescu spune lui Duca că pe arhieriei trebuie să-i ia de sus, că așa a reușit el să-i domine. I-am ținut cu picioare undeva — zice el — și lui Parthenie i-a spus, „Dumnezeu te-a făcut tâlhar, iar Dracul te-a făcut Mitropolit”.

E de părere [că] dacă contează pe arhieriei, Duca să-i convoace, făgăduindu-le la toți că-i face Mitropoliți, după cum a făcut tata [Gheorghe Mârzescu] când a rezolvit chestia Ghenadie⁴³.

Aci, întorcându-se spre mine, îmi spune: „Știi că după ce toți membrii Sinodului au iscălit reintegrarea Mitropolitului Ghenadie, m-am întâlnit în casă la Lascăr Catargi cu cuconu Ghiță, cu care m-am îmbrățișat pentru succes.

Întrebându-l cum ai făcut ca să obții iscălitura tuturor, conu Ghiță, mi-a răspuns: «Am făgăduit la toți să-i fac Mitropoliți»“.

Rămâne acum ca Duca să-și convoace Arhieriei.

De la calitatea lui de ministru de Culte, trecând la aceea de cenzor, Duca comunică că revista *Deșteptarea* scoasă la început de câțiva ziariști independenți, acum a devenit organ oficial al Partidului Social-Democrat și cuprinde articole ce bănuiește a fi inspirate de Racovski și Bujor. Întreabă dacă să suspende revista sau să suprima articolul în care se încearcă spălarea lui Marghiloman?

Așteaptă răspunsul până mâine, remițând articolul spre citire lui Take Ionescu.

Titulescu comunică că prin răspunsul favorabil al Franței în chestia financiară, Franța se obligă să lichideze ea conturile cumpărăturilor și aprovizionărilor noastre în Rusia, rămânând ca noi să-i achităm ei după cursul rublei ce-l are ea dobândit în Rusia. Comunică că să cer bonuri de ale apărării naționale în schimbul rublelor.

Se admite, însă limitându-se la maximum două milioane.

Pune în discuțiune chestia dacă nu e bine ca pe bază de decret pietrele prețioase să fie asimilate aurului și astfel interzis exportul, mai cu seamă pentru acei speculanți cari cumpără bijuterii din țară. Consiliul nu vede însă posibilitatea aplicațiunii practice.

Delavrancea arată dificultățile ce va întâmpina în fabricația zahărului, din cauză că armata ridică de la Ripiceni din rezerva combustibilului ce are, iar căile ferate nu-i restituie coxul împrumutat. I se cere să precizeze cantitățile de care are nevoie.

23 august. Mă ocup de informațiunile de care are nevoie doamna Barclay care pleacă în Anglia (chestia orfanilor).

Telegrafiez lui Agarici de la Roman care își neglijează funcțiunea de consilier agricol să-și lichideze situația.

La 12 ore Consiliu, tot la Greceanu.

Participă și Brătianu.

Brătianu îmi remite și citesc Consiliului telegrama lui Derussi de la Stockholm, prin care arată că Frimu a sosit acolo și așteaptă pe Racovski. El face declarație unui ziarist că socia-

liștii români cer pacea imediată; că instituția regalității și guvernul pot fi considerați în România ca abolite; că trebuie făcută Confederația Balcanică; că cadrilaterul trebuie restituit Bulgariei, Dunărea internaționalizată; că România nu cere nici Transilvania, nici Bucovina.

Constantinescu arată facsimilul chemării Mitropolitului Conon, despre care am mai vorbit odată și pe care nemții îl aruncă în tranșeele noastre.

Brătianu citește răspunsul pe care-l face printr-un Stat neutru germanilor în chestia ostategilor și în special a femeilor deținute la mănăstirea Pasărea (femeia lui Vintilă⁴⁴).

Protestează împotriva asimilării acestor două cazuri cu deținerea de către noi la începutul războiului a femeilor de varietăți din motive de siguranță publică.

Situația militară: nemții au înaintat 30 km. spre Duna-burg. Pe frontul nostru nimic important. Se confirmă retragerea trupelor germane de pe frontul nostru și facerea unui pod la Brăila, probabil pentru aducere de trupe bulgare.

Iancovescu aduce în discuție fixarea prețului vinului și tranșarea controverselor dintre mine și dânsul. El susținând 150 litrul, eu susținând 180. Pleacă însă fără deciziune, Consiliul nu prea fiind atent la chestie.

Las lui Constantinescu să citească raportul lui Stănescu și Pavelescu, asupra Chersonului.

Scriu lui Take Ionescu că tovarășul lui de la Mitoc, Carol Fischer, pe baza autorizării primite de la Consilierul Agricol trece recolta peste Prut.

24 august. Oră cu Fotin Enescu și profesor Filip pentru cai și căruțe la aprovizionarea cu lemne. Oră cu Cudalbu pentru mișcarea în corpul silvic, în care voi cuprinde și înaintările lui Damian Lacinski și Sava de la Iași.

Dau să refacă tabloul pentru a se înainta de preferință silvicultorii care s-au distins pe front.

Oră cu Chirculescu de la pescării. Afaceri curente.

Sedință cu Consiliul Superior al Agriculturii, completat cu delegații Comisiei de Rechiziții, Comisiei de Prestații Servicii, Marele Cartier General și Marele Stat Major pentru unificarea prețului muncilor agricole. Nevenind delegații militari, amân sedința pe sâmbătă.

Cu Gârleșteanu, Racotă, Buzdugan și Căruntu merg să văd pe Alex. Seulescu, în str. Muzelor. Îl găsesc slab și tușind; îl cred ftizic.

Văd pe generalul Iancovescu la Ministerul de Război, căruia îi cer:

- 1) Să-mi împrumute din căruțele armatei pentru transporturile de lemne, 50–60 căruțe, pe care i le voi restitui din cele comandate în Rusia.
- 2) Să deie lui Filip un automobil ca să meargă la Bălți, pentru recepția unui lot de cai cumpărați în Rusia. Însărcinează pe colonelul Nicoleanu pe ambele chestii.
- 3) Mobilizarea pe loc a lui Toma la Comitetul orfanilor, ceea ce aprobă imediat.

Îmi cere să spun imediat Comitetului să ia sub îngrijire orfanii lăsați de Divizia 11.

Tot aici, la Minister, în conferința cu Vintilă și general Rașcu, stabilim controlul cumpărăturilor de lemne făcute de ruși printr-un delegat al Marelui Cartier și unul al Ministerului de Domenii.

La 12 ore Consiliu la Greceanu. Situația militară foarte gravă pe frontul de Nord de la Riga.

Flota nu se mai bate. Armata a 12-a este în completă debandadă. Soldații unui corp de armată au refuzat să contraatace. Ofițerii au luptat însă până la sfârșit, dar au fost mitraliați de nemți.

Nemții au înaintat 100 km de la Riga. Intenționează să debarce la Revel.

Petrogradul este amenințat și se zvonește că este bombardat de pe mare.

Urmăresc lovitura politică a ocupării Petrogradului. Din cauza situației Armatei a 12-a, flancul drept al Armatei a 5-a ruse a trebuit să se retragă. În schimb, în Bucovina au atacat și au făcut 600 prizonieri.

Pe frontul nostru nimic nou.

Nemții continuă a retrage trupe de pe frontul nostru.

Diseară sosește generalul Sanikov.

Generalul Iancovescu ne cetește însă raportul colonelului Holban de la Odessa care ne raportează că Sanikov ne va re-

fuza totul, că nu mai aduce nimic din Rusia, atâta vreme cât mai este mâncare în Moldova.

Dau lui Iancovescu numele căpitanului Floricoi, căpitanului Cârlioanță și al colonelului Georgescu de la Statul Major, care dețin pentru trebuințele personale vite rechiziționate de armată.

Brătianu comunică:

- 1) Luare ca ostatic de către nemți a lui Mișu Antonescu, fostul decan, deținut în condiții mizerabile, privat de linjerie.
- 2) Interviu publicat în ziarul unguresc *Az-Est*, atribuit lui Maighiloman, prin care contesta iredenta română din Transilvania, făcând elogii lui Tisza⁴⁵.
- 3) Vizita făcută lui Berthelot asupra situației.

Așa de tare fug rușii în retragerea lor, încât Regele spune că la Tarnopol aeroplanele se ținneau de ei și le aruncau fițuici în limba germană, prin care le spunea să nu se grăbească așa de tare.

Mișu Cantacuzino, fiind dată plecarea membrilor Curtei de Casație, cere sau prelungirea vacanței sau suspendarea lucrărilor.

Consiliul admite prelungirea vacanței judecătorești în privința Casației până la 1 noiembrie.

Morțun mă lasă acasă.

Îi cer să-mi recomande un consilier agricol pentru Roman.

Duca fiind bolnav, lipsește de la Consiliu.

Nemții au lichidat la București Banca Rumania of Limited.

25 august. Filip și Leontescu îmi fac expunerea situației financiare de la depozitul Grași, unde funcționarul Păunescu este în neregulă. Filip îl susține fiind un vechi funcționar. Îmi cere să-l ascult pe Păunescu, ceea ce aprob pentru luni dimineață.

Un colonel rus de la „Jugstroika”, societatea de întreprinderi publice în Basarabia, îmi cere autorizarea de a duce lemne în Basarabia, întemeind aceasta pe conferința din martie. Îl invit pentru a doua zi, ca să aducă protocolul.

La 12 Consiliul tot la Greceanu.

Se pare că la Riga cazacii încearcă în lupte să oprească pe germani.

Kerenski decorează pe Rege cu „Sf. Gheorghe” și-i trimite o telegramă calduroasă.

Pe frontul nostru nimic.

Brătianu mă roagă să trec pe la Duca și să-i spun să dea parale lui Nicodem de la Huși, care a fost delegat de arhieriei pentru conciliul de la Moscova.

Take Ionescu e însărcinat să redacteze manifestul pe care să-l arunce aviatorii asupra Bucureștiului.

Atrag atenția să se vorbească de „chemarea lui Conon”.

26 august. Oră cu Fotin Enescu pentru a aduce care din Rusia.

Oră cu Chirculescu și Racoviță pentru înființarea a două depozite de pește în Iași.

Oră cu Chilimoglu și Șumuleanu, de la comisia de viticultură, pentru a autoriza vânzarea strugurilor.

N. Enășescu îmi cere demobilizarea băieților lui pentru agricultură.

Consiliul Superior de Agricultură, în localul Inspectoratului Agricol, str. Sf. Haralamb (Casa Rosetti) unde a stat mama. Lipsește Crupenski și Sturdza

În schimb am pe delegatul Marelui Stat Major și Comisia Prestațiilor de Servicii (Lascăr Catargi, Alimănișteanu și Honoriu Bănescu).

Decidem tarif uniform pentru toate categoriile de muncitori. Prețuri sporite.

Constantinescu comunică că ieri aeroplane au bombardat gara Adjud, distrugând 50 vagoane muniții și 200 vagoane cereale ale Armatei a 2-a. Nefiind apărare antiaeriană, aeroplanele se coboară jos și trag numeroase bombe. De pe front nimic.

La Riga apare o oprire. Berthelot și toți militarii cred în această oprire, fiind dat că nemții ar trebui să-și lungească frontul cu vre-o 300 km.

Convenția cu rușii pentru Cherson prevede exteritorialitatea numai a locuințelor, clădirilor ce se vor ocupa de noi. Take Ionescu rămâne să elucideze chestia incidentelor dintre români, oficiul de stare civilă, succesiuni, etc.

Brătianu pune în discuție chestia congresului naționalităților din Austria, întrucât Fasciotti, ministrul Italiei, pare a cârni din nas. Se teme de certuri între italieni și slavi, ca și între români și sârbi.

Se decide să nu se facă fără consimțământul Italiei și să se cheme Masori, cehul de la Kiev.

Consiliul durează puțin pentru că Greceanu având pe italieni (Ferjo și ceilalți) la dejun, trebuie să părăsească Consiliul.

[27-31 august, nici o însemnare.]

5. Septembrie 1917

Gălbinarea

Epidemie foarte întinsă • I.G. Duca aduce știrile la pat • Vin americanii • Kerenski pe tronul țarilor • Un ziar costă cât două fire de pătrunjel • Cadavrul din lada cu gunoi •

1 septembrie.* „Prin listele oficiale germane se constată că numărul total al prizonierilor români din lagărele germane a fost de 53 057, dintre care 19 525 au murit și 16 645 se găsesc bolnavi în spitale. (...) Mortalitatea prizonierilor morții se datorește aproape exclusiv *mizeriei fiziologice*, provenită din nutrițiunea proastă și insuficientă, combinată cu munca excesivă și lipsită de îngrijire.”

2 septembrie. Nimic important pe front, afară de dezastrul de la Riga.

3 septembrie 1917. Cad bolnav de gălbinare, epidemie foarte întinsă, care atinge aproape toată lumea, începând cu Principele Elisabeta, Marioara și Principele Neculai.

Fiind bolnav în pat¹, Vintilă și Duca îmi aduc știrile de la Consiliu, între care cea mai de seamă este aceea a conflictului dintre Kerenski și Kornilov.

După cum era de prevăzut însă, neavând pregătită suficient lovitura, necontând pe armată și fiind probabil afiliat acțiunii reacționare a marilor duci, [Kornilov] a căzut. Kerenski domină situația cu puteri dictatoriale; își reformează

* Nota editorului. Pentru luna septembrie 1917, nu s-au păstrat decât însemnările lui Gh.Gh. Mârzescu făcute în zilele de 2, 3 și 13 ale lunii respective.

Așa cum am procedat și în cazul lunii iunie, am suplinit lipsa textului memorialistului cu câteva știri preluate din paginile ziarului *Mișcarea*.

guvernul cu cadeți²; numește pe Alexeev în locul lui Kornilov și trimite în judecata unei curți pe Kornilov și pe ajutorul lui.

Declară Rusia formă republicană. Intră într-o ușoară luptă cu sovieturile, dar care nu întârzie a se declara pentru politica războiului.

Pentru 24 septembrie se anunță un congres național cu caracter mai democratic decât cel de la Moscova. Pe front până astăzi, 3 septembrie, liniște.

Sosește Misiunea Americană cu Anderson și Glasgow, care pare a fi o misiune serioasă; ministrii se întrec în a le oferi dejunuri și a le face liste de ceea ce le trebuie.

După dejunul de la Brătianu a avut loc un dejun oferit de Take Ionescu la Cercul militar.

Mâine un ceai la Stanca și poimâine un dejun la Cristești³.

A apărut broșura de propagandă redactată de Duca și broșura de propagandă privitoare la Racovski făcută de Mișu Cantacuzino.

Redactez cererile agriculturii ce trebuie înmânate Misiunii Americane⁴.

4 septembrie. Prețuri pe piața Iașilor: cartofi — 0,50 lei kg; fasole — 0,55 lei kg; roșii — 0,50 lei kg; ardei — 0,25 lei bucata; varză — 0,50 bucata; ceapă — 0,50 lei kg; morcovi — 0,10 lei firul; pătrunjel — 0,05 lei firul; mere — 1-2,50 lei kg.

10 septembrie. Direcția Subzistenței din Ministerul de Război proiectează înființarea de „ceaiuri” în centrul orașului pentru ofițeri și soldați invalizi. La gară se dau câte 1 000 ceaiuri pe zi la soldați și muncitori. În sala teatrului Pastia, din Piața Unirii, se dau zilnic câte 400-500 supe cu pâine pentru soldați, muncitori, oameni săraci și copii.

12 septembrie. Vopicka, ministrul SUA, despre intrarea trupelor germane în București, la care a fost prezent: „După semnarea capitulării de către primar, primii soldați germani intrați în Capitală au fost în număr de vreo 300; aceștia și-au făcut apariția dinspre Calea Victoriei, cântând „Deutschland über alles”. Păreau foarte obosiți și prezentau o amestecătură de oameni puțin interesanți, între 18 și 60 de ani.

În aceeași zi, la ora 4 p.m., și-a făcut apariția feldmareșalul Mackensen în fruntea a 4 000 de soldați germani; restul

trupelor de ocupațiune, în număr total de 15 000, compuși din germani, bulgari și turci, au intrat în București a doua zi."

13 septembrie. Diamandi de la Petrograd și Coandă de la Stafka comunică următoarele:

- 1) Sovieturile din Petrograd și din Moscova au votat rezoluțiuni maximaliste chiar împotriva acțiunii șefilor lor, Skobelev și Ceise.
- 2) Conferința de la 12 septembrie s-a amânat pentru ziua de 14 septembrie.
- 3) Noul Guvern încearcă să se constituie din partidele burgheze și socialiste moderate, sprijinindu-se pe Kale-din, șeful cazacilor, și pe cazaci.
Kornilov a fost aclamat de un regiment, a răspuns din balcon, dar în urmă a fost luat și transportat sub pază la 60 km. de Moghilev.
- 4) Kerenski s-a căsătorit în capela de iarnă a fostului Țar și s-a fotografiat în tron⁵.
- 5) Mai gravă e știrea care comunică că o puternică flotă germană de la Kiel se îndreaptă spre golful Rigăi și Finlandei; această flotă ar fi întârziat din cauza furtunii. Stafka însă nu e îngrijată și consideră această tentativă ca un simplu bluff.
- 6) Despre Verhovski, ministru de Război, se dă ca antecedente că a fost exclus din școala militară pentru că propovăduia că armata, în caz de război, nu trebuie să tragă. Purtându-se bine în războiul cu Japonia, a fost reprimat în școală unde era printre cei dintâi. A fost sprijinit de Împărăteasa mamă.

Aceste știri contrazic pe cele de ieri cari auntau că sovieturile au răsturnat pe Kerenski și că în locul lui ar fi Cernov, fost ministru de Agricultură în primul Cabinet, cunoscut ca maximalist, propagandist german și acuzat că ar fi luat bani de la nemți.

Din această cauză Kerenski singur l-a scos din guvern.

Verhovski într-o declarație făcută zilele trecute afirma că numai 10% din armata rusă se găsește pe front, că 90% stă îndărătul frontului și nu face nici o treabă și că armata rusă trebuie redusă, menținându-se efectivele de pe front⁶.

În conferința avută ieri cu Alianții de către generalul Iancovescu, în lipsa lui Brătianu care e bolnav, s-a cerut îmbrăcăminte caldă pentru armată, pentru a nu scădea puterea combativă, întrucât Rusia nu e în măsura să execute convenția după care e obligată de a ne furniza cele necesare.

Poklewski a declarat că armata rusă nu poate fi echipată și aprovizionată decât cu 30 % din ceea ce îi trebuie.

S-a cerut formarea depozitelor de subzistență în Basarabia pentru alimentarea trupelor române și a populației.

Poklewski crede că aceasta nu va fi posibil, deoarece alte trei armate se aprovizionează din Basarabia. Trupele sedentare ar trebui să fie evacuate înainte de 15 octombrie, din cauză că după această dată drumurile devin impracticabile.

În ceea ce privește partea politică a situației noastre față de evenimentele din Rusia, nu s-a discutat nimic, deoarece Brătianu e bolnav în pat de o congestie pleuretică.

Din București vine știrea că Banca Generală a fost instituită administratoare asupra moșiilor lui Pavelică Brătășanu, Mitică Apostol și Paciurea.

16 septembrie. Delegații Misiunii Militare americane vizitează diferite centre din țară, însoțiți de miniștrii Al. Constanțescu și Gh.Gh. Mărzescu, „în vederea instalării în țară a depozitelor lor de aprovizionare care, după cum se asigură, vor începe să funcționeze în cursul lunii noiembrie.”

17 septembrie. Sesiunea extraordinară a Corpurilor Legiuitoare, care a expirat la 15 septembrie, a fost prelungită până la 15 noiembrie a.c.

Comandantul militar al orașului Iași înștiințează că se permite populației din județ de a introduce în oraș pâine pentru repararea „neajunsului”.

Din depozitele Primăriei, în perioada 25 august – 10 septembrie, s-au distribuit, pe cap de locuitor: 20 bucăți ardei gras; 2 verze; 1 kg roșii; 4 sfeclă; 1 kg ceapă; 1 kg cartofi; 20 castraveți; 25 gogoșari; 10 morcovi; 10 fire pătrunjel; 2 vinete; 25 pătlăgele verzi.

20 septembrie. Febra tifoidă se extinde. Se dispune vaccinarea antitifică a întregii populații a Iașilor. Începând cu 1 oc-

tombrie, nu se va împărți zahăr și petrol decât acelor care vor dovedi că s-au vaccinat.

21 septembrie. Un mare număr de orfani de război din județul Covurlui sunt întâmpinați în gara Iași de principesa Olga Sturdza și doamnele Zoe Mârzescu, Alexandrina Praja și Aristia Dissescu. Ei sunt îndreptați spre mănăstirile Agapia și Văratec, unde sunt organizate orfelinate.

22 septembrie. Robert de Fleurs, într-o declarație făcută la Petrograd, despre România: „Am trăit acolo 13 luni. Am cunoscut-o în toată strălucirea grației și am părăsit-o în plină mândrie a eroismului său. (...)”

Este imposibil ca, după război, România să nu cunoască o stare înfloritoare pe care o va merita nu numai pentru vitejia ei actuală, ci și pentru toată istoria ei atât de plină de dureri și de grele încercări. (...)

O garanție sigură, pare-mi-se, de frumosul și marele destin care așteaptă România este limpezimea și rațiunea grație cărora, fără să schimbe nimic din forma ei de guvernământ, a evoluat, în sens modern și democratic.“

La cinematograful invalizilor de război, de la Teatrul Modern, din Piața Unirii „premiera noului program: *Analele războiului*, nr. 7. Senzaționalul film *Măinile criminale*, dramă colorată în trei acte. Între acte, Emil Dumitrescu va apare în noile sale creațiuni. Orchestra sub conducerea renumitului Manolache Ciolac va acompania special acest film.“

23 septembrie. Gh.Gh. Mârzescu revine în Iași, după vizita întreprinsă în țară cu Misiunea Militară americană. În jud. Roman a vizitat câteva ferme și cămine de orfani de război; la Piatra Neamț și Bacău unele așezăminte industriale, fabricile Buhuși și Letea, „industria petroliferă la Comănești-Arcea și de la Moinești“, unde „a studiat în mod special modul cum s-ar putea mări producțiunea petrolului nostru, în care scop va interveni de urgență în Statele Unite spre a ni se trimite mașinile industriale trebuincioase spre acest sfârșit.“

26 septembrie. *Köln Zeitung* publică date statistice privind populația Bucureștilor sub ocupație. Din cele 312 942 persoane, 191355 sunt femei; supuși germani — 2 764; austro-ungari

— 52 294; bulgari — 1 132; turci — 1 238; greci — 5 532; sârbi — 253; italieni — 1 681; ruși — 430; francezi — 391; englezi — 124.

27 septembrie. Parastas la Mitropolie la trei ani de la moartea regelui Carol I. Asistă familia regală și miniștrii Al. Constantinescu, D. Greceanu, B. Delavrancea, I.G. Duca, Vintilă Brătianu, Gh.Gh. Mârzescu și N. Titulescu.

28 septembrie. W. Churchill, ministrul Munițiilor, în Parlamentul de la Londra: „Începem acum faza cea mai grea a războiului. Nu este momentul de a vorbi de pace, ci de voința de putere și de datorie a poporului englez. Cât privește scopul definitiv pentru care luptăm, nu ni l-am ajuns, căci militarismul prusac nu este detronat.”

29 septembrie. Gh.Gh. Mârzescu, însoțit de membrii Misiunii Militare americane, pleacă să viziteze județele Neamț, Botoșani, Suceava și Dorohoi.

Cercetările făcute de procurorul Gavrilescu împreună cu reprezentantul comendurii ruse cu privire la cadavrul unui soldat rus găsit într-o ladă de gunoi din Piața Coroi n-au dat nici un rezultat. Autopsia a constatat că moartea a fost provocată prin strangulare.

Societatea Națională a Femeilor Române are în îngrijire 15 601 orfani de război.

Începând cu 1 octombrie se trece la orarul de iarnă: „Cea-sornicile vor fi înapoiate cu o oră în cursul nopții.”

6. Octombrie 1917

Ruptura

Miniștrii se încurcă la fuste • Din Japonia, românii trimit sub pavilion american mărfuri de speulă • Jiletca internaționalistă • Incident între doamne de grija orfanilor • Masaryk nu-și comunică impresiile

3/16 octombrie. A 24-a aniversare a nașterii Principelui Moștenitor.

Te Deum *à sec* la Mitropolie. Oficiază Antim¹. Nu asistă nici Regele nici Regina, nici măcar Principele cu nașterea. Cu toate acestea, clerul se roagă, corul cântă, miniștrii plesnesc în redingole și Conțescu în frac, încărcat de decorații de la gât până la splină... În schimb, asista aristocrația servilă și servii aristocrației. Grigușul curții, mandatarul puterilor regale private, marele cavalcadur, dascălul princiar, etc. etc.

Se sărută icoana, crucea de unii și ... mâna lui Antim.

Totul e terminat până la anul.

La 12 ore la Palat.

Din 12 miniștri sunt numai 6: doi sunt bolnavi, doi pe front și alții doi în idilă la Odessa.

Griguș anunță solemn: M.S. Regele!

Șirele spinărilor domnilor miniștri se încovoae ca niște sălcii. Al. Constantinescu, grav ca un președinte de Consiliu, înaintează doi pași spre Rege și cu un ton declamator, rezervat celor mai bune compoziții, citește, în numele Guvernului, un omagiu fierbinte, ce se termină cu „să trăiască al doilea Rege al României Mari”, deși n-am ajuns încă la cel dintâi.

Regele îi strânge mâna, se lasă în genunchi și, râzând, mulțumește pe de rost, asigurând între altele: că, Fiul Său, va

fi tot atât de bun român ca și Dânsul. Mai strânge odată mâna lui P. și ne adresează fiecăruia câteva cuvinte. Se interesează de ultima excursie făcută cu americanii și râde de întoarcerea noastră pe ploaie. Ar fi râs chiar dacă ar fi fost soare.

Regina lipsește, având o durere apendiculară.

Consiliul își schimbă aspectul; ia aspectul celui mai formidabil Consiliu de Administrație a celor mai vaste ateliere de croitorie și ciubotărie.

La ordinea zilei, comanda urgentă pentru America, pentru îmbrăcăminte, încălțăminte și conserve alimentare.

Miniștrii calculează câți metri de stofă intră într-un palton sau rând de haine sau câți metri de pânză intră într-o cămașă sau într-o pereche de ȋtari. La fuste se încurcă cu toții.

Lupta între partide începe: conservatorii cer și stofe mai fine; liberalii se opun pentru că ei se gândesc să îmbrace numai poporul.

Titulescu cere compoturi americane și ... mașini de scris.

Îi este imposibil să înțeleagă pentru ce compoturile și mașinile de scris nu pot intra în necesitățile urgente ale țării.

Umil, îmi exprim părerea că trebuie făcută o distincțiune între materia primă și articolele confecționate. Pentru acestea din urmă, cer cantități cât mai mari; pentru materie primă, cantități în raport cu puterile noastre de confecțiune. Mai atrag atenția, în fine, că nu trebuie să se uite accesoriile, mașinile de cusut și tot ce e necesar la confecție.

Se admite părerea mea și se comandă 500 000 perechi botine pentru bărbați, femei și copii, milioane metri stofă pentru rochii, milioane metri căptușeală, milioane bobine ață, milioane de ace, sute mașini de cusut, dar nimeni nu s-a gândit unde și cu ce brațe vom confecționa. Mi-am rezervat chestiunea.

4/17 octombrie. Arthur Graham Glasgow, din misiunea Crucii Roșii Americane, cu care am fost mai legat în timpul trecerii sale prin Iași, își ia rămas bun de la mine cu cuvintele: „La revedere, în zile mai bune”.

La Ipolit partidă mare de maus cu Poklewski-Koziell, ministrul Rusiei, Alfons Romalo și Boscov.

De la Eduard VII la Boscov! Nu e decât revoluțiunea care poate impune asemenea salturi mortale.

Din păcatele moravurilor noastre.

Andersen, șeful Misiunii Americane, se plânge Guvernului că pe domnii Maxim și Luciliu Operan i-a surprins în Japonia buna credință, făcându-l să accepte sub pavilion american și să transporte în România, ca aparținând Statului român, mai multe mărfuri ce în realitate le aparțineau personal. Aceste mărfuri, trimise pe adresa Ministerului de Industrie, au fost desfăcute pe piața Iașului cu prețuri de speculațiune și au adus vânzătorilor mari câștiguri.

Andersen cere ca profitul realizat să fie vărsat Crucii Roșii române.

Excrocii se justifică cu o autorizare obținută de la fostul Ministru de Industrie, doctorul Istrati, și cu afirmațiunea că lăzile, transportate de Misiune, cuprindeau medicamente și alte articole sanitare, care au fost desfăcute la serviciul sanitar al armatei și la Crucea Roșie Română.

Brătianu a însărcinat pe G. Balș cu cercetarea. Al. Costinescu însă, cu Delavrancea, care a făcut prostia să elibereze lăzile ce purtau adresa Ministerului de Industrie, și chiar Costinescu, voiesc să mărginească lucrurile la o simplă indelicatete.

Toate delictele sunt indelicatete, chestiunea e însă să ai simțul moral să cunoști hotarul de la care o indelicatete ia calificativul de incorectitudine și de delict.

Îmi plesnește obrazul de rușine de acest prim conflict între concepțiunea noastră morală și aceea a americanilor.

Și e curios: cum oameni cu experiență nu știu că sunt indivizi ce nu merită să fie apărați, nici primiți să calce pe bordura trotuarului care conduce la intrarea unui minister.

Afacerea dr. Isidore Tumin rămâne afacerea veselă a zilei.

Isidor Tumin, evreu de origine, născut în România dar supus austriac, la declarația războiului a fost arestat ca spion austriac în contra rușilor, plătit cu 7 000 lei de Ministerul de Război austriac. După cererea rușilor, sub vechiul regim, le-a fost cedat, pentru a fi judecat și pedepsit.

Sub regimul revoluționar, Isidor Tumin intră în România ca supus rus, cu pașaport rusesc pe viață, cu gradul de colonel și cu calitatea de vice-president a Uniunii Sovietelor din sudul Rusiei.

Cerându-se arestarea lui, ministrului Rusiei și Comandamentului rus, se refuză pe motivul că e supus austriac.

Încercându-se a fi arestat de autoritățile noastre, se constată, după acte în regulă, că e supus rus.

Chemat de Constantinescu, zice că austriac „fuit olcin”, că e rus, dar că nu poate uita originea lui de român. Afirmă că e născut în București și că ține în căsătorie pe fata unui rabin din Dorohoi.

Declară în primul loc c-a venit în țară pentru a servi România, în chestia evreiască, și să obție autorizarea Guvernului de a tempera presa evreiască din Rusia, ceea ce poate face, în calitate de amic al României, și fără autorizarea Guvernului.

Declară în al doilea loc, c-a venit să-și ia fata din Dorohoi, fiind crud încercat prin înnebunirea soției lui.

A cerut audiență lui Brătianu, prezintându-se cu titlul de „Colonel Internațional”, exhibând lui Pleșea o jiletcă cu culorile diferitelor țări.

În adevăr, după acte pare a fi delegatul Crucii Roșii Daneze în Rusia.

Scriu Generalului Scerbacev următoarele:

„Concursul binevoitor pe care Corpul al 26-lea al armatei ruse îl dă câtorva agricultori din județul Suceava, mai cu seamă la Drăgușeni și Miroslăvești, mă încurajează să vă rog să cercetați de aproape chestiunea generală a concursului pe care toate trupele ruse, în rezervă sau în odihnă, l-ar putea da agriculturii în regiunile unde se găsesc.

Cunoașteți tot atât de bine ca și mine, dificultățile mari de care se izbește agricultura în dauna aprovizionării viitoare a armatelor și a populației civile.

Din 13 județe din Moldova, 2/3 dintr-unul este ocupat de inamic, iar alte 8 intră pe 1/2 în zona de operațiuni militare, așa că cultivarea pământurilor în întregime nu se poate încerca decât în 5 județe.

În aceste 7 județe de front, cultura nu se poate asigura decât numai cu concursul trupelor. Nu este, în adevăr, păcat ca să rămână neproductive pământurile bogate dindărătul frontului în județele Dorohoi, Botoșani, etc.?

Convins fiind că veți da acestei chestiuni întreaga importanță pe care o comportă, vă rog, domnule general, să-mi comunicați ora la care mâne, joi, am putea discuta puțin chestiunea.”

5/18 octombrie. Colegul Duca vine să mă roage să iau în gazdă pe Masaryk², șeful mișcării naționaliste cehe, care vine din Petrograd, chemat de noi, pentru organizarea Congresului Naționalităților din Austro-Ungaria.

Stabilim să fie condus de domnul I. Peret, profesor universitar, bun cunoscător al istoriei cehe și al limbilor slave.

Întrevedere cu generalul Scerbacev și Prezan, în chestia concursului ce trupele ruse și române e necesar să dea agriculturii, în regiunile unde se găsesc trupe de rezervă sau în repaus.

Se acceptă în principiu.

Scerbacev ar prefera numai ca plata să fie în natură (fura-je sau cereale), iar nu în bani, pentru a tenta soldații de pe front. Dă ordinul circular Corpurilor de armată, pe baza căruia dau circulara către consilierii agricoli și comisarii Guvernului.

Robert de Flers a acordat interviuri admirabile pentru România la Stockholm și Londra. Cere lui Duca actele privitoare la luptele de la București și Mărășești.

Robert de Flers asigură că Painlevé,³ pe care l-a întâlnit la Londra, este câștigat cauzei românești.

Asquith, în ultimul discurs, vorbește de „invincibila Românie”.

Într-un articol dintr-un ziar englez, se învederează serviciul adus Aliaților de România, întrucât în război în August 1916, când se prepara de Mackensen și Falkenhayn⁴ lovitura pe frontul rusesc în direcția Odesei.

La Consiliu, Constantinescu ridică chestiunea crizei alimentare. Ora fiind înaninată, se rezervă pe a doua zi, când speră să vină generalul Iancovescu.

Observ în treacăt că Generalul Caudolle scrie de la Petrograd că criza de transporturi va fi mare în Rusia, din cauza lipsei de cărbuni. De asemenea, că armatele fac aprovizionări neregulate și că ordinele superioare ale Ministerului de Război și Marelui Cartier General nu sunt executate.

Duca dejunând la Brătianu, îi încredințez telegrama primită de la consilierul agricol din Bârlad, din care se constată că e inexactă informația că Crisovelonî și-ar fi vândut recolta la ruși fără autorizare. N-a vândut decât două vagoane or-

zoaică cu autorizarea prefectului, restul e păstrat pentru sămânță și pentru armata română.

La orfani, incidentul dintre doamna Olga Sturdza și Ella Negruți⁵. Evident, aceasta din urmă de o mojie țigănească, pentru că nu a făcut parte din comisia care a prezentat raportul la Palat.

După-amiază, Comisia pentru lemne.

Constantinescu îmi vorbește de dizolvarea Consiliului Comunal și de instituirea unei Comisiuni interimare cu Lascăr.

Combat pe Lascăr și-l rog să mai aștepte pentru ca să mă mai gândesc la oameni.

E cam supărat c-am primit demisia lui Hanuți de la Bacău.

6 octombrie. Take Ionescu s-a întors de la Odessa și, se-nțelege, în tot timpul Consiliului nu ne-a vorbit decât de jidani.

A locuit la domnul Weinstein, a prânzit la domnul Fișerovici, a făcut cunoștință cu domnul Gudik și regretă că n-a putut cunoaște pe domnul Landa, care are influență mai multă în cercurile evreimei din Odessa.

E mulțumit însă cum a fost găzduit și hrănit. Firește, a ridicat toasturi și acordat interviuri. A făcut declarațiunile cele mai largi și a ținut să asigure jidovimea de sinceritatea simțămintelor lui.

— Cum să fiu bănuț, când toată viața mea am fost filosemit și criticat pentru aceasta!

A angajat jidani care să vie să ancheteze tratamentul coreligionarilor lor. Ne-a arătat curentul ce este împotriva noastră din cauza chestiei jidovești: persecuțiile în armată, cazul Wexler, formează calul de bătaie. Nefiind posibil modificarea textului Constituțiunii acuma, jidanii din Odessa s-ar mulțumi și cu avansarea la gradul de sublocotenenti a plutonierilor jidani, la care nu s-a opus nimeni, ci la suprimarea dispozițiunilor excepționale din legile ordinare, la care iarăși nimeni nu s-a opus.

Pentru persecuțiile în armată, se vorbea de formarea de companii compuse numai din jidani și trimise în primele linii de foc și, ceea ce e formidabil, că proporția morților evrei pe câmpul de onoare e mai mare decât aceea a românilor.

Glasgow plecând, donează, prin Vopicka⁶, 10 000 lei, „Ocrotirea Orfanilor“.

Întrevederea cu Duca și doamna Olga Sturdza în chestia incidentului cu Ella Negruți. Se decide ca Duca să-i respingă demisia și pentru că nu și-a făcut datoria până acum să rămână în Comitet și să și-o facă de acum înainte, reluând bunele relațiuni cu prezidenta.

Cuza, în bune dispozițiuni.

Întrevedere cu Vintilă Brătianu în chestia lemnelor cerute de ruși pentru lucrările de fortificație pe frontul românesc, bucovinean și basarabean.

8/12 octombrie. După invitația guvernului nostru, Th. Masaryk, profesor universitar, șeful mișcării naționaliste cehe, sosește în Iași, pentru a discuta bazele organizării unui Congres al naționaliștilor din Austro-Ungaria.

Îl găzduiesc la mine,

Pereț îl șapronează.

Îi ofer prima masă, la care ia parte Take Ionescu, Vintilă Brătianu, Jean Duca, Atanasiu, rectorul Universității din București, Octavian Goga⁷, Szeba, secretarul lui, și Zoe cu mine.

Masaryk este foarte închis. A vorbit foarte puțin și ai noștri au dovedit perfecta ignoranță a chestiunii cehe.

În definitiv, s-a pus în linii generale următoarele baze:

a) Congres la Londra.

b) Congres cu caracter restrâns, 3–4 delegați de fiecare naționalitate.

Goga nu este de acord cu acest din urmă punct. Vrea congres larg și mai cu seamă cu delegați ai voluntarilor din deosebite naționalități.

Duca cunoaște detaliile, pe care Masaryk le-a tratat direct cu Ionel Brătianu.

Masaryk, însoțit de generalul Lupescu și Charles Lahovary, vizitează frontul, dar nu comunică nici o impresie. Doar atâta, că generalul Eremia Grigorescu are înrâurire și asupra trupelor ruse.

Duca, delegat de Brătianu (care e încă bolnav), oferă lui Masaryk un dejun la Cercul Militar, la care participă toți miniștrii, generalul Prezan, toți miniștrii străini, generalul Scerbacev.

Berthelot lipsește.

La reîntoarcerea de pe front, ia masa la mine, la care participă N. Iorga, I. Simionescu⁸ și Jean Duca.

Poni⁹, fiind bolnav, n-a putut veni. Matei Cantacuzino n-a răspuns nimic.

Iorga refuzase să vie la prima masă, din cauză că erau Take Ionescu și Goga, pe care de altminterlea nu i-a cruțat în aprecieri față de Masaryk.

El n-are încredere nici în acesta din urmă, pe care nu-l prea stimează, pentru că n-a citit nimic din lucrările lui.

Iorga îi propune scoaterea unei reviste a tuturor naționalităților. Idee acceptată și de Brătianu, prin mine.

Dejun la plecare cu Porumbaru, Duca, Goga și Marincovici, ministerul Serbiei.

Marincovici, foarte în vervă, își varsă tot focul contra puterilor mari.

Istorisește următoarele cuvinte adresate de Czernin¹⁰ lui Radeff, ministrul Bulgariei, cel din urmă la București:

„Mr. Radeff, nous ne pourrons jamais, nous deux, devenir de grands diplomats.

Pour être grand diplomate, il faut savoir mentir et en même temps dire la vérité.

Moi, je ne peut mentir, et vous, vous ne pouvez dire la vérité.”

18 octombrie. Trecem prin cel mai greu ceas al războiului.

Situația din Rusia pare fără remediu, ceea ce răspunde convingerei mele intime.

Brătianu este din nou bolnav de congestie pulmonară. Ieri mi-a dat pentru Consiliu următoarele informațiuni:

1) C-a primit din Rusia două știri contrazicătoare:

a) Una de la Stafka (generalul Coandă), că germanii au acceptat în principiu propunerea de armistițiu a generalisimului rus (prapurgicul Krîlenko¹¹) și că așteaptă delegații.

b) Alta de la Petrograd (Diamandi), că germanii și-au rezervat termenul de 19 noiembrie pentru a se pronunța asupra propunerii de armistițiu.

c) În fine, că la Stafka se discută chestiunea armistițiului general — dacă ar fi acceptat de Aliați — și posibilitatea formării unui guvern cu Cernov.

2) Pe frontul nostru, fraternizările la Armata 8-a (Botoșani-Dorohoi) continuă.

La Herța, ofițeri ruși au dejunat cu ofițeri germani și austriaci.

Astăzi știrile sunt și mai proaste:

1) Cancelarul german a declarat în Reichstag că va angaja tratativele de pace cu rușii.

2) Trei divizii de la Armata a 8-a, de pe frontul nostru, au încheiat armistițiul, după cum cea mai mare parte din trupele ruse l-au încheiat pe restul frontului. Prin urmare, se poate ca în scurt termen să ne găsim în fața unui ultimatum german.

3) Se semnalează spre Râmnicul Sărat prezența de trupe germane aduse de pe frontul italian.

4) Indicii de mișcare revoluționară la noi: la Galați și Roman.

La Roman, ieri la 5 după-masă, a fost asasinat de ruși administratorul financiar și s-au luat din casă 900 000 lei. Bolșevii intenționează a pune mâna pe Basarabia, pe care au proclamat-o independentă sub titlul „Moldova”.

Ei ar voi detronarea Regelui, arestarea Guvernului și proclamarea republicii cu Racovski.

La 5 după masă Consiliu de Miniștri la Brătianu.

Dimineată, la Palat, a fost Consiliu cu Regele, Brătianu, Prezan și Berthelot.

Se poate ca mâine să avem Consiliu de Miniștri la Palat.

21–22 octombrie. Incidentul cu Ionel Brătianu. Chestia aprovizionării.

Al. Constantinescu, ministrul Internelor și Aprovizionării, propune printr-un memoriu, depus numai lui Brătianu, președintele Consiliului, înființarea unei Direcții a Alimentației.

Brătianu, la Consiliu, probabil fără a citi memoriul, dar având încrede în Constantinescu, declară că împărtășește propunerile lui și propune ca direcția să fie încredințată lui Fotin Enescu și generalului Leonte, de la Subsistența Ministerului de Război.

Atât Mișu Cantacuzino, cât și Greceanu, au cerut să se comunice miniștrilor textul memoriului pentru a-l putea cunoaște și discuta, iar eu am observat că, pe cât de bună este

numirea lui Enescu, pe atât de nefericită este ideea serviciului mixt civilo-militar.

24-27 octombrie. Încep să curgă știri și mai rele din Rusia — dacă aceasta mai e posibil.

Kerenski se clatină.

Maximaliștii domină situația la Petrograd, fiind ajutați de reacționarii care cred că pot profita de ei pentru a obține un guvern mai cu autoritate.

Programul maximalist se bazează pe pacea imediată și împărțirea pământurilor fără indemnizații. Pace și pământ! Ce înrâurire vor avea aceste cuvinte asupra soldaților ruși de pe frontul nostru?

Brătianu este deprimat.

Situația se agravează. În dimineața de 25 octombrie, dată fixată de mai înainte, maximaliștii ajutați de majoritatea trupelor din Petrograd ocupă ambele poduri de pe Neva, care conduc la Palatul de Iarnă, unde se află Guvernul provizoriu.

Trupele atacă Palatul, în momentul în care un crucișător a început să-l bombardeze.

Trupele care nu s-au solidarizat cu maximaliștii rămân totuși pasive. Cadeții încearcă o slabă apărare a Palatului, dar sunt învinși.

Guvernul este făcut prizonier, afară de Kerenski, care s-a refugiat la Scops, cu gândul de a trimite trupe devotate asupra Petrogradului. Proiectul lui pare a nu reuși însă, întrucât comandamentul armatei de acolo îl sfătuiește să nu facă vărsare de sânge inutilă.

El opinează la izolarea Petrogradului.

Lenin, cunoscutul agent german, ia puterea la Petrograd, dar declară că: „Luarea puterii nu înseamnă nici pacea imediată, nici îndestularea imediată cu pâine a populației.”

Declarația face impresie penibilă asupra maselor.

Sovietele se pronunță pentru Kerenski.¹²

Generalul Scerbacev a mulțumit de atitudinea trupelor de pe frontul nostru.

Azi, 27 octombrie, de dimineață, ne vine știrea, comunicată de Take Ionescu în Consiliu, că Rodzianko și Miliukov¹³ au format un guvern la Moscova, că Ucraina s-a declarat independentă și că Kaledin¹⁴, comandantul cazacilor, a format un

stat căzăcesc, de la Volga, luând în stăpânire minele, cu care crede că va putea dicta condițiunile de organizare a Rusiei.

Ministrii noștri discută deosebite ipoteze și eventualități. Mișu Cantacuzino se gândește la retragerea Regelui și Guvernului, exortați de regimente românești, în statul lui Kaledin.

Brătianu este la Rege.

Ieri, Sf. Dumitru, consfătuire cu sindicatul agricol la Greceanu.

Foarte mulți agricultori.

Ascult doleanțele și observațiile lor.

Vorbesc o oră arătând situația. Se pare că cuvântarea mea a produs o bună impresie.

28 octombrie. Italienii continuă a fi bătuți.

Întreaga linie a Tagliamentului e pierdută și comunicatele germane înregistrează 250 000 prizonieri și 2 300 tunuri capturate.

Cadorna a părăsit comandamentul, care trece unui general englez.

Francezii și englezii le trimit mase de forțe.¹⁵

Englezii au ocupat Gaza¹⁶.

Ministri ruși și membrii guvernului provizoriu sunt arestați la închisoarea Petru-Pavlovsk.

Lenin propune armistițiu pe toate fronturile, pentru a se putea pregăti pacea.

Kerenski telegrafiază trupelor de la Scops că a pornit cu trupe, în fruntea diviziei Suriskaia, contra Petrogradului și că în două zile va anunța formarea noului guvern.

El semnează în calitate de generalisim, iar nu ca prim-ministru.

La Moscova, maximaliștii ocupaseră Kremlinul, unde se găsește tezaurul nostru. Se pare că au fost scoși de acolo de către guvernul lui Rodzianko și Miliukov, care domină situația la Moscova.

Kaledin, șeful cazacilor, susține guvernul lui Rodzianko.

Sovietele de aici s-au convocat în Congres la Roman pentru ziua de 30 octombrie.

Brătianu, după informațiunile ce posedă, are impresia că Sovietele de aici nu s-au pronunțat franc pentru Kerenski, ci o scaldă cu neutralitatea, până vor vedea de partea cui e victoria.

Nu sunt semne de părăsire de front aici.

Telegramele din Petrograd vin numai prin radiograme.

Informațiile mai precise vin prin generalul Coandă de la Stafka.

Maximaliștii se poartă bine cu reprezentanții puterilor străine. Coandă a primit un raport chiar de la Diamandi.

Lenin cere lucrătorilor de la imprimărie să continue cu imprimarea biletelor de bancă.

După cercetările lui Take Ionescu, se pare că cele trei cadavre, de la Breazu, Stânca și Copou, sunt acele ale celor trei evrei de la Odessa care veneau în Iași pentru cumpărare de mărfuri.

Aliții fac dificultăți cu acordarea sumelor pentru buget.

Se amestecă unde nu le fierbe oala și discută cheltuielile noastre interne.

Brătianu, foarte demn, se opune, arătând că bugetul nostru nu e un buget de administrație, ci un buget de Stat și prin urmare politic.

Americanii voiesc să controleze distribuția „corectă” a mărfurilor ce ne trimit. Brătianu le răspunde foarte demn: aceasta nu se poate admite decât pentru mărfurile ce ei însăși cumpără și înțeleg să distribuie populației după dorința lor, iar nu și pentru mărfurile cumpărate de Statul român. Această distribuție o va face cum va crede de cuviință el.

7. Noiembrie 1917

Armistițiul

Câștigul sigur: Basarabia • Mămăligă de două ori pe săptămână • Scerbacev, prieten românilor, scrie inamicului • Soldații ruși își arestează comandanții • Drapele albe pe linia frontului • Sancțiuni pentru fotografii

1 noiembrie. De marțea trecută, 24 octombrie, Basarabia s-a declarat autonomă.¹ N-avem decât o singură dorință ca ea să rămână așa. Basarabia este câștigul sigur al acestui război; câștig problematic, dacă am fi mers în cealaltă direcțiune.

Micul parlament basarabean curpinde 100 locuri: 70 române și 30 de celelalte naționalități.

S-au deschis toate școlile cu limba românească. La Soroca s-a deschis și o școală normală.

Din interiorul Rusiei vin știri contrazicătoare.

Lenin pare a se fi retras în Finlanda, după unii spre a cere concursul trupelor finlandeze.

Troțki telegrafiază c-a învins pe Kerenski. Faptul cert este că Kerenski este la Gatchina și nu la Petrograd.

Gatchina poate însemna și retragerea lui, cum afirmă Troțki, dar poate însemna și înaintarea lui spre Petrograd, pe o altă linie.

Scerbacev nu crede că Kerenski să fi fost învins. Crede cel mult că n-a putut ocupa o înălțime ce domină Petrogradul.

Coandă n-are nici o știre oficială. De la comandamentul rus de aci se afirmă că la Petrograd, în afară de Troțki, s-a alcătuit un guvern cu Arseniev, prieten al lui Kerenski, fără cadeți.

Iunkerii au reocupat poșta. La Moscova și Odessa, după unii sunt lupte, după alții liniște. La Kiev se pare că sunt lupte.

Kaledin s-a declarat dictatorul Donului.

Pe front au început faternizările și unii comandanți de unități ruse cer concursul nostru.

Am hotărât azi interzicerea consumațiunii cărnii în zona interioară, afară de armată, și consumului mămăligii obligatoriu de două ori pe săptămână.

Am hotărât și reglementarea cumpărăturilor și rechizițiilor de vite de către o comisiune compusă din Iancovescu, Constantinescu și eu.

Se decide prorogarea Parlamentului cu o lună, adică până la 15 decembrie și să se explice parlamentarilor că comunicațiile din Rusia împiedică deschiderea Parlamentului la data fixată de Constituție.

Mișu Cantacuzino refuză lui Iancovescu să prezinte decretetele pentru înaintarea evreilor la gradul de sublocotenent, dacă nu se precizează pentru fiecare în parte că întrunește condițiunile cerute de art. 7 din Constituție, pentru cei dispensați de stagiul, adică să fie născuți în țară din părinți stabiliți în țară și care nu s-au bucurat niciodată de supușenie străină.

Constantinescu prezintă jurnalul pentru înființarea Direcției Alimentației.

2 noiembrie. Situația din Rusia din ce în ce mai incertă. Haos și harababură — cum ar zice Max pe seama lui Steumann.

Maximaliștii continuă a fi stăpâni pe Petrograd, cu evreul Troțki în cap (Grimberg² — se zice).

O telegramă din Londra anunță că trupele lui Kerenski au fost bătute. O alta din Malta, de asemenea.

Faptul este că Kerenski nu dă semn de viață. La Moscova, Kiev și Vranița turburările continuă cu succese alternative. Se repetă știrea că Kaledin s-a declarat dictator al Rusiei.

Brătianu comunică în Consiliu telegrama de la Berna (Păcleanu) prin care se arată că ofensiva contra Italiei, ca și revoluția maximalistă, au fost pregătite simultan de către germani.³ Simțind că România nu va face pace separată, s-a plănuțit arestarea Regelui și a Guvernului. Racovski lucrează pe capete în această direcție.

Observ că nu era nevoie să se telegrafieze de la Berna această ipoteză pe care am envisajat-o de mult ca posibilă, încă din april.

Brătianu, după această comunicare, pleacă la Palat cu Iancovescu și Constantinescu.

Iancovescu susține că trebuie să rămânem în mijlocul armatei, până la sfârșit, să cădem sau să biruim cu dânsa.

Greceanu vorbește cam în același sens.

Vintilă nici nu vrea să discute de această ipoteză, care ar însemna catastrofa finală. Pentru moment, dacă am envisajat-o ca posibilă ar trebui să încetăm de a mai lucra.

Take Ionescu constată imposibilitatea de a ne mai retrage și că ar fi fost bine să-l ascultăm de acum două luni, când a propus ca Prințul Moștenitor și cu o parte din Guvern să părăsească țara. Acum aceasta nu mai e posibilă acum.

Observ că totuși eventuala retragere a Regelui și Guvernului s-ar putea trata cu câteva din personalitățile ruse și în special cu cazacii.

18 noiembrie, ora 7^{1/2} p.m. După-amiază, de la 5-7^{1/2}, am avut acasă la Ionel Brătianu un important Consiliu, la care au asistat toți miniștrii, afară de D. Greceanu și B. Delavrancea, plecați la Comănești, și generalul Prezan.

Miniștrii bolnavi, care erau reținuți în casă, cum erau Costinescu, T. Ionescu și Al. Constantinescu au participat la Consiliu. Brătianu, și el bolnav, părăsise patul. Era la ordinea zilei chestiunea importantă a propunerii Armistițiului, făcută în mod oficial de Troțki tuturor țărilor beligerante pentru ziua de 19 noiembrie, după care dată, și la caz de refuz, declară că începe tratativele de pace la 1 decembrie.

Brătianu citește textul oficial al propunerii lui Troțki și Consiliul decide în umanitate a respinge această propunere.

Astăzi la 12, Consiliul de Război ce avusese loc la Palat, iarăși în umanitate, hotărâse că dacă respingerea armistițiului este necesară din punct de vedere politic, armata nu are nimic de obiectat și-l respinge.

Au asistat la acest Consiliu de război, Regele, Brătianu, Iancovescu, Prezan, Averescu, E. Grigorescu și Berthelot.

După aceasta, generalul Prezan face următoarea expunere asupra situației frontului ruso-român:

În ce privește armata rusă, pe întreg frontul comitetele soldaților s-au declarat împotriva Guvernului Lenin. Armata a 6-a (Galați), care era ezitantă, ieri s-a pronunțat contra Guvernului Lenin.

O singură divizie, contrar informațiilor lui Săveanu, care afirmă că trei divizii din corpul 11 din Armata a 8-a (Dorohoi-Botoșani), a făcut armistițiu cu nemții. La armata a 6-a, acum o săptămână, un regiment rus, care refuzase să intre în tranșee, a fost înlocuit cu un regiment român. Acest regiment, două zile, văzând că soldații nemți încearcă să fraternizeze, au tras focuri asupra nemților, ceea ce i-a expus a doua zi la un viu bombardament. Consideră situația politico-militară pe frontul rus la noi până în ceasul de față ca bună.

Generalul Scerbacev ne este prieten. I s-a propus de la Stafka Comandamentul general, pe care desigur îl va refuza în situația actuală.

În ce privește armata română, ea este în aceeași stare suflătoare. Cazurile de dezertări și devastări sunt foarte rare.

Cere să i se dea întotdeauna nume de ofițeri care ar încerca să facă îndărătul frontului acțiunii în favoarea păcii.

În interiorul țării, cât îi poate permite frontul, a instituit poliție militară în vederea vreunei mișcări interne.

Alex. Constantinescu atrăgându-i atenția că la Iași regimentul comandat de colonelul Oprescu avea [legături] cu colonelul Sturza⁴ și soția acestuia fiind germană, Prezan răspunde că Regele a cerut acest regiment deoarece îi este devotat și că colonelul Oprescu s-a purtat admirabil pe front.

Brătianu îi observă lui Constantinescu că a greșit pronunțând numele lui Oprescu în plin Consiliu de Miniștri și că trebuia în mod discret să-l aducă la cunoștința generalului Prezan. Atrage atenția lui Prezan că un ofițer poate să fie admirabil pe front de frică să nu fie învinovățit de trădare, dar ca să înceteze să fie admirabil într-o mișcare revoluționară, având credința că prin acțiunea lui poate servi țara în ipoteza cea bună.

După aceasta Brătianu face expunerea situației din Rusia, arătând în primul loc că nordul Rusiei este în mâna bolșevicilor și că agentul german Blokmeister este la Petrograd, că tratativele de pace vor avea probabil loc la Brestlitovsca

[Brest Litovsk]. Stafka nu este în mâinile bolșeviste și au în jurul Moghilevului la 10–20 km. trupe care ar putea-o apăra. Krîlenko, prapurgicul generalisim, înaintează asupra Moghilevului cu trupe bolșeviste. Stafka însă, cu trupele de care dispune, sub înrâurirea misiunilor militare străine, părăsește astăzi Moghilevul pentru a se așeza mai la sud, probabil la Kiev.

Aci, în Ucraina, care pentru moment este antibolșevistă, se speră la ceva. În adevăr, Ucraina, Kubanul și cazacii par a avea o acțiune comună și caută a-și da organizări proprii, care să le dea puțința de a rezista bolșeviștilor.

Pentru noi aceasta are un efect bun din punctul de vedere al aprovizionării. Scerbacev a obținut și de la ucrainieni și de la cazaci cele necesare întreținerii frontului român. Ucraina dă alimente, grâne. Cazacii — alimente și cărbuni. Kaledin refuzase un moment Ucrainei cărbunii, până ce nu-i asigură alimentele țării lui și frontului nostru.

Cu Ucraina am luat contact prin Al. Radovici⁵, care a și plecat, iar cu Kaledin, printr-un ofițer francez trimis de Bert-helot.

Take Ionescu n-are încredere nici în Ucraina, nici în Basarabia, nici în Kaledin, pentru că din presă se constată că ei vor pacea, deci nu pot fi considerate ca elemente de război.

Brătianu recunoaște acest lucru, însă le consideră foarte utile, ca elemente de câștigare de timp, pentru că Guvernul Lenin nu poate dura.

Rezultatele alegerilor, cunoscute până acum de la Moghilev, Petrograd și Odessa, nu dau majoritatea bolșeviștilor.

La Petrograd, centrul cel mai important pentru dânșii, din 14 locuri, 7 au câștigat bolșeviștii, 5 cadeții și 2 socialiștii revoluționari.

La Moghilev, evreii stau în frunte, cadeții în al doilea rând și bolșeviștii derizoriu.

La Odessa, din 120 000 voturi, 40 000 au evreii, 20 000 bolșeviștii, 5 000 cadeții, iar restul împărțite.

Evreii se declară a fi cu cadeții. Ei au groază de confiscarea capitalurilor și de pogromurile rușilor în retragere.

Aceasta, bine înțeles, dă prilej lui Take Ionescu să vorbească de legătura ce trebuia să stabilim cu evreii.

În filosemitismul lui merge până acolo de a se afirma că cei trei evrei uciși în august au fost uciși de noi, românii, iar nu de ruși. Cere înaintarea imediată a plutonierilor evrei, suprimarea alegerilor excepționale și cu jumătate de gură lasă a înțelege că nu e mulțumit cum Dinu Brătianu tratează la Odessa și Drăghicescu la Londra chestia evreiască, pentru că nu abundează în sensul vederilor lui largi.

22 noiembrie. Am lipsit două zile, 19 și 20 noiembrie, la mănăstirea Agapia și Văratec, fiind plecat cu Zoe, doamna Olga Sturdza, domnișoara Severin și Toma în chestia orfanilor.

La mănăstire, prefectul județului Neamț, Brânzeu, îmi comunică că Corpul 36 rus nu mai vrea să ocupe pozițiile și s-a trimis în Hangu, după ce a ucis 4 jandarmi și a dat foc gospodăriei lui Mihai Sturdza.

La Roman, prefectul Kapri și G. Dunka, comisarul guvernului pe lângă armatele ruse, îmi comunică că generalul Ragoza, comandantul Armatei a 4-a ruse, a fost arestat de 64 bolșeviști veniți cu automobilele de la Comănești, unde arestate pe comandantul armatei de acolo. La Corpul 30, încercarea nu a reușit. După-amiază, trupele devotate lui Ragoza l-au pus în libertate. Ragoza însă pare deprimat și vrea să se demită din Comandament. L-am rugat pe Dunka să-l încurajeze și să-l povățuiască să nu facă acest act, pentru ca armata să nu cadă pe mâna unui bolșevist.

Sosesc la Iași la orele 11^{1/2} noaptea, după numeroase pane de motor. La 6^{1/2} fusese la Brătianu un important Consiliu de Miniștri.

Dimineața la 9, în ziua de 21 noiembrie, mă duc la Duca, care-mi dă știri din ajun.

Prapurgicul Krîlenko a înaintat și a pus stăpânire pe Stafka, împușcând pe generalul Duhonin, misiunile militare străine s-au îndreptat spre Kiev.

Expun în câteva cuvinte, câte se poate spune, lui Rache Vasiliu, Gr. Iamandi și Pennescu situația.

La 10^{1/2} mă duc cu Duca la Consiliul de Miniștri, sub președinția Regelui, la Palatul din Str. Lăpușneanu.

Asistau toți miniștrii, afară de Costinescu, care e încă bolnav, plus generalii Prezan, Averescu și Eremia Grigorescu.

Brătianu expune situația și dă motivele pentru care guvernul a trebuit să schimbe prima hotărâre luată de acord cu consiliul de război, de a nu participa la Armistițiu.

S-a produs următorul fapt: Luni dimineata 20 noiembrie, generalul Scerbacev îi comunică că nu mai poate stăpâni situația și că e pus în alternativa de a se demite din comandament sau a propune el însuși Armistițiul.⁶ Demițându-se din Comandament însă, totul va cădea în mâna maximaliștilor, căci cu siguranță Guvernul lui Lenin va numi un prapurgic oarecare. Maximaliștii au arestat pe comandantul armatei de la Comănești și pe generalul Ragoza de la Armata a 4-a, în plus se comunică că trupe ruse au luat muniții din depozitul de la Săbăoani și amenință să bombardeze Romanul. Făcând Armistițiul, se câștigă timp, împiedecă căderea armatei în mâinile bolșeviștilor, se demască jocurile germane și ale pretensei democrații ruse și se poate spera în formarea unui guvern legal.

Scerbacev declară că contează pe Ucraina.

Aceste sunt motivele care au determinat propunerea armistițiului împreună cu rușii.

Generalul Averescu cere lămuriri asupra scopului armistițiului, la care Brătianu și Take Ionescu răspund că armistițiul nostru are un caracter pur militar și nu un caracter politic, cum e al rușilor. Noi nu înțelegem să mergem la pace, dar suntem nevoiți să suferim armistițiul, pentru că facem front comun cu rușii.

Vintilă Brătianu dă argumentul că trupele noastre sunt amestecate pe alocuri cu trupele ruse, ceea ce confirmă și generalul Eremia Grigorescu, de pildă, infanteria română sprijinită de artileria rusă și viceversa.

Generalul Averescu discută dacă e necesar să se trimită delegați români speciali, întrucât armata noastră a fost sub comandament rusesc.

Regele protestează. De asemenea generalul Grigorescu și Brătianu.

Brătianu arată că sunt actele scrise, în care se arată că s-a respins cererea Țarului Nicolai II de a comanda armata română. Că această armată a rămas tot sub comanda Regelui și că

numai în ce privește directivele generale în interes general de acțiune s-a stabilit acordul cu Cartierul rusesc.

Generalul Prezan propune ca delegați pe generalul Lupescu, colonelul Condeescu, colonelul Rășcanu și Mladian, ceea ce se primește.

Se discută condițiunile armistițiului. Delegații vor trebui să aibă instrucții precise și se va căuta să se pună de acord cu delegații ruși, bineînțeles că aceștia să primească condițiunile noastre.

Delegații noștri întrebați asupra scopului armistițiului, vor trebui să refere Guvernului, care va răspunde.

Ei vor declara că nu au decât instrucții pur militare.

Durata armistițiului va fi aceea a armistițiului rus.

Încetarea ostilităților s-a început de astăzi, prin punerea drapelurilor albe.

Se decide a se lua trupe și a se forma poliția înăuntrul țării. S-a decis să nu se mai încorporeze contingentele 1919-1920.

La plecare, Regele ne spune: „Când am intrat în război, știam că va fi greu, prevedeam chiar că se poate să fim învinși, numai nu mi-a putut trece prin minte un act de trădare, fără precedent în istorie, și că va trebui să ne gândim ca să ieșim cu onoare, fără a sinucide țara.”

La 3^{1/2} întâlnesc pe Vintilă și Duca la Ministerul Materialului de Război, (casa Sturdza, str. L. Catargi).

Redactăm memoriul pe următoarele baze:

Să expunem Aliaților clar situația noastră și să examinăm care este interesul nostru propriu și al lor: să ne sinucidem sau să facem o pace cu consimțământul lor.

Joi, 23 noiembrie. Consiliu la 11^{1/2} la Brătianu, care continuă a fi bolnav.

Delavrancea cere deschiderea unui credit de 2 milioane pentru petrol. Nu mi s-a părut niciodată Delavrancea mai plicticos și mai inoportun ca astăzi.

Brătianu comunică:

- 1) Că generalul Scerbacev a primit răspuns de la nemți că acceptă să discute Armistițiul.

La ora 12, azi, la Marele Cartier General, se întrunesc delegații noștri cu cei ruși, pentru a se pune de acord asupra condițiilor.

Mâne la ora 12, este vorba să se întrunească cu delegații nemți — probabil la Focșani.

- 2) Că reprezentanții Aliaților au primit de la guvernele lor instrucțiuni să aprobe armistițiul nostru, ceea ce e tardiv, întrucât l-au acceptat deja.

Desigur că e greu [ca] guvernele aliate să adere la acest armistițiu în mod oficial.

- 3) Clemenceau telegrafiază lui Brătianu că regretă că, în situația în care am fost puși de ruși, eroica noastră armată e obligată să depună armele, dar că este convins că în strânsă legătură ce avem cu Aliații vom face totul ca să luptăm cât se va putea.

În alte vorbe, ne cere să ne jertfim până la sfârșit și, atunci, încercarea lui Vintilă, Duca și a mea rămân zadarnice.

Într-o convorbire cu Victor Antonescu, Clemenceau spune că acordă totul României din ultimele cereri și ne gratifică cu cuvintele „*gens chics*”. Chiar de vorbe ne arde nouă acum!

- 4) Răspunsul ce-l dăm lui Clemenceau prin Victor Antonescu arată că Aliații nu-și dau seama de situația noastră și că sacrificarea noastră ar fi ușoară dacă n-am avea ruși în țară, că retragerea armatei în Basarabia este imposibilă din cauza de lipsă de drumuri și aprovizionare, că Regele și Guvernul vor pleca, lăsând însă în urmă o populație expusă la jafurile rușilor, că, în fine, mulțumește lui Clemenceau pentru tot ceea ce îi acordă, dar să nu uite că nu ne poate acorda „*Une France voisine*”, că suntem în pragul revoluțiunii maximaliste la noi în țară.
- 5) Că ministrul de Interne și șeful Siguranței îi comunică că pentru azi sau mâine, după alții pentru ziua de 28 noiembrie, maximaliștii prepară cu ajutorul lui Racovski revoluția la noi, cu ridicarea Regelui, Guvernului și a tuturor autorităților, în care scop aduc automobile blindate din Rusia. Se spune că Racovski e chiar în țară.

Lucrătorii de la căile ferate se agită pe chestia îmbrăcăminte, alimentelor și salariilor.

Se iau severe măsuri militare, dar nimeni nu-și face iluzia de consecințe, din moment ce armata noastră ar veni în conflict cu cea rusească.

Vintilă a remis lui Ionel memoriul nostru de ieri.

Brătianu îi împărtășește în liniile lui generale, dar nu vede posibilă realizarea lui din cauza Aliaților.

Comunicatele presei din Lyon, motivate de un articol al lui Stere, care spunea că România, odată ce Rusia încheie pace, nu mai poate lupta și trebuie să încheie și ea pace. Zice că asemenea act nu poate să fie făcut de noi. Niciodată o țară nu s-a ridicat prin acte de trădare.

Începem să ne gândim la plecare. Cum și unde? Numai Dumnezeu știe.

25 noiembrie. Raki Vasiliu, Tănăsă Gheorghiu și Dimitrel Lupu vin să mă întrebe de situație. Îi expun numai lui Lupu situația cum se găsește.

Tănăsă Gheorghiu îmi comunică câteva impresii de la consfătuirea parlamentarilor de ieri ce a avut loc la Em. Porumbaru.

Parlamentarii doresc o consfătuire intimă, în care Brătianu să le expună situația. În acest sens președinții Corpurilor Legiuitoare au primit cereri de la grupul Argetoianu și al Muncii.

În Consiliu, Brătianu comunică deosebite telegrame, din care se pot desprinde două fapte ceva mai senine:

- 1) În urma telegramei explicative date lui Clemenceau, și care se termină cu cuvintele: „*La France voisine*”, orice nedumerire și neliniște a dispărut, atât la Clemenceau, la Pichon⁷, cât și în cercurile conducătoare ale politicii franceze.

Ei interpretau Armistițiul ca o capitulare deghizată, ceea ce făcuse pe Clemenceau să ne telegrafieze: „*Si Roumanie dépose armes, serait ignorée par France*”. Telegrama lui Victor Antonescu de care am vorbit mai sus a produs „*un soulagement*”.

- 2) Că Troțki și prapurgicul generalisim Krîlenko au telegrafiat să-și mențină pozițiile, deoarece nemții nu vo-

iesc să părăsească insulele și condițiunile armistițiului nu sunt încă acceptate.

Germanii par în adevăr a tegiversa asupra armistițiului, probabil că nu le convine să-și demaște planurile cu încheierea păcii.

O telegramă Reuter din Londra spune că delegații ruși înțeleg să discute numai armistițiul și să lase unui congres european discuțiunea păcii.

St. Aulaire a fost dezavuat de guvernul francez pentru consimțământul scris dat de armistițiu.

St. Aulaire știe că-și joacă locul, dar cum spune foarte bine Brătianu, atât el cât și Sir Barclay s-au purtat ca niște oameni de inimă.

În schimb Berthelot, simțind atitudinea Guvernului francez, afirmă că Armistițiul a fost făcut fără știrea și consimțământul lui.

Faptul este inexat, întrucât Brătianu l-a consultat cel dintâi asupra propunerii lui Scerbacev, fiind față și generalii Prezan și Iancovescu. Berthelot a recunoscut seriozitatea argumentelor și s-a separat fără a face cea mai mică obiecțiune. Aceasta nu l-a împiedecat însă să comunice ofițerilor francezi că armistițiul a fost făcut fără știrea lui și să creeze o tensiune în relațiunile dintre ofițerii francezi și noi.

Acuma încearcă să domolească lucrurile și, în adevăr, ofițerii francezi au schimbat atitudinea.

În opinia publică, legându-se de armistițiu ideea păcii, s-a hotărât ca prin presă și consfătuiri parlamentare să se arate că România nu înțelege a face pace separată și că armistițiul este o consecință a armistițiului rus.

26-28 noiembrie. La Consiliul de la 26 noiembrie, acasă la Brătianu, generalul Prezan ne comunică prima telegramă a generalului Lupescu, în care se comunică începerea tratativelor cu generalul Morgen din partea germanilor. Un singur punct face obiectul unor discuțiuni serioase: germanii cer dreptul de a ridica de pe front un procent de 10% din trupele lor și a le duce pe frontul occidental.

Refuzăm să primim această clauză, care ar fi împotriva Aliatilor, cu atât mai mult cu cât ea n-a fost acceptată nici de maximaliști.

Berthelot, consultat inutil de Take Ionescu și Mișu Cantacuzino, de altminteri delegați de Consiliu, a spus că o asemenea clauză ar constitui pentru Franța, „*un coup de poigrand dans le dos*”.

Discuția asupra acestei clauze a durat dimineța de la 11^{1/2} la 1, după dejun de la 2 la 3.

La 3 a fost prima consfătuire cu parlamentarii la Ionel Brătianu. Nimeni nu a mai făcut nici o obiecțiune.

La 27 noiembrie în Consiliu, generalul Prezan ne comunică că germanii au acceptat toate condițiunile noastre și că Armistițiul a fost încheiat pe întreg frontul, de la Dunăre la Nistru.⁸

Nu s-a comunicat încă presei până la venirea textului general.

La 5 p.m. delegați s-au reîntors în Iași.

Troțki cere lui Poklewski să declare dacă îi urmează politica, sau în caz contrar să predea cheile unui subaltern al lui, bolșevist. Nimeni de la legăție n-a primit, nici portarul.

Poklewski tremură de frică. A dat sfatul să însărcineze pe un devotat al lui ca să fie provizor bolșevist.

În definitiv, [ziarul] „*L'ENTENTE*” a avut o bună atitudine până acum pentru Aliați. A fost ajutat de toate legațiunile Aliaților.

Nu e exclus însă să devie germanofilă, după cum a mai fost. Când se mântuie francii, se mulțumește și cu mărci.

Rechemarea lui [Poklewski] echivalează cu o rupere de relațiuni.

Părerea care domină e ca toți reprezentanții să se îndrepte spre Kiev. Take Ionescu e foarte preocupat de chestia aceasta.

Ardealul din Chișinău apare cu darea de seamă a Sfatului Țării din Basarabia. Am dat un număr lui Duca.

Vossische Zeitung comunică că a avut loc la Th. Rosetti, la București, o consfătuire politică cu Carp, Marghiloman, Stere și Grigore Cantacuzino, susținând reîntoarcerea la politica Regelui Carol și încheierea păcii de un alt guvern decât acel de la Iași.

Nauen vorbește de un articol al lui Stere în *Lumina* în acest sens. Ei privesc însă bine armistițiul.

Impresiunea mea este că cei de la București s-au înțeles cu nemții în vederea păcii și sunt siguri a obține o pace avantajoasă, dacă România ar încheia o alianță cu Germania pentru viitor.

Acțiunea celor din București are o repercusiune serioasă aci în Moldova și în Basarabia, mai cu seamă în cercurile sterite. Atrag atenția în Consiliu, și în particular lui Vintilă și Duca, că trebuie angajată o contrapropagandă, pe care eu sunt dispus să o fac, chiar dacă nu o fac ei. De altminteri, după cum am și vorbit cu câțiva membrii din clubul liberal ca să facem câte-va consfătuiri intime, pentru a veni în primul loc în contact cu membrii clubului, devotați acțiunii mele.

Prima acțiune va avea loc duminica viitoare la vie la P. Iliescu.

Azi 28 noiembrie, la Consiliu, Brătianu ne comunică conversația avută cu generalul Lupescu.

Lupescu a dormit la Focșani o noapte. Ceilalți delegați s-au reîntors. Delegații au fost foarte bine primiți de nemți și fără dificultăți au căzut de acord. Bulgarii erau tratați ca o cantitate neglijabilă.

În casa în care a dormit Lupescu, a venit Virgil Arion⁹ să-l vadă și apoi Costică Arion¹⁰, sub pretext de a se informa de fiul acestuia din urmă. Lupescu spune că conversația s-a mărginit aci.

Nemții i-au propus să-și vadă rudele (căci e focșănean) și să prânzească cu notabilitățile române din oraș. Lupescu afirmă c-a refuzat. O informațiune displăcută însă, adusă de Vintilă, este că delegații s-au fotografiat cu cei nemți și au schimbat fotografiile cu iscălituri. Aceasta a produs în Consiliu o impresie penibilă, s-a hotărât cercetarea cazului și de se va dovedi adevărat, să fie destituit sau pedepsit Lupescu.

După cum se vede, cei de la București lucrează.

Tabacovici, de la Serviciul Statisticii (Ministerul de Război) s-a întâlnit cu delegații nemți pentru schimbul de internați și ostateci. Și aci se arată nemții foarte culanți. Lasă pe ostateci să treacă la noi. A rămas în discuție numai chestia banilor. Duca, Titulescu și Mișu Cantacuzino au fost însărcinați cu această chestiune.

De bulgari, nemții nu se interesează. Au și spus: să-i lăsăm dracului.

La ora 6, am avut la Ministerul Materialului de Război o întrevvedere cu parlamentarii. Am fost trei miniștrii: Vintilă, Duca și eu, și numai doi deputați: Leonte Moldoveanu și Dragu.

29 noiembrie. În Consiliul de azi, Brătianu a ținut să declare că raportând ieri Consiliului conversația cu generalul Lupescu, a reprodus tot ce i s-a spus și că n-a ascuns nimic. Întotdeauna — zice — comunic Consiliului toate informațiile ce le posed și numai câteodată, când trebuie păstrată o discrețiune absolută, nu comunic faptul. Îl comunic însă mai târziu.

Această declarațiune se datorește împrejurării că Duca i-a comunicat că în spiritul unora dintre miniștri a rămas credința că în Consiliul de ieri n-a spus tot ce știa.

Se confirmă că delegații noștri s-au fotografiat cu doi nemți și că șofeurul a adus scrisori. Șofeurul lui Hortenstein era fostul șofeur al Regelui Carol. Consiliul a cerut pedepsirea delegaților. Iancovescu se cam codește și dă pe seama inexperienței toată atitudinea delegaților.

Brătianu citește telegrama adresată lui Clemenceau și preșidenților de Consilii ai Aliaților arătând deplina solidaritate cu Aliații, dar și necesitatea ca, în situația în care ne găsim, guvernul român să aibă libertatea de acțiune [în] deplină încredere a Aliaților.

El, în situația de astăzi, vede o „sprânceană” de cer albastru ca noi să facem tot ca rușii să nu încheie pace, dar în același timp să dea nemților impresiunea „*qu'il y a quelque chose a faire avec eux*”. Abilitatea poate e necesară, dar nu prea entuziasmează.

8. Decembrie 1917

Teroarea

Delegatul german laudă armata română • Scerbacev urmărit de bolșevici nu mai doarme acasă • Consilii de Miniștri în miez de noapte • Atacul de la Socola salvează Iașii • Sosesc ostateci din București • La 25 ani de la nunta Suveranilor, s-a mâncat ca în timpuri bune

1 decembrie. Lucrez la Ministerul de Război, împreună cu Staicovici, la Jurnalul și regulamentul pentru orfani. Iancovescu îl primește.

Aducându-l la Consiliu însă, Vintilă și Constantinescu refuză să-l iscălească, zicând că n-a fost intenția lor să încredințeze opera Societății Ortodoxe.

Am o vie discuție cu el, după dejun. Convin că sediul Societății să fie la Iași, dar nu voiesc să o supun Societății Ortodoxe.

Doamna Sturdza are o atitudine fermă față de Vintilă, dar ziua de azi nu ne conduce la nici un rezultat.

Mi-am trecut ziua cu chestia aceasta.

2 decembrie. Dimineată nimic important.

Consiliu la 11^{1/2}, la care Brătianu comunică telegrama lui Victor Antonescu, că Clemenceau a cetit cu lacrimi în ochi ultima telegramă a lui Brătianu și că are perfectă încredere în noi.

Ieșim de la Consiliu, luând înțelegere cu Vintilă și Constantinescu să ne întâlnim la 4 la Muniții în chestia orfanilor.

Dejunează la mine Dunka cu colonelul rus Gregoriev și sublocotenentul Blakanov, aghiotantul generalului Ragoza, care cu toții pleacă la Odessa. De la ei aflu că Golovin, fostul șef de Stat Major la Iași, e la Odessa și că comandă ucrainieni.

La Odessa au izbucnit luptele între ucranieni și bolșeviști. Cei dintâi au ocupat gara și câteva alte așezăminte. S-au ridicat pe străzi baricade și s-au tras cu mitralierele. Au fost răniți și doi români: Nași Tului, profesor, și băiatul lui George Cananău, fost prefect de Constanța. S-ar fi furat lui Nași Tului și 20 000 lei, lefurile profesorilor.

Doamna Liciu îmi comunică nedreptatea făcută colonelului Liciu care, deși propus pentru avansare, n-a fost avansat. Are un brevet de decorare admirabil. În schimb, a fost avansat colonelul Boboc și mulți alții mai tineri lui. Comunic cazul și lui Greceanu.

La 5 merg la Comitetul Orfanilor, la care participă, pentru prima oară, doamna Elise Brătianu¹. Din atitudinea ei, se vede că nu e binevoitoare „Societății Ortodoxe”.

De la 7-8, lucrez cu doamna Sturdza și Toma la statutele „Societății Orfanilor”.

3 decembrie. În cursul dimineții, nimic important.

La 11^{1/2}, ca de obicei, Consiliu de Miniștri la Brătianu acasă. La Consiliu, asistă și Jean Mitilineu² și Tabacovici, pentru a da seamă de tratările lor cu nemții, pentru schimbul internaților și ostaticilor.

S-a citit convențiunea încheiată în condițiunile dorite de noi. S-a anulat protocolul anterior, prost redactat de Tabacovici, și s-a redactat unul nou, în limbile română și germană.

În linii generale, s-a admis schimbul de ostateci și internați, cu obligațiunea de a nu se mai face noi internări. Schimbul va începe la 3 decembrie. Acei ce nu vor să plece, vor rămâne internați. Se autorizează numai ridicarea banilor pe care internații îi vor avea asupra lor, sau ar fi avut în depozit la lagărul de internare. Pentru restul averii se va libera de Ministerul de Justiție certificate, constatând averea ce au sub sechestru. Aceasta pentru a li se putea plăti mensualitățile sau acorda avansuri de către nemți.

Convenția e bine redactată. Tratările au avut loc la Focșani (casa Apostoleanu), au durat de la 9 dimineață, până la 4 noaptea, cu suspendarea orelor pentru dejun și masă.

După ce s-a semnat protocolul, bulgarii au comunicat că își rezervă dreptul de a trata cu Guvernul român chestiunea schimbului cetățenilor români de origină bulgară. S-a iscat o

vie discuție între delegații noștri și cei ai Puterilor Centrale, în care Mitilineu i-a acuzat de rea credință. Brătianu observă că a făcut eroare că nu a protestat în scris.

În afară de Mitilineu și Tabacovici, din comisiune mai făceau parte și colonelul Richard Petrescu.

Delegații noștri au dormit și prânzit la Focșani. Germanii au fost de o amabilitate jenantă și Mitilineu, în cursul prânzului, a pus întrebările cele mai indiscrete. Generalul Morgen a vorbit de Regele Carol ca de un mare suveran, pe care a avut prilejul să-l cunoască personal la Sinaia, când l-a arătat telegrama țarului de la 1877, când se cerea concursul trupelor române.

Morgen spune că suveranii de astăzi nu mai sunt așa. Întrebat de Mitilineu de ce înțelege să facă o aluzie la Regele Ferdinand al României, Morgen s-a grăbit să adauge că nu, pentru că Regele Ferdinand este stimat în Germania și că numai relațiunile dintre Împărăteasa Germaniei și Regina României lasă de dorit. Laudă armata română pentru bravura ei, cu care s-a impus simpatiei Germaniei la Mărășești, unde s-a constatat simțământul național care a împins-o la război.

Morgen crede că până în primăvară vom avea pace, pentru că până atunci va avea loc decisiva pe frontul occidental.

Recunoaște superioritatea artileriei engleze, dar lipsa de educație militară la englezi îi împiedecă să tragă toate avantajele din această superioritate. Francezii știu să profite, dar sunt în inferioritate de artilerie.

Americanii, zice el, nu pot să dea mai mult decât ceea ce au dat de la începutul războiului. Ei de la început au dat Aliaților muniții și nu vor putea da mai mult. Pentru aducerea de oameni, n-au tonajul necesar.

În ce privește pe japonezi, spune că este o iluziune de a se crede că se vor bate pe frontul european. Japonezii sunt cei mai inteligenți și vor profita la ceasul lor. Ei vor lua locul vacant al Angliei.

Oprirea defensivei lor în Italia este intenționată. Ei n-ar fi avut intențiunea să înainteze mai mult în Piave. Și-au asigurat frontul acolo și aprovizionările.

În fine, generalul Morgen crede că România ar trebui să facă pacea chiar dacă n-ar face-o Rusia. România este aprecia-

tă de germani și Germania n-are intenția să-i reducă ceva din teritoriu. Germanii sunt interesați la linia București-Constanța. Bulgarii pot cere multe, dar cine se gândește să le dea ceea ce cer ei!

Delegații noștri de astă dată au fost de o atitudine demnă. Au refuzat să se fotografieze și Mitilineu a refuzat propunerea lor de a merge la București.

Mitilineu și-a exprimat dorința să vadă pe doamna Bibescu, născută Apostoleanu, ceea ce nemții i-au acordat, lăsându-i singuri. Doamna Bibescu spune că la început a avut un regim riguros, dar treptat-treptat s-a mai îndulcit. Au tot ce le trebuie, însă raționat. Focșaniul e curat. Pe străzi abundă ecritoanele germane. Societatea stă în casă. O trupă germană joacă în fiecare seară. După alte informațiuni, la Pitești este Mitzi Günter.

Pe strada Mihăileană n-a zărit decât pe Enibace. O femeie bătrână a voit să-i dea o scrisoare. În localul în care dormeau, erau păziți de o santinelă, pe care le-o dăduse cu titlul de ordonanță, pentru a se îngriji de persoana lor.

Masa era prezentabilă. În mod deosebit, se pare însă că e cu mult mai redusă.

Mitilineu a scris o scrisoare mamei lui la București.

După aceste relațiuni, Mitilineu și Tabacovici s-au retras.

Revoluția bolșevistă pe teritoriul nostru a început. Astă-noapte bolșeviștii au arestat pe Tiesenhausen, comisarul lui Kerenski, și au luat stăpânirea Comitetului, dând ordin ca ofițerii să fie degradați. Se pare că Scerbacev a dat contraordin.

Arestarea lui Tiesenhausen s-a petrecut fără vărsare de sânge. Când a văzut pe bolșeviști, el a chemat garda. Bolșeviștii s-au speriat, dar unul mai limbut a făcut apel la el să nu verse sânge de frate. Tiesenhausen s-a înduiosât și a dat ordin gardei să se retragă. După care a urmat arestarea.

Ieri, bolșeviștii au dat foc satului Bucegea (Botoșani), iar la Leova (Fălciu), au distrus depozitul de subzistență al armatei.

Mișcarea agrară în Basarabia se coboară; proprietarii vin la noi.

La Tecuci, un corp de armată rus e în răzvrătire.

Azi la 9 ceasuri seara, bolșevii au întrunire la sala Pastia. Scerbacev nu mai doarme acasă. Marinarii bolșevii vor participa la întrunire.

Consiliul decide ca prefectul de poliție să le pună în vedere că noi nu înțelegem să ne amestecăm în treburile lor, dar dacă se vor deda la manifestații și tulburări de stradă, vom fi nevoiți să intervenim și să reprimăm. S-a dat ordin ca trupele să tragă în asemenea caz.

Spre seară, Constantinescu îmi spune că bolșevii au declarat că nu ar avea intenția unor asemenea manifestații.

La 1^{1/2} la dejun la vie la Petru Iliescu, cu mai mulți prieteni de la clubul liberal, vreo 32, printre care Penescu, Tănăsă Gheorghiu, Halița, dr. Flor, dr. Racoviță, Cujbă, Jelea, dr. Loebel și restul tineri. Toastează pentru mine, Halița, Tănăsă, Mitică Dimitriu.

Răspund, atacând acțiunea lui Stere³ și cerând combaterea curentului pacifist.

De la 5^{1/2} la 7^{1/2}, văd pe Mihai Sturdza.

De la 7^{1/2} la 9, stau la Constantinescu, unde era și Panaitescu, șeful Siguranței. Le denunț, după informațiunile ce am de la Madame Antoniu, prin tanti Julica, că Cocea declară că are bani de la bolșevii, că Racovski e în Basarabia, cu două regimente și că el speră să fie ministru cu Racovski.

Cam aceleași informații Goga le dă lui Constantinescu. Cocea e pus în urmărire.

Constantinescu îmi spune că Vințu, prezidentul Sfatului basarabean, și Petrovan dezmint știrea că Stere ar fi fost ales la Soroca sau aiurea. Cer lui Constantinescu să cerceteze dacă domnișoara Alistar⁴ și Halippa⁵, agenți de ai lui Stere, au fost aleși. Atrag atenția și lui, după cum am atras atenția și lui Duca, cât de primejdios este să se servească în Basarabia de elemente de ale lui Stere, cum Mihail Sadoveanu⁶, pe care Duca îl întrebuințează ca trăsătură de unire cu basarabenii.

În momentul în care scriu aceste rânduri, a izbucnit un mare foc înspre Frumoasa. Întrebând pe Constantinescu la telefon, îmi spune că a trimis pe comandantul Pieței să cerceteze, dar că crede că sunt depozitele de îmbrăcăminte ce rușii anunțase că le vor da foc.

4 decembrie. Vizita generalului Manolescu Mladin și a doamnei Sofia Botea născută Manolescu, pe care n-am mai văzut-o din copilărie, pe când era prietenă cu biata Cecilie⁷.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

O telegramă a generalului Coandă din Kiev comunică că Troțki ar fi cerut ca tratativele de pace să aibă loc la Petrograd și pentru menținerea ordinii și paza delegaților germanii să trimită două corpuri de armată.

Ucraina și-a declarat solidaritatea cu Guvernământul cazacilor.

Frontul ruso-român ia numele de frontul ucranian-român. Generalul Scerbacev a fost numit comandant al frontului ucranian până la Nistru, iar generalul Golovin, comandantul frontului ucranian român de la Nistru până la Mare. Generalul Golovin e așteptat la Iași.

Astă-noapte a trimis două sotnii de cazaci, care au și sosit și au arestat comitetele bolșeviste și pe șofeuri.

Rușii au încheiat armistițiu până la 1 ianuarie, în care timp vor urma tratativele de pace.

Rușii au răspândit pe stradă cărțile „pentru sărutat pe 1917 și 1918”; cartea e tipărită și cu caracter pornografic. Nu poate fi decât o cheie convențională pentru cazul unei mișcări revoluționare.

După dejun întrevedere cu doamna Sturdza și Zoe în chestia orfanilor.

Ștefan Gheorghiu, consilierul agricol de la Fălciu, îmi aduce la cunoștință că vitele aduse din Rusia, aparținând armatei, pier de oboseală și de foame și că este de părere a autoriza tăierea vitelor și schimbul vitelor bătrâne cu cele tinere.

În urma întrevederii cu Gheorghiu, mă duc la Ministerul de Război, unde am o întrevedere în această chestiune cu generalii Iancovescu și Leonte. Ei propun și așteptarea maiorului Vasilescu, marele meșter în chestia vitelor. Cum dracul va scoate furajele din pământ, aceasta n-o înțeleg, dar în fine să... așteptăm.

Vorbesc cu Iancovescu și în chestia cumpărării cailor de la ruși precum și pentru mobilizarea pe loc a pescarilor, iar nu pentru demobilizarea lor ca până acum. În prima chestie sunt informat că rușii au început să vândă caii armatei și din două

una: sau să-i cumpărăm prin persoane interpuse, pentru ca să nu apară Guvernul, sau să-i cumpere armata, sau să-i cumpăr eu și să-i dau consilierilor agricoli.

În chestia a doua, mai cu seamă în Deltă, e necesar ca pescarii să fie militarizați și încadrați cu grade.

Generalul Iancovescu convine la toate.

La ieșire, întâlnindu-mă cu generalul Prezan, îi comunic și lui același lucru.

În afară de chestiunile de serviciu, atrag atenția generalului Iancovescu și asupra nedreptății făcute în armată cu prilejul ultimelor avansări, în special acele la gradul de general. Citez în special cazul lui G. Liciu, colonelul comandant al Regimentului 13, care a ținut Oituzul de la începutul războiului, căruia i s-a încredințat și comanda brigăzii și a fost decorat de Rege cu „Coroana României” cu spade pentru bravura și energia lui.

Generalul Iancovescu îmi spune că cunoaște cazul, c-a fost sărit pentru moment, dar că are toată solitudinea lui, pentru că în afară de însușirile lui militare, el este personal un bun prieten al lui Liciu. Liciu — zice el —, avea un cârlig. Făcea aluzie la pierderea Măghierușului⁸, în retragerea din Transilvania. Acuzare nedreaptă, pentru că prin anchetă s-a dovedit că Liciu avea dreptate. I s-a redat brigada și după aceea a fost decorat. Nedreptatea lui Liciu e strigătoare la cer, pentru că e pe front de la începutul războiului și în locul lui au fost avansați alții mai noi și mai tineri ca dânsul, dintre cari unii de la părțile sedentare.

De la Iancovescu am fost la Al. Constantinescu, unde m-am întâlnit cu Mișu Cantacuzino. După ce i-am spus aceleași lucruri ce spuseseam lui Iancovescu, Mișu Cantacuzino îi cere să studieze chestiunea retragerii Regelui și Guvernului și chiar a armatei în Caucaz, unde e strânsă nobilimea rusă și marii duci. Arată o hartă și discută căile de urmat pe mare și pe uscat.

Mai vorbește de importul cărnii uscate din Caucaz, pe baza informațiilor lui Raul Crăciun, cu prețul de 12 lei kilogramul.

După ce conduc pe Mișu Cantacuzino la Ministerul de Justiție (str. Alecsandri, casele școalei comerciale grad II), trec

un moment la consfătuirea parlamentarilor de la Muniții, unde găsesc pe Vintilă cu Suculescu, Dragu, Tănăsă Gheorghiu, Rachi Vasiliu, Iliescu Măciucă, Dăbuleanu și Ștefan Ioan. Acesta din urmă protestează împotriva avansărilor în armată.

5 decembrie. Lucrez cu Căruntu (subdirector la muncile agricole) și primesc pe doamna colonel Liciu, avocat Leatris și doamna Atena Miclescu, soția lui Jean Miclescu, cumnatul lui Carp.

La 11^{1/2} la Consiliu. Așteptăm mult până ce vine Brătianu. Consiliul ține până la 2 fără 1/4 și asistă și Prezan.

Brătianu comunică:

1) Că astă-noapte el, ministrul de Interne și Război, precum și generalul Prezan au stat de veghe, pentru că bolșevii de la Socola îndreptase tunurile și amenințau să bombardeze orașul.

N-a fost nimic și s-au ales numai cu grija.

2) Că generalul serbacev intervine pentru ca românii să ia sub pază casierii lor. Se decide ca Scerbacev să pună santinele și noi să le păzim santinelele lor.

Noi nu putem păzi cu trupele noastre casierii, după cum nu putem să ridicăm banii și să-i depunem în casierii noastre. Am risca să se facă același lucru și să punem în primejdie valorile ce avem la Moscova.

3) Că trupele ruse, în special cele de la Armata a 9-a, au început a se retrage, devastând și dând foc satelor.

De la Moinești vin vești îngrijitoare și se decide a se trimite trupe noi.

Chestiunea generală ce se pune este dacă trebuie să dăm ajutor Comandamentului împotriva acțiunilor bolșeviste. Vom da un ajutor indirect.

Generalul Varanovski, șeful de Stat Major, care a fost arestat ieri noapte de cazaci, s-a dovedit a fi îmbrățișat cauza bolșevistă, de altminteri ca și Baumgarten pe care conta Scerbacev.

Suntem în plină revoluție rusească pe teritoriul nostru.

La Odessa prădăciunile s-au început cu mai multă intensitate, iar marinarii au tras șase focuri de tun asupra orașului. Vasile Morțun comunică că Demetrescu, șeful stenografilor de la Cameră, a fost prădat de 17 000 lei.

Generalul Prezan cere guvernului a examina situația în toate ipotezele și a da indicații armatei.

Brătianu propune un Consiliu de generali, pentru a cunoaște posibilitățile de apărare și sentimentul armatei.

Generalul Iancovescu, într-o declarațiune neașteptată, susține că armata nu se poate retrage în Basarabia, din cauza imposibilității de a se forma depozitele de subzistență, că armata română trebuie să se bată până la sfârșit, având în mijlocul ei pe Rege și Guvern. Țara — zice el —, are tradițiunile ei, și nici un Domn n-a părăsit teritoriul țării. Nu dă nici o soluție practică, dar lasă să se înțeleagă ce va face armata dacă Guvernul ar pleca și s-ar găsi în fața altui Guvern, nu legal, dar de fapt. El crede că armata va trebui să se supună.

Protestez împotriva acestei credințe, reamintind că armata, indiferent de Guvern, e legată prin jurământul ei de Regele Ferdinand.

Titulescu cere ca chestiunea să se clarifice în Consiliul de generali.

Pe acesta Consiliul se sparge la 2 fără 1/4.

La ora 3^{1/2} Duca mă roagă să trec pe la el, probabil pentru a discuta asupra atitudinii lui Iancovescu, care până la un oarecare punct confirmă bănuielile lui de ieri.

Take Ionescu spune că, într-un rând, Țarul Rusiei îl întreba de ce este atâta deosebire între Regele Carol, care în România face ce vrea, și Regele George al Greciei, care, deși constituțional, nu poate face nimic?

Take Ionescu i-ar fi răspuns, pentru că este o mare deosebire între amândoi. Regele Carol ne cunoaște: își rezervase lui două-trei chestiuni vitale, iar pentru rest, ne lăsa să facem ce poftim și apoi ne schimba pe rând.

Grațiosul de dr. Toma Ionescu⁹ spune lui Take că-l dezgustă să mai lucreze în spitale, când se gândește că trebuie să muncească zile întregi pentru a scăpa o viață de om, pe când pe front se face în mod regulat și legal risipă de atâtea vieți.

La Ministerul Munițiilor (ora 6), consfătuire cu parlamentarii.

Iau parte Vintilă Brătianu, Duca, eu, Suculescu, Toni Iliescu, Matei Sasu, Leonte Moldovanu, Dragu, Ștefan Ioan, Iliescu Măciucă, Tănase Gheorghiu, Raki Vasiliu și Dăbuleanu.

Duca comunică știrile de astăzi.

Toni Iliescu comunică că Take Ionescu la Odessa a atacat pe generalul Iliescu¹⁰. De asemenea, că la întrunirea parlamentarilor conservatori de la Greceanu, Ionaș Grădișteanu¹¹ ar fi citit o protestare către Rege împotriva lui Brătianu. Această protestare, afirmă Toni Iliescu, că Grădișteanu i-a spus că are aprobarea lui Take Ionescu.

Se vorbesc apoi lucruri fără importanță: solidaritatea parlamentarilor cu Brătianu și de viitorul Partidului Liberal.

Toni Iliescu spune că parlamentarii să nu mai fie puși în fața faptelor îndeplinite, căci este greu a ne angaja conștiința în împrejurări atât de grele ca cele de azi, fără a cunoaște situația și actele la care sunt ei coalizați (!).

Prânzesc la mine Titel și George Bibescu. Acesta din urmă îmi vorbește de reconstruirea stabilimentelor industriale, de comenzile ce trebuiesc făcute de pe acum și de creditul industrial, pe aceleași baze ca și ale creditului agricol.

6 decembrie. *Te Deum* la Biserica Sf. Nicolai cel bogat, pentru ziua Prințului Nicolai. Asistă Regele, Regina, Principele Nicolai, Principesele Elisabeta, Mărioara și Ileana. Lipsește Principele Carol.

Toți miniștri sunt de față, afară de Take Ionescu și Ion Brătianu.

Mitropolitul a ținut să facă un lung serviciu religios. Ne-a ținut de la 11, până la 12 și 10 minute. Regele avea figura posomorâtă, Regina se sforța să nu plângă, Principesa Elisabeta slabă la figură. Principele Nicolai a crescut mult de la febra tifoidă ce a avut puțin timp mai în urmă.

Felicitări la biserică.

De la *Te Deum*, mergem la Brătianu la Consiliu. Merg în automobilul meu cu Constantinescu și Titulescu. Scurtă discuție în drum asupra atitudinii ce trebuie să luăm. Titulescu, de altminteri și Constantinescu, continuă a fi ententiști extremiști.

La Consiliu, Brătianu comunică:

- 1) Că devastările rușilor continuă. Au fost devastate în județul Dorohoi moșiile Hențești, proprietatea doamnei Mourousi și Zvorăște, proprietatea domnului Manoliu Tețcanu.

- 2) Că este de părere a se trimite Aliatilor o telegramă, prin care să se arate situația, să judece ce concurs le mai putem da și să-și dea consiliile lor.

Această propunere stârnește oarecare discuție. Titulescu și Mișu Cantacuzino cer lui Brătianu să precizeze ipoteza ce învederează, dacă este aceea a păcii separate. Brătianu declară că el nu înțelege să propuie sau să ceară pace separată, dar Aliții, dacă ne sunt sinceri, văzând situația în care ne găsim, trebuie să ne autorizeze să facem. „Am — zice Brătianu — o răspundere mare față de popor și nu voiesc să omit nimic din ceea ce trebuie să fac.

Aliții trebuie să examineze care este menirea României în Orient și nu trebuie să lase ca țara să intre pe mâna germanofililor. Eu, Brătianu, cu Guvernul meu, mă pot lega să merg cu Aliții până la sfârșit, dar nu mă pot obliga că țara mă va urma, după cum nu am putut lua obligația la începutul războiului. Nu trebuie să ne înșelăm asupra situației noastre și să zicem că putem reprezenta spiritul țării, atunci când mâine țara ne poate lua cu huidueli sau cu pistoale.

Țara în momentul de față socotește pe ruși ca cei mai mari dușmani ai noștri, mai mari ca germanii, și germanofilii vor fi considerați ca salvatori ai țării, din momentul ce vor scăpa țara de ruși.

Rămânem o zonă devastată și avem datoria să rezervăm cu jocul României și carta Aliților până la sfârșit, dar nu putem împiedeca — n-avem puterea —, ca țara să-și joace și cealaltă carte în interesul ei”.

Cu toții convenim să se dea telegrama, afară de Take Ionescu care lipsea de la Consiliu.

Se va discuta cu Regele dacă guvernul pleacă, dacă El vrea să-l urmeze sau să rămână în țară.

Ce sfâșietoare sunt aceste discuțiuni!

- 3) Că incidentul cu bolșevistii pe chestia ocupării gării de la Socola este iminent.

Generalul Prezan a comunicat generalului Scerbacev voința noastră de a ocupa gările ținute azi de ruși, pentru a evita neplăcerea dezordinelor ruse în lăuntrul țării.

rii. Noi nu ne amestecăm în certele interne ale rușilor, dar nu voim ca viețile și averile românilor să fie periclitate din această cauză.

Delegații bolșeviști au declarat lui Scerbacev că dacă noi vom încerca să ocupăm gara, ei se vor opune cu armele. Sunt la Socola vreo 3 000 bolșeviști cu arme, tunuri și granate. Depozite importante de munițiuni se găsesc acolo.

Pentru a evita conflictul cu bolșevii, cu grave consecințe, Consiliul decide ca un delegat al Ministerului de Lucrări Publice să încerce a obține în mod amabil introducerea în gară a personalului românesc.

Tot acolo însă se va ajunge, și nu este exclusă posibilitatea că rușii să dea foc depozitelor de muniții, ceea ce ar însemna cel puțin distrugerea părții de jos a orașului.

4) Că leniniștii au hotărât socializarea imobilelor.

După alte informațiuni particulare, Lenin ar fi decarat război Ucrainei și lui Kaledin.

De asemenea s-a hotărât suprimarea bisericii și scoaterea pietrelor prețioase din icoane, mitre, etc.

5) Că se pregătește o mișcare contrarevoluționară împotriva lui Lenin, în care caz, pentru paza Petrogradului, Aliații și japonezii ar trimite trupe.

Generalul Iancovescu citește raportul maiorului Vasilescu de pe lângă Cartierul rus, din care rezultă descompunerea frontului rus și dificultățile ucrainizării acestui front.

După dejun, merg cu Zoe și doamna Sturdza la Socola, unde un pluton românesc, sub comanda unui sublocotenent, cercetează pe rușii ce vin în bande spre Iași și-i dezarmează, precum și automobilele.

Ofițerul îmi afirmă că n-are forțe suficiente, că-i trebuie un interpret și lanterne. Că cei 300 ucrainieni de la Socola sunt bolșeviști și că bolșevii caută mijloace pentru a mai aduce automobile blindate.

Merg apoi la Ministerul de Război, unde le comunic impresiunile mele generalului Iancovescu, Boboc, Marin Ionescu, Corbescu și alții.

La Ministerul de Război, găsesc delegații bolșeviști, care cer autorizarea generalului Iancovescu de a intra cu 500 oameni armați în Iași, pentru a aresta pe generalul Scerbacev.

7 decembrie. Vizita de dimineață a lui Dimitrel Lupu și doamnei Liciu.

Brătianu telefonează să venim la 11 la Consiliu, cu o jumătate de oră mai devreme.

La 11 fix, eram la Brătianu, în așteptarea comunicărilor grave ce bănuiam prin această chemare mai de vreme la Consiliu.

Venisem numai vreo câțiva, numai miniștri liberali, mi se pare Vintilă, Duca, Morțun, Pherekyde și Porumbaru, când Brătianu ne comunică că situația este foarte gravă și conservatorii voiesc să pună chestiunea continuării războiului alături de Aliați în orice condițiuni și să demisioneze din guvern, în cazul când s-ar pune chestia păcii separate.

Cum au venit primii miniștrii conservatori, Delavrancea și Titulescu, Brătianu a întrerupt comunicarea, ceea ce m-a făcut să bănuiesc că pentru ora 11 nu convocase decât pe liberali.

Odată Consiliul în complet, afară de Costinescu, care nu poate ieși din casă, Brătianu ne comunică că chestiunea ce trebuie să hotărâm e aceea dacă intrăm în război cu bolșevii de aici, care au devenit amenințători.

În adevăr, generalul Iancovescu ne comunică că în conversația avută cu bolșevii până la ora 10 seara, ieri, bolșevii cer cu stăruință autorizarea să fie lăsați cu 300 oameni armați să înlocuiească sovietul ce funcționează pe lângă generalul Scerbacev.

Ei spun lui Iancovescu că n-au intenția să turbure liniștea în România, dar nu pot admite ca ei, care reprezintă frontul din România, să nu-și poată exercita funcțiunile din cauză că sovietul în funcțiune este apărat de trupele române.

Ei mai declară că n-au intenția de a se distruge gara Socola, pentru că distrugând-o ar muri și ei și noi de foame. Pe acolo vin proviziile din Rusia.

Amenință însă că dacă trupele române îi vor paraliza în acțiunile lor, ei se vor apăra aducând un număr îndoit de forțe și, dacă va trebui, toată armata de pe front.

Generalul Prezan, ce asistă la Consiliu, comunică informațiunea telegrafică că Armata a 4-a rusă a primit ordin de a se retrage de pe front, sub pretextul că guvernul român i-a oprit la Socola șase eșaloane cu provizii și astfel nu se poate aproviziona. Faptul e desigur inexact, dar cu acest pretext își propun să îndrepte armata spre Iași.

Al. Constantinescu confirmă aceeași informațiune.

În afară de aceasta, de la Dorohoi, Covurlui, Bacău și Tutova, vin știrile îngrijorătoare a devastărilor ce trupele ruse comit în retragere.

Stavri, de la Dorohoi, telegrafiază că conacele moșiilor Hențești, Zvorăștea, proprietatea Stern, sunt complet devastate, că rușii se dedau la acte de barbarie și populația îngrozită se refugiază spre oraș. Ceea ce este mai grav, e că interesează la mișcare populația noastră rurală, împărțindu-le vitele și produsele proprietarilor. Mișcarea ia astfel caracterul unei jacquerii foarte primejdioase.

La Botoșani au dat foc liceului.

La Covurlui au devastat Vlădești.

La Putna au devastat Valea Seacă și biserica.

La Tutova au devastat moșia lui Mihai Vidrașcu și-l caută să-l omoare. Vidrașcu a fugit de la țară.

Intrăm în luptă cu bolșevii, da sau nu? Aceasta e chestiunea care se pune.

Prezan lasă a se înțelege că trebuie să intrăm. Miniștrii își rezervă opiniunile pentru un Consiliu de Miniștrii cu comandanții armatelor. Generalul Averescu și Eremia Grigorescu fiind în Iași și reținuți la dejun la Palat, se decide să fie invitați la Consiliu la Brătianu la ora 4, rămânând ca la ora 6 să avem un Consiliu cu Regele.

La ora 3 sunt convocați Aliații.

Generalul Berthelot lipsește, fiind dus la Kiev. În locul lui va fi consultat colonelul Pétin.

Din discuțiunile urmate, pentru mine nu face nici un dubiu că hotărârea de după-amiază nu poate fi decât în sensul intrării în luptă cu bolșevii:

1) Avem datoria să ne apărăm proprietățile și bisericile.

Prin urmare trebuie să reprimăm, dacă voim să redu-

cem devastările. Aceasta cu atât mai mult cu cât participă și țărani noștri.

- 2) Soldații bolșeviști au încetat de a fi ambulanți, pentru a deveni agenți politici și încearcă mișcări sociale aci și răsturnarea ordinii politice. Ei sunt în legătură cu Racovski.

Chiar acțiunea celor de dincolo de Milcov, pentru pacea cu Germania, ar fi compromisă cu întronarea regimului bolșevist al lui Racovski.

- 3) Aliații încercând o acțiune în Ucraina și țara cazacilor, și ucrainenii fiind antibolșeviști, a nu lua măsuri, ar însemna să îngreunăm, în loc să ajutăm acțiunea Aliaților. Frontul român trebuie ucrainizat. Or, nu se poate lăsa ca Ucraina să fie atacată la sud de bolșeviști.

În afară de aceasta, Ucraina se obligă să ne aprovizioneze. Rupând cu ea, jucăm aprovizionările.

- 4) Scerbacev, care a fost numit comandantul frontului ucrainian, cere să-l ajutăm împotriva bolșeviștilor.¹²

Greceanu și Vintilă Brătianu cer să câștige timp, dar devastările nu vor da timpul voit.

Prezan și Iancovescu mai propun, în scop de-a evita devastările, scurgerea trupelor ruse cu trenul.

La dejun, Negură, G.A. Scortescu, maior Starostescu, de la Buzău și Costel Robescu.

După dejun, cu Zoe și Olga Sturdza în chestia orfanilor.

La 4 Consiliu la Brătianu.

Intrând, întâlnesc pe scări pe St. Aulaire, Vopicka, Fasciotii și Barclay, care ieșeau de la consfătuire.

La Consiliu asistă toți miniștrii, plus Prezan, Averescu și Grigorescu. Brătianu comunică că Aliații cer să intrăm în luptă cu bolșeviștii, acesta fiind cel mai mare serviciu pe care în ceasul acesta România îl poate aduce Aliaților. Brătianu convine, atrăgând însă atenția că aducând acest serviciu Aliaților, România nu le mai poate aduce un altul și că Aliații trebuie să-i aducă de aci înainte. După acest serviciu, el, Brătianu, nu se mai poate obliga față de Aliați, nici la refuzul păcii separate.

Această declarație neașteptată a făcut mare senzație în Consiliu.

Luându-se în discuție chestia devastărilor, cu toți sunt de acord că trebuie luate măsuri severe de reprimare și de canalizare a retragerii ruse prin anumite regiuni, evitând Iașul.

Generalul Eremia Grigorescu comunică că ieri a executat la Leovo 5 ruși, vinovați de devastare. Trupele ruse au predat înseși pe vinovați.

Se pare că bolșevistii au dat ordin contra devastărilor.

Generalul Prezan comunică că situația s-a modificat de astăzi dimineată, întrucât generalul Scerbacev i-a declarat că se demite din Comandament, nemaiputând face nimic și că trece comandamentul unui soviet mixt, compus din 3 bolșeviști și 3 ucranieni, după cum s-a făcut și la Odessa. La ora 3 chiar a convocat pe bolșeviști.

În această situație, nu mai poate fi vorba de a da un concurs unui comandament ucrainian. Numai de n-ar spune Scerbacev că a fost redus la neputință pentru că Guvernul român nu i-a dat la timp ajutorul, după cum vroia Prezan.

După această comunicare, luându-se în discuție posibilitățile menținerii frontului rus, atât generalul Iancovescu cât și Averescu declară că nu mai văd nici o posibilitate, armata rusă fiind în completă descompunere.

Numai generalul Eremia Grigorescu crede că se mai poate face ceva, făcând un apel la trupe, după cum a făcut el pe frontul lui și unde a putut menține ceva trupe.

Părerea lui Grigorescu nu inspiră însă încredere.

Discutându-se asupra situației frontului român, prin retragerea trupelor ruse, generalul Averescu declară, de altminteri de acord cu Prezan și Grigorescu, că aripile române complet descoperite, vor trebui să înceapă retragerea în cele 24 ore ce ar urma denunțării Armistițiului de către germani, sau încheierii păcii de către ruși.

Asupra retragerii, se ivește o vie discuție între Iancovescu, Grigorescu și Averescu.

Iancovescu declară că armata, din lipsă de aprovizionare, nu se va putea retrage decât cel mult pe Siret. Averescu crede că se poate retrage pe Bârlad, dacă va avea aprovizionarea asigurată, iar Grigorescu spune că armata trebuie să rămână credincioasă Aliaților, și că trebuie să se lupte până la cel din urmă tun și general.

El nu vrea capitulare; și Averescu declară că el nu va de-capitula decât dacă va avea ordin. Lui, personal, îi repugnă mai cu seamă capitularea în câmpie.

Generalul Iancovescu e pentru încheierea păcii separate, chiar în afară de consimțământul Aliaților.

Take Ionescu combate ideea păcii separate, arătând că ea ar însemna o pace dictată numai de germani și dezonoarea noastră față de Aliați.

Ne pierdem toate prietenii.

Brătianu roagă ca militarii să studieze chestiunea retragerii în funcțiune cu avantajele ce ar putea aduce Aliaților și cu rizicurile pentru armată și țară.

În urma discuției dintre Iancovescu și Grigorescu, s-a risipit impresiunea lui Duca de acum câteva zile cu privire la conjurația militarilor.

La 6 mergem la Palat unde, sub președinția Regelui, asistă toți miniștrii, afară de Costinescu care e bolnav, și generații Prezan, Averescu și Eremia Grigorescu.

În Consiliul de la Palat s-au repetat aceleași discuțiuni ca la Consiliul de la 11 la Brătianu și s-au consfințit aceleași hotărâri sub președinția Regelui. Consiliul a durat până la 8^{1/2} și am rămas cu toții impresionați de deprimarea Regelui, care în mai multe rânduri a avut lacrimi în ochi.

Brătianu, de asemenea. A fost mai stăpân pe dânsul, atunci când discutându-se chestiunea capitulării, sau a dăso-luțiunei armatei, exclamă: „Dar dacă e vorba de un gest frumos și de onoare, prefer ca ostașii români să moară în ofensivă pe câmpiile Munteniei”.

Propunerea lui Brătianu scapă panașul, dar ce trist Consiliu, în cea mai tristă situație în care s-a găsit vreodată țara.

Averescu spune că dacă ne-am menține pozițiile, și nemții ne-ar ataca, am avea Sedanul nostru. Face expunerea studiu-lui retragerii așa cum am arătat mai sus.

Mișu Cantacuzino îmi spune că ei, pe ideea păcii separate, chiar cu consimțământul Aliaților, ies din Guvern.

La ieșire, duc pe Greceanu până acasă vorbind de bietul Rege.

8 decembrie. Nu văd pe nimeni dimineța.

Brătianu ne convoacă iar la 11 la Consiliu.

Consiliul durează până la 2^{1/2}, asistând toți miniștrii, afară de Costinescu, și generalul Prezan.

Ziua de astăzi aduce un fapt nou: generalul Scerbacev, sub presiunea reprezentanților Aliaților de aci, declară că primește a da, cu concursul României, lupta împotriva bolșevistilor de pe teritoriu nostru. El, în conversația avută dimineață cu generalii Prezan și Iacovescu, cere să i se dea ajutor să schimbe Comitetele [Sovietele], în special cele de la Iași și Roman, să aresteze pe bolșevistii de la Socola, și să reguleze chestia transporturilor din Ucraina.

Aliații insistă să-i dăm acest ajutor.

În Consiliu, părerile sunt împărțite astfel:

- 1) Take Ionescu califică de absurditate cererea Aliaților, precum și încercarea lor de a recrea armata rusă. Păreră lui este că noi suntem legați pentru a lupta contra Germaniei, iar nu de a declara război Rusiei, armatei ruse, sau numai Rusiei septentrionale. Să lăsăm vremea să-și urmeze cursul și, dacă se va denunța armistițiul, să luptăm cât vom putea și să capitulăm, căutând a salva ființa legală a Statului, Regele, Guvernul și Parlamentul.
- 2) Mișu Cantacuzino și Titulescu, care sunt de părere să intrăm necondiționat în luptă contra bolșevistilor, așa cum cer Aliații, pentru că în orice altă soluție se tem de ruptură cu Aliații și de dezonoarea noastră.
- 3) Ion Brătianu, care este de părere să încercăm, cu toate puținele șanse de reușită, acțiunea cerută de Aliați, de a recrea armata rusă, transformând-o dintr-o bandă bolșevistă, într-o armată, care, cel puțin în aparență, va fi conștientă de cauza Aliaților și de obligațiunile ei.

Aceasta însă sub două condițiuni.

- a) Ca, în cazul când acțiunea n-ar reuși, și prin urmare România obligată să capituleze și să se abandoneze germanofililor, Aliații să-i lase libertatea de acțiune, adică de a face chiar pacea separata, fără a pierde nimic din drepturile ce-i sunt recunoscute prin tratatele de alianță.
- b) Ca Aliații să-i garanteze averea mobilă, tezaurul și depunerile Casei de Depuneri și Consemnațiuni,

aflăte la Moscova, în cazul când bolșevii le-ar ataca, în urma acțiunii noastre.

La părerea lui Brătianu par a se asocia ceilalți miniștri.

Chestiunea fiind însă de o importanță decisivă, conservatorii cer ca să mai avem un Consiliu mâine dimineață la 11, iar Brătianu cere un Consiliu și cu Regele, tot mâine.

Take Ionescu însă atrage atenția că nimeni nu poate fi obligat să facă o politică în care n-are încredere. Admite toate opiniunile și nu bănuiește patriotismul nici uneia din ele, dar el preferă să plece din guvern și din țară.

Destăinuiește că a avut un incident pe această chestie cu Brătianu zilele trecute, dar nu e bine, nici drept ca cineva să fie obligat la o politică în care n-are încredere.

Brătianu declară că primește orice soluțiuni mai bune ca ale lui, dacă se va ivi vreuna, ceea ce constată că nu s-a ivit. Cere să se discute și să se adopte soluția ce va ieși dintr-o discuție comună, fără deosebire de partid.

Ceea ce nu poate admite în situația actuală, este ca țara să aibă un alt Guvern, decât un Guvern național. În cazul când Guvernul nu poate să rămână, așa cum este, va supune chestia Regelui.

În timpul acestui Consiliu, vine știrea că 6 automobile cu soldați ruși (bolșevii), înarmați, voiesc să intre în țară pe la Sculeni. Întâlnind acolo trupe, s-au îndreptat spre Ungheni, unde nu sunt trupe.

Se cere lui Iancovescu ca să trimită trupe imediat spre Ungheni. Iancovescu se codește. De fapt, măsurile militare luate sunt slabe. Bolșevii intră continuu în țară. Ieri, au intrat la Socola 2 500 bolșevii.

Consiliul decide o organizare mai serioasă militară pentru Iași.

Vasile Morțun propune — singur în părerea lui — strămutarea Regelui și a Guvernului la Vaslui.

Noaptea de 8 spre 9 decembrie (orele 10^{1/2} seara). La 10^{1/2} seara, bolșevii cer generalului Scerbacev să parlatenteze în chestia comandamentului, cerând o întrevvedere chiar în această seară un comitet de 6 bolșevii.

Generalul Scerbacev îi primește, dar în loc de 6, se găsește în fața a 20 bolșevii. El atunci chiamă garda ucrainiană,

tot de 20; ivindu-se discuție între ei cu privire la cine reprezintă mai bine comitetul din localitate, un tânăr bolșevist, dr. în drept, Kornev, scoate revolverul și vrea să-l împuște pe Scerbacev. Este oprit în gestul lui de un ucrainian devotat lui Scerbacev, la care toți bolșevii își scot revolverele. Ei sunt dezarmați de ucrainieni și Scerbacev arestează în chiar casa lui (casa lui Gr. Gr. Iamandi) pe cei patru capi ai mișcării: Kornev, dr. Roșal¹³ trimis special de la Cronstadt, unde organizase mișcarea maximalistă, unuia a cărui nume îmi scapă, și pe o evreică, Roga.

Imediat după incident, au venit la Scerbacev, Poklewski-Koziel, colonelul Pétin, generalul Ștefănescu, Al. Constantinescu și, după un moment, eu.

Scerbacev, încurajat de colonelul Pétin, cere prin generalul Ștefănescu, guvernului român concursul trupelor române pentru distrugerea tuturor centrelor bolșeviste, arestarea tuturor comitetelor și, în special, ocuparea în zorii zilei a gării Socola, unde e cel mai important centru bolșevist (4 000).

În afară de aceasta, Aliții, St. Aulaire, Fasciotti, Vopicka și Barklay, înmânează lui Brătianu o cerere ca România să aducă ultimul serviciu pe care îl mai poate aduce Aliților, de a înfrâna prin intervenția militară mișcarea bolșevistă care paralizează ucrainizarea frontului. Consideră România achitată de toate datoriile ei față de Aliți, dacă îi aduce acest ultim serviciu.¹⁴

Orele 11^{1/2} noaptea

Întâlnim întâmplător pe trotuarul din fața Statului Major (strada Carol, Casele Sturdza) pe generalul Iancovescu, perplex în fața lui Scerbacev și gata a trata chestia la telefon. Îi atrag atenția că chestia este de o gravitate politică hotărâtoare și că trebuie să meargă la Brătianu cu mine, chiar acum noaptea.

Merg cu Iancovescu la Brătianu. Îl sculăm din somn, îi expune Iancovescu chestia și Brătianu ordonă imediat convocarea Consiliului.

Eu mă duc să iau pe Take Ionescu, care doarme la Titulescu (str. Sf. Haralamb, casele Corjescu, unde a stat mama), îi comunic cu puține cuvinte situația. Take Ionescu, fiert, spune că Aliții vor să ne facă să jucăm „*la carte forcée*”; un om mort de frică.

Pe la 1^{1/2} toți Miniștrii erau la Consiliu, afară de Costinescu, reținut în casă, în plus, generalul Prezan.

Brătianu expune foarte clar situațiunea.

Nu este cu putință de a se ieși din această alternativă: sau intrăm în luptă cu bolșevistii, ceea ce echivalează cu războiul contra Rusiei septentrionale, în sensul politicii Aliatilor, și în interesul siguranței interioare a Statului român, sau lăsăm ca valul bolșevist să ne acopere, să rupem cu Aliatii și să întindem mâna Germaniei.

Între două soluțiuni primejdioase, trebuie să ne oprim la aceea care dă un procentaj cât de mic de speranțe pentru menținerea frontului și scapă panașul României.

Cu toate că în soluțiunea antibolșevistă riscăm pierderea tezaurului, represalii împotriva românilor și întreruperea, cel puțin temporară, a aprovizionărilor din Rusia, n-am ezitat să adoptăm această soluție, pentru că ea scăpa forma de guvernământ a țării, Dinastia și onoarea obligațiunilor noastre față de Aliatii și speranța slabă, dar în definitiv speranța, unei mențineri a frontului nostru, a frontului rus din țară, ceea ce împiedecă retragerea devastatoare a trupelor ruse în debandadă.

A fost unul dintre cele mai grele momente de hotărâre, pentru că dacă această acțiune eșuează, nu ne mai rămâne decât una singură, plecarea Guvernului și trecerea mânei unui alt Guvern, care să întindă mâna germanilor.

Consiliul în majoritatea lui a hotărât, la orele 4^{1/2}, războiul cu bolșevistii, fiind contra: Take Ionescu, Pherekyde, Greceanu și generalul Iancovescu.

Take Ionescu, prăpădit, declară că el demisionează, pentru că consideră totul isprăvit și că nu-și poate lua răspunderea unei asemenea măsuri; în fond, refuză pentru a-și păzi pielea, crezând că situația lui va fi mai ușoară ieșind din Guvern.

Ceilalți miniștri declară că ei se supun hotărârii majorității și se solidarizează cu toate măsurile lui. Cer lui Take Ionescu să adopte aceeași atitudine, dar Take Ionescu rămâne intransigent și-și scrie demisia la biuroul lui Brătianu. Conservatorii toți declară că nu-l urmează și că rămân în guvern.

Brătianu îi reamintește datoria pe care el, Take Ionescu, cu el, Brătianu, o au împreună față de Rege și țara pe care i-a dus

în acest război, că trebuie să încerce până la sfârșit toate soluțiile de care se mai pot lega o umbră de speranță și n-au dreptul să se retragă atunci când se mai varsă o picătură de sânge.

Take Ionescu rămâne intransigent.

Atunci, Brătianu observă că o măsură de însemnătatea acesteia cere consimțământul tuturor și dacă o persoană ca Take Ionescu refuză, aceasta înseamnă că o face să paralizeze actul și în asemenea caz, el, ca prezident de Consiliu, consideră că hotărârea Consiliului e caducă și nu ne rămâne decât să cerem pacea nemților.

Toți protestează, iar Prezan, cu ceasul în mână, cere hotărârea Consiliului, deoarece măsurile militare, pentru a avea efectul dorit, cer pregătiri și nu mai avem înaintea noastră decât două ceasuri până în ziuă. Brătianu se duce la Rege, îi expune criza din Guvern, iar Regele împărtășește opinia majorității Consiliului și ordonă ocuparea gării Socola, arestarea comitetelor, etc.

Se fac formele, generalul Scerbacev face cererea în scris, generalul Iancovescu raportează cererea lui Brătianu, care în numele Guvernului dă ordin generalului Prezan.

La ora 6 dimineața, Prezan se duce la Cartier și noi ne despărțim.

Opt sute de bolșeviști armați, amenințând cu revolverele personalul gării Burdujeni, au făcut două trenuri și au pornit spre Iași.

S-a dat ordin trupelor de la Podul Iloaiei, să-i oprească și să-i dezarmeze.

Din Dorohoi, vine știrea că moșia lui Coco Rosetti, Ionășenii din Vârful Câmpului, a fost devastată.

9 decembrie. Trupele române și-au luat pozițiile în jurul Socolei.

La orele 12 fără 5, au început parlamentările între cazaci și bolșeviștii de la Socola.

10 decembrie. Dimineața, vizita lui Demetrescu, șeful stenografilor de la Cameră, și a lui Suculescu, senator.

La 11^{1/2} Consiliul la Brătianu, ca de obicei.

Generalul Iancovescu comunică rezultatul operațiunilor de ieri cu bolșeviștii.

La Socola, bolșevii s-au predat la prima somație a comandantului trupelor române și s-au dezarmat. Erau 3 000. Gara și depozitele sunt astăzi în stăpânirea trupelor române.

La Podul Iloaie, au fost de asemeni dezarmate trupele bolșeviste ce se îndreptau spre Iași. Erau vre-o 3 500 și aveau vre-o 60 mitraliere. S-au dezarmat ușor.

La Botoșani, două divizii amenință orașul, însă în ultimul timp Săveanu telegrafiază că s-au învoit trupele de acolo, numind doi comisari, unul ucrainian și celălalt rus, ca comandanți. Cel ucrainian asupra trupelor ucrainiene, celălalt, un locotenent, asupra trupelor ruse.

De la Roman și Galați, nici o știre.

Vintilă Brătianu anunță că soția și copilul lui au sosit bine, dar că Emil Petrescu¹⁵ nu. Nemții nu voiescu să dea drumul lui Petrescu, cu toate că el a cerut potrivit convenției să fie trimis la Iași. Ei pretextează că Emil Petrescu e liber. I-au dat drumul în momentul când au început tratativele pentru schimbul de internați.

Bulgarii, pe de altă parte, n-au trimis pe ostatecii din Bulgaria voind să lege pe aceștia de rezerva făcută după semnarea convenției, cu privire la cetățeni români din Dobrogea de origine bulgară.

Printre acești ostatici sunt: Pillat Ion¹⁶, Pleșea Ștefan de la Craiova și magistrații Antoniadă etc., în total 90.

Aceasta este o executare a convenției cu rea credință, și trebuie să aibă ca urmare oprirea schimbului, până ce se obține executarea cu bună credință.

Se pare că germanii au fost mulțumiți de starea în care au venit internații germani din România și au rămas rușinați de starea internaților români din Austria. În adevăr, Zoe și doamna Olga Sturdza care au văzut pe ostatecii români veniți din Austria și adăpostiți în primul moment în sala de triaj din gara Iași, au rămas impresionate de starea mizerabilă în care se găseau: neschimbați de un an, mulți cu pălăria de paie cu care îi apucase războiul.

La Mărășești, se găsea și Virgil Arion, care a vorbit cu Tabacovici și pe care l-a concediat, pentru a vorbi cu ofițerii nemți. În scurta conversație avută cu Tabacovici, i-a vorbit de pace și de necesitatea schimbării dinastiei.

După informațiile aduse de doamna Pia Brătianu¹⁷ și comunicate de Vintilă în Consiliu, germanofilii de la București par împărțiți în trei tabere: una rezervată, cu Marghiloman și Costică Arion, care ar vrea schimbarea lui Ferdinand și a Prințului Carol, admitând poate domnia Prințului Nicolai; a doua cu P. Carp, care vrea schimbarea Dinastiei și înlocuirea cu alta; a treia, cu Stere și Virgil Arion, cu tendințe republicane.

Nici unii, nici alții n-au însă răsunet în opinia publică.

Societatea bucureșteană cu care doamna Pia Brătianu a putut veni în contact, în acele 4 zile de libertate, cât i-au acordat nemții înainte de plecare, ne-a trimis răspunsul să mergem înainte, să nu ne ocupăm de ei.

D-na Ghica, soția lui Emil Ghica, fostul nostru ministru la Viena, a făcut un parastas pentru Prințul Mircea¹⁸, și toată societatea i-a trimis flori. Au trimis răspuns Regelui și Reginei să conteze pe ei, pentru că se știe cât sacrificiu au făcut pentru România.

Carp a încercat un plebiscit contra Regelui Ferdinand, dar a apărut un altul pentru Regele Ferdinand.

Pe Procopiu l-au tratat mizerabil. Când s-a îmbolnăvit, l-au dus la Spitalul militar și pus într-o sală comună cu ceilalți. Numai câteva zile înainte de a muri, l-au dus acasă.

Florica n-a fost devastată. Casele lui Take Ionescu și Costinescu însă au fost devastate.

În casă la Vintilă este un ofițer german.

Pe doamna Pia Brătianu au voit s-o ducă la Mănăstirea Păsărea, deși era bolnavă de gripă cu sinuzită purulentă. O căuta doctorul Elias și îi făcea un tratament. Nemții i-au trimis mai întâi un doctor care a spus că poate fi internată și numai după ce doctorul Elias a cerut venirea unui specialist, care i-a făcut o puncție, prin care a constatat puroiul, i-a permis să rămână două săptămâni acasă.

La Mănăstire era păzită de o santinelă germană, cu care își făcea afacerile cu ajutorul bacșișurilor. Astfel a putut avea ce-i trebuia pasări, carne etc.

Trei preoți care se găseau la Mănăstire au primit deosebite însărcinări de la nemți. Unul din ei avea o atitudine foarte demnă, altul împăca și capra și varza, iar al treilea se purta prost.

Doamna Pia Brătianu a adus comisioane pentru toată lumea, scrise pe hârtie de țigară. A văzut și pe Emil Petrescu.

De Mărășești nu auzise cum e în realitate. Din zvon public auzise că s-a respins ofensiva nemților.

Lupu Costache are o atitudine mizerabilă: acordă interviuri, și lucrează în birou cu colonelul Al. Sturdza. De acesta din urmă, se știe că a trădat, de colonelul Verzea se bănuiește.¹⁹ Se spune că Carp și doamna Sturdza n-ar fi primit pe Al. Sturdza.

Doamna Sabina Cantacuzino a fost pusă în libertate și a rămas cu doamna Pia Brătianu, care se află bine.

După această povestire a lui Vintilă Brătianu, Ionel trece la comunicările la ordinea zilei. [Urmează câteva paragrafe neclare.]

El va comunica lucrul și Aliaților pe care îi crede mai discreți.

Conservatorii cer ca Brătianu să comunice lucrul și lui Take Ionescu, fiind de natură a-l determina să nu mai părăsească Guvernul.

Brătianu declară că va împlini dorința conservatorilor, dar că crede că acest lucru îl va lua ca motiv pentru a justifica plecarea lui, și pentru că n-are încredere în el (Brătianu).

Aci se ivește un viu incident între generalul Iancovescu, Mișu Cantacuzino și Vasile Morțun.

Iancovescu și Morțul cred că Take Ionescu trebuie oprit cu forța să plece, fiind de datoria lui să rămână până la sfârșit în mijlocul nostru.

Mișu Cantacuzino protestează și face un gest amenințător spre Morțun, apostrofându-l că nu-și poate explica atitudinea lui, când el, Morțun, era de părere ca Parlamentul să rămână la București.

Morțun îi răspunde că nu-l impresionează gesturile și că faptul afirmat este neadevărat.

Brătianu roagă că, fiind dat situația, să nu mai fie înveninată cu incidente personale.

Incidentul se încheie și rămâne ca Brătianu să vadă pe Take Ionescu.

Take Ionescu a fost chemat de Rege.

Bădărău apare la suprafață. A solicitat o audiență Regelui. Acțiunea lui este în legătură cu acțiunea celor de la București, cred, Stere și Virgil Arion.

În Basarabia s-a constituit primul Guvern Moldovenesc:

Erhan, președinte și director al Agriculturii; Căpitan Cojocar, Războiul; Codreanu, Comunicațiile; Ciobanu, Instrucțiunile; Pelivan, Afacerile Străine; Juncu, finanțe; Grünfeld, Comerțul.²⁰

Sunt formate deja două regimente basarabene și cohorte pentru ordinea din lăuntru.

Din Svițera (Elveția) se telegrafiază că germanii au intenția să dea în ianuarie decisiva pe frontul occidental.

Soarta României după această decisivă ar fi următoarea: Dacă decisiva reușește, România va pierde Dobrogea; dacă e oprită prin rezistență, va primi *restitutio in integrum* — poate și Basarabia; în cazul când germanii sunt învinși, în această decisivă, României i se propune *restitutio in integrum*, Basarabia și Bucovina.

Titulescu cere miniștrilor înscrierea pentru cecuri, în vederea plecării.

În urma insistențelor Regelui, și mai cu seamă a conservatorilor, care declară că se solidarizează cu el dacă nu revine, Take Ionescu, spre marea mea dezolare, apare la Consiliu.

Brătianu își exprimă satisfacția.

Se decide ca generalul Coandă să rămână la Kiev.

Consiliul n-are altă importanță și se termină în anecdote asupra lui Kogălniceanu.²¹

Aceste anecdote au născut din întrebarea lui Titulescu, dacă Brătianu cunoaște programul lui Cătărău din Basarabia.

Brătianu răspunde că nu cunoaște programul, dar cunoaște pe Cătărău, și dacă e bun, desigur „l-a uns” Constantinescu. De aci, anecdota cunoscută cu Eliade Crășmărescu și Mihail Kogălniceanu.

La această anecdotă, Brătianu mai adaugă două:

Într-o zi, pe când Kogălniceanu era ministru la Paris, [I.C.] Brătianu se trezește pe neașteptate cu el la București. Venise să-i ceară 20 000 lei. Brătianu îi promite că va face tot ce va putea și îl introduce în sala Consiliului de Miniștri, unde Kogălniceanu ia deoparte pe Take Giani și încă pe un altul și arătându-le fotografia unei femei, le spune: „Numai voi aveți să

mă pricepeți. Face femeia asta 20 000 lei?" La aprobarea lor, Kogălniceanu le răspunde: „Apoi dacă face, să susțineți pe lângă Ion Brătianu să mi-i dea!”

Odată, englezul Grenn, venind să corupă de Kogălniceanu, acesta îi răspunde: „Kogălniceanu ia parale, dar nu trădează și apoi chiar dacă aş vrea să trădez, chestia fiind cunoscută numai de Regele Carol, de Brătianu și de mine, toată lumea va spune: apoi cine poate să trădeze, decât hoțul de Kogălniceanu!”

12 decembrie. La Consiliu nimic important.

Constantinescu anunță numai că au fost arestate comandamentele bolșeviste de la Botoșani și Roman și că acesta din urmă a cerut prin radiogramă ajutorul trupelor lor.

Cristea și Pelivan din Basarabia au fost la Brătianu și au cerut ajutor bănesc din partea Aliatilor și împiedicarea demobilizării pe teritoriul basarabean.

Brătianu le făgăduiește concursul, le expune părerea că demobilizarea să se facă în Ucraina, dar că ei să caute să pună mâna pe linia Ungheni, Chișinău, Kiev.

Ei au decis să trimită României alimente.

Se mai decide că Constantinescu, Greceanu, Vintilă și Iancovescu să se ocupe de aprovizionare și de formarea depozitelor în Basarabia în contact cu căpitanul Pitz și americanii.

Festival la Cinema Modern cu [actorii] Nottara, Cinski, Manolescu, Manu pentru orfanii de război.

25 și 26 decembrie. De la data ultimelor note și până astăzi, n-am avut vreme să însemn zilnic faptele și impresiunile mele. Caut să-mi reamintesc pe cele mai importante pentru ca să pot ține lanțul. Voi continua de aci înainte să le însemn iarăși zilnic.

Urmările acțiunii noastre împotriva bolșevicilor:

În țară, devastările au conținut, dar armata rusă nu schimbă [starea], de spirit. S-au dezarmat multe trupe fără rezistență, dar generalul Nekrasov nu s-a putut menține la Armata a 4-a și a trebuit să cedeze comandamentul celui mai bătrân general comandant de corp, care declară într-un ordin de zi că își va pune experiența în serviciul păcii și că nu va da lupte fratricide.

Corpul 24 rus, bine organizat, comandat mi se pare de Ivanov, pregătește o lovitură asupra Iașului, pentru a asasina pe Scerbacev și ofițerii superiori de la comandamentul rus.

Rochale, faimosul maximalist arestat de Scerbacev în noaptea tentativei de asasinat, a dispărut de sub paza sentimentelor noastre, acestea fiind induse în eroare de un ordin fals de eliberare de la Marele Cartier General. Semnătura marelui pretor, colonelul Stere, a fost falsificată. Rochale a fost asasinat și ancheta Ministerului de Război dovedește că un ofițer rus, din anturajul lui Scerbacev (generalul Iancovescu îi știe numele), în unire cu ofițeri francezi sunt autorii asasinatului. Cadavrul a fost găsit și identificat. După amănuntele ce mi-a dat Al. Constantinescu, hârtia pe care era scris ordinul fals era franceză, de asemenea caracterele mașinii de scris sunt acele ale unei mașini franțuzești și ștampila e identică cu aceea de la biroul francez de informațiuni de pe lângă Marele Cartier General.

În Rusia, Troțki a trimis o notă amenințătoare lui Diamandi, ministrul nostru la Petrograd, protestând că România se amestecă în treburile interne ale Rusiei și că aceasta îi va determina să încurajeze și să sprijine acțiunea revoluționarilor români din Rusia în România.

De fapt, revoluția i-a încurajat și sprijinit din capul locului, când au eliberat de doctorul Racovski și astăzi încă, când îi sprijină să facă comploturi și asasinate în țară, după cum avem informațiuni.

Diamandi a răspuns lui Troțki foarte abil, arătând că România n-a luat decât măsuri militare de poliție internă pentru a se apăra de devastările trupelor ruse.

Troțki s-a declarat mulțumit. Nu e mai puțin adevărat că Diamandi se aștepta să fie arestat dintr-un moment într-altul. Telegramele lui de la Petrograd nu mai sosesc.

Bolșevicii de la Odessa amenință cu arestarea parlamentarilor români. Dinu Brătianu a sosit cu greu în țară și a doua zi un automobil cu huligani l-au cătat în Odessa pentru a-l prăda de 100 000 lei ce încasase în ajunul plecării.

Curtea de Casație s-a reîntors însă bine, cu mici dezagrame de călătorie, inerente situației.

În raporturile cu Germania:

Armistițiul continuă pe întreg frontul.

Mackensen a dresat însă generalul Scerbacev, și în copie lui Prezan, o notă prin care se observă că Scerbacev nu i-a răspuns la două mesagii și-l invită să se conformeze dispozițiilor convențiilor de armistițiu de la Brest-Litovsk. Mai observă că se fac pe frontul român și rus grupări de trupe și fortificații.

În Consiliu, Take Ionescu și Brătianu dictează, iar Duca scrie proiectul de răspuns în care se explică cauza întârzierii răspunsurilor și că în ce privește confirmarea la convenție, se așteaptă instrucțiuni de la Kiev. Se mai explică că nu se fac grupări de trupe și nici lucrări de fortificații.

Mesajul privește și conferința de la Brăila, în loc de Focșani, în ce privește navigația pe Dunăre.

Comisia pentru schimbul de ostateci, în cap cu Mitilineu, a fost însărcinată să se ocupe și de tratarea cu Bulgaria, tot la Focșani, în chestia cetățenilor români de origine bulgară din Dobrogea. S-a pus chestiunea pe tărâmul umanitar ca să se permită să se întoarcă la comunele lor tuturor cetățenilor români evacuați și refugiați din teritoriul ocupat.

Din București ne-a venit Bugetul General, alcătuit pe jumătate în românește și pe jumătate în nemțește.

Tot din București, din sferele marghilomaniste, carpiste și steriste, ne vine informațiunea că Germania ne-ar garanta integritatea teritoriului dacă am face pace imediat. Mai târziu nu ar răspunde de aceasta, întrucât va trebui să adauge Bulgariei Dobrogea întreagă și Austriei defileurile, condițiuni pe care le-ar pune și pe care Germania va trebui să le acorde în cazul unei noi lupte cu România.

Chestiunea Regelui și Dinastiei totuși se pune.

De la primele tratative cu Mackensen în chestia audienței la Rege, Brătianu punându-i chestiunea dacă vorbește în numele Împăratului, Mackensen, i-a răspuns că nu și că n-a cerut el audiența; dar că a spus că dacă i s-ar propune, ar accepta-o.

Astfel chestiunea s-a îmfundat.

Dintre ostateci s-au întors Băicoianu, Marița Ionescu, Graur, și alții. Am văzut la Brătianu fotografia lui Emil Petrescu, îmbătrânit, cu barbă și plete lungi, totuși cu monoculul în ochi.

Astăzi 26 decembrie, o nouă scrisoare adresată de Mackensen lui Scerbacev îi comunică să trimită delegați la Brăila pentru 12 ianuarie stil nou, urmând să se discute nu numai navigația pe Dunăre, dar și aceea pe Marea Neagră.

Scrisoarea a fost adusă Consiliului de Prezan. Mackensen cerea răspuns într-o oră și jumătate. Toți erau îngrijați și toți s-au răcorit când au văzut cuprinsul.

În raporturile cu Aliații:

Raporturile cu Clemenceau sunt iarăși încordate.

Informat rău de Berthelot, Clemenceau a adresat o telegramă impertinentă lui Brătianu, în care erau cuprinse frazele: „Generalul Berthelot îmi telegrafiază că panica a cuprins unii din membrii Guvernului, care cer pace separată, ceea ce bănuiam din momentul în care am constatat omisiunea Aliaților din mesajul regal. Nu îndrăznesc să-mi exprima sentimentul ce mi-a inspirat această informațiune.

Mi-ați cerut încrederea și v-am acordat-o; voim să continuăm încă a v-o acorda, însă România să-și ia seama să nu se pună în fața ireparabilului.”

Brătianu declară că el nu primește această telegramă și citește un răspuns demn, în care-i reamintește că noi avem de învederat interesele Statului român care nu concordă cu optimismul militar al lui Berthelot, care-i împotriva realităților.

În adevăr, Berthelot informează greșit, cu rea credință față de noi, guvernul său.

Brătianu a decis să lămurească și chestiunea față de dânsul, în care scop a și convocat pe miniștrii străini. St. Aulaire voiește să înlesnească o întrevvedere între Berthelot și Brătianu. Trebuia să aibă loc ieri.

Berthelot a fost însă numai să-i depună cărțile de sărbători.

Punctul de vedere al lui Berthelot este ca armata ucrainiană, cehă și sârbă să poată constitui și că putem mențiem frontul. Mai mult, el crede că putem cu propriile noastre forțe să luăm ofensiva împotriva nemților față de forțele lor reduse. În acest sens a făcut o comunicare mai multor miniștri.

Și-a luat în adevăr nasul la purtare, întrucât face direct adrese la Marele Cartier General. Cu drept cuvânt, Brătianu vrea să-l aducă la a se menține la atribuțiunile Misiunii lui

Militare sub comanda Regelui, iar nu să-și ia atribuțiile politice ce depind numai de St. Aulaire.

Politica internă din Franța acuză simptome pacifiste și potrivnice lui Clemenceau. Socialiștii Albert Thomas, Sembat și Monté au cerut pașapoarte pentru a pleca la Petrograd și a se pune în raport cu Troțki.

Clemenceau a refuzat.

Ridicarea imunității parlamentare lui Caillaux slăbește încă situația lui Clemenceau.

În Anglia, Lloyd George, în întrunirea trade-uniunilor [sindicate], fiind față și Albert Thomas, a aruncat sămânța păcii generale, rezumând-o în următoarele puncte:

- 1) Repararea injustiției de la 1871, retrocedarea Alsaciei și Lorenei.
- 2) Dreptul naționalităților.
- 3) Îngrădirea armamentelor pe viitor, printr-un organ cu caracter internațional.

După o telegramă a lui Victor Antonescu, Lloyd George ar fi spus că de acord cu Wilson declară că n-a fost vorba de distrugerea Austriei, că trebuie acordată autonomia naționalităților și că împrejurările noi impun revizuirea tratatelor de alianță.

În ce privește pe români, are câteva rânduri aparte, vorbind de drepturile legitime ale lor de a se uni cu frații lor din Statul liber.

Titulescu crede că este o mașinație politică pentru a câștiga timp.

Eu cred că sămânța păcii este aruncată și că n-avem să ne grăbim a face pace separată, atunci când pacea generală se apropie.

În Rusia bolșevii au rupt tratativele cu nemții și Troțki se răstoiește vorbind de spiritul războinic al armatei devotate revoluției, atunci când tot frontul este descompus.

În schimb, ucrainenii tratează pacea.

În Basarabia, Guvernul, prin Erhan, Cristi și Pelivan, ne cer trupe ardeleni pentru poliția internă. Noi căutăm a forma depozite și stăpâni calea ferată Chișinău-Ungheni, necesară aprovizionărilor. Avem interes ca în Basarabia să se găsească trupe devotate nouă, dacă nu se poate trupe curat românești.

Chestiuni interne:

Formarea Societății pentru Ocrotirea Orfanilor din Război îmi dă de lucru.

Elisa Brătianu voiește ca Societatea să fie la București și cu reprezentanți ai tuturor confesiunilor.

Membrii Societății se opun.

Cu Georgică [fiul] am fost în ziua de Crăciun la Mitropolit.

La 28 decembrie suntem invitați la masă la Palat, pentru nunta de argint a Regelui.

27-31 decembrie. Clemenceau declară lui Victor Antonescu că e mulțumit de răspunsul lui Brătianu.

Mesajul lui Wilson cu condițiile păcii nu ne mulțumește. În ce privește Austro-Ungaria, se mărginește la autonomia naționalităților; n-are nici măcar pasajul special pe care Lloyd George îl are pentru italieni și români.

Hotărâsem să nu se publice mesajul, dar francezii îl publică la biroul de propagandă din str. Lăpușneanu, cofetăria lui Funiac, cu toate că marchizul de Belloy, din partea lui Saint Aulaire, se rugase să nu-l publicăm. Impresia în opinia publică este detestabilă.

Pichon, în Camera franceză, se declară credincios față de România tratatului de alianță, pentru serviciile aduse și acele ce vom mai aduce. Acele care privesc viitorul sunt superfluă.

Take Ionescu crede că rezerva față de noi în mesajul lui Wilson e datorit chestiunii evreiești.

Situația internă din Austria pare din ce în ce mai precară.

Austria e doritoare de pace.

Racovski a sosit la Odessa. La Chișinău, n-are prieteni decât pe Cătăraș. Îl susțin bolșevistii, dar în Basarabia, lipsind industria, n-are proletariat care să-l susțină.

Diracția din Basarabia ne cere ajutor de trupe prin francezi și Scerbacev.

Însărcinăm pe Prezan să studieze planul de operații.

Mitilineu face în Consiliu expunerea convențiunii cu Puuterile Centrale privitoare la reintrarea populației românești din teritoriile ocupate. Autorizăm să se încheie convenția.

Germanii sunt mai puțin afabili, nu i-au mai dat autorizare să vadă pe nimeni.

În seara de 28 decembrie avem la Palat prânzul pentru 25 ani de căsătoria Regelui și Reginei. Asistă toți miniștrii, Prezan, Grigorescu și Văitoianu. Averescu nu participă.

Averescu e în concediu, de fapt e demisionat pentru două motive:

- a) Că nu se ține seamă de avizele lui față de acele ale lui Berthelot.
- b) Nu acceptă comandamentul lui Prezan, în locul celui al Regelui. El susține că e cel mai vechi general, după Coandă, care e în misiune în Ucraina.

Masa, ca în timpurile bune.

Toastul lui Brătianu, simțit. Îi oferă alianțele în argint, oțel și aur. Răspunde Regele.

Stăm până la 11 ore seara.

De acolo merg cu Zoe la doamna Olga Sturdza, unde e și doamna Lucia Cantacuzino.

La Societatea Orfanilor se votează Statutul alcătuit de mine și se alege Comitetul. Participă și Constantinescu și Duca; se abține Vintilă Brătianu, care e supărat că l-am acuzat de rea credință.²²

În seara de Anul Nou, Iorga organizează o urare la Palat, citită de Nottara. Asistă și Zoe și doamna Olga Sturdza, cu comitetele Ortodoxiei și al Reuniunii.

Demisionez de la Ortodoxie, neconvenindu-mi spiritul Societății și mai cu seamă atitudinea lui A.C. Cuza și a doamnei Glogoveanu.

Doamna Olga Sturdza mă acuză că vreau s-o detașez de Ortodoxie.

1918

I

9. Ianuarie 1918

Demisia

Berthelot e dezolat • Trimișii româi arestați și voluntarii atacați de bolșevici la Chișinău • Germanii forțează încheierea păcii • Petrogradul rupe relațiile și confiscă tezaurul românesc • I.I.C. Brătianu: „Situația este încurcată, ne găsim în ceață” • În grele chinuri, se naște guvernul Al. Averescu •

1 ianuarie. Am dormit foarte prost și sunt foarte inervat.

La Consiliu participă dr. Cazacu¹ și Lucasievici², care ne fac expunerea situațiunii din Basarabia. Asistă și Prezan.

Decidem ocuparea repede a Chișinăului și Basarabiei, cu condiție să fim în formă acoperiți de guvernul de acolo, oricât de puțină autoritate ar avea. E o decizie istorică.

Numim pe Gh. Lucasievici reprezentant al României la Chișinău, Cazacu neprimind de frică să nu fie bănuț din cauza originii sale basarabene.

Cazacu ne semnalează conduita bună a locotenentului Cantili, român bun, dar cu idei bolșeviste. Cătăraș³ continuă a fi bandit.

De la Consiliu mergem la Palat, unde Brătianu prezintă în numele Guvernului felicitări Regelui.⁴

La dejun, Bălănescu ridică un toast amical pentru mine și Zoe.

2 ianuarie 1918. Ordinul de zi al Regelui, publicat în *Monitor*, nu e în nota zilei. E foarte puțin politic prin tonul agresiv.

Au sosit ucrainenii Galip, Galitzinski directorul băncii ucrainiene, și Popovici, secretarul acestuia.

Dejunează la Brătianu cu Iancovescu, Constantinescu și Take Ionescu. Măine îi am la dejun la mine.

Prima chestie tratată cu Titulescu este aceea a hârtiei pentru biletele de bancă și acordarea de prese pentru imprimarea biletelor.

La Consiliu s-a decis pentru mâine convocarea generalilor Iancovescu, Prezan, Averescu, Grigorescu și Văitoianu⁵, pentru ca împreună cu Berthelot⁶ să stabilească modalitățile operațiunilor în Basarabia și situația militară viitoare a României.

Iancovescu prezintă decretul care permite demisia ofițerilor în timpul războiului. Consiliul îl respinge, dar nici Iancovescu nu îl susține cu foc.

Thoma Ionescu a trecut din Rusia.

2-28 ianuarie. La 8^{1/2} prânzesc cu George Bibescu, cu dr. Romalo. Discutăm asupra situației. Mă întorsei la 10^{1/2}.

La Brătianu l-am văzut pe Barbu Știrbei, care îmi spune că: „*le gouvernement cloche*”. I-am explicat în puține cuvinte pentru ce.

3 ianuarie. La Consiliu nimic important, afară de protestul lui Mackensen, întemeiat pe depozitiile a doi internați unguri, împotriva modului cum sunt tratați internații austrieci și germani în lagărul de la Șipote. Duca este însărcinat cu redactarea răspunsului. Mi-a citit chiar răspunsul după-amiază și e bun. Se referă la constatările neutrilor în special a lui Baccirelli. La cifrele date, obiectez lui Duca că nemții vor observa că opunem la cifrele de la Șipote, cifrele din toate lagărele.

Se confirmă arestarea lui Diamandi⁷.

Ies înainte de la Consiliu, pentru dejunul ce am oferit ucrainenilor. La dejun au luat parte în afară de mine, Armin Galip, directorul afacerilor politice de pe lângă Ministerul Afacerilor Străine din Ucraina, Golicinski, financiar, directorul biroului de expediție a valorilor Băncii Ucrainiene (care nu există încă), Popovici, secretarul lui Galip, un căpitan rus, aghiotant al generalului șef de stat major rus Hervy, M. Pherchide, Porumbaru, Mișu Cantacuzino, Vintilă Brătianu, Duca, Greceanu, Al.Constantinescu.

Zoe nu m-a dat de rușine cu dejunul; ea n-a participat.

Galip e armean de origină, Golicinski austriac, iar Popovici sârb din valea Timocului, român curat. Toți trei sunt însă ucrainieni curați (!!)

Golicinski insistă mult să le dăm hârtie și presă pentru monedă.

Cer patru vagoane hârtie și nu le putem da decât unul. Titulescu tratează chestiunea cu ei.

Cel mai răsărit dintre toți e Galip. Cu toții sunt băieți tineri.

Galip vorbește franțuzește și ceva românește. Popovici vorbește numai românește, iar Golicinski numai nemțeste. Mișu Cantacuzino a ținut *le crachoire* [a dus discuția] cu Golicinski.

În interesul aprovizionării rusești cu toții recunosc necesitatea de a ocupa linia ferată și garile principale de la Ungheni la Bender.

Popovici oferă să le ocupăm cu 7 000 sârbi din Kiev, cu toții antiaustriaci.

Galip se teme ca Lenin să nu facă o pace separată pe seama Ucraniei.

Personalitatea ucrainiană în care au cu toții încredere este Velișenko, care îndeplinește funcțiunea de prim-ministru.

Se retrag la ora 3.

La 6 Comitetul Orfanilor.

La 8, masă oferită la cercul militar de Take Ionescu. Luăm parte cei de dimineată, plus Delavrancea și Titulescu. Se repetă aproape aceleași conversații. După masă, Take Ionescu ne dă seamă de ceea ce s-a petrecut peste zi la Consiliul de generali. Au participat Regele, Brătianu, Take Ionescu și generali Prezan, Averescu, Berthelot, Văitoianu, Grigorescu și Iancovescu. Berthelot a susținut punctul de vedere din nota trimisă miniștrilor.

Generalul Grigorescu, bătând în nota lui, susținea punctul de vedere al Aliaților, adică războiul cu ei până la sfârșit.

Toți ceilalți au fost de acord a susține că nu e cu puțință o rezistență serioasă cu trupele române pe întreg frontul, chiar scurtând linia, și că germanii au posibilitatea chiar de pe frontul oriental să aducă trupe contra noastră. Și Berthelot a convenit la aceasta, dar crede că nemții nu ne vor ataca înainte de 2 luni.

Averescu consimte să se ia două divizii să se ducă în Basarabia, căci cu 13 sau 15 divizii, situația nu se schimbă pe frontul nostru.

Generalul Iancovescu a făcut câteva gafe, mergând să spună că nu e de părere să mergem până la capăt cu Aliații. Berthelot răspunde că e *navré* [dezolat]. Răspunde la învinuirea ce se aduce Aliaților că nu s-a dat nimic României. Arată că se spune că armata n-are cizme, dar că Aliații au trimis 600 000 perechi, care și acum stau la Nikolaev.

Comisarii guvernului rus trimit un ultimatum României. Ultimatumul zice că România a refuzat furaje Corpului 49 rus, că s-a declarat contra Comandamentului rus și că dacă în 24 ore nu schimbă de atitudine, va lua măsuri militare.

S-a răspuns imediat printr-o telegramă dată „*en claire*” lui Diamandi⁸. (Deși e arestat.)

4 ianuarie. Dimineată, până la 11, umblu cu Mavrodi, directorul teatrului, pentru a găsi un local Parlamentului în locul teatrului. Teatrul dând 100 000 lei lunar pentru orfanii din război, căutăm să nu întrerupem reprezentațiile.

La 11, Consiliu, tot la Brătianu.

Brătianu citește textul discursului lui Lloyd George, care e așa cum a fost comunicat de către Antonescu. Mișu explică că e mașinațiune politică, dar că Anglia rămâne fidelă angajamentelor sale.

Idem textul discursului lui Pichon.

Relatează cele petrecute la Consiliul de generali. Averescu, care asista la Consiliu, dă lămuririle cerute.

Generalul Coandă telegrafiază că Velișenko ar fi demisionat.

Se aprobă răspunsul redactat de Duca lui Mackensen.

Vintilă comunică că N. Kercea e prefect de Argeș. Dau lămuriri cine e Kercea, atrag atenția lui Brătianu de indiscrețiile ce se fac și că și copiii de școală vorbesc de ocuparea Basarabiei.

La Comitetul orfanilor.

Seara merg la Ipolit⁹ cu Zoe. Erau Leon Ghica, Coco Drăghici, Madeleine, Coca și George Rosnovanu.

George Bibescu mă invită la masă sâmbătă seara.

5 ianuarie. Văd pe Gh. Pilat, Dim. Lupu, T. Vasiliu, dentist Gherson.

La 11 Consiliu la Brătianu.

După relațiunile ziarelor ruse (*Odesski Listok*), Diamandi a fost arestat în seara de 31 decembrie pe când sta la masă cu prietenii. Nu i s-a admis să termine masa și a fost închis în fortăreața Petru și Pavel, împreună cu membrii Legațiunii românești.

Ministri Aliți și neutri s-au prezentat la Smolnîi și au protestat lui Lenin împotriva acestei arestări, care calcă garanția extrateritorialității și toate regulile dreptului internațional public. Chiar în caz de război între două țări, arestarea reprezentanților lor nu este admisă.

Lenin declară că prin arestarea lui Diamandi a voit să împiedice războiul cu România.

Ziarele rusești afirmă faptul inexact că arestarea lui Diamandi s-a produs pentru că România n-a răspuns în 24 ore la ultimatumul Rusiei.

După manifestarea miniștrilor străini, Diamandi, la 2 ianuarie, a fost pus în libertate.

Brătianu citește protestul adresat de el tuturor Puterilor Aliate și Neutre, după ce s-a pus de acord cu reprezentanții Aliților de aci.

Atentat asupra lui Lenin. S-a tras asupra lui 4 focuri. Lenin a scăpat, secretarul lui a fost ucis.

Se vorbește de schimbarea lui Clemenceau prin Albert Thomas.

Brătianu mai trimite o notă Puterilor Aliate arătându-le situația clar. Conservatorii o primesc cu răceală. Nu știu ce au; adică știu prea bine că voiesc să ascundă Aliților situația reală.

S-a dat ordin de intrare a trupelor în Basarabia, după cererea directorilor Republicii Moldovenești.

Unghenii ruși a fost ocupat astă-noapte de trupele ucraniene. 18 bolșeviști au fost arestați. Au fost doi-trei morți, între care un ucrainian. Operațiunea n-a fost prea dibace; firele cu Chișinăul n-au fost tăiate și nici podul de la Bender n-a fost luat în stăpânire. Trupele ucraniene după ce au luat în stăpânire gara s-au retras, zicând că misiunea lor este terminată.

La Chișinău, Cătărau a fost arestat se pare de directorii români. Știrea are nevoie de confirmare. Se spune chiar că a fost ucis.

15 români care plecaseră spre Odessa, printre care deputații Hartular, Rădulescu, colonelul Traulescu și dr. Ilie Cantacuzino, au fost opriți la Chișinău, percheziționați și curățiți de parale rusești, aproape 10 000 ruble. Li s-a lăsat câte 5 ruble de fiecare pentru mâncare.

Greceanu și cu mine suntem rugați să cazăm parlamentarii veniți din Odessa, ceia ce-i imposibil, toate casele fiind pline.

Ministerul de Război aduce decretule privitoare la orfani, dar le trimite pe acasă pentru iscălit.

Luăm toți miniștrii, membrii misiunilor militare și toți reprezentanții Aliaților, dejunul la Cercul Militar. Dejunul e dat de Aliați în onoarea Misiunii Americane. Nu se ține nici un toast.

Stau între generalul Berthelot și Titulescu, având *vis-à-vis* pe colonelul american Ietz și generalul Iancovescu.

Berthelot spune că după război se retrage pentru a-și recâștiga libertatea și să nu mai aibă la spate Minister de Război. Același lucru îl spune și Prezan. Vorbesc apoi cu Titulescu asupra situației și el admite modul meu de a vedea.

De la 3-5^{1/2}, stau cu tanti Iulica, Mme. Antoniu și Scorțescu.

La 5^{1/2}-6, cu Tănasă Gheorghiu și Nicu Maxim.

De la 6-7^{1/2}, la cercul parlamentarilor de la Muniții, cu Vintilă, Tănasă Gheorghiu, St. Ioan și Hartular. Hartular ne istorisește pățania lui arătată mai sus.

Invit la masă duminică seara, de Sf. Ioan, pe Jean Duca cu nevasta, Titulescu, Mihai Sturdza, Bibescu și Al. Constantinescu.

E săptămâna meselor.

Bibescu și-a contramandat-o pe a lui din această seară, dar în schimb misiunea ucrainiană își întoarce politețea.

7 ianuarie. Sf. Ioan. La Consiliu, felicit pe Brătianu și pe Duca. Doamna Brătianu mă roagă să cazez în atelierele Zoei o refugiată de a ei.

Se vorbește vag de începutul operațiunilor în Basarabia.

Se decide a se da un comunicat presei cu privire la arestarea lui Diamandi. Comunicatul e redactat de Duca.

La dejun: Negură, doamna și domnul St. Antoniu, Bălănescu.

La 2^{1/2} merg la Regina cu Mitropolitul, doamna Sturdza, Zoe și doamna Perticari. Îi expun statutele pentru ocrotirea orfanilor.

Doamna Sturdza citește petiția ce am redactat, prin care cere ca Regina să primească patronajul Societății și să trimită un delegat.

La 8^{1/2} masă cu doamna și domnul I. Duca, Mihai și Olga Sturdza, George Bibescu și Titulescu cu nevasta. Stăm până la 12. Citesc doamnei Sturdza petiția către Rege.

8 ianuarie. Lucrez cu Bălănescu și Roco.

La 11^{1/2}, Consiliu la Brătianu.

- 1) Se comunică că eșalonul 4 și 5, trimis în Basarabia, a fost oprit la Cornești și atacat de bolșeviști, ucrainieni și cazaci. Un soldat din partea căpitanului basarabean Țigănușu previne trupele române că nu poate conta pe oamenii săi.¹⁰

Toți suntem unanimi a critica procedarea Marele Cartier General, ocupând Unghenii ruși și trimițând trupe la Chișinău, n-a tăiat firele telegrafice și n-a ocupat cu trupe române garile intermediare.

Generalul Iancovescu ia apărarea și spune că e operație militară și s-au luat toate măsurile de îndreptare.

Prima impresiune e proastă și cu toții suntem îngrijiți.

Vintilă propune să vină generalul Prezan în Consiliu.

- 2) Al. Constantinescu comunică telegrafic lui Al. Gussi, prefect de Covurlui, și Brătianu telegrama lui Cămărășescu, comisarul Guvernului de pe lângă armatele ruse, care vorbește de bombardarea Galațiului de către Divizia 9 a rusă, bolșevistă, care nu vrea să dezarmeze. La Bărboși, un comisar de poliție și doi locuitori au fost uciși.
- 3) Un bolșevist, Christoforov, de la armata rusă din Bucovina, printr-o telegramă în rusește, repetă lui Brătianu cele cuprinse în ultimatumul lui Lenin. I se răspunde printr-un colonel român de pe front că faptul arestărilor comitetelor de către armata română nu este exactă, arestarea neputând fi făcută decât de Comandamentul rus. Că guvernul român nu admite conflictele armate pe teritoriul său. Că măsurile de poliție au fost luate pen-

tru a împiedeca jafurile și devastările, iminente mai cu seamă de când comitetele [bolșevice] din Basarabia au oprit transporturile de aprovizionare.

La dejun, dr. Bejan.

La 3^{1/2} vine doamna Olga Sturdza, pentru a merge împreună cu Zoe și cu mine la Palat.

La 4, ne primește Regele, pe Mitropolit, doamna Olga Sturdza, Zoe, doamna Perticari și pe mine. Doamna Sturdza îi înmânează Statutele, iar eu îi expun cuprinsul lor.

De la Rege mă duc la generalul Iancovescu, îi dau decretelor privitoare la orfani, pentru a le supune semnării Regelui mâine.

Cu această ocazie îmi arată protestul lui Erhan¹¹, șeful Guvernului basarabean, împotriva trimerii trupelor române în Basarabia.

De la 5 la 7^{1/2}, lucrez la Consiliul Ocrotirii Orfanilor. Conduc acasă cu mașina pe domnișoara Severin.

La masă fiind singuri, aduc copiii.

9 ianuarie. Dr. Ioan Cantacuzino și Minovici îmi cer depozite de la Grași pentru invalizii din război. Lucrez cu Cărunțu, Bălănescu, colonel Vrabie. Generalul Iancovescu prezintă Regelui decretelor privitoare la orfanii din război.

La Consiliu ora 11^{1/2}, tot Brătianu:

- 1) La Galați am restabilit ordinea. Divizia a 9-a rusă a atacat în masă trupele române care, apărându-se cu mitralierele, au făcut un adevărat măcel printre ruși. S-au luat șase tunuri. Divizia s-a predat și celelalte trupe care trebuia să vină în ajutor au convenit să dezarmeze la trecerea în Rusia, rușii debulonase linia ferată, la stația Brateș.
- 2) Primele eșaloane ale trupelor române au sosit în jurul Chișinăului cam la 12 km., Eșaloanele 4 și 5 cu muniții, pe care rușii din Iași le întârziase cu 24 ore la plecare, au fost atacate de bolșeviști, ucrainieni și cazaci, în stația Cornești. A fost distrusă linia ferată înainte și în urma lor, așa că nu a mai putut înainta. Divizia comandată de generalul Broșteanu a plecat ieri dimineață. Comisia românească de aprovizionare cu Grindescu și Lucasievici

a fost arestată de bolșeviști și li s-a luat 1 900 000 ruble ce aveau asupra lor pentru aprovizionare. O știre spune că toată Comisia interaliată a fost arestată, deci și francezii și englezii. O ultimă știre venită Ministerului de Război, spune că apropiindu-se trupele de Chișinău, bolșevistii ar fi eliberat Comisia, începând să restituie și banii. Populația din Basarabia pare ostilă trupelor române; ea este imbibată de propaganda bolșevistă, că vrem să le luăm pământul.¹²

La Odessa, astăzi dimineată, a plecat un aeroplan, cu înștiințare pentru ca românii noștri, și în special deputații, să nu plece până nu vor fi încredințați de reluarea comunicației.

II. Schimbul de invalizi și locuitori pe baza convențiunii cu nemții nu poate începe deoarece rușii nu ne lasă să trecem pe la Vlădeni, punctul de trecere convenit. Se telegrafiază nemților cauza întârzierii și se intervine la Scerbacev.

După propunerea lui Greceanu, Vlădeni trebuie ocupat de români.

- 3) Galip comunică cu regret lui Brătianu că Ucraina face pace. Brătianu a convocat pe miniștrii Puterilor Aliate și le-a comunicat știrea care ne face inutile toate pregătirile pentru ucrainizarea frontului.

Mișu Cantacuzino crede că Aliații ar putea obține de la ucrainieni, chiar după pace, refugiul Regelui, Guvernului, Parlamentului precum și aprovizionarea armatei.

Brătianu crede că se poate obține primul punct, dar nu și cel de-al doilea.

Take Ionescu crede că ucrainenii fac pacea pentru că se tem să nu fie cedați polonezilor.

Brătianu crede că ceea ce i-a determinat pe ucrainieni să facă pace este pentru a dovedi rușilor că o pot face mai degrabă decât Lenin.

Duca îmi spune că Take Ionescu vorbește cu toți aviatorii pentru a-l trece în aeroplan la Salonic.

- 4) Constantinescu comunică că la Bacău, la ieșirea unei reprezentații de cinematograf, dată sub patronajul lui Averescu, publicul a ieșit conducând pe Averescu cu

torțe până acasă și strigând: "Trăiască șeful guvernului de mâine".

Se întărește în public credința că Averescu e pacifist. Credem că manifestațiunea e organizată de Grigore Filipescu, fiul lui Nicu Filipescu, care în tot timpul războiului a fost aghiotantul lui Averescu și a uneltit la formarea unui guvern militar.

La dejun Penescu-Kertsch, dr. Bejan și dr. Negură.

Doamna general Perticari a fost la Elisa Brătianu, desigur în chestiunea orfanilor. Comunic lucrul doamnei Sturdza.

După dejun, mă pun la curent cu hârtiile ministerului, vorbesc apoi de chestia lui Anton Bibescu, care deși numit secretar pe lângă Anghelescu, la Washington, n-a plecat încă și mai cere bani. Brătianu a cerut mobilizarea lui.

10 ianuarie. Primesc pe doamna Cerchez, născută Negruzzi, și pe Niculescu Ianca.

Duca mă consultă pentru numirea consilierilor de curte în comisia disciplinară. Numește pe Ghinea Ionescu și supleant pe Climescu, ținând seamă și de recomandăția lui Costică Buzdugan.

Vorbesc cu Duca și în chestia lui Averescu și îmi confirmă impresiunea mea că Brătianu ar fi înțeles cu el. La Brătianu a avut loc un dejun numai cu Averescu zilele trecute.

Lucrez cu Filip, Alimănișteanu și Bălănescu.

Toma mă consultă în chestia motoarelor de la uzina electrică. Îl sfătuiesc să se înțeleagă cu Tancred Constantinescu¹³.

Consiliu la 11^{1/2} la Brătianu.

Înainte de Consiliu, colelul Pétin ne comunică că ofițerii români au fost arestați la Chișinău ca prizonieri de război și că generalul Vouillemin a sosit acolo. Arestații sunt *sain et sauf*.

De la Odessa, Constantinescu a primit de la Georgescu o telegramă că senatorii Cantili, Stavri Brătianu, comandor Pantazi și căpitanul Mihăiță Rosetti au fost arestați de bolșevii, sub cuvânt că România e în război cu Rusia, și au fost duși pe un vapor, pentru a fi judecați de Tribunalul revoluționar. După intervenția corpului consular din Odessa, Cantili, comandor Pantazi și Stavri Brătianu au fost eliberați pe cauțiuni foarte mari. Mihăiță Rosetti a fost reținut însă ca spion.

Rosetti a fost trimis la Odessa de Marele Cartier General și în ziua plecării, întâlnindu-mă cu el pe str. Carol, în dreptul lui Archiropol, mi-a spus de misiune, observând râzând că: „Marele Cartier vrea să mă curețe”¹⁴.

Consulul Grecianu¹⁵ telegrafiază că în seara de 8 ianuarie o bandă de derbedei de vreo 200, români, probabil de la atelierele Fernic, din cei lucrați de Racovscki și Bujor, au încercat să-l aresteze, dar a scăpat având luate măsuri de mai înainte cu gardă ucrainiană. Arată că situația românilor e foarte critică și că la 9 ianuarie vor mai încerca o lovitură.

De la Galați, Cămărășescu și Gussi comunică că în luptele din zilele trecute s-au luat peste 40 de tunuri, au fost desarmați mulți ruși. Un regiment rus ne-a rămas credincios; că de la noi sunt 59 răniți, printre care un ofițer.

De la Bolgrad, se comunică că trupa noastră de acolo (100 de oameni) a fost dezarmată și arestată de bolșeviști, că toți ofițerii cu familiile lor au fost arestați. Un telegrafist impresionat telegrafiază lui Brătianu că la Văcăreni, infanteria și cavaleria română ar fi fost nimicită.¹⁶

De la Chișinău se confirmă arestarea ofițerilor români în-sărcinați cu aprovizionarea.

Halippa telegrafiază să nu se țină seamă de protestul lui Erhan. Guvernul basarabean s-a împărțit. Românii au fugit. Pelivan se găsește la Leova și este așteptat pe diseară la Iași.

Se comunică situația tuturor Puterilor Aliate, arătându-se că suntem singurii care suferim după urma măsurilor cerute de aliați.

Se telegrafiază și lui Coandă la Kiev și se cere lui Galip ca să comunice guvernului ucrainian ca să ia măsuri de apărare a românilor, Odessa fiind în Ucraina.

Se cere lui [nume neclar], care comandă trupele, să aresteze pe românii bolșeviști de la Odessa, chiar pe Racovski și Bujor. Unii merg pân la a cere suprimarea.

Diamandi face istoricul arestării lui, a colonelului Pelanda și Zarifopol. Arion a venit a doua zi la fortăreață, să se constituie prizonier împreună cu colegii lui.

Cu toții au fost decorați de Rege cu decorații militare de război.

Diamandi telegrafiază că bolșeviiști din Petrograd au ordonat arestarea Regelui Ferdinand.

Consiliul admite să vîndă huila și sulfatul de cupru de la Londra în urma telegramei primită de la Mișu că Guvernul englez are nevoie de magazie și huila se strică.

La dejun, Negură și Mihai Codreanu.

După dejun doamna Netter în chestia soțului ei, acuzat de abuz de încredere de consulul general de la Moscova și de colonia Română.

Consfătuire în chestia orfanilor cu doamna Olga Sturdza și Toma.

11 ianuarie. Primesc dimineață pe domnii Bălănescu, Cudalbu, Duperex, Căruntu, prof. Coroi, Vernescu, doamnele Olga Sturdza și Filitti, domnul Hette și dr. Minovici.

La Consiliu, la 11^{1/2} la Brătianu, asistă și Pelivan, directorul Afacerilor Străine din Basarabia și dr. Cazacu.

Al. Constantinescu comunică din Odessa că la manifestația de acolo prin propaganda lui Racovski, au participat și vreo 80 de răniți din Spitalul No. [loc liber în text] Doctorul Carnabel i-a împiedicat prima dată și a fost amenințat de bolșeviiști noștri. Dintre răniți spuneau că Spitalul nu este închisoare.

De la Galați se stabilește că au fost 68 răniți și 3 morți.

S-a hotărât ca Prezan să facă un ordin de zi către trupe, în care după cererea lui Pelivan se trece că armatele române au intrat în Basarabia, după cererea comandamentului rus și conform cu dorința Sfatului Țării¹⁷. Se garantează că oștile române nu vin cu vrăjmășie și cu spirit de cucerire, ci pentru restabilirea ordinii, fără a lovi în drepturile și libertățile câștigate prin revoluție, fără nici o pornire împotriva vreunei naționalități sau religii. Ele se vor retrage de îndată ce ordinea va fi restabilită și Republica Moldovenească va putea să o mențină.

Vintilă Brătianu propune a se face un apel către poporul rus, arătând încrederea ce am avut în el, când am format depozitele în ținuturile arătate de el și aprovizionările ce am asigurat armatei. Vintilă și cu Mișu Cantacuzino sunt însărcinați cu redactarea apelului.

Take Ionescu lipsește de la Consiliu fiind bolnav, Greceanu, Cantacuzino și Delavrancea, după Consiliu, merg să facă raportul.

Victor Antonescu telegrafiază că Clemenceau și Pichon aprobă actul de energie al României cu ocuparea Basarabiei, cel mai bun răspuns la arestarea lui Diamandi.

Proprietarii de pe Prut (basarabeni), precum Ciutoreanu, fost judecător, Pretcu, Stavri, și alții cer apărarea proprietăților lor cu trupe române. La Bălți, bolșevistii au arestat pe păzitorii depozitelor noastre.

Vintilă ne dă broșura intitulat *Pentru neam*, prin care se arată ce bine se dovedește că am intrat în război cu puterile Antantei. Broșura e redactată de Vintilă și Duca, cu observații de ale lui Morțun.

Galip, expunând lui Vasiliu, șeful de cabinet al lui Brătianu, părerea de rău că Ucraina face pace, adaugă: „*d'ailleurs, la Roumanie est habituée a être trahie*”.

După dejun, primesc pe doamnele general Cottescu și Olga Sturdza, în chestia orfanilor.

De la 5 la 6 Comisiunea cu lemne la Casa Pădurilor. La 6, la generalul Iancovescu în chestia semințelor de zarzavaturi și schimbului de vite în parcurile armatei. Întâlnesc pe Duca, care caută vizibil să rămână singur cu Iancovescu.

Întrevedere cu colonelul Stere și doamnele Olga Sturdza și generalul Cottescu, în chestia cinematografelor pentru orfani.

De la Iancovescu și colonelul Stere aflu că eşaloanele prime trimise în Basarabia au fost bătute în jurul Chișinăului și respinse până la Prut.

A murit soția lui Costică Brâncoveanu.

12 ianuarie. Primesc dimineață pe Iorgu Poenaru, deputat, colonelul Puiu, At. Gheorghiu, generalul Dabija și Căruntu.

Consiliu la 11^{1/2} la Brătianu.

Brătianu e bolnav în pat, din nou răcit. Take Ionescu, de asemenea, este absent. I se atribuie o boală simulată, fiind nemulțumit că Duca a lăsat să se comunice miniștrilor telegrama maximaliștilor din Petrograd că prin hârtiile ministrului de Afaceri Străine, s-a găsit o notă de cerere de bani din partea lui Poklewski, după intervenția lui Take Ionescu, pentru

subvenționarea unor gazete române, printre care *Universul*, *Dimineața* și altele. E chestia Günther în altă direcție.

S-a zvonit în oraș de demisia lui Iancovescu, după cererea francezilor, pentru că ar fi prea pacifist.

Al. Constantinescu comunică telegrame de la Galați, Bolgrad și Odessa, nimic deosebit.

La Chișinău azi se concentrează trupele române, pentru ca mâine să înceapă operația de ocupare.

Generalul Dabija, azi-dimineață, mi-a spus că, pentru ca operațiile să reușească, trebuie patru divizii, dintre care două să opereze asupra Chișinăului, una la Sud spre Bolgrad, și alta la Nord, spre Bălți. Comandamentul trebuie să aparțină unui comandant cu experiență și cu tact.

Mișu Cantacuzino citește textul apelului către poporul rus. E bine redactat, dar prea lung. S-a redactat cu Vintilă și trimis lui Delavrancea spre scurtare. După propunerea lui Morțun, va fi trimis presei ruse, din partea sindicatului ziariștilor noștri.

Vintilă și Iancovescu, din partea lui Ion Brătianu, comunică:

Ieri dimineață și azi dimineață au avut loc la generalul Scerbacev, fără știința guvernului român, întrunirea miniștrilor aliați, a generalului Berthelot și a lui Prezan, în care au decis ca după pace să mențină comandamentul lui Scerbacev pe frontul român, în capul unei armate de voluntari ruși, plătiți cu 20 ruble pe lună. Prezan n-a comunicat nimic lui Brătianu, și cu toate că avea scuza surprinderii, în ședința de ieri, nu mai avea nici o scuză în ședința de azi, când s-a redactat și ordinul de zi lui Scerbacev. Brătianu i-a trimis răspuns, prin generalul Iancovescu, că este inadmisibil ca el să trateze împreună cu miniștrii politici ai Aliaților asupra unei chestiuni de ordin politic, să comunice lui Scerbacev aceasta și să oprească ordinul de zi.

Procedarea miniștrilor aliați a impresionat rău Consiliul și a dat loc la o ieșire violentă împotriva lor din partea lui Morțun. Cantacuzino și Titulescu, deși nu aprobă forma, în fond nu văd ce rău ar putea face armata de mercenari. Dar e clar că pe o asemenea armată nu se poate conta.

Eu observ că Aliații caută să evite ca chestiunea păcii noastre să se pună. Încheind Ucraina pace și Armistițiul nos-

tru fiind legat de Armistițiul rus, este vădit că pacea rusească precipită punerea chestiunii noastre. Cu formarea unui nou front, ei cred că pot să prelungească Armistițiul nostru, dar aceasta e cu neputință. Armistițiul e făcut cu frontul ucrainian și nu cu altă armată.

Pherekyde observă că compunerea unei armate de mercenari poate fi considerată ca o schimbare de forțe și dă loc la denunțarea armistițiului.

La dejun dr. Bejan și maior Starostescu.

La 3^{1/2}, consfătuire pentru orfani cu doamna Olga Sturdza și contabilul trimis de la Curtea de Conturi.

De la 4 la 8 Consiliu pentru orfani, la care participă pentru întâia dată și C. Dimitriu, secretarul de la Interne.

Vizita generalului Heroys, șeful Statului Major al armatelor ruse de pe frontul român.

13 ianuarie. Primesc dimineața pe Victor Costin, directorul Regiei Monopolului de Stat, în chestia culturii tutunului în județul Vaslui, Fălciu, Roman și Tutova și pe arhimandritul Galaction Cordun, căruia Marele Cartier General și Regina i-au dat delegație de a face conferințe de front. Bălănescu îmi face elogiul lui Galaction, dar îi atrag atenția să nu aibă încredere în el, căci e un agent panslavist.

La 11^{1/2}, Consiliu la Brătianu.

Întâlnesc în sala de intrare pe generalul Prezan, care îmi comunică ocuparea Bolgradului fără lupte și înconjurarea Chișinăului.

La Consiliu, Brătianu relatează incidentul cu Scerbacev, Prezan și miniștrii aliați, în chestiunea comandamentului lui Scerbacev, după încheierea păcii ucrainiene.

Brătianu, cu drept cuvânt, observă că este inadmisibil ca la o conferință a Aliaților, mai cu seamă într-o chestiune care interesează atât de direct România, Guvernul român să nu fie chemat, nici consultat. Chestiunea n-are importanță numai din punctul de vedere formal, dar din punctul de vedere al fondului, al consecințelor care nu pot privi decât România.

La ora 3 va avea întrevedere cu Prezan și Scerbacev.

După aceasta, comunică scrisoarea lui Masaryk, din Kiev, care se întreabă ce va face cu cele două divizii cehe, după încheierea păcii cu Ucraina. El examinează toate ipotezele ce se

pot ivi: pacea României, continuarea războiului, etc. Diviziunile nu sunt organizate nici până acum, deși Berthelot credea în venirea lor în România încă de acum o lună.

Consiliul admite opiniunea lui Brătianu ca ele să fie aduse deocamdată la Bender.

Incendierea palatului Smolnîi nu se confirmă.

Diamandi comunică că Racovscki a ridicat de la Ministerul Afacerilor Străine ruse acte care privesc România și inventează o scrisoare a lui Brătianu de angajare a țării față de ruși. Se dă o dezmințire categorică.

Iancovescu comunică luarea Bolgradului și înconjurarea Chișinăului. Parlamentarii bolșeviști au cerut explicații comandamentului trupelor noastre, care a arătat că scopul intervenției noastre este restabilirea ordinii și calei ferate, care să ne asigure aprovizionările.

Comandantul român dă termen până astăzi, 13 ianuarie, ora 12, ca să predea orașul. Comunicarea se face la ora 12.

La ieșirea de la Consiliu, Constantinescu îmi comunică că a trimis pe Pelivan în Basarabia cu un tren special.

S-a început pornirea internaților din Dobrogea, potrivit convenției, la căminurile lor. La Vaslui, i-a invitat cu baterea tobei. Multă lume refugiată și evacuată vrea să se întoarcă în Muntenia.

Doamna G. Cottescu vrea să se reîntoarcă; funcționarii de la Ministerul de Interne au cerut aceasta lui Constantinescu. Dau ideea lui Duca să trimită refugiați, care sunt în sarcina asistenței publice de aici.

În Austria, greva continuă. De trei zile se aude bombardament în Dobrogea. La început se credea că sunt exerciții; azi ne vine știrea că nemții s-ar bate cu bulgarii. Știrea are nevoie de confirmare.

Apare ordinul de zi a lui Prezan pentru Basarabia. Fraza cu reîntoarcerea trupelor române, după restabilirea ordinii, este nedibace și nu va impresiona bine populația de la noi și armata.

Delavrancea mai cere termen ca să moșească manifestul către poporul rus, citit ieri de Mișu Cantacuzino. Observ că lucrul nu suferea întârziere și că în afară de schimbul a câtorva cuvinte, să-l lase așa.

Mișu Cantacuzino, sesizat de o petiție a lui Osvald Teodoreanu¹⁸, ridică chestia apărării înaintia Curților militare de avocați civili. Mișu Cantacuzino crede că Teodoreanu are dreptate. Vintilă Brătianu se opune ca chestiunea să fie discutată înainte ca Mișu Cantacuzino să fi luat cunoștință de proiectul din inițiativă parlamentară în această chestiune. Se admite.

Tot Mișu Cantacuzino comunică rezultatul cercetărilor făcute, în urma intervenției reprezentantului Svițerei [Elveția], Boissier, cu privire la plângerea unui arestat pentru spionaj, mi se pare Bergher, care se plânge că Gr. Vericeanu i-a luat un onorar de 5 000 lei. S-a prezentat o singură dată și apoi a fost judecat și condamnat fără apărare la doi ani închisoare.

Din raportul procurorului general, se constată că Bergher a fost condamnat de Curtea Martială, în fața căreia Vericeanu nu putea pleda, tribunalul declinându-și competența.

Chestiunea României, care nu va putea rezista la *voința* de pace a Germaniei.

Cu toții așteptăm cu nerăbdare discursul lui Czernin, întrucât Hertling, cancelarul german, în discursul ținut în Reichstag, ca răspuns la discursul ținut de Lloyd George și mesajul lui Wilson, trece mâna lui Czerin în ce privește chestiunea naționalităților din Austro-Ungaria.

La 8^{1/2} văd pe Al. Constantinescu, care nu știe nimic de cele petrecute la Pașcani. Era de față și Panaitescu, șeful Siguranței, și mai în urmă generalul Constantinescu. Controlează lucrul la generalul Iancovescu, care iar nu știe nimic. Acesta întrebând pe Prezan, îi confirmă știrea.

Costantinescu trimite pe colonelul Stere, pentru a vedea ce s-a petrecut.

Starea de spirit a populației basarabene se îndreaptă în favoarea noastră. Stăpânim linia ferată și telegraful până la Străulești, stație care precedă Chișinăul. La Unghenii ruși, s-a distribuit populației petrol și sare. Ei au cerut autorizare să macine la Iași, aducând produse: grăsimi, brânză, etc.

La 5 am lucrat cu comisia pentru intensificarea pescuitului, din care fac parte Bălănescu, secretarul general, Chirculescu, directorul pescăriilor, Filip, directorul serviciului zootehnic, locotenent colonelul Neculcea, delegatul Marelui Cartier General și delegatul Ministerului de Război.

Decid convocarea unei cosfătuiri cu Al. Constantinescu, Prezan și Iancovescu.

La 6^{1/2}, la consfătuirea parlamentarilor de la Muniții; sunt de față: Vintilă, Duca, St.Ioan, Hartular și dr. Manicatide. Nimic de seamă. Vintilă încredințează lui St. Ioan telegrama bolșeviştilor privitoare la cumpărarea ziarelor românești: *Universul, Dimineata, Adevărul și Naționalul*, după intervenția lui Take Ionescu, de către Legația rusă a lui Poklewski.

Aici aflu:

De încăierarea sângeroasă ce a avut loc după-amiaza la Cristești, între Pașcani și Tg. Neamț, între trupele noastre și trupele bolșeviste. I-am respins, dar am avut ceva pierderi, printre care și pe maiorul Butnariu.

Că la Chișinău până la ora 4, merge bine.

Că Kühlmann¹⁹, la Brest-Litovsk, va pune după pacea Ucrainei, chestiunea României se va pune așa încât nu va putea rezista la voința de pace a Germaniei.

14 ianuarie 1918. Primesc dimineată pe Bălănescu și Cudalbu.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Așteptăm puțin pentru că avea consfătuire cu miniștrii străini în chestia Comandamentului lui Scerbacev. Aliații i-au prezentat lui Scerbacev o telegramă pentru Kiev, prin care consimte a rămânea până la demobilizare la comandă și celelalte elemente ruse.

Brătianu comunică telegrama la Consiliu și expune situația din Ucraina.

Guvernul din Ucraina a demisionat și a fost chemat Golicevski, agent austriac. Pacea se face sub influența austriacă. Generalul Coandă crede că se va cere concursul trupelor austriece pentru menținerea ordinei.

Decidem a nu face război Ucrainei, ci a le face să ne garanteze: remiterea ardelenilor; formarea depozitelor și alimentarea; refugiul Regelui și Guvernului.

Scerbacev spune că pentru trecerea trupelor austriece se face pod pe Stohod.

După propunerea lui Coandă se decide trecerea ardelenilor pe Don.

Se citește telegrama lui Victor Antonescu cu discursul lui Czerin; nu se vorbește nimic de noi, pentru că se teme ca concesiunile ce ar face naționalităților să nu fie un pretext pentru prelungirea războiului.

Se comunică încăierarea de la Pașcani.

Idem arestarea automobilului cu 22 bolșviști, care voiau să îndrepte un corp de armată din Bucovina spre Iași.

Chișinăul a fost ocupat fără lupte ieri la 6 ceasuri. Trupele au intrat cântând „Deșteaptă-te române!”, fiind aclamate de populație. Nu se cunosc alte detalii.

La dejun, doamna și domnul St. Antoniu, locotenentul Capșa, Pennescu-Kertsch, Bălănescu și Nicu Robescu.

După dejun, primesc pe Mihai Sturdza, arhimandritul Galaction Cordun, contabilul Societății „Ocrotirea Orfanilor”, Mihai Berceanu și Gr. Carp. Acesta din urmă îmi confirmă punctul meu de vedere în chestia parcurilor de vite.

15 ianuarie. Dimineață, Căruntu, Bălănescu, Filip și doamna Sturdza.

Pavelescu îmi raportează de la Enescu unele fapte atribuite lui Netter: trecerea ca mesagerii ale Statului mărfurile unor greci, comercianți de coloniale; misiție de 1 000 ruble de la Marmorosch Blank, pentru intervenția la Consulat, și altele de același gen.

La dejun, Gr. Carp, Dunka și Nicu Robescu.

La Consiliu, la 11^{1/2}, la Brătianu, ascultăm pe locotenentul Racu, venit din Chișinău. Relatează lucruri cunoscute.

La 2^{1/2}, deschiderea Corpurilor Legiuitoare; nefiind quorumul se amână ședința.

La 4–8^{1/2} lucrez la Societatea pentru orfani.

16 ianuarie. Dimineață, Căruntu, Bălănescu, Filip, Nicoleanu, Dim. Lupu, Al. Smelț și Jean Th. Ghica.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

La Fălțiceni s-au tras de ruși asupra orașului 400 focuri de tun. Au fost dezarmați.

Lucasievici se găsește la Odessa pe vasul bolșevist „Sinop”.

Ucrainenii, prin Coandă, ne cer trupe la Odessa, Poltava și Kiev. Aliații uneltesc la împiedicarea păcii.

Maximaliștii din Petrograd nu mai primesc pe reprezentanții României și declară intangibil de oligarhie tezaurul

Băncii Naționale de la Moscova, pe care-l vor pune numai la dispoziția poporului român.²⁰

Protestăm și facem apel la solidaritatea Aliatilor.

Consfătuire la Brătianu la 5 cu Aliatii.

La 2^{1/2}, Camera iar se amână.

La dejun, Dunka și Pennescu-Kertsch.

După amiază primesc pe N. Bastaki, pe care voiesc să-l numesc consilier la Botoșani.

La 6, consfătuire la Interne pentru prezent.

La consfătuire, Al. Constantinescu, generalul Iancovescu, generalul Zaharia, de la Marele Cartier General, generalul Leonte de la Ministerul de Război, Bălănescu, Filip, Chirculescu, Fotin Enescu și căpitanul Șeicar.

După discuții lungi, rămâne ca Chirculescu, Leonte, Filip și Neculcea, să aștearnă pe o hârtie planul, pe baza propunerii mele de a forma o echipă de pescari militarizați, sub conducerea serviciului de exploatare a pescuitului și repartitia de direcția alimentației.

La 7^{1/2}, acasă cu Zoe, doamna Sturdza și Căruntu, pentru organizarea orfelinatului de la Ferma Laza.

Seara citesc pagina „Anarhiei” din H. Taine, *La France contemporaine*.

17 ianuarie. Primesc pe Ștefan Gheorghiu de la Huși, Căruntu, doamna Cleopatra Diamandi, Bălănescu, Jean Mavrocordato, Jean Th. Ghica, G.G. Burghel, Bustaki, Paplica, Ciulei și Fleislein.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Pherekyde apare cu o paralizie facială. Brătianu citește telegrama Guvernului de la Chișinău, prin care mulțumește pentru trimiterea trupelor românești, regretă arestările și maltratările făcute de boșeviști. Întrebuințează chiar cuvântul de „scuze”.

De asemenea, telegrama adresată de președintele Sfatului Țării, Inculeț, președinților corpurilor legiuitoare, prin care salută Parlamentul român.

Generalul Broșteanu scrie lui Prezan că a fost invitat de Consiliul de Miniștri basarabeni. El a făgăduit că va veni, ori de câte ori va fi chemat special.

S-a reluat telegraful cu Kievul. Nimic de la Odessa.

Operațiunile de la Bender sunt în așteptare.

Diamandi previne că e vorba de trimiterea lor cu tren special în țară. Cu aceasta nota îngrijitoare că-și va primi pedeapsa de la înșiși românii.

Brătianu se teme să nu fie asasinat în drum.

În ce privește tezaurul, pentru a deprecia leul, Take Ionescu propune ca Aliatii să facă o declarație că garantează tezaurul și că se anulează titlurile pentru a nu se putea negocia. Titulescu crede că e prematură pentru că bolșevii n-au pus mâna încă pe valori.

Take Ionescu afirmă că Bibicescu plânge după tezaur.

Mackensen anunță că o comisie elvețiană va veni în Moldova pentru a vedea lagărele de internați prizonieri. I se răspunde că comisiunea va putea trece sâmbătă și va fi introdusă pe lângă autoritățile române de către Boissier, ministrul Elveției la noi.

Ies cu Morțun, pe care îl las în str. Asaki. El îmi comunică că M-me. Morțun și Nineta au fost decorate cu „Crucea Regina Maria”, după ce a fost decorată M-me Nazere, cunoscuta prostituată din Roman, după intervenția englezilor William-Filtz.

Generalul Iancovescu cere lui Constantinescu să dea un avertisment prefectului de Roman, Kapri, după cum va da și el colonelului Stoica, comandantul militar de acolo, pentru acuzația calomnioasă la adresa lui Morțun (vânzare la ruși, măcinis de grâu stricat, etc.).

Bolșevii au atacat ieri dimineață la Burdujeni și Mihăileni, dar au fost dezarmați.

Moghilev devine un punct critic.

La dejun, Dunka și locotenentul rus Baclaev, fost aghiotant al generalului Ragoza. El îmi spune că generalul Tolmacev a fost ucis.

La 2^{1/2}, Cameră, care se amână nefiind quorumul. Morțun citește telegrama lui Inculeț. Cuza citește apelul în lipsa unui secretar.

Zoe pleacă la Podul Iloaiei, cu doamna Neter și Pavelescu, pentru confecțiuni de haine pentru orfani.

Seara stau acasă.

18 ianuarie. Primesc dimineață pe Bălănescu, Căruntu, Ciulei, Avocat Niculescu.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Din Basarabia, la Chișinău, evreii tratează cu generalul Vouillemin și caută să inventeze motive de plângere contra oștilor române. Primarul e un evreu. Se recomandă tact, atât generalului Broșteanu, cât și lui N.N. Săveanu, care a fost numit reprezentant al nostru (politic), pe lângă guvernul basarabean și pe lângă Broșteanu.

Sfatul Țării a ales pe românul Ciugureanu²¹ prim-ministru cu 32 voturi contra 25, acordate lui Erhan. Guvernul se va constitui la noapte.

La Bender, a înaintat numai un batalion, dar n-a atacat, fiind forțe superioare bolșeviste. S-au trimis noi forțe la Bender. Se așteaptă atacul pe astăzi, cel mai târziu pe mâine. Broșteanu are încredere că va ocupa Benderul cu forțele de care dispune. Brătianu se teme ca operația să nu fie riscată.

La Kiev, lupte mari între ucrainieni federaliști (bolșeviști) și ucrainieni independenți. În conversația telegrafică, ultima ce s-a putut avea cu Kievul, se spune că este violent bombardament.

La Mihăileni, trupele noastre stau față în față cu cele bolșeviste. Se afirmă că sunt două corpuri de armată bolșeviste, însă cu efectivul redus de ei, fără comandament și aprovizionare. O telegramă ne previne că ei s-ar uni cu austriacii.

Mackensen profită de această situație și trimite lui Prezan o telegramă prin care îi spune că Rusia, rupând relațiile cu România, convenția de Armistițiu de la Focșni, care se leagă de Armistițiul rus, pierde baza și nu mai poate dura. Invită la noi tratative, față de situația nouă a României, referindu-se la art. 14 și 8 din Convenție, în care se vorbește și de deplasarea trupelor în scop operativ. Se referă desigur la forțele noastre deplasate contra bolșeviștilor.

Nota lui Mackensen nu e o surpriză; ea pune chestiunea României.

Se hotărăște convocarea unui Consiliu de generali pe sâmbătă și cu Aliatii pentru astăzi.

Se răspunde lui Mackensen de către Prezan că delegații români vor fi luni, 22 ianuarie, la Focșani. Nu s-au discutat

însă persoanele. Prezan propune tot pe aceia, ceea ce e inadmisibil în părerea mea.

Generalul Iancovescu arată că noi trupe ruse din Armata 4 cer hrană. Se decide să nu se dea hrană decât trupelor dezarmate, care să se canalizeze în Rusia. Nu se admite însă părerea lui Prezan că trupe ruse, pretinse amice, să se întoarcă în Rusia armate. Toate devin bolșeviste.

Generalul Iancovescu ne previne că nu putem conta pe sinceritatea lui Scerbacev și a celorlalți ruși de aici.

Take Ionescu e plouat de nota lui Mackensen.

Stere scrie un nou articol ticălos în *Lumina* intitulat „Blestemul Basarabiei”, în care arată neputința noastră de a ocupa Basarabia. (Vezi nota făcută în *Mișcarea*, „Basarabeianul Stere”, a lui Duca).

Vintilă ne atrage atenția că vom avea neplăceri la Cameră, pe chestia semințelor. Îl informez că toate autorizațiile au fost date de colonelul Gârlișteanu și generalul Leonte și că a cerut anularea lor lui Iancovescu, care mi-a promis-o.

De la Odessa nici o știre.

La dejun, Bălănescu, Pennescu-Kertsch și Dunka.

La 2^{1/2} la Duca și apoi la Cameră.

Spun lui Duca că pentru noi nu e decât o soluție: pacea.

N-avem posibilitatea să mai trecem în Rusia sau aiurea și capitularea înseamnă distrugerea armatei de care avem nevoie, și față de rușii din țară, și față de bulgari în Dobrogea și pentru ordinea internă.

E necesar însă ca, într-o formă oarecare, guvernul basarabeian să declare repede unirea cu noi. E necesar din punct de vedere politic și economic ca Basarabia să nu facă o pace separată de noi. Duca mă aprobă și spune să cerem lui Brătianu să mergem amândoi la Chișinău.

Guvernul nostru nu poate face însă pacea. Duca îmi mărturisește, ca știind chipurile de la Gr. Filipescu, că Brătianu e înțeles cu Averescu. De fapt știe de la Brătianu, că tot el singur mărturisește că nu era bine cu Averescu și că acesta a venit să-I vadă.

Averescu ar vrea însă la Externe pe Argetoianu, ceea ce e inadmisibil. Argetoianu a devenit subit pacifist.

Eu cred că P. Missir ar fi cel mai bun la Ministerul de Externe, condus de Brătianu. Are toate avantajile: inteligent, cunoscător al chestiunilor, ceva boșofil²² și în legătură cu cei de dincolo.

Duca mi-a vorbit și de Orleanu.

La Cameră comunic aceeași idee lui Morțun și Greceanu; acesta din urmă găsește ideea fericită.

Suculescu e bolnav la Huși de tîphus exantematic. Îi trimit pe dr. Bacaloglu.

La 4, Consiliul orfanilor. Participă și dr. Mamulea.

La 7 aștept pe Duca de la Rege. Nu vine însă, a fost reținut până la 8 în chestia vizitei prizonierilor și internaților.

La masă, Garofild.

19 ianuarie. Primesc pe Bălănescu, Căruntu, Cudalbu, preot Antipa Florescu, Bădescu, Ciulei, G. Gavrilescu, Al. Cuzin, dr. C. Sumuleanu, M-me. Antoniu.

Întâlnire la Duca la 11 ore, înainte de Consiliu la Brătianu.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Din Basarabia, de la Chișinău, N.N. Săveanu telegrafiază că francezii favorizează pe evrei și că populația rurală continuă a fi în rezervă față de noi. Guvernul nou nu s-a constituit încă și bolșevii voiesc să prefacă Statul Țării cu elemente noi. Formația noului guvern întâmpină dificultăți, evreii și bolșevii căutând a schimba proporția membrilor din guvern, punând 5 în loc de 7 ca până acum. Printre acești 5, cuprind și pe Erhan, care nu e deloc sigur.

De la Bender nimic nou; n-a fost luat încă.

Se decide a se trimite învățători și preoți în legătură cu mănăstirile din Basarabia, pentru a face propagandă în populația rurală.

Take Ionescu a văzut pe un evreu, Auschmidt, care a fost în Chișinău la ocuparea de către trupele române. Evreul afirma că a fost condamnat la moarte de către bolșevii, dar că a scăpat în schimbul a 500 de ruble, fiind ascuns într-o pivniță de un român. Tot astfel ar fi scăpat și Georgescu.

Acest evreu crede că Lucasievici a fost ucis. S-a zvonit și de Stănculeanu, chestorul Camerei, că ar fi fost de asemenea ucis. Știrile au nevoie de confirmare.

De la Odessa a sosit un aviator, francezul Breda, care relateaza că sunt lupte pe străzi, cu victime printre trecători. Români n-au fost răniți. Unii au fost arestați dar eliberați. Aduce știri bune de la familia generalului Constantinescu.

Luptele de la Kiev continuă. După o știre primită la cartierul rus și confirmată de Galip, Rada ar fi stăpână pe Kiev, dar bolșevistii ar fi înconjurat orașul și-l bombardează.

Coandă telegrafiază că posedă în scris cererea Guvernului ucrainian de a trimite trupe la Odessa.

Victor Antonescu telegrafiază de la Paris că Lenin declară a nu voi nici război, nici pace; că Diamandi, cu membrii Legației, ar fi plecat spre Stockholm.

Francezii de aici spun că guvernele aliate se vor asocia în a părăsi Petrogradul.

În Germania, greve mari la Berlin, Hamburg, Kiel, Nürnberg. Chiar Nauen recunoaște aceasta, spunând că lucrătorii voiesc pace fără anexiuni și fără contribuțiuni.

La Mihăileni, trupele ruse tratează dezarmarea. Se grupează noi forțe la Noua Suliță și Mohilău (Basarabia).

Zvon neîntemeiat de asasinarea la Chișinău a generalului Broșteanu.

La dejun, dr. Negură. După dejun Mihai Sturdza.

La 2^{1/2} Camera. Amânare din cauza lipsei Guvernului.

I. Mavrocordat îmi remite în scris condițiunile de acceptare a funcțiunii de cosilier agricol.

Enășescu îmi spune că trupele române jefuiesc soldații ruși când îi dezarmează, ridicându-le banii, rufărie și manta-le. Comunic lui Iancovescu.

Primesc pe Ed. Racoviță și locotenentul Mavrodi. Răpăd pe Al.Cuzin, care împreună cu băieții cărora le-am încredințat redacția revistei refuză să primească pe unii colaboratori.

20 ianuarie. Primesc pe Bălănescu, Căruntu, Filip, Jean Mavrocordat, Mihai Sturdza, doamna Stepano, Ciulei, dr. Hesselman, Furnaraki, Voinescu, administratorul pepinierii Cotnari, Paplica și Leonescu.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Din Basarabia, vine știrea că s-a luat Benderul, după lupte începute ieri. S-au găsit 800 tunuri. A fost luat și podul de peste Nistru.

S-a format noul Guvern basarabean, în aceeași proporție de români, cu elementele ce-l compuneau până acum, sub președinția lui Ciugureanu.

Generalul Greceanu, cu divizia lui de cavalerie, e în Basarabia. Scrie c-a fost bine primit.

Din Odessa, Breda spune că deputații români care au plecat din Cherson au fost arestați; au fost lupte pe străzi.

Duiliu Zamfirescu, care a scăpat pe un vas al Comisiei Europene, telegrafiază prin telegrafia fără fir, din largul mării, c-a scăpat singur, că patru vase de război, printre care „Sinope”, au bombardat Odessa și dacă românii ar veni să o ocupe, vor ucide pe românii de acolo.

Din Kiev, nimic nou; nu s-a reluat corespondența. Ucrainenii bolșeviști par a fi stăpâni pe situație. Francezii lucrează cu bolșevii pentru a împiedica pacea, ceea ce este împotriva interesului nostru economic.

Se convoacă pentru luni Comisia de Aprovizionare din Basarabia.

Brătianu declară că situația este încurcată, că ne găsim în plină ceață. Se decide a se trimite luni la Focșani vechea Comisie de Armistițiu, cu obligațiunea *ad referendum*. Se va exprima dorința de a se prelungi Armistițiul, că nu se poate ca România să discute această chestiune înainte ca ea să se fi discutat și hotărât în Rusia.

La 1 dejun la Vopicka, cu Zoe, Poklewski, Barclay, doamna Ipersel de Strihou, Henri Catargi, colonelul Pétin și secretarul lui Vopicka. De reținut că Vopicka spune că 30 000 aeroplanes sunt sosite în Franța și că a telegrafiat să se trimită 50 000 oameni pentru restabilirea ordinii în Rusia, în locurile unde sunt români!

Vorba lui M-me. Ipersel: „*ça c'est bon pour les neutres*”.

Vorbesc mult cu Poklewski și cu colonelul Pétin. Acesta din urmă persistă în punctul de vedere cunoscut al lui Berthelot.

La ora 4 la Rege, Consiliu de militari, cu Brătianu, Take Ionescu, Berthelot, Averescu, Prezan, Iancovescu, Grigorescu și Văitoianu²³.

21 ianuarie. Primesc dimineață pe Bălănescu, Căruntu, Chilimoglu.

La ora 10^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Brătianu expune cele petrecute în Consiliul de generali de ieri. După ce a făcut o expunere mai optimistă decât realitatea, toți militarii au fost de acord că germanii nu ne vor ataca acum. Nu e nici o pregătire în acest sens, ci dimpotrivă s-au ridicat divizii noi de pe frontul nostru.

Numai Berthelot a fost mai categoric în credința sa. În al doilea rând, toți militarii cred că, în cazul în care am fi atacați acum, nu suntem în stare să opunem o rezistență serioasă. Averescu crede că nu putem opune nici una.

În timpul Consiliului, reprezentanții aliaților, St. Aulaire, Barclay și Fasciotti, trimit lui Brătianu o scrisoare colectivă, prin care-i cer continuarea solidarității cu Aliații. Brătianu arată scrisoarea lui Berthelot, Regelui și lui Take Ionescu. Citește în Consiliu proiectul de răspuns la scrisoarea care nu este tocmai abilă și stârnește o vie discuție între Brătianu și conservatori. Țelul scrisorii este obținerea de la Aliați a permisiunii pentru pace; ceea ce echivalează, în situațiunea actuală, ruperii cu Aliații. Evident, au procedat greșit și atitudinea lor nu ne poate conveni, mai cu seamă că la conferința de la Paris nu mai participă reprezentantul României și scrisoarea nu cuprinde nici o asigurare cu privire la solidaritatea lor cu noi față de bolșevii cu care am intrat în război din cauza lor.

Cu greu se obține atenuarea scrisorii care în partea finală echivala cu refuzul de a se mai bate pentru Aliați.

Fostul atașat militar al Austriei la București, Randa, își anunță sosirea la Iași ca parlamentar al comandamentului și guvernului austriac.

El a dormit noaptea la Fălticeni și, într-un automobil închis, va sosi seara între 6 și 8 la Iași. Va fi găzduit la doamna dr. Scully, al cărei fiu e ostatic în Austria. Doamna Antoniu, rugată de mine, a asigurat găzduire discretă, după ce am încercat inutil la Ipolit și Vasile Iamandi.

Prânzurile le va lua la Cercul Militar, însoțit de câțiva ofițeri delegați ai Marelui Cartier, conform regulilor militare. Asupra scopului vizitei sale nu se știe nimic. Se bănuiește că ar veni pentru chestiunea pozițiilor din Bucovina, pe care

abandonându-le rușii au fost ocupate de noi. Comandamentul austriac ne cere retragerea la frontiera Moldovei.

Nu pot să cred aceasta, pentru că era un lucru ce se putea trata ușor prin corespondența telegrafică și, mai mult decât atât, ușor o vor obține de la noi. Delegația guvernului austriac mă face să cred că e vorba de propuneri de pace sau de sondări în acest scop. La 6 ore ne întâlnim la Consiliu, pentru a lua cunoștință de scopul misiunii.

La dejun, Bălănescu, dr. Negură, doamna și domnul Antoniu, Pennescu-Kertch.

La 2^{1/2} Zoe și doamna Sturdza în chestia orfanilor.

La 6^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Randa nu sosește decât la 8 ore, rămâne să avem Consiliu mâine la 11 ceasuri, după ce Randa va vedea pe Prezan și pe Brătianu.

Se comunică că am fi ocupat Tiraspol, care e la 15 km. de Bender. Prezan declară că era necesar să fie ocupat.

Brătianu citește textul modificat al scrisorii către Aliați. E ceva mai bun, dar nu mă mulțumește.

22 ianuarie. Primesc dimineață pe Bălănescu, Jean Mavrocordato și Căruntu.

La 11^{1/2} Consiliu la Brătianu.

Venim mai devreme. Vorbesc cu Brătianu asupra situației, arătându-i punctul meu de vedere.

În chestia vizitei lui Ritter von Randa, îmi spune că nu l-a văzut încă, deoarece în urma sosirii sale aseară a pretextat că e răcit și că vrea să se odihnească. Totuși lumea spune că a văzut pe Barbu Știrbei și pe V.G. Morțun. Prezan spune a nu e mulțumit de convorbirea cu el, dar ca în chestia militară, frică la dânsul dar frică și la noi. Nu pare belicoș.

Comunic lui Brătianu conversația avută cu Mavrocordato, din care rezultă că Randa ar fi venit în chestia locurilor din Bucovina, pentru a ne retrage pe pozițiile de pe frontiera Moldovei, să evacuăm teritoriul ocupat de ruși în Bucovina și să le cedăm materialul și munițiile ce s-ar găsi pe acel teritoriu. Ar fi gata să trateze și asupra altor chestiuni, cum ar fi să cedăm Dobrogea bulgarilor și să ne mulțumim cu Basarabia care ne dă acces la mare, înființând un port nou.

Se însărcinează Take Ionescu și prezenții Corpurilor le-
giuitoare de a căuta să obținem, prin reprezentanții Alaiți-
lor, transportul românilor de la Odessa la Bender, obligân-
du-ne a le preda pe arestații bolșeviști de aici. Întrevederea cu
St. Aulaire a avut loc chiar azi dimineață.

Mișu Cantacuzino ridică chestia avansărilor la Casație în
urma locului rămas vacant prin moartea lui Scarlat Popescu.
Brătianu atrage atenția că fiind o chestiune de resort nu va
face chestiune, dar că e nedrept ca magistrații rămași prin or-
din în teritoriul ocupat să fie excluși de la avansări. Vintilă
vorbește în acelaș sens. Pherekyde e de părere să se facă nu-
mirile indispensabile. În mișcare, Procopescu trece în locul
lui Scarlat Popescu, Balș în locul lui Procopescu, Gane în lo-
cul lui Balș și probabil Volanschi în locul lui Gane.

La dejun Lulu Balaș și nevasta lui, M-me, Netter, Negură,
Pennescu-Kertsh, Codreanu, Al. Lupu și Toma.

Au sosit și delegații elvețieni și doi medici danezi, pentru
vizita lagărelor de prizonieri. Ei venind aci au vizitat lagăre-
le de la Ulhm din Ungaria și de la Cotroceni.

Primesc pe V. Iamandi, Al. Lupu și Toma.

La 4^{1/2} la Ministerul Materialului de Război, delegația
Consiliului de Miniștri în chestia reconstruirii economice. Se
decide facerea foilor de comandă și studiul nevoilor viitoare.

În timpul acestui Consiliu, sosește Cijevschi, delegatul gu-
vernului basarabean, pentru a comunica Guvernului român
și Aliaților, proclamarea independenței Basarabiei.

De aci îl trimitem cu Titulescu la Brătianu.

Pleșea, șeful de cabinet al lui Brătianu, se teme să nu fie un
bolșevist care să-l împuște.

La 6 Comitetul orfanilor.

El îmi spune că e de acord, că nu vrea să rupă cu Aliații,
dar că conservatorii îi îngreunează ținând Aliaților un limbaj
încurajator pentru o rezistență „*usque ad finem*”, fără condiții.

23 ianuarie. Primesc pe Bălănescu, Căruntu, Ghirculescu,
dr. I. Manolescu, colonel Vasilescu, Ifrim, Antim Petrescu.

La ora 11^{1/2} la Consiliu cu Zoe pe care o las la Madam Bră-
tianu.

Brătianu comunică telegrama generalului Lupescu de la
Focșani, prin care ne anunță că colonelul Hell, șeful de Stat

Major al lui Mackensen, le-a citit cu atitudine trufașă o declarațiune scrisă, al cărei cuprins în trăsături generale sunt următoarele:

Armistițiul de la Focșani nu se mai putea ține, pentru că în mai multe din dispozițiunile lui România nu mai e în stare de a-l menține, în urma ruperii relațiunilor cu Rusia.

Retragerea trupelor bolșevice și înlocuirea lor cu trupe române schimbă situația frontului și părăsirea frontului de bolșevici poate da loc la noi grupări revoluționare.

Armistițiul a putut permite României să deplaseze trupe în Basarabia și pentru menținerea ordinii interne.

Situația militară a României din zi în zi devine mai rea și obligă la propunerea de pace.

Această situațiune nu mai poate continua și germanii au acordat Armistițiul și n-au beneficiat de slăbirea forțelor române.

În speranța că *înțelepciunea bărbaților politici*, fruntași din Moldova va progresa, cere formal, atât din punct de vedere militar cât și din cel politic, o orientare asupra intențiunilor române.

În termeni pe cât de clari, pe atât de obraznici, această declarațiune echivalează cu un ultimatum.

Lupescu în impresiunile lui spune că germanii sunt necuvincioși (cei mari), dar că au fost puși la loc. Turcii și bulgarii concilianți, oferind Basarabia.

Austriacii domoli, arătând că interesul dinastiilor [este] să se susțină împotriva bolșevicilor.

Și-au împărțit rolurile: germanii îndrăzneți, austriecii concilianți. Aceasta se explică că ieri germanii vorbeau obraznic la Focșani și Randa la Iași cam în sensul celor relatate de Lupescu.

Brătianu părea liniștit ca omul care a luat o hotărâre. Take Ionescu, prăpădit și roșu, susținând în cursul vorbirii plecarea comisiunilor militare străine.

Chestia e: Regele vrea să plece?

Am credința că Randa i-a remis o scrisoare. Consiliul nu decide nimic, așteptând intrarea Comisiei militare.

Brătianu, Vintilă, Duca, furioși pe conservatori, acuzându-i că încurcă situația, îndemnând pe Aliați să nu ne dea dezlegare pentru pace.

Vorbeam cu Titulescu într-un vestibul. Brătianu trece pe lângă el și-i spune: „N-a ieșit ceea ce credeam eu că ai să ieși. Ești pătimăș și om de partid.”

Titulescu n-a răspuns nimic, crezând că face aluzie la atitudinea lui în chestia avansărilor în magistratură.

Am câteva convorbiri cu Duca și Delavrancea, Vintilă și Titulescu, arătând imposibilitatea ca noi cei dintâi să încheiem pacea. Trebuie să câștigăm timp și să subordonăm chestiunea noastră încheierii păcii cu Rusia.

La dejun, Vidrașcu, Lulu și nevastă lui, doctor Negură și Penescu-Kertsch.

După dejun întrevederea cu Zoe și doamna Olga Sturdza în chestia orfanilor.

La 4, întrevedere cu Duca, el e pacifist necondiționat. Îi arăt că noi trebuie să ne asigurăm de acordarea condițiilor ireductibile: Rege, integritatea teritoriului și a Basarabiei, fără de care nu putem încheia pacea. Nu trebuie să rupem cu Aliații înainte de a avea asigurate aceste condiții.

Cu Duca mergem la Vintilă. E furios contra conservatorilor, dar recunoaște că nu putem iscăli pace în orice condiții. El crede că se poate să câștige timp, ducând o acțiune de pace paralel cu rușii având asentimentul Aliaților.

La ora 6^{1/2} la Comitetul orfanilor.

Masă la Greceanu, cu Zoe, Nuța Roznovanu, Take Ionescu, Boissier însărcinatul de afaceri al Șvitei, dr. Rene Guillermin, și căpitanul de Stoker, delegatul Crucii Roșii Elvețiene, după cererea Guvernului german pentru vizita lagărelor de prizonieri.

Ei au vizitat azi lagărele de prizonieri de la Dobrovăț și au fost mulțumiți, aducând cuvinte de laudă pentru colonelul Radovici, comandantul lagărului.

Stoker, vânător pasionat, îi făgăduiesc organizarea unei goane pe duminică.

Cu Take Ionescu și Greceanu vorbesc despre atacul de la Bender pe azi.

Am fost atacați dinspre Tiraspol și nu cunoaștem rezultatul până astăzi.

24 ianuarie. Cea mai tristă aniversare a Unirii Principatelor.

Primesc dimineată pe Petrini, C. Sturdza, Bălănescu, I. Mavrocordat, Gh. Alevra și Marin Ionescu, Ion Duca, At. Gheorghiu și V. Iamandi.

La 11^{1/2}, Consiliul de Miniștri la Brătianu, la care participă și generalul Lupescu, reîntors de la Focșani. Generalul Lupescu raportează impresiile comunicate și prin telegrama citită ieri de Brătianu. Ne citește o ultimă declarație a nemților, prin care ne dă termen de 4 zile, începătoare de astăzi, pentru a trimite din partea Guvernului reprezentanți care să trateze asupra păcii. Din alte declarațiuni și scrisori rezultă că și Puterile Centrale vor trimite alți reprezentanți asupra chestiunilor politice.

După ce se retrage Lupescu, Brătianu mai comunică:

- 1) Că Benderul a fost ocupat de bolșevici.
- 2) Că Runcerul de la Odessa cere prin reprezentanții Italiei explicațiuni asupra ocupației Basarabiei și o înțelegere asupra tratamentului supușilor români din Odessa.

Iancovescu dă detalii asupra ocupării Benderului de bolșevici, afirmând că cinci batalioane ale noastre au fost nevoite să se retragă, întrucât bolșevicii au atacat de la Tiraspol, Porceni, Liptzcaie [text neclar] în plus de franctirorii din Bender, cu mitraliere și automobile blindate.

Titulescu comunică că Clemenceau garantează tezaurul nostru 350 000 milioane, iar în ce privește efectele ce se pot reconstitui.

Se angajează discuție mare asupra atitudinii noastre.

Take Ionescu susține politica rezistenței, alături de Aliați până la sfârșit cu fuga Regelui și Guvernului.

Brătianu arată că sunt trei soluțiuni:

- 1) Soluțiunea rezistenței, cu fuga Regelui și a Guvernului; O combate pentru că nu există rezistență posibilă, pentru că nu se vede posibilitatea de a mai readuce pe Rege o dată plecat.

Declară că el, în situațiunea actuală, nu fuge pentru că conștiința nu-i permite să dea ordin armatei să lupte, iar

el să se retragă. Dacă Take Ionescu și conservatorii cred aceasta posibil, să ia răspundere, constituind guvernul. El nu va intra în asemenea guvern, dar nu îi va face nici o dificultate.

- 2) Soluțiunea păcii imediate pe care nu o poate face nici unul din membrii actuali și în asemenea caz trebuie lăsat Regele să-și înjghebe Guvernul ce se va putea.
- 3) Soluțiunea temporizării câștigării de timp, prin angajarea de tratative cu scop de a demasca intențiunile germane și cu consimțământul Aliatilor, ceea ce ar putea face actualul Guvern, profitând de situația din Austria și Germania.

Brătianu arată că această ultimă politică ar reuși, dacă conservatorii n-ar ține pe Aliții noștri într-un punct de vedere intransigent.

Arată că unul dintre membrii guvernului a dat Aliților un memoriu susținând rezistența.

Take Ionescu recunoaște că, spre surprinderea lui Titulescu, el a vorbit de un asemenea memoriu.

O înțelegere pe politica temporizării se poate face și Titulescu cu Greceanu o încearcă prin tot felul de întrebări destinate să lămurească punctul de vedere al lui Brătianu ce îl apropie de al lor.

Brătianu declară că nu va sfătui niciodată pe Rege să semneze o pace care jertfește Dinastia, Dobrogea sau una din condițiunile vitale ale României.

În cazul când o asemenea pace nu s-ar putea încheia, trebuie să facem toate eforturile pentru a rezista, retrăgându-ne cu armata unde se va putea, dând un ordin nou de luptă armatei.

În orice caz, situațiunea va trebui examinată din nou atunci și lua o hotărâre după împrejurările care vor fi.

Rămâne ca la 6 ceasuri să ne întrunim din nou, pentru a continua discuția.

La dejun, Văleanu, Negură, Penescu-Kertsch și Bălănescu. Garoflid dă demisia pentru că i-am spus să dea 20 de care lui Manicatide să transporte lemne.

La 3^{1/2} Duca îmi telefonează că generalul Broșteanu telegrafiază că până mâini situația va fi restabilită la Bender, că

astăzi 24 ianuarie Sfatul Țării a proclamat pur și simplu „Independența Basarabiei” în afară de „Federația rusă”, că a fost o mare serbare pe stradă. Sărutându-se românii între ei, Broșteanu plângea la telefon de bucurie. Serbare semnificativă.²⁵

La 4, Zoe cu doamna Sturdza se întorc de la serbarea ce a avut loc la orfelinat.

Discuția urmează pe aceleași chestiuni ca la Consiliul de dimineată.

Constantinescu nu vede decât două soluții: rezistența și pacea, pronunțându-se pentru cea dintâi.

Take Ionescu declară că conservatorii nu pot rămâne într-un guvern care a început negocieri și invită pe Brătianu să continue singur.

Brătianu declară că nu poate rămâne singur și atunci nu rămâne decât a ceda locul unui guvern care va trata pacea.

Conservatorii cu atitudinea lor conduc la soluția păcii, Brătianu le arată că, dacă cred în politica de rezistență, să-și ia răspunderea și să formeze Guvernul. El nu va împiedica pe nimeni dintre prietenii lui, care cred în această politică, să intre într-un asemenea Guvern, de pildă Constantinescu.

Constantinescu declară că el nu primește.

Brătianu îi spune că este dator să primească dacă crede că aceasta e politica cea mai bună.

Nu se ajunge la nici un rezultat și la 8 Consiliul ia sfârșit.

La masa, Racotă și Iosef.

25 ianuarie. Primesc dimineată pe Bălănescu, Petrini, N. Racotă, I. Mavrocordat, N. Enășescu, preot Vuza, locotenentul Ștefănescu, Zaharia și Stratan.

La 10^{1/2} înmormantarea generalului Nekrasov.

La 11 la Muniții, întrevedere cu Vintilă și Duca care comunică că conservatorii s-au hotărât să demisioneze din Guvern și că Misiunea Militară franceză a luat o atitudine insolentă, amenințând că va ațâța pe bolșevii din Basarabia în contra noastră.

Discutăm asupra formațiunii noului Guvern Averescu, în care Duca propune pe Orleanu la Interne, Barbu Știrbei, Externe, P. Missir la Instrucțiune Publică, Manolescu Râmnicăneanu la Justiție, Matei Cantăcuzino, Mișu Săulescu, Grigore Iancovescu, Jean Mitlineu, Argetoianu.

Eu le exprim credința mea că conservatorii vor ceda, dar că în cazul eventual al formării noului Guvern, Petru Missir îi singur în măsură de a ține portofoliul Externelor.

La 11^{1/2}, Consiliu la Brătianu.

Până la 12, suntem numai liberalii.

Brătianu comunică că a avut o întrevedere cu Aliatții, le-a expus și situația și cu toții au recunoscut că România și-a făcut în mod leal datoria.

Vopicka, la ieșire, i-a spus lui Brătianu să nu se lase descurajat și să meargă înainte pe calea indicată de interesele României.

Take Ionescu sosește și are o întrevedere cu Brătianu, după care conservatorii se întrunesc în camera de culcare a lui Brătianu.

Noi așteptăm în birou.

După consfătuire, Take Ionescu nu mai apare în Consiliu și Brătianu comunică că diseară la ora 6 vom avea un nou Consiliu, iar mâine dimineată, la 10^{1/2}, Consiliu la Rege.

În timpul acesta sosește generalul Averescu și apoi generalul Dabija. Alexandru Constantinescu, după câteva șoapte cu Brătianu, pleacă probabil la Take Ionescu. Ceilalți conservatori au rămas cu noi, ceea ce dovedește că nu e ruptură.

Nu se poate să nu cedeze. Numai Mișu Cantacuzino mai mare ursuz.

La dejun, doctorul Negură.

Delegații s-au reîntors de la Brest-Litovsk. Polonezii au arestat pe Krilenko. Ucrainenii stăpânesc Kievul.

Au sosit la Odessa patru aviatori, care au sosit pe jos de acolo.

Mâine, vineri, ora 11, se deschide la Belle Arte expoziția Artiștilor mobilizați, la care vor participa Regele și Regina.

De Rege nu cred, pentru că a pus Consiliul pe mâine la ora 10^{1/2}.

26 ianuarie. Dimineată, la 10^{1/2}, Consiliu de Miniștri la Palatul Regelui. În str. Lăpușneanu, participă toți miniștrii, chiar Costinescu, și președinții Corpurilor Legiuitoare. Regele e însoțit de Principele Carol.

Brătianu comunică, în puține cuvinte, criza, repetând argumentele cunoscute și relatate în notele mele asupra Consiliului de ieri.

Take Ionescu arată motivele pentru care nu poate urma politica care nu exclude posibilitatea păcii și se pronunță pentru politica de rezistență cu „fuga” Regelui și a guvernului.

Mișu Cantacuzino, într-un discurs bine învățat pe de rost, cere politica „neburniei eroice”. Titulescu îl aprobă mai mult pe el, decât pe Take Ionescu.

Brătianu îi răspunde în puține cuvinte.

Vintilă citește declarațiunea asupra consecințelor actului de dezertare a partidelor politice.

Le aprob în total, și le am aci copiate in extenso. [Lipsă în manuscris.]

Regele arată că a fost „împins” la această politică, dar la urmă a admis-o cu inima curată, având și asigurarea partidelor istorice că-l vor susține până la pace. Nu e pentru pacea separată, pentru că întotdeauna a fost pentru luptă, dar astăzi nu vede posibilă politica de rezistență. Astăzi lupta înseamnă înfrângerea sigură. Avem 200 batalioane contra 380 batalioane vrăjmașe. Retragerea nu e ușoară dincolo de Nistru. În situația, actuală înseamnă a-l da pe el și pe Guvern pe mâna acelor care au ordonat arestarea lui și asasinarea miniștrilor.

În afară de aceasta, dacă ar părăsi țara, ar simți că se sapă un șanț adânc între el și țară și armată. El rămâne mijlocul armatei. E pentru o politică de amânare, dar vede cu regret că partidele istorice nu-l susțin și atunci va fi nevoit să se adreseze la cineva în afară de partidele politice.

După aceasta se ridică. Reține un moment pe Brătianu și cheamă pe președintele Corpurilor Legiuitoare.

Nu mă pot reține să nu spun conservatorilor că prin aceeași atitudine cu care au precipitat războiul, astăzi precipită pacea. Take Ionescu îmi răspunde că după cele spuse de Rege, e convins mai mult decât oricând că face bine.

De la Rege, miniștrii liberali mergem la Brătianu care scrie demisia și apoi citește telegrama miniștrilor noștri, asupra situației. După dejun, are chemați pe Aliați. Averescu dejunează la Brătianu.

La dejun, Dunka, Negură, Penescu-Kertsch.

La 2^{1/2}, la Cameră cu Duca, anunțăm demisia și anunțăm pe amicii liberali la o consfătuire pentru mâini dimineață, la 10^{1/2}, la mine, când va veni și Brătianu.

La 6 la Duca, facem conjecturi asupra formării Ministerului pe care nu-l vedem decât astfel: Averescu, președinte și Externele; Orleanu — Internele; Iancovescu — Războiul; Mișu Săulescu — Finanțe; Matei Cantacuzino — Instrucție; C. Manolescu-Râmniceanu — Justiție; Argetoianu — Domenii; P. Missir — Industrie; I. Mitilneu — Lucrări Publice.

Frații Burghel se așteaptă să intre la guvern, fiind prieteni cu Averescu. Argetoianu crede că nu se poate constitui guvernul dacă nu vor intra din foștii miniștri. Duca nu e de această părere și îmi declară că nu va primi, dar face rezerve dacă Brătianu i-o va cere și încă și atunci se va gândi.

Pavelescu își dă demisia din șef de cabinet.

Pherekyde dimineață mi-a declarat că el crede că Brătianu ar trebui să continue fără conservatori. Vintilă a scris lui Ionel în același sens. Constantinescu crede același lucru.

Brătianu se opune însă hotărât în fața acestei opinii, arătând că acțiunea lui ar fi slăbită prin acțiunea conservatoare și apoi nu vrea să aștepte ca nemții să pună chestiunea retragerii lui și să ajungă a face război, pentru a se menține. El pare a fi înțeles bine cu Regele și cu Averescu asupra acestei soluții, indiferent de conservatori. Atitudinea conservatorilor va justifica mai bine.

M. Carp se agită pentru un guvern parlamentar, firește cu cei de la grupul muncii și mai cu seamă cu cei din București.

Am încheiat pe ziua de azi ministerul meu, care a durat de la 12 decembrie 1916 și până la 26 ianuarie 1918.

Ziua de astăzi îngroapă partidele istorice.

27 ianuarie. Generalul Averescu, după ce Regele s-a consultat cu Brătianu, cu președinții Corpurilor Legiuitoare și probabil și cu alți oameni politici, a fost însărcinat cu formarea Cabinetului.

Generalul Averescu a comunicat Regelui formațiunea următoare:

Generalul Averescu fără portofoliul; C. Argetoianu — Interne; Mișu, de la Londra — Externe; Matei Cantacuzino — Instrucție; Sărățeanu — Justiție; generalul Iancovescu — Răz-

boi și Material; Luca Niculescu — Comerț și Industrie; C. Garoflid — Agricultură; generalul Culcer — Lucrări Publice; Mișu Săulescu — Finanțe.

Ministerul e format sub influența lui Argetoianu, care a făcut și propunerile.

Numirea lui la Interne este considerată ca o provocare. Brătianu a atras atenția lui Averescu că nu e bine să mențină pe Argetoianu la Interne, ceea ce Averescu a convenit. Numirea boșofililor [germanofili] prea pronunțați produce o rea impresie.

Garoflid îmi depune cărțile și eu răspund imediat, felicitându-l și rugându-l ca îndată ce va depune jurământul să ia înțelegere cu mine pentru a-i prezenta funcționarii și a-l pune la curent cu mersul afacerilor mai importante.

Dimineață la 10^{1/2}, am avut consfătuire cu parlamentarii la mine. Au fost prezenți președintii Corpurilor Legiuitoare, foștii miniștrii liberali și Brătianu.

Înainte de începerea discuției, Iancu Botez își dă arama pe față, arătându-se boșofil și sterist, ceea ce revoltă pe Leonte Moldoveanu.

Brătianu, zărind pe Jean Ghika (Vlașca) și pe Jean Mavrocordat, care au semnat moțiunea împotriva guvernului nostru, îi întreabă dacă mai vin inamici politici, după ce au semnat asemenea act? Voiesc să relice, dar Brătianu nu le permite, vorbindu-le de sus că va veni ziua când va deschide gura. Mavrocordat zicând c-a fost invitat de mine, îi atrag atenția că nu l-am invitat personal, dar că am spus prietenilor să invite pe toți acei care fac politică cu noi.

După acestea, Brătianu explică motivele demisiunii Guvernului și cere concurs pentru generalul Averescu. Arată că face operă de testament politic, că va da concursul atâta vreme cât îl va putea da țării, dar după ce va deschide gura, când se va stabili adevărul, nu va mai putea rămâne în fruntea Partidului Liberal, pentru că aceasta se înțelege, legăturile internaționale ar fi imposibil de menținut cu el, ca și legăturile cu celelalte partide politice.

Mișu Cantacuzino face *in extremis* numirile în magistratură combătute în Consiliu, iar Titulescu numirea lui Căpită-

neanu în locul lui Bărbulescu director la Banca Națională, rămas din ordin în teritoriul ocupat.

Mișu Cantacuzino scoate și pe Penescu din funcția de sechestru judiciar al unei mori din Botoșani.

28 ianuarie. Ucraina încheie pace. Tratatul e semnat.

Gr. Iunian, deputat, vine de la Odessa cu un bolșevist pentru a trata pacea pe punctele cunoscute prin intervenția Legăției italiene. Se dă răspunsul cunoscut. Iunian exprimă lui Brătianu regretul că l-a combătut, văzând la ce rezultat a ajuns astăzi. Brătianu îi spune că tocmai de aceea le-a atras atenția să nu facă acțiunea care au făcut-o la gruparea muncii.

Primesc dimineață pe Căruntu căruia îi semnez hârtii curente.

La 11, văd pe Constantinescu de la care aflu că noul Guvern depune jurământul mâine, luni, după întoarcerea lui Averescu de la Bacău. Mișu Săulescu a acceptat însă condițional. El cere autorizarea lui Marghiloman, a cărui politică vrea să reprezinte. A trimis un om special la București. Averescu a făcut greșeala a accepta pe aceste condiții.

Îi comunic lui Constantinescu impresiile asupra noului Guvern, arătând că e o greșeală a se aduce Mișu de la Londra, care e atât de bine văzut acolo și ne este necesar mai mult decât oricând la englezi.

La 11^{1/2}, la Mișcarea, unde Săteanu dezmințe că Ion Botez i-a propus să colaboreze la un ziar. Aceasta i-a propus C.G. Sion.

La dejun stă și Aglae Antoniu, Penescu, Bălănescu, Pavlescu, doamna Nettr. După dejun, Mihai Sturdza, Ramiro Săvinescu și Al. Smeltz. Primesc scrisoare de la Garoflid care îmi comunică că nu primește ministerul.

Văd pe Brătianu căruia îi comunic că formarea ministerului merge greu și arăt scrisoarea lui Garoflid și-i comunic că am aceleași informațiuni de Mișu Săulescu, Matei Cantacuzino și chiar Culcer. Îi spun că trebuie să facă totul pentru ca să domine noul Minister, cel puțin pe ministrul de Afaceri Străine. Îi vorbesc de Missir, îmi răspunde că e slab intelectualmente. El ar fi vrut pe Diamandi, dar nu e în raporturi bune cu Averescu, și apoi pe unde să vie?

Îmi spune că Argetoianu nu va mai fi la Interne. Mă plimb pe stradă cu el și printre altele îmi spune că dr. Cantacuzino

i-a trimis răspuns că îl susține cu toți medicii, el i-a răspuns că mai bine îl susținea acum două luni. E de acord cu mine a recunoaște că Averescu s-a dovedit a avea slăbiciuni.

De la Brătianu la Constantinescu. Are aceleași informații ca și mine.

În plus, că Averescu a plecat la Bacău pentru motivul că trebuie să aștepte răspunsul lui Săulescu.

Lupescu a plecat sâmbătă la Focșani pentru a cere nemților un termen pentru rezolvarea crizei.

La 6, Mitropolitul și doamna Sturdza vin la mine de la Societatea Ortodoxă, unde văzând pe doamna Mișu Săulescu, aceasta le-a comunicat că nu primește ministerul. Mai important este că aflu că Garoflid nu numai că n-a primit, dar că a determinat și pe Mișu Săulescu să nu primească pentru a paraliza formarea guvernului Averescu și a obliga la un guvern cu cei de la București. Ramiro-Săvinescu îmi comunică că Averescu ar fi plecat supărat la Bacău pe noi liberalii și pune bețe în roate pentru a forma ministerul. La 8 văd din nou pe Brătianu, căruia îi spun ceea ce știu și cred în acțiunea ce se duce pentru a paraliza guvernul Averescu și forma un guvern cu cei de la București. Brătianu consideră imparatele destăinuirile care fac și se întreabă dacă cumva Averescu este complice. Se poate și asta.

Lascăr Antoniu, pe care l-am văzut la Jokey Club, e contra acestui guvern de ciocli și crede că nu se poate forma.

29 ianuarie 1918. Primesc numai pe Bălănescu.

Pe la 10^{1/2} vine Duca, care fusese ieri la Criștești. L-am pus în curent cu cele vorbite ieri cu Brătianu și apoi, împreună, am mers la Brătianu. Aci găsim pe Barbu Știrbei și apoi vin și Al. Constantinescu, Vintilă Brătianu, Morțun, Porumbaru și Pherechide.

Brătianu ne spune că Ministerul nou depune acum jurământul, în formațiunea următoare: Averescu, președinția cu Domeniile și ad-interim la Externe; Sărățeanu — Interne; Argetoianu — Finanțe sau Lucrări Publice; Culcer — Muniții; Iancovescu — Război; Matei Cantacuzino — Instrucție; Luca Niculescu — Industrie.²⁶

La Palat, pentru a-și putea completa Ministerul, Averescu a trimis pe Ressel să aducă pe Fotin Enescu căruia să-i propu-

nă Finanțele și pe Buzdugan, de la Casație, căruia să-i propună Justiția. Buzdugan a refuzat. Fotin Enescu a refuzat întâi pe Averescu, dar a trebuit să cedeze la cererea Regelui. Guvernul s-a format astfel repede, în urma informațiunii de aseară cu privire la atitudinea germanofililor pentru formarea unui Guvern cu cei de la București. Fotin Enescu are Finanțele și ad-interim la Domenii. Pe Mișu Săulescu, Barbu Știrbei îl determinase să primească, dar în urmă Garoflid l-a schimbat pentru neintrare.

Scena cu culegerea lui Fotin Enescu și C. Buzdugan a fost de toată nostimada și face hazul tuturor.

La 12 ore, Brătianu predă lui Averescu Ministerul de Externe.

La 2, doamna Sturdza, generalul Perticari și Zoe.

La 2^{1/2}, la Cameră, Iunian istorisește cele petrecute la Odessa, înconjurat de toți deputații.

La 3, mai văd pe Duca și Fotin Enescu. Îl felicit. Ne istorisește cum a fost rechiziționat de Rege.

La 3^{1/2}, îmi iau rămas bun de la Consiliul Superior de Agricultură, de la Casa Pădurilor, funcționarii de la Domenii și de la Muncile Agricole.

Miercuri dimineată, prezint pe Enescu la toate serviciile, afară de Consiliul Superior unde îl prezint joi.

30 ianuarie. Dimineată văd pe Rachi Vasiliu, Bălănesu și Niculeanu. Lucrez regulamentul pentru asistența orfanilor din război în mănăstiri.

Trimit să se depună cărți de vizită miniștrilor străini pentru concediu.

La dejun, Lily Penescu, Negură, Dunka, Pavelescu și Penescu-Kertsch.

Pavelescu îmi comunică tranșarea căsătoriei lui cu domnișoara Feraru originară din Craiova.

După dejun doamna Olga Sturdza și domnișoara dr. Trosc, numită medic la orfanii de la mănăstiri. Îi citesc regulamentul pentru mănăstiri.

Duca îmi cere să trimit lui Matei Cantacuzino lucrările ce posed în chestia Dunării. A prezentat azi personalul Ministerului de Instrucție lui Matei.

O delegație de parlamentari a fost azi la Brătianu.

O telegramă anunță că Troțki ar fi semnat pacea cu Germania.

Mackensen trimite guvernului o notă prin care-i cere să intre neîntârziat în negocieri și să trimită parlamentari neostili Puterilor Centrale. Guvernul răspunde că dacă va intra în negocieri, înțelege să negocieze de la stat la stat independent. Face greșeala însă, în dorința de a prelungi, de a invoca două motive proaste: a) că Guvernul nu e încă constituit complet, lipsind Ministerul de Externe și b) că trebuie să ia contact cu Parlamentul, care nu se poate completa încă. Atâta i-ar trebui, ca nemții să-i invite să completeze cu parlamentarii de la București.

Din ultimele conversațiuni avute de Tabacovici cu nemții, cu prilejul reintegrării populației dobrogene, rezultă că nemții ne vor oferi condiții excelente de pace, dar că nu vor admite tergiversări. Pacea trebuie să meargă repede.

Leon Ghica Dumbrăveni, pe care l-am văzut aseară la Ipolit, unde mai erau și Crissoveloni și Radu Văcărescu, se teme că nemții lăsându-ne Dobrogea să nu întoarcă pe bulgari de partea Aliatilor și atunci vom pierde Dobrogea. Temere după mine nefondată pentru că asemenea alianță nu poate conveni sârbilor.

Se pare că se stabilește că Guvernul Sarail era partizan de-al lui Caillaux.

Au încetat să-mi vie comunicatele.

La 6 cu doamna Sturdza și domnișoara Severin merg la I.P.S. S. Mitropolitul Pimen, unde discutăm asupra regulamentului mănăstirilor. Îi las regulamentul pentru a-l completa.

De acolo merg la Societatea Orfanilor.

Generalul Averescu, Argetoianu, Fotin Enescu, Sărățeanu și Iancovescu îmi depun cărțile de vizită. Le întorc imediat.

31 ianuarie. Primesc: N. Bălănescu, dr. N. Racoviță.

La 2 ore la Finanțe de unde iau pe Fotin Enescu, ministrul interimar la Domenii. Îl prezint la Domenii (Banca „Moldova”), la Casa Pădurilor (casa N.Gane) și la Muncile Agricole (str. Carol, localul seminarului, Facultății de Litere), de unde mă conduce la Ionel Brătianu.

La 2^{1/2}, avea Consiliu la Ministerul Materialului de Război (str. Lascăr Catargi, Casa Sturdza), unde se va muta Averescu. Acest minister se mută la Jokey Club.

La Brătianu, unde mai erau Pherekyde, Porumbaru, Morțun, Constantinescu, Duca, Vintilă, dr. I. Costinescu, Corbescu, aflui:

Colonelul Eraclie Nicoleanu, fost secretar general de la Război, a fost numit prefect de poliție, iar lui Romulus Voinescu, de la Siguranță, i s-a propus să fie secretar general la Interne, în locul lui C.D. Dimitriu, căruia i s-a primit demisia.

Papiniu, fost ministru la Constantinopol, și colonelul Resse, șeful de stat major al lui Averescu, au fost trimiși ca parlamentari cu nemții la Focșani. Brătianu crede că C. Nanu ar fi fost mai bun.

Nu este exact că Tiraspol a fost ocupat de noi, după cum îmi afirmase Dunca azi-dimineață la întoarcerea lui de la Ungheri ruși, unde afirma că aflate lucrul de la generalul Istrati.

Nu este exactă informația lui Duca de ieri că Guvernul Averescu, în răspunsul dat lui Mackensen, ar fi zis că nu poate încă antrena negocierile pentru că Parlamentul este descompletat.

Guvernul se va prezenta la Cameră mâine, 1 februar, ora 3^{1/2}.

Brătianu va face declarația că liberalii îi dau concursul.

Take Ionescu vrea să facă o declarație războinică. Averescu încearcă a-l determina să n-o facă. În cazul în care Take Ionescu va face declarația și va explica cauzele retragerii din Guvern, Brătianu își va modifica declarația și va ieși puțin din vagul ce-și propusese.

Constantinescu pleacă la Bălți să-și vadă băiatul, cu toate că Racoviță i-a afirmat că pleacă în misiune alimentară.

Germanofilii de aici doresc și lucrează în această direcție ca Parlamentul să se completeze cu cei din București. Nu cred că vor îndrăzni să vie aci.

Duca mai conduce încă Cenzura, rugat de Matei Cantacuzino.

Colonelul Alessiu este desemnat pentru secretariatul de la Război. După alții, Razu.

La dejun Dunka, Negură și Penescu-Kertsch.

Tinerii Cuzin, Leon, Angelescu, pe care i-am însărcinat să scoată pentru Minister *Analele statistice și economice* și cărora le-am încredințat toate broșurile și revistele trimise de la Paris de Poenaru-Iatan, găsesc de cuviință să anunțe apariția revistei pe contul lor. E o mică excocherie. Regina care era dusă la Tecuci, întorcându-se, a îmbrățișat punctul de vedere conservator și ar fi spus lui Simchi Lahovary că mai bine ca Regele să fie ucis de bolșeviști, decât să devie un guvernator neamț.

Despre disperarea Reginei, la Brătianu a vorbit dr. Constantinescu și cuvintele atribuite Reginei le-am spus eu ca știute din altă parte.

De la 3-5, cu doamna Olga Sturdza și Toma în chestia regulamentului de organizare internă a Societății Orfanilor.

De la 6^{1/2}-8, la Jokey Club, unde văd pe Matei Cantacuzino, care îmi spune c-a numit pe Papacostea, ginerele lui Burada, la cenzură și că cenzura trece la Justiție sau la Interne.

La masă, Ade la Vidrașcu, Lily Penescu, Nicu și Lily Holban. Domeniile ar fi rezervate lui Barbu Știrbei.

10. Februarie 1918

Despărțirea

Bolșevismul — primejdie pentru toate țările • Averescu, incognito, tratează cu von Mackensen • Regele Ferdinand regretă călătoria la Răcăciuni • Pacea de ocupație fără „demnitatea sângelui” • Principele Carol imploră în numele Reginei, a doamnelor române și a armatei • P.P. Carp suferă pur și simplu de ramolism

1 februarie. Primesc pe Fotin Enescu cu care merg apoi la Consiliu Superior al Agriculturii (str. Sf. Haralambie). Erau față Gârleșteanu, Racotă, Buzdugan, Crupenski și Strudza.

La 11 ore tot cu Enescu merg la Brătianu.

Brătianu îi reamintește că nu e numai ministru de resort, ci ministru răspunzător de acțiunea Guvernului și ca atare trebuie să fie atent la acțiunile în care își angajează răspunderea. Averescu se vede legat de concursul nostru, dar în acelaș timp nu vrea să dea impresie că e condus de alții. Aceasta l-a determinat să se consulte cu cineva.

Aci în discrețiunea mea am crezut bine să-i las singuri.

Stăm în vestibul cu Pherekyde, Porumbaru, deputat Dragu, Duca și Vintilă Brătianu. Comentăm telegrama Nauen cu privire la pacea Ucrainei în care se vorbește de hotarul comun între Ucraina și Bulgaria, ceea ce dă de bănuț că nemții au cedat Ucrainei Basarabia, iar Bulgariei Dobrogea.

Ionel Brătianu crede că e numai o amenințare și ne vorbește de discursul mai interesant al lui Wilson în care declară că păcile încheiate în condițiile Ucrainei sub baionetele nemțești nu pot fi menținute și vor fi revizuite la pacea generală.

Duca a predat cenzura lui Argetoianu.

Morțun relatează că într-o conversație avută cu Galip, acesta i-a vorbit de unirea Ucrainei cu noi sub Regele Ferdinand. Brătianu observă că acest lucru ar fi o copilărie, pentru că nemții nu vor conveni ca să lase posibilă formarea unui front de 50 milioane oameni contra lor.

Nicu Holban, venit de la Dorohoi, relatează că s-au început lupte între noi și trupele bolșeviste în regiunea Rădăuți.

Generalul Cristescu are întrevedere cu Brătianu.

Brătianu ne citește nota cerută în scris de Averescu, asupra ultimei comunicări făcută de Brătianu Aliaților în chestia crizei.

La dejun: N. și L. Holban, Negură și I. Ily Penescu.

Regele îmi fixează audiența pe mâine la 5 ore.

La 3^{1/2} consfătuire la Cameră cu noul Guvern.

În sala bufetului de la Teatrul Național, s-au întrunit, la ora 3^{1/2}, senatorii și deputații prezenți sub președenția lui Porumbaru, președintele Senatului. Se prezintă noul Guvern și anume: generalul Averescu, C. Sărățeanu, M. Cantacuzino, generalul Culcer, Argetoianu, generalul Iancovescu, Luca Niculescu și Fotin Enescu.

Foștii membrii conservatori ai Guvernului, Take Ionescu, Mișu Cantacuzino, Greceanu și Titulescu, lipsesc, probabil se mulțumesc cu declarația publicată în *Evenimentul* de aseară și în care își exprimă încrederea în personalitatea lui Averescu.

Foștii miniștri liberali sunt prezentați: I. și V. Brătianu, Constantinescu, Duca, Mârzescu, Radovici, Morțun. Lipsesc Costinescu și Pherekyde.

Orleanu și Bădărău asistă.

Generalul Averescu declară: „Răspunderea acestui guvern e de neînchipuit”.

El nu este o emanațiune a Parlamentului, dar își găsește sprijinul în Parlament pentru că cu toții ne găsim într-o simțire și preocupare comună. Înțelege să păstreze acest contact cu Parlamentul. În situația grea în care ne găsim el înțelege a fi în continuarea Guvernului trecut.

Brătianu, în numele majorității, declară că îl va susține atâta vreme cât va duce acțiunea spre țelul ce i-a fost comunicat.

Îi va da un concurs sincer fără a-l obliga să facă declarațiuni în Parlament care i-ar îngreuna acțiunea. Cere ca atunci când va fi nevoie, să-i facă lui aceste declarațiuni — bine înțelese în ce privește Partidul Liberal.

Cere ca Guvernul, îndată ce Parlamentul se va putea completa, să proceadă la realizarea legilor de aplicațiune a reformelor.

A.C. Cuza, în numele Uniunii Parlamentare, declară că va sprijini Guvernul. E mulțumit că Matei Cantacuzino e la Instrucție, unde e și Cenzura, și regretă că Argetoianu nu e la Externe.

Cere: Suprimarea Cenzurii.

Reconstituirea Parlamentului.

Intrarea în Constituție și legalitate.

Negocierile să fie duse pe un minimum de condiții ireducibile și anume: Integritatea teritoriului, putând face concesii asupra Cadrilaterului, fără a se renunța însă la formula rectificării de frontieră din 1913 și că Silistra nu poate fi cedată.

Averescu răspunde:

Că împrejurările nu permit suprimarea cenzurii în chestiile militare și externe, dar că va căuta să o lărgască pe cât va fi posibil în chestiile interne.

Că a declarat unui reprezentant al Romcerodului că voiește să aibă raporturi bune cu bolșevistii, dar nu poate discuta cu ei până ce nu vor restabili comunicația cu Benderul, pentru ca parlamentarii și românii în genere să se poată întoarce în țară.

În ce privește intrarea în legalitate, nu știe ce s-a făcut în trecut, dar el știe că atunci când a depus jurământul, a jurat respect Constituției.

Trancu-Iași, în numele Partidului Muncii, citește o declarație bombastică și plată către Averescu prin credit asigurare de concurs.

Atitudinea lui Iancu Botez simpatcă muncistilor a fost remarcată și de Vintilă Brătianu care mi-a și spus-o.

De la 5-6^{1/2} la Comitetul orfanilor.

2 februarie. Primesc pe Gr. Cr. Iamandi.

La 2 ore la Brătianu. Sunt față: Porumbaru, Morțun, Constantinescu, Pherekyde, Duca și cu mine.

Schimb de impresiuni asupra consfăturii parlamentare de ieri.

Impresiune generală: manifestația lui Cuza și Trancu împotriva noastră și răspunsul imediat la cele trei puncte ale „unirii”, din care făcea parte și Argetoianu, a fost pregătit de aceasta. Aceasta determină pe Brătianu a ruga pe Pherekyde, Duca și pe mine, să vorbim lui Matei Cantacuzino că noi înțelegem a susține Guvernul, dar nu vom lăsa fără răspuns nici o provocare. Când Brătianu a atras atenția lui Averescu asupra faptului că prezența lui Argetoianu, care este un om politic de partid, va da loc la ostilități, Averescu i-a spus că poate nu e rău că asupra lui se vor concentra toate ostilitățile contra Guvernului.

Comentăm atitudinea deosebiților parlamentari și în special a lui Ion Bot, trecut aproape pe față cu opozanții lui Brătianu. Maki Pallady se clatină de asemenea. Brătianu ne cere să luăm mai de aproape raporturile cu ei.

Ieșind cu Duca și Vintilă, vorbim pe stradă de primejdia bolșevistă, de starea de spirit a armatei și de oarecare indicii de agitație printre care constatată chiar de F. Enescu și comunicată lui Duca. Vintilă crede că trebuie să pregătim un anteproiect de reforme, iar eu îi arăt necesitatea să mergem în Basarabia.

La dejun: N. și L. Holban, Negură.

De la 3—4^{1/2} cu Zoe și doamna Olga Sturdza în chestia orfanilor.

De la 5—6^{1/2} audiență la Rege.

Îi exprim sentimentele mele de credință și convingerea mea de necesitatea menținerii Dinastiei, pe care unii au încercat s-o surpe.

El îmi răspunde:

— Nu m-am îndoit niciodată de sentimentele dv. Acei contra Dinastiei sunt acei puțini.

— Din fericire! Acei oameni nu pot nădăjdui la guvernarea de mâine a țării. Aceasta e exclus, pentru c-ar fi să se dea o primă încurajare imoralității. Cred că acei oameni vor părăsi țara și dacă nu, le vom rezerva [închisoarea] Tg. Ocna. Primejdia bolșevismului e mai mare de aceea a păcii. Ea amenin-

ță Coroana, forma de guvernământ, ordinea politică și socială, dezvoltarea economică și intelectuală a țării.

— Aveți dreptate, e o primejdie pentru toate țările.

Contactul direct ce l-am luat prin ocuparea Basarabiei face primejdia mai iminentă pentru noi. Avem un focar de bolșevism în lucrătorii români de la Odessa. Aceștia nu trebuie să ajungă în țară.

— Da! Aceștia proiectează a se forma într-un corp care să ne atace. Îi vom lăsa să intre și-i vom înconjura și suprima până la unul.

— Eu, Sire, nu cred că se vor constitui un corp, ci vor căuta să se infiltreze în țară individual. În Basarabia trebuie să întreprindem o acțiune mai bine organizată, căci bolșevistii nu ne sunt primejdioși pentru ordinea socială, dar și pentru unitatea națională. Pe lângă învățătorii trimiși, trebuie să adăugăm controlori de la băncile populare și agronomi. Trebuie să luăm contact și unii din noi. Pământul Basarabiei trebuie lucrat în primavară, altminteri vom fi obligați să-i hrănim.

— Da! Același lucru îl cere și Murgoci în raportul lui, de pe care o copie am încredințat prin Al. Constantinescu și lui I. Brătianu. Momentul demobilizării poate fi un moment primejdios în această atmosferă. Reformele trebuie stăruitor continuate pentru că execuția de fapt să poată începe cât mai repede. Demobilizarea se va face cu încetul.

— Reformele trebuie însă pregătite repede, pentru că sunt oameni care le-ar putea încerca prin lovitura de stat. Majestatea Voastră nu trebuie să le preteze mâna.

Despre pace vorbim puțin.

Crede că clauza din tratatul de pace cu Ucraina, în care se vorbește de fruntaria comună între Bulgaria și Ucraina, este un bluff la adresa noastră.

Vorbim apoi de alimentarea trupelor și laudă ca un bun gospodar pe generalul Moșoi de la Câmpuri.

Terminăm conversația cu privire la orfani.

La ieșire, își exprimă regretul c-a încetat colaborarea cu noi și e vădit nemulțumit de atitudinea conservatorilor, care știind imposibilitatea politicii lor totuși au provocat criza.

După mine a intrat Vintilă Brătianu.

La masă: Smelt, Bălănescu, N. și L. Holban, Lily Pennescu.

3 februarie. Scriu lui Iancovescu în chestia locului de la Miroslova pentru orfanii din război.

La 11 ore la Al. Constantinescu, la care găsesc pe Ghibu¹, directorul ziarului basarabean *Ardealul*, transformat acum în *România Nouă*.

Crede că lucrurile sunt bine înjghebate în Basarabia.

Duce lipsă de hârtie și cere să fie prezentat noului Guvern, la ceea ce se obligă Al. Constantinescu.

Vorbesc apoi cu Al. Constantinescu despre audiența mea la Rege și despre încercarea lui Sărățeanu de a-l scoate din apartamentul ce-l ocupa la școala „Reuniunii”.

Constantinescu îmi comunică că Regele i-a citit telegrama primită de la Poincaré prin care îi asigură că Franța va cere, ori ce se va întâmpla, ca România să fie reprezentată la conferința păcii generale prin reprezentanții Regelui Ferdinand.

Aceasta nu se poate reprezenta ca o autorizare de a face pace separată, ci ca un îndemn ca Regele să părăsească țara.

La 12 ore la Brătianu, unde găsesc tot pe cei de ieri.

Brătianu era în conferință cu St. Aulaire pentru a-l povățui să facă totul ca Aliții să nu se înstrăineze de noi. Se pare că St. Aulaire a înțeles.

Duca ne comunică din știre pozitivă că germanii ne-au acordat termen de 8 zile, până la 9 februarie, pentru începere-tratativelor păcii. Brătianu ne comunică:

1) C-a văzut pe dr. Cazacu și că lucrurile s-au îndrumat bine. Broșteanu și Opran sunt bine văzuți, dar inferiorii lor s-au dedat la oarecare acte de antisemitism care au impresionat rău populația israelită. S-au împușcat 17 răzvrătiți din Regimentul moldovenesc și unul dintre cei îngropați ar fi izbutit să se dezgroape și să se prezinte la spital. Săveanu nu vrea să mai rămâe la Chișinău sub noul guvern.

2) Diamandi a sosit la Stockholm după multe peripeții:

La plecarea din Petrograd, întrebând pe ajutorul lui Troțki dacă i s-a asigurat trecerea la Stockholm, acesta i-a răspuns: „*Nous vous mettons a la porte et pour ce qui reste nous nous en fions*”.

Se însărcinase un bandit să-l asasineze pe drum. Din eroare, în chiar fața lui Diamandi, a fost împușcat banditul în locul lui.

La Bender s-a stabilit un fel de armistițiu cu bolșevii de la Tiraspol. Nu se mai trage unii împotriva celorlalți.

Trecând la conversații mai intime, vorbim de decorații și Brătianu declară că a cerut pe „Al. Nevski”, pentru că rușii îl dăduse altor primi-miniștri.

La dejun N. și L. Holban, Negură și Bălănescu.

4 februarie. Nu primesc pe nimeni.

La ora 11 la Brătianu, la care găsesc numai pe Pherekyde. Brătianu este în conferință cu generalul Berthelot.

La 12^{1/4} la Regină. Mă primește doamna Cincu, cu care vorbesc asupra situației aproape un sfert de oră, după care mă primește Regina.

Era în costum alb de Crucea Roșie; îi exprim simțămintele mele și vorbim despre aceleași chestiuni ca și cu Regele. Ea a vorbit însă mult mai deschis. Mă ofer apoi a-i servi toate operele de asistență, la care mi-a răspuns că mă va ruga chiar, întrucât cunosc Moldova, să o însoțesc în vizitele ce-și propune să facă pentru orfani.

La dejun: Cudalbu, Filip, Bălănescu, Ștefan și A. Antoniu, Negură.

La Ipolit: E. Ghica — Dumbrăveni și doamna Riri Petrescu.

5 februarie. Primesc: M. Sturdza, Filip, Căruntu, Fotin Enescu, în chestia cumpărării cailor de la ruși. Fotin Enescu primește să avanseze sumele necesare și cumpărăturile să se facă prin comisiuni, atât în țară cât și în Basarabia.

Îi atrag apoi atenția asupra stării de spirit de la țară și asupra cuvântărilor ținute ieri la prefectura județului de către președinții băncilor populare, care vorbeau de prăpastia ce există între țărănime și clasele diriguitoare.

Îmi confirmă toate cele spuse lui Duca.

Îi pun la dispoziție biroul de primire pentru ca să lucreze cu Căruntu. Mai primesc pe dr. Lebell și Halița în chestia situației din clubul liberal. Lebell zice că situația e neschimbată și că sterștii n-au câștigat nimic peste ceea ce aveau.

La 11^{1/2} la Brătianu, unde găsesc pe Pherekyde, Porumbaru, Duca și Vintilă care venea de la Regină.

Brătianu ne comunică c-a invitat pe mâine la dejun pe generalul Scerbacev, pentru a repara gafa lui Iancovescu care s-a dus la el și îi spune că nu mai înseamna nimic. Generalul Scerbacev i-a răspuns că, în orice caz, înseamnă un amic al României, căruia anul trecut n-ar fi îndrăznit să-i vorbească așa, după cum probabil nu va îndrăzni să-i vorbească la anul viitor.

Această atitudine a lui Iancovescu, Duca o leagă de hotărârea Consiliului de Miniștri de a nu mai îngădui comandamentului rus și nici francezilor de a se amesteca în alte chestii decât cele ce vor fi indicate.

Dr. C. Istrati² a murit la Paris.

Porumbaru aduce lui Brătianu câteva ziare elvețiene și franceze din care rezultă că un căpitan Mathieu ar fi scris lui Briand și lui Joffre două scrisori, prin Seailles, din care reiese că armata lui Sarail, la intrarea noastră în război, era în imposibilitate să ia ofensiva și că prin urmare am fost înșelați când ni s-a afirmat că se va lua ofensiva.

În credința lui Brătianu, Averescu a plecat de două zile pentru a se pune în raport cu Mackensen, ceea ce ar fi o greșeală pentru că-și taie posibilitatea oricărei amânări.

Lumina, de la 15 februarie stil nou, publică un articol plat a lui Stere în care trage osanale nemților și vorbește de binefacerea unei păci teutonice. În același număr, publică interviul cunoscutului pangermanist Renenvolt, care spune că o dată cu Brătianu trebuie să se ducă și Dinastia.

Într-o informație se spune că Casa de Depuneri a început să acorde mici împrumuturi pe efectele transportate la Iași.

Averescu tot n-a văzut pe Brătianu.

La ieșire Vintilă, Duca și cu mine întâlnim pe Radu Rosetti³, cumnatul lui Brătianu, cel rănit în război, care ne comunica că este de la Marele Cartier General unde a aflat că germanii au declarat război rușilor, iar că la Vâlcov am distrus noi cele două cuirasate ruse care ne amenințau.

La dejun Dunka și Penescu-Kertsch.

La 3 ore la Cameră, unde atrag atenția lui Matei Cantacuzino asupra atitudinii lui Argetoianu, care continua a avea le-

gături cu „Uniunea Parlamentară”, punându-se numai cu ei în raport ocolind pe ceilalți parlamentari cari dau concursul guvernului.

De la 4-8 citesc „*Philosophie d'Une Guerre*”, de Emille Ollivier.

6 februarie. Primesc: dr. N.A. Racoviță și Toma, în chestia conturilor de la serviciul Aprovizionării pe care Toma trebuie să le comunice Consiliului Comunal după amiază.

În *Evenimentul* un articol al lui V. Radu, cu privire la Topârceanu⁴, pe care Stere l-a scos din lagărul de prizonieri și scrie versuri umoristice în *Lumina*.

La 11^{1/2} la Brătianu, pe care îl găsesc singur.

Îmi spune că în situația internațională s-a produs o schimbare prin faptul ocupării Ucrainei, Estoniei, Curlandei⁵ de către trupele germane și austriece. Această acțiune militară trebuie să aibă o influență asupra opiniei publice din Germania și mai cu seamă din Austria.

Vorbim de opinia Reginei asupra lui Averescu. Îmi spune că până acum erau în termenii cei mai buni și-mi citează cazul când a vizitat frontul și a coincident cu vizita Reginei, deși era prezident de Consiliu, nici nu l-a încunoștiințat și nici nu l-a reținut la masă.

Vine mai târziu Pherekyde, Morțun, Porumbaru, Vintilă și Constantinescu în reîntoarcere de la Bălți.

Vintilă ne comunică informațiile ce ține din trei surse bune asupra vizitei lui Papiniu, Ressel și Mitilineu la București.⁶

Au descins la „Athénée Palace”, unde a venit să-i vadă Stere, C. și V. Arion, Nenitescu, Beldiman. Într-o cameră, alături, era și Marghiloman⁷, întâlnit la ieșire spune că n-are cunoștință de Memoriu și ține să spuie că interviurile lui au fost rău interpretate.

Din conversațiile avute rezultă:

Că nemții consideră chestia dinastică ca o chestie internă, adică o lasă pe seama lui Stere și a celorlalți amici siguri.

Că Kaiserul, într-un moment de supărare, a făgăduit Dobrogea Bulgariei. După informațiile lui Constantinescu, Averescu s-ar găsi de duminică la București în întrevedere cu Mackensen, pe care el ar fi cunoscut din Germania. Eu cred c-a mers să ia legătura și cu cei din București. Am avut drep-

tate să spun Reginei că e om primejdios. Chestia se va balansa: cedarea Dobrogei în schimbul Dinastiei.

Titulescu vine să vadă pe Brătianu și în fața lui și a noastră Constantinescu istorisește cele văzute la Bălți.

Basarabia e necultivată. La Bălți sunt depozite însemnate de alimente din care s-ar putea transporta pe linia nouă Bălți-Ungheni câte opt vagoane de transport, putându-se face mai multe pe zi. La Bălți a găsit pe generalul Schina, care fusese făcut prizonier de bolșeviști.

A vorbit cu 50 de țărani care ținau în obștii în arendă moșiile lui V. Stroescu⁸ cu 25 000 ruble pe an și de la revoluție cu 15 000 ruble. Ei voiesc proprietatea individuală după greutățile familiei și pe plată, dar „să nu li se puie sula în coaste”.

7 februarie. Văd dimineată numai pe Bălănescu.

Duca îmi telefonează să vin să-l iau pentru a merge la Brătianu.

La 11 ore îl găsim pe Brătianu singur.

Duca comunică lui Brătianu că știe de la Argetoianu: Că Averescu s-a dus să întâlnească pe Mackensen⁹.

Că bolșeviștii din Kiev, pe care-l stăpânesc, ne-au declarat război pentru că nu evacuăm Basarabia.

O telegramă Nauen anunța sosirea lui von Kühlman pentru vineri, 9 februarie, la Focșani.

Trupele germane înaintând spre Dunauburg, Troțki declară că semnează pacea. Aceasta amintește lui Brătianu o întâmplare a vieții lui, când împreună cu Saligny¹⁰, voind să viziteze minele de la Tarcău, un evreu voia cu orice preț să meargă cu dâșzii într-o trăsură care n-avea decât două locuri. Certându-se cu Saligny, Brătianu având o umbrelă la sine se apropie de el. Evreul văzând umbrela exclamă: „Mă rog, cu dumneata mă pot înțelege”.

Tot Brătianu ne povestește apoi cele relatate de Eduard Ghica, întors din misiunea ce-i încredințase pe lângă Kaledin.

Acesta i-a spus că pentru moment nu se poate face nimic. Trecând prin Odessa, a găsit românii molestați și arestați. Ofițerii români sunt batjocoriți, scuipați și bătuți. Parlamentarii, în cap cu Cocias, Nunucă Protopopescu etc., sunt arestați pe „Sinope”. Sebastian Moruzzi și generalul Argetoianu ar fi în

raporturi bune cu Racovski, care s-ar găsi la Odessa, venit de curând de la Petrograd.

Averescu tot nu s-a consultat cu Brătianu.

Pe această chestie urmează o discuție destul de vie între el și Vintilă, care-i amintește că s-a angajat în fața Parlamentului să-l susție, ori nu se poate face solidar cu vizita făcută lui Mackensen.

Ionel declară că-l va vedea pe Rege, dar nu-i va vorbi nimic despre aceasta și că nu poate lua nici o atitudine împotri-va lui Averescu, pentru că luptele interne ar face mai mult rău țării.

Venind Scerbacev la dejun, ne retragem.

La dejun: Penescu-Kertsch și Toma.

După dejun, primesc pe dr. Bejan și apoi lucrez cu doamna Olga Sturdza și Toma la regulamentul pentru orfani.

8 februarie. Primesc dimineată pe Raki Vasiliu, Tănăsă Gherghiu și dr. Flor¹¹.

La 11^{1/2} mă duc la Brătianu pe care îl găsesc singur dîc-tînd lui Constantin Brătianu notele asupra conversațiilor avute ieri și astăzi cu generalul Averescu, care s-a reîntors de la Mogoșoaia, unde a avut întrevedere cu Mackensen și cu Hilff, șeful de Stat Major al celui dintîi.

După mine vin Vintilă Brătianu, Porumbaru, Morțun, Pherekyde și Alecu Constantinescu.

Brătianu ne comunică următoarele din prima conversație avută ieri cu Averescu:

C-a fost bine primit de Mackensen, dar că Hilff, autorul notelor insolente, era mai brutal.

Cu toate că ei au declarat că n-au calitatea de a trata, au lămurit următoarele puncte:

Că ei nu pun chestiunea Dinastiei, care rămîne o chestiune internă, ei prevăd însă că vom avea dificultăți asupra ei cu cei din țară. Firește, făcea aluzie la cei din București.

Averescu la aceasta răspunde că chestiunile interne îl privesc.

Că, din partea Austriei, nu există nici o discuție asupra frontierei.

Impresia: austriecii sunt grăbiți de a face pace.

Că, în ce privește Dobrogea, întrucât am ocupat Basarabia este bine să fie dată Bulgariei. Aceasta n-a fost prezentată însă ca ceva imuabil, sau nediscutabil, întrucât puțin după aceea în cursul conversației au vorbit de concesiuni ce s-ar putea face României în portul Constanța, probabil în genul concesiunilor acordate sârbilor la Durazzo și Salonic, pentru a termina vorbind de o frontieră între Dobrogea și Bulgaria, pe o linie ce ar începe de la Rahova, sud Adamclisi, până la nord de Mangalia. Impresia lui Averescu este, ca și a noastră, a tuturor, că totul se va reduce la chestiunea Cadrilaterului. Interesul politic al Germaniei, care are nevoie de trei căi spre Bagdad, nu este ca Dobrogea să aparțină Bulgariei.

Partidul Militar German desigur crede altceva. Dealtminteri, nemulțumirea lui Mackensen și Hilff împotriva Bulgariei s-a putut observa ușor în cursul conversației. Când Averescu i-a spus lui Hilff că vorbește ca un bulgar, acesta a protestat cu oarecare indignare, iar Mackensen a râs de simțămintele ce i se atribue.

Că nu cer dezarmarea armatei și nici chiar domibilizarea ei. Aci, Brătianu are impresia că Averescu nu i-a spus totul și că crede că germanii intenționează o alianță cu noi împotriva bolșevistilor.

Că cere ca misiunile militare stăine și reprezentanții Aliaților să părăsească țara de îndată ce se va încheia pace.

Despre Dunăre și condiții de ordin economic sau financiar, nu s-a pronunțat încă. După această comunicare, Averescu și-a exprimat părerea că ar fi bine ca chestia Dobrogei să fie lăsată la conferința generală, ceea ce Brătianu a combătut cu energie, zicând că poate face aceasta numai pentru Cadrilater. În fine, îl invită pe Brătianu ca împreună cu Take Ionescu și președinții Corpurilor Leguitoare să participe la Consiliul de Miniștri de azi de la ora 4.

Îi trecuse în minte năzdrăvănia să invite și un reprezentant de la Partidul Muncii. Ideie asupra căreia Brătianu i-a atras atenția de a nu chema decât pe reprezentanții partidelor de guvernământ constituite.

Terminând, Brătianu îi atrage atenția fără a-i face un reproș că până acum n-a fost ținut la curent și că-l povățuiește

să nu-l trimită ca negociator pe Argetoianu, după cum are intențiunea. Averscu n-a desmințit această intenție.

În cea de a doua întrevedere avută azi dimineată, Averscu l-a rugat pe Brătianu, după cum a rugat și pe Take Ionescu, să nu mai vie la Consiliu, deoarece are dificultăți din partea unora din membrii Guvernului, probabil din partea lui Argetoianu.

Brătianu convine și, după discuția urmată cu noi, dă lui Porumbaru și Morțun următoarele indicații pentru Consiliul de la ora 4:

a) Negocierile trebuie să țintească la câștigarea timpului, iar nu în mod fatal la pace.

Aceste negocieri nu se pot angaja, dacă nu se stabilește în principiu condițiunile esențiale asupra cărora nu putem face nici o concesie și anume: Respectarea Dinastiei; integritatea teritoriului; onoarea armatei și a țării; respectul raporturilor cu Aliații.

Față de acest ultim punct, nu se poate ca noi să aruncăm afară misiunile militare străine și reprezentanții Aliaților, mai cu seamă că pacea înseamnă reluarea raporturilor normale cu toate statele.

În cazul în care se va cere avizul asupra numirii negociatorilor, se va arăta că noi înțelegem a ne da acest aviz numai în cazul când Guvernul e decis a ține seama de el, altminteri e inutil.

Declarându-se că se va ține seama de acest aviz, se va combate candidatura domnilor Burghel și Argetoianu, primul fiind scos din diplomație.

Guvernul propune negociatori pe: Burghel, Papiniu, generalul Cristescu și Argetoianu. Acesta din urmă trebuind în acest caz să demisioneze din guvern.

La dejun: doamna și V. Brătianu, Porumbaru, Duca, doamna și domnul Marincovici, M. și C. Sturdza.

Vopika și Barclay s-au scuzat fiind bolnavi.

După dejun, doamna Băleanu și Morțun, care pleacă cu ceilalți la Cameră și de acolo ambii prezenți la Consiliu. De fapt, Vintilă îi ține din scurt pentru a redacta în scris ceea ce vor spune la Consiliu.

Dau câteva informații lui Marincovici, care se duce la St. Aulaire să le comunice. De la 4 la 6 la Comitetul Orfanilor.

Vie discuție asupra organizării alimentare.

De la comitet merg cu A. Constantinescu la generalul Iancovescu, care avusese indelicatețea de a ordona ridicarea automobilului Ministerului de Domenii și rechiziționarea automobilului personal a lui A. Constantinescu.

L-am informat că măsura nu e justificat, întrucât eu am făcut un serviciu personal lui F. Enescu, să-i țin automobilul în garaj la mine, el neavând unde-l ține.

Mi-a răspuns că știe. Atunci de ce măsura vexatorie?

Acelaș lucru îl observă și Constantinescu, iar licheaua se grăbește a-i lăsa mașina sub cuvântul că o lasă președintelui „Familiei Luptătorilor”.

Vorbindu-i de greșeala ce a făcut Averescu de a lua contact personal cu Mackensen, iar mâine la Focșani cu von Kühlman și Czernin, întrucât și-a tăiat toate posibilitățile de amânare, el îmi răspunde:

Nu se putea altminteri și bine a făcut pentru că cunoaște personal pe Mackensen (ca și cum legăturile personale între doi oameni pot avea vreo influență!!!!)

Impresia mea este că merg direct la pace. Iancovescu continuă a batjocori Alianții.

Mă separ de el atrăgându-i atenția să nu facă nimic care ar putea Stinge Dinastia.

Garoflid a depus jurământul ca ministru de Agricultură.

Întrevederea cu Kühlman și Czernin s-a amânat pentru sâmbătă 10 februarie.

St. Aulaire a dejunat la Constantinescu, care i-a spus că Averescu a fost să-l vadă și i-a comunicat cele vorbite cu Mackensen, bineînțeles afară de condiția cu misiunile străine și reprezentanții aliaților.

9 februarie. Nu văd pe nimeni.

La 12 ore mă duc la Brătianu, la care mai vin Constantinescu, Vintilă, Pherekyde, Morțun și Porumbaru.

Duca e la Cristești, la Plăiniceanu.

La Consiliul de ieri, la care asistă și Prezan, Porumbaru a făcut declarația în sensul arătat ieri, după care s-au retras.

Nici un incident de remarc.

Brătianu confirmă informația mea că Mișu a sosit la Berna, dar că nemții nu-l primesc să treacă înainte, ca chestia păcii să fie hotărâtă în principiu.

Avem cu toții aceeași impresie că guvernul merge sigur la pace.

Take Ionescu comunică lui Porumbaru c-a auzit că nemții cer amânare, printr-o prelungire a Armistițiului. Aceasta poate fi în legătură cu situația internă a Austriei și cu vizita delegației Bulgariei la Berlin cu privire la Dobrogea.

Constantinescu află că Argetoianu va merge la Bender să se întâlnească cu Racovski, iar Take Ionescu află că Sebastian Moruzzi, care se afla în legătură cu Racovski, ar fi găsit o soluție pentru românii de la Odessa.

Brătianu crede ca și mine că Argetoianu lucrează a forma un partid lui Averescu, cu cei de la muncă, cu Stere și poate cu Racovski.

La 4 mă întâlnesc la Constantinescu cu Vintilă și Morțun în chestia pregătirii reformelor.

9 februarie (continuare). La 4 întrevvedere cu Vintilă și Constantinescu la acesta din urma acasă.

Decidem o consfătuire la mine, luni 12 februarie, pentru a începe lucrarea asupra reformelor.

Comitet la orfani.

10 februarie. [Câteva rânduri neclare] Duca la Cristești. Fac invitațiile parlamentarilor pentru consfătuirea de luni, în chestia reformelor.

La 11^{1/2} la Brătianu. Eram aceiași ca și ieri.

Averescu a plecat cu Argetoianu la Focșani.

Mișu n-a plecat încă de la Londra.

La negociatorii cunoscuți au mai fost adăugați: Coandă, de la Kiev, M. Blank, din America, Dinu Gheorghiu de la vămi.

Take Ionescu a primit un mesaj de la Clemenceau prin care-i cere rezoluția, singura care poate pune în valoare drepturile României.

Se constată vreo 4-5 mii ofițeri ruși pe care trebuie să-i asistăm.

La dejun Victor Stere și Negură.

La 2^{1/2} la Cameră unde comentez cu Greceannu, Matei Cantacuzino și Fotin Enescu articolul lui Stere asupra noului Guvern, pe care-l găsește prea antantist și brătienist, evident în speranța de a se forma unul cu cei de la București sau măcar cu N. Ghica-Comănești, Bădărău pe care-i și numește în articol.

Matei crede că atitudinea lui Carp e cea mai mizerabilă.

Marghiloman are o atitudine mai rezervată și chiar a sfătuit pe unul din directorii Ministerului de Finanțe, de la datoria publică, să nu dea lui Nenitescu cifrele tuturor împrumuturilor noastre.

Garoflid vine să ne vadă și-l previn asupra greșelilor lui Averescu și atitudinii și acțiunii lui Argetoianu.

Propune lui Bălănescu un inspectorat general sau loc de secretariat.

Bălănescu va demisiona.

Scriu articolul privitor la cazul lui Stere și în genere, asupra celor de la București.

Vintilă îmi primește pentru *Mișcarea* articolul „Sus fruntea”.¹²

Generalul Iancovescu îmi trimite fotografia [fotocopia] de pe prima adresă a Guvernului basarabean, în timpul guvernului nostru.

11 februarie. Dimineată Halippa și N. Maxim, în fața căro-ra dictez articolul privitor la acțiunea aceloră din București.

La 11 la Brătianu, eram obișnuiții afară de Duca, Constantinescu și Pherekyde.

Citim articolul din *Lumina* privitor la „Noul Guvern de la Iași”, raportul lui Diamandi asupra plecării lui din Petrograd și corespondența urmată între generalul Coandă și Guvernul ucrainian cu privire la protecția românilor din Ucraina, în special a parlamentarilor de la Odessa, cât și paza deplasărilor armatei noastre.

Morțun comunică că Galinski s-a reîntors de la Kiev, de unde a putut scăpa ca prin minune, orașul fiind în mâna bolșeviştilor.

Coandă este arestat.

Galip va primi scrisorile de acreditare pe lângă guvernul nostru.

Ieri între Jisonia și Kiev, bolșevii au fost bătuți de ucrainenii ajutați de trupele austriece.

Ch. Humbert a fost arestat; Caillaux a trimis în judecată Înaltei Curții, că [text neclar] condamnat la moarte.

La dejun Bălănescu, Penescu-Kertsh și Negură.

După dejun, la Ipolit cu Plaine și Leon Ghica-Dumbrăveni.

De acolo la Generalul Eremia Grigorescu și P.Poni.

13 februarie 1918. Averescu s-a reîntors de la Buftea unde se dusesese cu Argetoianu pentru a se întâlni cu Kühlmann și Czernin. Toate informațiile ce posedăm concordă:

A tratat numai Averescu.

Czernin a avut o atitudine arogantă și agresivă față de Brătianu.

Kühlmann era mai rezervat.

Cer toată Dobrogea, unele trecători, concesiunile petrolului.

Guvernul însăși califică condițiunile neacceptabile. În comunicatul dat presei anunță începerea tratativelor, care nu vor conduce la o pace cu orice preț.

Averescu n-a văzut pe Brătianu.

La 5 ore Comisiunile liberale pentru reformă. Se constituie o Comisie agrară și alta electorală. Fac parte din ambele. Vineri începem lucrarea.

14 februarie. Dimineată dau lui N. Maxim spre publicare articolul „Cazul Stere”, care răspunde la scrisoarea lui M. Carp, prin care-i ia apărarea. Vintilă îmi trimite *Lumina* cu textul declarației lui P.P. Carp, citită de Lupu Costache¹³ Comisiunii cu Papiniu, Ressel și Mitlineu. Declarația cere Rege-lui Ferdinand să abdice. O dau să se publice.

La Brătianu, la 11 ore, ne întâlnim obicinuiții.

O singură știre importantă: Regele însoțit de Averescu a plecat la Bacău să întâlnească pe Czernin. Ce înseamnă aceasta? Ori s-a încurcat Averescu, ori în schimbul Dobrogei, urmând o tensiune în raporturile cu bulgarii, nemții au nevoie de garanții din partea noastră.

Duiliu Zamfirescu¹⁴ a fost numit comisarul Guvernului din Basarabia. Va compromite chestiunea.

Un liberal mai de seamă scrie lui Brătianu cerând lămuriri ce urmărește, pentru ca să știe dacă mai poate continua con-

lucrarea. Brătianu îi răspunde semnificându-i foarte subtil concediu. Eu cred că e Ghițescu.

La dejun Negură.

După dejun Bălănescu care mă anunță că e menținut secretar general Gr. Iamandi și Toma.

Cu doamna O. Sturdza și Toma lucrez regulamentul pentru orfani.

14 februarie. Lucrez dimineată cu N. Maxim pentru gazetă, termin articolul „Cazul Stere”, și dau să se publice protestul împotriva numirii lui Duiliu Zamfirescu în Basarabia și a aceleia împotriva cenzurii care a interzis orice articol privitor la declarația antidinastică a lui P.P. Carp.

Mă duc apoi la Brătianu, unde aflu că Regele și Averescu s-au reîntors astă-noapte, fără a ști încă rostul și rezultatul întrevederii. Brătianu recunoaște că Averescu nu este la înălțimea situației, că nu o cunoaște și că nu știe cum să procedeze. Dacă ar avea de dat un consiliu [sfat] Regelui, l-ar da pentru schimbarea Prezidenței de Consiliu.

Gândindu-se asupra cazului greu, în care Puterile Centrale n-ar ceda asupra Dobrogei, se întreabă dacă n-ar fi mai bine să se cedeze Guvernul lui Marghiloman, bineînțeles fără Carp, Stere și ceilalți antidinastici.

Cu toți obicinuiții, adică Vintilă, Alex. Constantinescu, Porumbaru, Morțun și cu mine suntem de aceeași părere. Eu adăugând la motivul politicii externe acel al politicii interne, întrucât Guvernul Averescu e primejdios, lipsit de scrupule în formarea partidului pe care vrea să se sprijine.

Pherekyde observă că, în cazurile când negocierile ar eșua, forțele armatei să nu fie risipite pentru ca să se facă imposibilă orice acțiune militară.

Brătianu susține că atunci când nici Guvernul Marghiloman n-ar putea obține Dobrogea, Regele neputând iscăli o pace cu renunțarea la Dobrogea, trebuie să abdice. Faptul important e dacă pierdem Dobrogea acum n-o mai putem relua.

Asupra situației generale, Brătianu este îngrijat de situația externă din Italia unde s-au închis frontariile spre Țările de Jos și de întârzierea Americii.

Discursul lui Helfrich cuprinde un pasaj cu privire la pacea cu România, vorbind de legăturile prietenești ce trebuie să existe în viitor între Germania și România.

La dejun Penescu-Kertsch și Negură.

După dejun la Ipolit, unde erau Madeleine, Cora, Mme. Mavrocordato, ex. Tell, N. Caligari și G. Grigoriu. Am fost însoțit de „Luc”, cea mai mare onoare a zilei.

Întâlnesc pe Greceanu care nu știe nimic de rezultatul întrevederii Regelui cu Czernin având mesaj de la Împăratul Carol. Brătianu aprobă că Regele s-a dus.

Greceanu afirmă că știe de la Costinescu că condițiile s-au mai atenuat, propunerea era condominium în Dobrogea. E nemulțumit și el că Averescu n-a consultat pe Take Ionescu și pe Brătianu.

La Comitetul Orfanilor.

14 februarie. Continuare. De la Al. Constantinescu aflu că întrevederea între Regele, Czernin și Principele Leopold de Bavaria a avut loc ieri dimineață într-un vagon în gara Răcăciuni și a durat 40 de minute. Averescu nu a luat parte. A intrat după 40 minute și au stat cu toții la un loc încă 20 de minute.

După impresiunea acelor care au văzut pe Rege, acesta regretă că s-a dus la întrevedere.¹⁵ Doctorul Costinescu care a dejunat cu Regele afirma că Czernin s-a arătat intransigent pe chestia Dobrogei și că acceptă cel mult un condominium cu celelalte naționalități, cu bulgarii și turcii.

Pacea e imposibil a se face fără Dobrogea, cu atât mai mult că și celelalte condițiuni sunt inacceptabile. Din sursa generalului Grigorescu (Plagino)

S-ar cere: 1) Dobrogea toată în condominium; 2) Toate trecătorile; 3) Concesiunea petrolului pe 90 de ani; 4) Cerealele și C.F.R. pe 20 de ani; 5) Rectificarea de graniță Nord Moldova cu luarea unei părți din Dorohoi în schimbul mormântului lui Ștefan cel Mare; 6) Hotinul din Basarabia.

S-a dat 48 de ore pentru începerea negocierilor, termen începând de ieri 13 februarie.

Argetoianu declară că ei ar da concursul unui Guvern Margihoman dar că nemții n-au cerut schimbarea de Guvern.

Ei contează pe concursul bolșeviștilor, cu care cochetează în acest moment.

Telefonez lui Duca să se întoarcă de la Cristești.

Soluțiile. Guvern Marghiloman și, în caz de eșec a acestuia, rezistență cât se va putea, cu capitularea. Captivitatea Regelui mai dă o speranță, abdicarea e pentru totdeauna.

Timpul vorbește de darea în judecată a Guvernului Brătianu, iar „Carpistii” (P.P) de judecata lui pentru fapte imorale, iar nu pentru fapte politice.

Constantinescu îmi cere pentru *România* textul declarației lui P.P. Carp. Colonelul Dobrescu vorbește de demobilizarea armatei.

16 februarie. Duca venit de la Cristești trage direct la mine. Il pun în curent cu situația, după care mergem la Alexandru Constantinescu, la care am găsit și pe Brătianu.

Al. Consatantinescu era în ajun de a merge la Rege în audiență.

Discutăm asupra situației așa cum am arătat-o în ziua de ieri și-l îndemnăm să remonteze pe Rege și să nu facă greșeala de a abdica.

Lăsăm cu mașina pe Constantinescu la Palat și mergem la Ionel Brătianu, la care găsim pe Morțun, Porumbaru și Pherkyde. Brătianu nu ne comunică nimic, ci se mulțumește a cere informațiunile și impresiunile noastre.

Eu îmi exprim ferm părerea că ideea condominiumului în Dobrogea ne amenință în dreptul internațional, înseamnă stăpânirea gurilor Dunării de către germani și austriaci, iar teritoriul, sub administrația bulgarilor. Într-un cuvânt, ceea ce este mai grav pentru noi — regimul navigației fluviale în mâinile germanilor și austriacilor, iar pământul Dobrogei în mâna bulgarilor.

Brohaim declară soluția inacceptabilă, chiar față de interesul Aliaților, Rinul și Escault găsindu-se în aceeași situație.

Arăt încă odată greșeala făcută cu plecarea Regelui la Răcăciuni.

Adaug greșeala ce a făcut de a numi mandatarul averei lui, se zice chiar a Domeniilor Coroanei, pe C. Stere.

Reîntors, Brătianu ne istorisește conversația avută cu canadianul Boyle,¹⁶ reîntors din Rusia și pe care l-a invitat la dejun. Reține și pe Duca la dejun.

Că Boyle ne-a adus servicii, aducând hârtia Băncii Naționale și efectele pentru Crucea Roșie. Boyle la Petrograd a avut o întrevedere cu Zalkind, ajutorul lui Troțki, asupra raportului ce trebuie să aibă Rusia cu România.

Zalkind îi răspunde:

— Cu dumneata nu stăm de vorbă pentru că ești un burjui (burghez) și noi luptăm împotriva dvs. a tuturor. România este bolnavă și o vom vindeca prin revoluție. Revoluția se face și acum am terminat cu dumneata.

Boyle îi răspunde:

— N-ai terminat, pentru că eu am acum de spus ceva. România nu este bolnavă, dar este înfometată; trebuie să-i trimiteți alimente dacă voiți ca poporul român, care nu-i burjui, să nu moară de foame.

Ca om practic vă spun: dacă continuați așa, n-aveți s-ajungeți la nimic. Și acum nu mai am nimic de vorbit cu dumneata, pentru că am terminat eu.¹⁷

Boyle comunică că ei au slăbit regimul teroarei, hotărând asasinarea câtorva din foștii miniștrii și din reprezentanții puterilor străine. Așa au decis asasinarea lui Diamandi, care se știe condițiile în care a scăpat. Au asasinat însă pe Kokor-sev, fost prim-ministru, și pe Ceiseg.

Acum a venit cu propunerile de înțelegere cu bolșevii. A remis propunerile suveranului.

La Moscova — tot el relatează —, că bolșevistul conducător e un om foarte onest, care a declarat că, cât va fi el acolo, nu se va atinge nimeni de tezaurul României, care a aparținut poporului român. La Harkov, a cerut concursul bolșevistului Antoniov pentru trimiterea de alimente în România. Acesta a răspuns că se va consulta cu Racovski. La Odessa spune că a constatat că parlamentarii sunt arestați, dar nu pe vapor, ci într-un stabiliment și nu sunt maltratați. Sebastian Moruzzi stă cu Nicu Ghica-Comănești într-un Sanatorium-spital.

Consiliul de miniștri de ieri a decis să întrebe dacă discuțiile la negocieri se vor deschide asupra tuturor punctelor, implicit Dobrogea.

Un nou Consiliu va avea loc azi la 6.

Constantinescu, reîntors din audiența de la Rege, ne spune c-a plâns împreună cu Regele. N-au vorbit asupra detaliilor întrevederii, ci asupra fondului ei.

Czernin — i-a spus Regele — a început printr-o [critică] lui Brătianu, reproșând oarecum că Regele s-a lăsat antrenat de el.

Regele îl oprește și răspunde: C-a văzut aceasta și în Cartea nouă, dar faptul nu este adevărat. El nu s-a învinuit decât de un singur lucru: de datoria către țara pe care o guvernează. De aceea a și uitat vorbirea și legăturile ce avea cu Germania.

Vorbind de Dobrogea, Czernin spune că n-o dă bulgarilor, dar că va forma un condominiu. Când Regele l-a întrebat în ce mod va fi guvernată sau administrată aceasta țară, a fost incapabil să răspundă.

Czernin a declarat că e și a avut obrăznicia să spuie Regei: *que c'est à prendre ou à laisser*.

De alte chestiuni nu s-a mai vorbit în fond. I-a spus în treacăt de oarecari rectificări de frontieră.

Regele regretă c-a făcut acest demers și nu prea vede cu ochi buni formarea unui nou Guvern, care să obție ceea ce i s-a refuzat lui. Nu se gândește la abdicare, dar e deprimat.

A primit două telegrame de la Dunka și alta de la parlamentari, prin care-l ruga să nu faca pacea.

Se angajează o vie discuție asupra soluțiilor. Eu susțin că Guvernul trebuie să trimită negociatori cu declarația că condițiile puse sunt inacceptabile, dar că România dorește să curme acest război, și să facă pacea pe anumite baze, în care se vor indica condițiile noastre ireductibile. Vintilă e de părerea mea și că trebuie văzut Regele, miniștrii noștri.

Venind Boyle ne retragem.

La ieșire Vintilă insistă ca Morțun, ca prezident al Camerei, să meargă la Rege să-l remonteze.

Morțun declară că nu o face decât cu asentimentul șefului.

Brătianu are dreptate când spune că Regele Ferdinand capitulând, dar și nesemnând pacea, aduce țării serviciul protestărei împotriva unui act violent și nedrept.

La 4 ore la Epitropii.

17 februarie. Nemții, răspunzând notei Guvernului, îi dau termen până azi ora 1 p.m. pentru a trimite negociatori pe baza

condițiilor cunoscute și din care cedarea Dobrogei constituie o condiție *sine qua non*, în caz contrar denunță armistițiul.

La 1^{1/2} noaptea a avut loc un Consiliu de Miniștri, în care se decide pentru azi dimineată, ora 10^{1/2}, un Consiliu de Coroană, sub președenția Regelui, cu președinții Corpurilor Legiuitoare și câte trei membrii din fiecare partid de guvernământ.

Brătianu ne convoacă la el acasă la ora 9 dimineată.

Participăm: I. Brătianu, Pherekyde, Morțun, Porumbaru, Constantinescu, V. Brătianu, Duca și cu mine. Costinescu e bolnav în pat.

Delegăm pe Pherekyde și Constantinescu, cei mai vechi dintre miniștri, care să însoțească pe Brătianu la Consiliul de Coroană.

Conservatorii au delegat, pe lângă Take Ionescu, pe Cantacuzino și pe Greceanu. Prima părere a lui T. Ionescu a fost să nu participe.

Brătianu susține că pacea fără Dobrogea nu se poate face și că trebuie scoasă sabia. Rezistența trebuie să aibă însă concursul tuturor — ceea ce nu se poate obține decât sub guvern prezidat de Averescu, în care să intre și el și Take Ionescu. Un general nu se poate întoarce să comande armata dacă ca șef ar declara că politica de rezistență e imposibilă. Constantinescu, Pherekyde și cu mine credem că această politică trebuie făcută indiferent dacă Averescu va fi sau nu șef de Guvern, va intra ca simplu membru al Cabinetului sau se va remite în cadrul oștirii. Opinia lui Brătianu triumfă, cea ce exclude sigur rezistența, fiind legată de o condiție imposibil de realizat. Averescu fiind pacifist nu o va primi.

În cazul când politica de rezistență nu va triumfa în condițiile arătate, Brătianu propune un guvern Marghiloman, adică un guvern care să obțină maximum de concesiuni. Suntem cu toții de acord.

În fine, în cazul în care nici guvernul Marghiloman n-ar putea obține Dobrogea și rezistența fiind imposibilă, e de părere ca Regele și la nevoie pe rând membrii Dinastiei să abdice în semn de protestare. Astfel, în fața Istoriei, Regele va rămâne figura mare care pentru un interes al țării și-a jertfit coroana. Mă ridic împotriva acestei păreri, care înlesnește pa-

cea și ne face pe lângă Dobrogea să pierdem Dinastia și cu ea împreună poate și ideea monarhică. Duca e de părere ca Regele să semneze pacea, pierderea Dobrogei fiind trecătoare, și prin ea salvăm și Dinastia și Basarabia. Eu franc prefer rezistența cu Regele prizonier.

Vintilă împărtășește părerea fratelui lui.

Ceilalți nu sunt convinși.

Convenim să se amâne chestia, nefiind cea imediată.

La 10^{1/2} pleacă delegații noștri la Palat, de unde întâlnire la Brătianu la 12^{1/2}.

Vintilă, Duca și cu mine ne îndreptăm spre str. Asachi, unde în colț cu str. Carol întâlnim pe Barbu Știrbei. Mergem cu toții până la rondul I. Discutăm în drum aceleași chestii.

Confirmă c-a dat lui Stere procura de avocat cea ce I. Brătianu numește „*une grosse faute*”.

Ne despărțim tot în dreptul str. Asachi, Știrbei ducându-se cu Vintilă, iar eu cu Duca. După ce dejunăm împreună, mergem la 12^{1/2} la Brătianu, unde găsim numai pe doamna Brătianu. Vorbim și cu ea până la ora 2 asupra acelorași chestii. Era și Dinu Brătianu.

Facem și câteva potinuri [bârfe] asupra doamnei E. Șutu, nimfa Egerie a actualului guvern Averescu-Argetoianu.

Îi ținem de urât la dejun, la care mai erau Constantin Brătianu și Pleșa.

La 2^{1/2} vine Brătianu, prin urmare Consiliul a ținut de la 10^{1/2} la 2.

După ce dejunează, Brătianu ne relatează, fiindă față și doamna Brătianu:

Regele emoționat până la lacrimi, a făcut expunerea situației, arătând și imposibilitatea rezistenței.

Generalul Averescu dă seama de tratative și arată că sunt numai două soluții: pacea și rezistența, constatând și imposibilitatea ei.

Brătianu declară că o pace fără Dobrogea e deplorabilă și nu se poate semna. Când a trecut Guvernul generalului Averescu, s-a înțeles că integritatea teritoriului e condiție esențială și l-a prevenit că în cursul tratativelor trebuie să stea cu mâna pe sabie. A venit momentul s-o scoată.

Acțiunea nu se poate face însă decât cu asentimentul și concursul tuturor. Duca să nu se cedeze mâna unui guvern de dincolo.

Take Ionescu își arată opiniunea rezistenței cu fuga Regelui și a Guvernului.

Greceanu în numele celorlați conservatori e pentru acțiunea în sensul lui Brătianu. Cantacuzino Mișu n-a vorbit, dar e de această părere.

Matei Cantacuzino, într-o lungă cuvântare preparată cu patos, e pentru pace în orice condiții.

Iancovescu vorbește în același sens, arătând că n-are mușii decât pe 10 zile.

Pherekyde arată că țara și-a făcut datoria față de Aliți, dar că nu poate face pacea fără Dobrogea.

Regele vrând să ridice ședința îi atrage atenția că obicnuit acest Consiliu lua o deciziune. Aci se angajează un dialog între Brătianu și Averescu, acesta din urma nevoind să se angajeze în politica de rezistență. Regele îi cere să se mai gândească, dar politica rezistenței fiind condamnată, Averescu va face pacea fără Dobrogea.

18 februarie. Germanii denunță armistițiul și pun noi condiții de pace pentru care dau termen până marți, ora 12 (21 februarie).

Aceste condiții sunt:

a) Demobilizarea parțială a armatei și menținerea altei părți contra bolșevicilor.

Autorizarea ca trupele austriece să treacă prin Basarabia și Moldova spre Odessa.

În Basarabia (Hotin) trupele austriace au luat contact cu trupele noastre și le-au somat să se retragă.

Un zvon public afirmă că Tg. Ocna a fost bombardat. (Neconfirmat)

La ora 9 avem consfătuire la Brătianu, aceeași de ieri.

Brătianu ne comunică că un nou Consiliu de Coroană a fost fixat, cu aceleași persoane, pentru ora 10^{1/2}.

Nu-i cunoaște încă scopul, așa că discutăm pe ipoteze.

Brătianu crede că fiind date condițiile deplorabile ce nemții ne impun, să acceptăm toate fără discuție pentru a arăta lumii cum am fost jefuiți. În cazul când Guvernul ar vrea să le

discute, să cheme pe cei de la București care vor putea obține mai mult decât oricine.

După aceasta redactăm un comunicat al partidului care rectifică comunicatul Guvernului și arăta opinia Partidului Liberal în Consiliul de Coroană de ieri.

La 10^{1/2} se duc la Consiliu aceiași de ieri.

Averescu a fost la Duca și i-a propus să se formeze sub președenția lui un Guvern de rezistență și cu Brătianu și cu Take Ionescu, însă cu condiția ca Brătianu să dea declarația scrisă că ia singur răspunderea dacă va ieși rău. Brătianu îi răspunde, tot prin Duca, că primește să intre în Guvern sub Averescu, dar nu poate schimba regulile constituționale răspunderii ministeriale și să creeze generalului Averescu o situație de imposibilitate similară cu aceea a Regelui. Înțelege solidaritatea solidară.

De la 11–12 la *Mișcarea* și apoi acasă la Bălănescu, Codreanu, Maxim, Toma și Pavelescu — mai în urma lui Duca. Discutăm asupra situației și îmi arăt ce gândesc despre literații noștri, apărători ai lui Stere.

La 1 la Brătianu cu Duca. Ne spune ce a fost la Consiliu. Regele adânc emoționat comunică hotărârea Guvernului de a face pace fără Dobrogea, arătând că alte soluții nu mai sunt în momentul în care Guvernul nu primește pe aceea a rezistenței. Regele adaugă însă că tratativele de pace nu înseamnă și încheierea păcii — ceea ce de toți se interpretează ca o rezervă a semnăturii lui. (Poate aluzie la abdicare).

Averescu cere partidelor politice să nu-i facă dificultăți, ceea ce i se promite.

În timpul Consiliului a venit telegrama cu noile condiții, asupra cărora Brătianu își exprima părerea în sensul celor stabilite azi dimineață. Averescu după ce a cedat Dobrogea crede că noile condiții schimbă situația și înclină către rezistență. Take Ionescu a propus amânarea Consiliului pe mâine, ceea ce se admite.

În vederea Consiliului de mâine Brătianu ne convoacă pe aceiași obicinuiți la ora 5 p.m.

La această consfătuire îmi exprim părerea că cele ce propun nemții nu mai înseamnă pacea ci perpetuarea ocupației,

întrucât sunt sigur că-și vor menține trupele în Muntenia. Combat din nou ideea abdicării.

Brătianu îmi răspunde că și el ar face același lucru și-și precizează mai bine punctul de vedere, pronunțându-se pentru o regentă cu Prințul Nicolai.

Morțun și Duca se pronunță hotărât contra abdicării, iar eu adaug: prefer să umilesc pe Regele Ferdinand pentru a scăpa Dinastia.

Vintilă e și el contra „în situația de astăzi”. Quid mâine??

Cădem cu toții de acord (minus Pherekyde) deși târziu să se cheme Marghiloman.

Trimitem pe A. Constantinescu la Palat ca să ceară această Regelui și să trimită pe Mitilineu chiar în astă seară la București.

Constantinescu, de la Brătianu, se duce la Palat la ora 6^{1/2}. Ne dăm întâlnire mâine dimineață la 9.

La dejun: soții Antoniu, Bălănescu, Duca, Dunka, Negură, Pennescu-Kertsch.

Take Ionescu în *Evenimentul* de aseară confirmă cu acte luate de la Poklewski c-a luat bani de la ruși pentru a împiedica cumpărarea *Universului* de către nemți. Impresie penibilă.

M. Carp răspunde prin *Timpul* la articolele mele.

Răspund câteva cuvinte pentru mâine.

La 9 telefoniez lui Constantinescu. Regele n-a primit propunerea cu Marghiloman, pentru că Guvernul primește și noile condiții puse de nemți. În alte vorbe, ocupație nemțească cu consimțământul nostru. O preferam cu demnitatea sângelui.

18 februarie 1918. (Continuare). Seara la Ipolit cu Dunka.

Erau Aurel Vasiliu, Coco Drăghici, fratele lui, doamna Mavrocordato (fosta Tell), Boscov și Bubi Panopoli.

Ipolit îmi comunică că doctorul Devaux l-a găsit grav bolnav la inimă și plămâni și că trebuie să urmeze o îngrijire serioasă într-un sanatorium. E întradevăr foarte slab.

19 februarie. Dimineață vine Rachi Vasiliu, căruia îi spun în câteva cuvinte situația.

La 9^{1/2} dimineată la Brătianu. Eram obicinuiții: Constantinescu comunică ce a făcut la Palat și că Averescu i-a făcut aceeași propunere ca și lui Duca.

Averescu l-ar accepta pe Marghiloman, numai ca negociator — ceea ce e puțin probabil să primesască. În ori ce caz, suntem de părere că Regele care este în drept să consulte pe orice om politic, să cheme pe Marghiloman.

Rezistența fiind exclusă de Averescu, nu mai rămâne la Consiliu de Coroană de azi să se susțină decât acceptarea condițiilor, fără nici o discuție, pentru a se arăta odiosul păcii făcute sub revolverul nemțesc.

Regele va semna sau nu? E chestia ce ne rezervăm. V. Brătianu e definitiv câștigat opiniei noastre contra abdicare.

Brătianu comunică intenția lui Averescu de a disolva Camerele în mai și va face alegeri pe baza legii electorale vechi. El crede că trebuie să se retragă din șefia Partidului Liberal, pentru că i s-ar îngreua mult acțiunea, sperând să poată aduce servicii reale în viitor.

La 10^{1/2} Consiliul de Coroană la care asistă cei de la Consiliile de Coroană precedent — firește și Prințul Carol.

Averescu arată noile condiții, pe care Guvernul le acceptă, întrucât este un Guvern al păcii.

Brătianu atrage atenția lui Averescu că nu este un Guvern al păcii, ci un Guvern pentru a sonda pacea. Când Averescu a primit Guvernul a fost înțeles că pe chestia Dinastiei, a integrității teritoriale și a onoarei și demnității țării, nu se poate face nici o concesiune.

Principele Carol izbucnește, conjurând pe Rege în numele Reginei, a doamnelor române și a armatei, să nu semneze o astfel de pace dezonorantă. Trebuie să se găsească un bărbat politic care să ia răspunderea să împiedice pe Rege de a semna această pace.¹⁸

După aceasta, Averescu dă demisia. Regele o respinge.

Pe la 11^{1/2} I. Manolescu Strungă¹⁹ mă cheamă la Cameră, unde deputații și senatorii sunt revoltați de condițiile ce ni se impun. Trancu-Iași²⁰, Rădulescu și M.Carp sunt muți, dar Iancu Botez cu toată germanofilia lui protestează. Ei fac o petiție către președintele Corpurilor Legiuitoare și către prezi-

dentul Consiliului cerut să țină soluțiile Parlamentului. Preșidentului Consiliului să le dea explicații. Semnez și o petiție.

Cănanău mă lasă cu mașina la Ion Brătianu. Aci găsesc pe toți, Duca, Porumbaru, Morțun, Vintilă și Dinu Brătianu, Pherekyde și Constantinescu.

Rămâne ca comunicatul să se dea mâine. N. Maxim venise la Brătianu să-l ia.

Se istorisește cele petrecute la Consiliul de Coroană și cele petrecute la Cameră.

Istorisesc conversația avută cu Delavrancea, cu care am mers pe jos de la Teatru până în strada Lăpușneanu. Delavrancea văzuse dimineată pe Regină, care era furioasă pe Averescu. A spus că mai bine să strophească florile în grădină, decât să guverneze cu o asemenea pace.

Aseară a avut loc o scenă violentă între Ea și Averescu. I-a reproșat atitudinea și l-a întrebat de ce poartă sabia la brâu.

Regele la Consiliul de Coroană a făcut aluzie la această scenă, când a vorbit „de lovitura morală de aseară”.

La dejun, Dunka și C.A. Vidrașcu.

De la 2^{1/2}—4 la Cameră, unde Argetoianu, Cular, Sărățeanu, Iancovescu și Fotin Enescu sunt de față.

Argetoianu prezintă pe toți parlamentarii prezenți la o consfătuire în sala bufetului de la Teatru, unde senatul își ține ședințele.

Erau față Morțun, Porumbaru, Iorga, Dinu Brătianu.

Lipseau ceilalți conservatori și Cuza.

Argetoianu în numele lui Averescu, comunică c-a eșuat cu două tratative cu bolșevistii; că sunt în curs noi tratative care nu sunt sigure, pentru liberarea celor de la Odessa.

Declară că parte din informațiile privitoare la pace auzite de parlamentari nu sunt exacte, fără a preciza însă ceva.

Comunică că pacea va fi provizorie, pentru că litigiul se va judeca la conferința generală, cu care Guvernul urmărește ca România să-și păstreze locul. Arată că rezistența și salvarea fruntei legale a Statului, care era posibilă acum o lună sau două luni (adică sub Guvernul nostru) nu mai e posibilă astăzi și că pacea trebuie să se facă. Guvernul are încredere în sine și-și va face datoria, dacă nu i se vor pune „bețe în roate”.

Leonte Moldoveanu susținând politica de rezistență, provoacă un incident violent cu Iancovescu, care afirmă că e și el patriot și că și-a făcut datoria pe front.

Luând cuvântul observ că domnul Argetoianu și-a liniștit spiritele, pentru că nu era autorizat să comunice condițiile păcii și dacă mai susține, ceea ce figura în primul comunicat al Guvernului, că nu va face pacea cu ori ce preț. Cred că nu este în spiritul prezidentului de Consiliu când încearcă să facă polemică cu fostul Guvern și să se vorbească de „bețe în roate”, adică că n-are concursul voit. E leal că atunci când se provoacă discuția asupra opiniunilor emise în Consiliul de Coroană să o fi făcut fiind față și acei care l-au exprimat în Consiliu și pot răspunde c-au fost propuse și soluții mai demne, dar care n-au fost acceptate din cauza lipsei de concurs — știe domnul Argetoianu din partea cui.

Delavrancea denunță condițiile păcii și susține politica de rezistență cu Regele și Guvernul.

N. Iorga vorbește în același sens.

La 5 vine Jean Duca și mă roagă să-i servesc de martor alături cu Al. Radovici, fiind provocat de Jean Crissoveloni, în urma unui incident avut aseară la masă la Palatul Ghica.

Merg cu el la Radovici, martorii lui Crissoveloni sunt Mișu Cantacuzino și Tolo Lahovari.

Incidentul e următorul:

Într-o discuție asupra păcii, după masă la Paulet Ghica, Duca susținând că în afară de punctul de onoare trebuie examinată și partea practică pe care ar putea-o prezinta pacea, Crissoveloni îi spune că chestiile de onoare se simt, nu se raționează. La aceasta Duca îi răspunde că în ce privește simțământul de onoare al țării, Crissoveloni care este de 2–3 ani român și nici nu știe dacă este, să fie mai sensibil decât el.

Întrunindu-ne seara la 9^{1/2} la Mișu Cantacuzino acasă, constatând că discuția a urmat pe un ton nervos, fără intenția de ofensă și fără a depăși limitele permise într-o discuție politică, între doi oameni cari au avut până atunci raporturi amicale.

Discutând cu Mișu Cantacuzino asupra situației, i-am reproșat greșeala ce a făcut de a provoca criza: are în caracterul lui ceva rău, e prea prepuehnic. El susține că situația cea mai

bună era a lui, să fi plecat Prințul Carol acum câte va luni cu abdicarea Regelui în buzunar.

I-am răspuns: s-admit că aceasta era soluția cea mai bună pe care am votat-o, dar în locul ei aveam soluția mediocră a lui Brătianu. Dvs. ați refuzat-o și ați împins la cea mai oribilă: soluția Guvernului Averescu.

Îmi spun c-a atras atenția lui St. Aulaire cum Franța poate expolata acum pacea cu România pentru a dezvălui planurile germane și a revolta opinia publică.

La 11 noaptea cu Al. Radovici ducem Procesul Verbal lui Duca.

Garoflid a demisionat.

Averescu spune c-a demisionat germanofilul Guvernului. E însă mai mare germanofil decât ei?

A cerut poate soluția lui Stere cu mijlocirea noastră în Europa.

Timpul vorbește de numirea lui Lascăr Catargi ca „guvernator” al Odesei și a lui Mitilineu ca ministru al României la Paris, în locul lui Victor Antonescu.

20 februarie. Dimineață colonelul Stoica, N. Maxim și N. Codreanu.

La 11^{1/2} la Brătianu, unde găsesc pe toți cei obicinuiți.

Regulăm pentru gazetă și trimitem spre publicare prin Maxim:

- 1) Comunicatul la opinia exprimată în Consiliul de Coroană de partidele liberal și conservator.
- 2) Take Ionescu, consultat de Constantinescu, propune o declarație mai categorică și mai agresivă.

Modificăm puțin pe a noastră și Take Ionescu fiind la Cristești, cerem avizul lui Greceanu.

Ambele comunicate se găsesc publicate în *Mișcarea, L'Independance și La Roumanie*.

Articolele călduroase pentru Aliați, mai cu seamă pentru Franța cu prilejul plecării Misiunii Militare franceze.²¹

Primul tren spre Odessa va pleca joi 22 februarie.

Brătianu propune să-i oferim lui Berthelot un dejun și să-l salutăm *in corpore* — noi toți câți eram acolo.

3) Să se publice condițiile păcii (Vintilă dă o informație și un articol.)

Constantinescu aduce redactarea discuțiilor din Consiliul de Coroană. Rămâne să le redacteze și Porumbaru și Pherekyde. Se aprobă să se coordoneze.

Brătianu ne comunică că din Basarabia îi vine știrea că conduita lui Duiliu Zamfirescu ne produce nemulțumiri; chiamă cu degetul pe primul-ministru, nu se cam împacă basarabenii cu ciocoii.

Ucrainienii vântură ideea alipirii Basarabiei la Ucraina.

Învățătorii au făcut o bună impresie.²² S-a deschis o academie populară.

Francezii lucrează cu bolșevii.

Cazacu, fratele doctorului, venit de la Odessa, s-a întâlnit cu Pherekyde căruia îi comunică că parlamentarii continuă să fie arestați și că în familii s-au ridicat obiecte, rufărie, blănuri, etc.

Averescu a plecat aseară pentru negocieri.

La 12^{1/2} mergem cu toții, adică Ion și Vintilă Brătianu, Morțun, Porumbaru, Pherekyde, Constantinescu, Duca și cu mine la generalul Berthelot pentru a-i lua rămas bun.

Brătianu vrând să-i spuie câteva cuvinte, izbucnește în plâns și câteva momente nu poate vorbi. Cu toții eram până la lacrimi emoționați.

Brătianu îi spune:

„Mon général, nous venons vous seirer le main et vous dire au revoir. Nous vous remercions avec reconnaissance pour tout ce que la France, par la Mission Militaire Française a fait pour nous, et c'est toujours en elle que nous plaçons tout notre espoir.”

Generalul Berthelot răspunde cu o tristețe comunicativă:

„Nous vous en remercions et comptez que tout ce qui arrive sera révisé. Je tiens à vous dire que la France n-a pas acquiscé aux demandes de paix séparées, c'est joustement, puisqu'elle a voulu ce un droit indiscutable à la revizuire de tous ces traités.”

Când Brătianu îl roagă să primească a lua una din zilele acestea dejunul cu noi, Berhelot multumește și ne roagă să fie scuzat că nu poate primi acum o asemenea invitațiune.

„Je suis malgré”, zice el.

Comunică că și-a aranjat plecarea prin Rusia. Ar vrea să plece imediat dacă ar putea.

Primul tren a fost organizat pentru joi, 22 februarie. Nu e sigur dacă va putea pleca.

Vorbind de situația pe frontul occidental, spune că după ultimele telegrame că germanii au încercat ofensiva, dar că nu crede că vor rezista, pentru că nu vor putea veni. Crede că francezii au rezerve superioare germanilor, și c-au poate vreo 400 000 de americani.

Brătianu întrebându-l cu privire la armamentul și tunurile luate de germani de la noi, Berthelot crede că nu le va putea întrebuița cândva, pentru că fabricația munițiilor a ajuns la maximum, și nu pot produce mai mult.

Spune că a cerut să se publice în Franța condițiile de pace ce ne impun nemții, dar nu știe pentru ce nu s-a publicat până acum.

Pherekyde încredințându-l că sentimentele noastre au rămas aceleași față de Franța, Berthelot răspunde:

„Je suis convaincu. Je n'en si jamais douté.”

După ce spune lui Brătianu că va veni să-l vadă înainte de a apleca, îi strângem mâna și ne luăm rămas bun.

Porumbaru îi spune câteva cuvinte din partea Senatului, iar Morțun îi făgăduiește că îndată ce va avea colecția de tablouri ce are în Rusia, îi va aduce sigur la Paris câteva tablouri de Grigorescu. Berthelot acceptă și îi mulțumește.

Impresia mea: atitudine tristă, dacă nu rece.

La 1 dejun la Marincovici, ministrul Serbiei, în casa lui Vasile Dimitriu (str. Carol).

Dejunau Marincovici cu nevasta lui, secretarul lui, de Cezalie, Mossolof, fostul ministru al Rusiei devotat Țarului Nicolai II cu fata lui, Barbu Constantinescu, care a fost luat ostatec de către nemți la București, Zoe și eu.

Marincovici îmi spune că generalul Cristescu n-a primit să fie delegat și a fost înlocuit cu Mircescu.

Îmi spune că nu s-a confirmat știrea cu demisia lui Pasici.

Discutăm asupra situației. Nimic de seamă.

Garoflid a demisionat cerând rezistența sau, în caz de negocieri, Guvern cu Marghiloman.

21 februarie. Zoe, plecată ieri după amiază la Roman să vadă pe Titel, în chestia boalei lui Ipolit, se întoarce cu generalul Al. Jarca.

Acest general, însemnat de Dunka și colonelul Sorca, vine să vadă pe Rege și Regină și a-i preveni contra lui Averescu. E un dușman neîmpăcat al lui Averescu și-mi vorbește de tot trecutul lui de la plagiarea tratatului de Sachea și Shalegie a lui Moselli, profesor la Torin, până la broșurile scrise de el și contestate, sub cuvânt de onoare, în chestia afacerilor de la Ministerul de Război, pe vremea cărora a trebuit să iasă din minister în 1907. Îl povățuiesc să-l vadă pe Rege pentru a-l remonta și a-l povățui să nu abdice.

La Brătianu la 11^{1/2} nimic de seamă. Discuții în chestia comunicatului, care a și apărut seara în ziare.

După dejun cu Zoe, doamna Olga Sturdza, general Jarca, Al.Mavrodi și N. Maxim discuții vii, câteodată ocolite asupra situației.

Scriu articolul „Cazul Stere”. A „3 a scrisoare a lui M. Carp” răspuns la scrisoarea publicată în *Timpul*.

22 februarie. Dimineată N.Maxim și Al. Alimănișteanu. Acesta din urmă mă roagă să înlesnesc puțința liberalilor ne-parlamentari să se întrunească.

La 11^{1/2} la Brătianu. Eram obicinuiții, afară de Duca aflat la Cristești.

Discuție între Brătianu și Em. Porumbaru pe chestia Dobrogei, acesta din urmă susținând părerea lui Averescu, că să ceară nemților ca România să intre condominium în Dobrogea. Brătianu arată greșeala acestei păreri, care înseamnă consacra ideii germane. Brătianu argumentează astfel: germanii ne iau Dobrogea acum pentru că nu se pot debarasa de aliații vor bulgari, dar nu le-o dă lor pentru că n-au interesul să le-o dea. Stabilesc un regim în condominium, pe care nu-l vor organiza pentru că n-au interesul până la pacea generală, când pot scăpa de bulgari. Dacă vor face atunci un regim definitiv, vor lua de la sine România ca (parte) în condominium. Chestia trebuie rezolvată.

Morțun și Porumbaru comunică că Guvernul dorește a avea consfătuire cu toți parlamentarii. Se dă în provincii. Averescu se îngrijește de acțiunea liberală. Zvon de sosirea lui Marghiloman azi.

Epidemie mare de tifos exantematic la București. Domnul Stoicescu a murit. Germanii au interzis întrebuințarea săpunului în teritoriul ocupat; exportează grăsimea.

Constantinescu ne comunică că Garoflid a fost și a cerut să fie admis a lucra cu noi în chestia agrară, a recunoscut c-a demisionat pentru c-a cerut guvern Marghiloman. Averscu afirmă c-a cerut intrarea României într-un [cuvânt neclar] german.

Brătianu citește notițe redactate de Constantinescu asupra Consiliului de Coroană de la 17 februarie. Rămâne cu Vintilă ca mâine dimineată să redactăm istoricul crizei noastre.

La dejun Negură și Pennescu-Kertsch.

Generalul Jarca a dejunat în oraș.

A făcut un memoriu pentru Regină.

Delegații nu s-au întors încă.

Comitetul orfanilor unde ridic din nou chestia decretelor lui Mamulea.

Generalul Jarca a fost primit în audiență de Rege, de la 6–8. I-a descris pe Averscu, l-a comperat să nu abdice și l-a povățuit să nu semneze pacea, să reziste schimbând guvernul.

23 februarie. De la 9–11^{1/2} lucrez cu Vintilă la facerea istoricului crizei noastre de Guvern de la armistitiu până la ultimatumul german. Notițele mele servesc mult.

Dăm autorizare să se publice scrisoarea Dinu Simion, adresată lui Al. Beldiman și somăm Guvernul să declare dacă se solidarizează cu acțiunea lui Argetoianu, care a scos din închisoare pentru moravurilor. E vorba de a fi alăturat al *Chemării* care e un îndemn la războiul civil.

La 11^{1/2} mergem la Brătianu.

Îi comunicăm manifestul *Chemării* și Brătianu aduce câteva modificări la informația ce publicăm în ziarele *L'Indépendance* și *Mișcarea*.

Nu se confirmă sosirea lui Marghiloman. Aseară au plecat delegați specialiști: frații Ștefănescu, Ion Răducanu, Dinu Gheorghiu, I. Anghelescu (de la Statistica Ministerului de Domenii). Brătianu glumește zicând ca uitat să adauge un spițer și un dentist.

Brătianu a avut aseară un moment de revoltă, că soarta țării în aceste momente e încredințată lui Argetoianu.

Ne citește, după telegrame, răspunsul demn al bolșevicilor, care semnează pacea Rusiei.

Se decide ca mâine la 10^{1/2} să avem o consfătuire la mine, cu toți parlamentarii chemați de Guvern, pentru mâine după amiază la 3 ore.

Citim redacția dezbaterilor din ultimul Consiliu de Coroană.

Misiunea franceză pleacă mâine.

Decidem să mergem cu toții la gară.

Ei refuză să plece prin Austria.

Take Ionescu nu știe dacă mai pleacă cu ei cum era decis. Conservatorii insistă să rămâie și francezii stăruie în același sens.

Se pare că pe Titulescu l-au determinat să nu mai însoțească pe Take Ionescu.

Doamna Simona Lahovary mă roagă să comunic generalului Jarca că Regina îl cheamă azi la ora 3.

I. Botez vine un moment la mine, dar nu pot vorbi cu el. Vorbește cu Zoe.

Execut pe Sărățeanu, ministru de Interne, șeful siguranței, că salvează războiul civil provocat de ministru de Justiție (Chestia *Chemării*).

Mi s-a spus că a dat ordin să rupă afișele.

Seara la Ipolit und erau coloneii francezi [loc liber în text]. (Ipolit știe numele), Radu Văcărescu, V. Catargi, Leon Ghica-Dumbrăveni, Coco Drăghici și Aurel Vasiliu. Discutăm prea târziu asupra situației și ultimul s'von că nemții ne-ar cere predarea armamentului, ceea ce ar face să cadă singurul motiv care în spiritul unora ar putea legitima pacea. Dacă pierdem armamentul și materialul de război, la ce ar mai servi ea?

Generalul Jarca a avut audiență la Regină, de la 3–5 și la Prințul Carol de la 6–7. I-a vorbit în același sens ca și Regelui.

Regina îmi trimite răspuns prin el să public condițiile păcii, să mă duc să o văd și pe Rege și să îndemn pe I. Bratianu, M. Cantacuzino, Titulescu să facă același lucru.

24 februarie. Lucrez cu N. Maxim pentru gazetă. Îi dăm articolul „Pentru Dl. M. Carp” în care-l pun în introducere flagrantă în chestia externă, publicând programul esențial al Partidului Muncii în care e ocolit. Dau ordin să se publice

condițiile păcii, după cum dorea Regina. Sunt sigur că cenșura le va suprima.

La 10 vine Vintilă și-mi comunică că la 9^{1/2} a fost convocat un Consiliu de Coroană, deoarece nemții au pus noi condiții. De unde în convenția încheiată la Buftea se obligau să asigure trecerea misiunii pe teritoriul austriac, acum voiește să-i supună la o carantină de 21 de zile, ceea ce obligă misiunea să plece chiar azi prin Rusia. Austriacii au trecut însă azi dimineață prin Galați-Reni 140 automobile cu trupe austriace pe linia Acherman, sub Bender, pentru a tăia calea misiunii, fie la Bender fie la Razdelnaia. E un *quek-opens* formidabil, la care se pare că și Averescu e complice, întrucât deputații și senatorii veniți de la Galați afirmă ca automobilele austriace erau însoțite de ofițeri români. Aceasta nu se poate admite cu nici un preț.

Știrea aceasta, venită aseară, a fost comunicată la ora 12 de Averescu și Prezan Regelui, la Palatul Reginei, unde Berthelot și mai mulți francezi erau invitați să petreacă seara de rămas bun. Regele s-a scoborât în sala de jos, unde a discutat cu Averescu și Prezan și unde a declarat că aceasta nu o poate primi. S-a decis convocarea Consiliului de Coroană pe azi la 9^{1/2} și s-a telegrafiat la Buftea că aceasta nu se poate primi. Despre trimiterea acestei telegrame o știm prin Al. Constantinescu, a cărui nepoată (fata generalului Constantinescu) se afla aseară la Palat. O știe de la Principesa Elisabeta.

În adevăr, la 9^{1/2} a fost Consiliu de Coroană, ceea ce a împiedicat pe Brătianu și Morțun să fie la consfătuirea parlamentară ce fixasem pentru azi la 10^{1/2}. Ei au venit tocmai la 12^{1/2}. Parlamentarii liberali aproape toți, și cei din provincie, au venit la oră și au așteptat pe Brătianu.

Am discutat cu toți asupra situației și asupra noilor condiții impuse, în special cu privire la Misiunea franceză.

În timpul când așteptam pe Brătianu, pe la ora 11, fiind singur cu Duca în birou, vine Radu Văcărescu pentru a-mi comunica că nemții cer Galațiul și împiedică Misiunea franceză să treacă. Asupra Galațiului cred că se înșeală și cred că era informat că ștabul armatei austriace se fixează la Galați.

Celelalte informații nu erau exacte.

Hartulari îmi dă *Gazeta Bucureștilor* în care se găsește discursul lui Wekerle²⁴ cerând Dobrogea și rectificarea de frontieră în munți, cu trecătorile și sectoarele unde trupele noastre s-ar putea desfășura. Aceasta — zice el — pentru ca în viitor asemenea atacuri din partea României să nu se mai repete.

În legătură cu acest discurs, pun oarecare temei pe unele zvonuri, pe care mi le-a confirmat și Vintilă și anume: că austriacii ar cere T. Severin, Valea Jiului până la Bumbești, Valea Oltului până aproape de Călimănești, Valea Prahovei cu Azuga și Buhuși până la Poiana Țapului, Valea Hamcului până la Onești.

Nu se poate accepta pacea în asemenea condiții, ori cât am voi să impunem disciplina protestării morale pentru acceptarea în bloc, fără discuție, a tuturor condițiilor.

La 12^{1/2} vine la consfătuire Brătianu, însoțit de Pherekyde, Porumbaru, Constantinescu, și Morțun, toți acei cari au asistat la Consiliul de Coroană.

Brătianu arată că scopul consfătuirii e în legatură cu invitația Guvernului de a se face comunicări Parlamentului după-amiază.

Arată că n-a fost ținut în curent cu situația decât 48 de ore, la început și apoi a aflat știrile, după cum fiecare din noi le poate afla.

Averescu s-a depărtat de la înțelegerea avută când i s-a trecut Guvernul și a devenit un Guvern al păcii cu orice preț, în loc de un Guvern al sondării păcii — ceea ce sunt două lucruri deosebite.

Expune părerea emisă în Consiliile de Coroană anterioare și se referă la comunicatul oficios dat în zadar, în numele Partidului Național-Liberal.

Nu se putea ceda Dobrogea ci (opune?) rezistența. Aceasta nu se putea face decât cu consimțământul tuturor și sub Averescu pentru motivele deja însemnate în notițele mele.

Odată respinse aceste soluții, ca semn de protestare morală, nu e altceva de făcut decât ce-a făcut bolșevicul de la Petrograd, să accepte în bloc, fără discuție, condițiile unei păci facută provizoriu, cu revolverul la tâmplă. Repetă exemplul omului prădat în codru mare, acceptă situația până la primul post de jandarmi.

În cazul când Guvernul vrea să negocieze pacea serios, pentru a o încheia, atunci sfătuiește să se lase Guvernul în mâna acelora de la București care au achitat polița față de germani, iar nu de către noi, care ar trebui să începem să facem ceea ce au făcut cei de dincolo.

Am promis Guvernului, adaugă Brătianu, să nu-i îngreunez și mai mult situația, ceea ce sunt hotărât să fac, dar nu i-am promis să solidarizez și cu politica sa de pace deplorabilă. În mod sincer din parte-mi nu va avea aceste dificultăți, dar constat după cele petrecute în ultimele zile, că nu mă pot aștepta de la sinceritate din partea Guvernului care voiește să provoace războiul intern, pe chestia regenerării morale.

Nu cred că este bine să merg la consfătuirea parlamentară de după amiază, căci prezența mea acolo n-ar putea permite anumite (discuții) sau expunerea falsă a situației. Și n-aș voi ca să fiu eu acuzat că aduc conflictul și ruptura, agravând și mai mult situația.

Vintilă, Constantinescu, Duca, eu cu toți deputați și senatori prezenți cred că e mai bine să vie, căci prezența lui ar (obliga) guvernul să facă expuneri false și să provoace.

Brătianu persistă însă în punctul lui de vedere, dar lasă ca noi să restabilim adevărul, dacă el va fi denaturat, și să declarăm că nu ne solidarizăm cu pacea ce vrea să încheie, dacă va comunica cumva condițiile păcii.

Aceste condiții după comunicatul Nauen le-am comunicat în două copii parlamentarilor veniți la mine. La rândul lor, au scos alte copii, așa că cu toții cunosc conversația iscălită de Argetoianu la Buftea.

La 1, Brătianu se duce și rămân în urmă Pherekyde și Constantinescu, cu Vintilă, Duca, Dinu Brătianu și cu mine, pentru a ne comunica cele petrecute la Consiliul de Coroană.

La acest Consiliu au asistat toți miniștri, Brătianu, Pherekyde, președinții Corpurilor Legiuitoare, Porumbaru și Morțun, Constantinescu, Take Ionescu, Greceanu, Mișu Cantacuzino, Prințul Carol, general Prezan și Grigorescu și Văitoianu.

Averescu comunică chestiunea Misiunii Militare franceze, așa cum am arătat-o mai sus.

Brătianu declară că această socoteală nu se poate accepta și trebuie rezistat.

Take Ionescu și Mișu Cantacuzino fac aceleași declarații. Cu aceste din urmă cere chiar retragerea lui Averescu.

Prezan atrage atenția că de 10 zile cere instrucțiuni de la Guvern pentru cazul când s-ar denunța armistițiul, ceea ce Guvernul nu i-a dat.

Averescu îi răspunde că și el e militar și-i va da instrucțiunile.

Regele declară că în chestia aceasta e angajată onoarea țării și nu se poate accepta; că trebuie cerut nemților să asigure trecerea Misiunii necondiționat și în caz de refuz să se denunțe armistițiul.

Se va da telegrama lui Argetoianu la Buftea în acest sens.

La dejun numai Negură.

Bălănescu venit cu generalul Boteanu ne comunică moartea mamei lui la București.

De asemenea, că în mod neuzitat i s-a comunicat lui, secretar general, primirea demisiei lui Garoflid și încredințarea interimatului lui Fotin Enescu.

La 2^{1/2} merg la Cameră, unde Sărățeanu ne comunică că Averescu nu poate veni; ne roagă să venim mâine dimineață la 10^{1/2}.

Îl apostrofiez în chestia Misiunei franceze și declară că nu se va face pacea, dacă onoarea va fi atinsă; nu putem trăda Aliatii. În chestia demobilizării am un mic incident cu Cuza, care admite condițiile lui Mackensen, dar nu meu; eu îi răspund că accept controlul lui Cuza, dar nu controlul lui Mackensen.

Alt incident am cu J. Mavrocordato, care se încearcă să susție Guvernul. Îl trimite la plimbare, atrăgându-i atenția că va sosi ziua când îi vom arăta în fața Parlamentului atitudinea ce a avut în timpul neutralității.

De la Cameră merg cu Duca la Al. Constantinescu. Duca se retrage.

Rămânând singur cu Constantinescu, îmi spune că azi dimineață mergând la Brătianu la Consilul de Coroană, acesta i-a spus că trebuie format Guvern și cere să intrăm și noi. [Un rând neclar.]

La 5, Constantinescu vine să mă ia și mergem la Berthelot, unde parlamentarii i-au remis un act de amenințare a șederii lui în țară.

Berthelot foarte (supărat) a răspuns cu cuvânt de mulțumire și încurajare.

(Copie de pe afișele ce s-au placardat pe stradă în ziua de 20 februarie 1918.)

„Duminica, 25 februarie, apare primul număr din ziarul CHEMAREA organ zilnic de luptă și propagandă, de control a vieții publice.

CHEMAREA va desvălui toate crimele și toate jafurile pe care după doi ani de neutralitate și doi ani de război a adus România în starea de astăzi.

CHEMAREA va denunța turpitudinile fără număr, furturile vulgare, hoțiile de milioane, toate fără de legile pe care oligarhia brătieniană, ajutată de complicitatea takistă, le-a răspândit la adăpostul cenzurei și al teroarei.

CHEMAREA va încerca să organizeze forțele răslețe ale tuturor de-mocraților și ale oamenilor cinstiți care au făcut până acum păcatul neertat de a sta în afară de luptele politice, lăsând pe mâinile politicianilor de profesie și nechemaților însetoșați numai de câștig, cârma și destinele țării.

CHEMAREA va chema la marea și suprema luptă internă pe toți locuitorii României îngenunchiate, fără deosebire de religie și naționalitate, care trebuie să înceapă a doua zi după terminarea războiului. Vrem să vindecăm rănilor de astăzi, dacă vrem să salvăm ce mai poate fi salvat din viața și onoarea poporului acestuia nenorocit, dacă nu vrem să închidem ultima pagină a istoriei noastre naționale. Polonia de altădată cu epitaful: *Finis Romaniae*.

CHEMAREA Va apare în fiecare dimineață și se va vinde pretutindeni cu 10 bani numărul.”

25 februarie. Aseară până la ora 2 de noapte am fost în gară la Socola, pentru a însoți Misiunea Militară franceză, care pleca din țară spre Odessa. Am plecat de acasă pe la 9^{1/2} cu landoul lui Leon Ghica-Dumbrăveni, înhămat cu doi cai de dric, care se oprea la toate crucile de străzi. L-am găsit acasă, în str.

Carol, la Bubi Panopol (fostele case Pogor), stând la o masă cu metresa lui, colonelul Begont și comandantul, George Bibescu și Papanel

Cantacuzino, fratele Colonelului Zizi Cantacuzino²⁶. După câteva glume și mai cu seamă după ce am aranjat familia Cantacuzino, din care se trage Mișu, după afirmația la familia Măgureanu, plecăm la gară, unde ne așteaptă trenul spre Socola. Erau în tren Take Ionescu, Pherekyde, Delavrancea, Titulescu, Pennescu, Leon Ghica, I. Manolescu, Leonte Moldoveanu și alții al căror nume îmi scapă. Ajunși la Socola găsim acolo pe Ionel, Vintilă și Dinu Brătianu, Constantinescu și foarte multă lume. Strângem cu toții în vagon mâna lui Berthelot, în jurul căruia mai erau St. Aulaire, Barclay și Fascioti. Schimb câteva vorbe de salut cu generalul Pitaru.

Vine Costea și apoi Regina, Principesele, Prințul Carol și Regele. A fost un moment generalul Iancovescu, care a venit să-și exprime recunoștința pentru ceea ce a făcut pentru armată. Berthelot răspunde c-a făcut tot ce era dator să facă pentru un soldat viteaz ca acel român.

Nimeri alt din Guvern. Lipsa de cuviință de la simț politic.

La 1 mă retrag, vin acasă cu automobilul lui Tancred Constantinescu

Dimineță primesc pe N. Maxim și inginerul Ifrim. La 10^{1/2} merg la Cameră, unde Averescu face expunerea situației.

Declară că până acum n-are nici o legătură cu nici un ziar, că va împiedica la cenzură tot ceea ce ar produce o discordie internă.

Face expunerea tratatelor de la venirea la Guvern.

Arată că în afară de [text lipsă] a mai însărcinat pe un ofițer de rezervă (probabil Mitilineu), care să sondeze pe oamenii politici asupra condițiilor păcii, cum le tratau germanii. Nu vrea să facă asupra acestui punct desmințiri dureroase (probabil adunarea Stere-Carp contra Dinastiei).

Vorbește de prima întrevedere Mackensen și spune parte din ceea ce s-a spus la Brătianu: că nu atacă chestia Dinastiei și nici aceea a dezonoarei armatei. Erau condiții însă neacceptabile și interpelări greșite a unor condiții secundare. Mackensen nefiind împuternicit a cerut întrevedere cu Kühlman la germani (9 februarie cu întârziere de 48, la 11 februarie a

avut loc întrevederea). Czernin a repetat același lucru în chestia Dinastiei și armatei, dar a spus că trebuie să facem cesiuni teritoriale (Dobrogea) și rectificare de frontieră (către Austria). Afirmă că avem o „largă compensație” în Basarabia.

Declară că n-a dat un răspuns hotărât, că va supune chestia M.S. Regelui.

După această întrevedere a avut loc un Consiliu de Coroană, la care s-a spus că soluțiile propuse trebuiesc executate de Guvernul actual. (Inexact partea rezistenței de tot).

Întârziind soluțiile Consiliului, s-au îngreunat condițiile și s-a denunțat armistițiul. S-a cerut demobilizarea unei părți din armata și trecerea trupelor austriace. Nu spune cine e vinovat de întârziere (care a vorbit 2 ore)

Face ca declarația cu rezistența e imposibilă. Termină cu comparații că mama comună e pe masa de operație, că cu toții asistăm la operație, dar ne roagă să nu facem nimic care ar putea să-i facă să tremure mâna și să-l emoționeze.

Porumbaru care prevede declară că, fiind provocată consfătuirea numai pentru aceasta, ridică ședința.

Deputații și senatorii îi cer câteva lămuriri asupra misiunii franceze, spune că ea nu va fi împiedicată de a trece, dar că carantina a fost cerută, și pentru misiune din cauza epidemiilor, după cum a fost cerută și pentru trupele germane înseși. (Dar trupele franceze sunt numai în trecere).

De la Cameră merg cu Constantinescu și Duca la Brătianu, la care mai găsim pe Morțun, Vintilă și apoi Pherekyde. Morțun îi istorisește cele petrecute.

Brătianu vede că trebuie să dăm jos pe Averescu, care a devenit primejdios.

Brătianu arată că Averescu a compromis pacea prin incapacitatea lui; că atunci când a cedat puterea, rezistența mai era posibilă și că putea, după informațiile ce avea (din teritoriul ocupat, Randa, Morgen, Mitilineu și altele), face pacea cu respectul Dinastiei, integrității teritoriului și onoarei și Dinastiei țării. A compromis însă situația, neavând o atitudine fermă, ci cerând lui Czernin să-i dea concursul pentru a face pacea cât mai curând posibil, pentru a proceda la [refacerea] morală a țării, pe care el, Czernin, care cunoaște țara, știe cât e de necesar să fie făcută.

Îi atrag atenția că ceea ce afirmă e grav și greu de dovedit. Brătianu îmi răspunde că o poate orișicând dovedi.

Vintilă îi atrage atenția că trebuie să luăm o atitudine, mai cu seamă că venind cei de la Odessa, Parlamentul va putea ține ședințele. Pot veni și cei de la București.

Brătianu crede că trebuie făcut un Guvern Marghiloman care, ori câte defecte va avea, e mai puțin primejdios decât Averescu.

Al. Constantinescu atrage atenția că în asemenea caz lucrul trebuie să se facă înainte de 6 martie, înainte de încheierea păcii, altminteri e prea târziu.

La dejun: Negură, St. și C. Nutoni, Bălănescu, domnișoara Feraru, Verginie și Pavelescu.

26-27-28 februarie. Lucrând la anteproiectul legii electorale pentru Comisiune, am neglijat să-mi scriu zi cu zi notele.

Am continuat însă în aceste trei zile să văd regulat pe Brătianu, care a lucrat ocult și sigur la răsturnarea lui Averescu.

Sunt două motive puternice care legitimează această acțiune:

a) din punctul extern, incapacitatea în tratări și atitudinea mizerabilă față de Czernin, căruia a cerut concursul pentru o pace repede pentru a putea însănătoși (teritoriile) noastre, b) din punctul de vedere intern, primejdia de (bolșevism), revoluție socială, etc.

Regele a chemat prin colonelul Mircescu pe Marghiloman.

Acesta a sosit pe 27 februarie dimineața și a plecat la 11 ore ieri dimineță. A stat în gazdă la Lascăr Antoniu. A fost primit a doua zi la Palat.

După prima audiență, Guvernul Averescu a demisionat.

Regele a propus lui Marghiloman puterea.

După Brătianu, Marghiloman a primit; după Pherekyde care l-a văzut la 28 februarie dimineața, și-a rezervat răspunsul până vineri.

Fotin Enescu a fost renumit la băncile populare.

Brătianu afirmă că nemții au mai cerut: Concesia petrolului; Monopolul cerealelor; Egalizarea Bisericii Catolice cu cea Ortodoxă; Emanciparea israeliților; Reformarea acțiunilor iredente; A nu mai acorda drepturi transilvănenilor; A schimba dezertorii; A le vinde locurile pentru cimitirele morților germani; Grațierea.

Vopicka afirmă că Wilsson va declara zilele acestea că reconstituirea României e o condiție esențială a păcii generale.

În notele alăturate [lipsă în original] scrise de Sățeanu, se vede ce a mai spus Marghiloman.

La 27 februarie am avut Comisia pentru reforma electorală.

La locuința domnului avocat Lascăr Antoniu, unde se află găzduit, am avut o scurtă convorbire cu domnul Al. Marghiloman, șeful Partidului Conservator.

Înconjurat de câțiva prieteni cari veniseră să-l vadă pentru a afla vești din teritoriul ocupat, domnul Al. Marghiloman găsește câteva momente disponibile ca să-mi răspundă la întrebările ce i le fac:

„Nu-ți voi face decât o simplă declarație, — îmi spune Dl. Marghiloman.

Restul convorbirii noastre nu rămâne decât o simplă impresie pentru dumneata.”

Declarația:

„Acum câteva zile, Majestatea Sa a dorit să mă prezint ca să convorbească cu mine. Printr-o eroare de transmisiune, nu m-am putut prezenta Majestății Sale decat ieri (marți 27 a.c.), când am fost primit de Majestatea Sa de două ori. Comunicarea despre această audiență mi-a fost făcută de către domnul colonel Mircescu.

Aceasta este singura declarație ce ți-o pot face.”

O transcriu întocmai. Acestei declarațiuni au urmat alte discuțiuni în jurul problemelor la ordinea zilei. Conversația a decurs în ordinea întrebărilor pe care le-am pus șefului Partidului Conservator.

Era firesc ca prima întrebare a mea să se refere la modul cum populația din teritoriul ocupat a primit condițiunile de pace impuse de austro germani.

Mai întâi că aceste condițiuni n-au fost date încă publicității, îmi răspunde domnul Marghiloman. S-au publicat în teritoriul ocupat condițiunile preliminare și acestea încă în mod sumar, pe care populațiunea din teritoriul ocupat le-au primit, da, le-au primit.

Fraza a rămas neterminată. Restul se subînțelegea.

Am atins chestiunea Dobrogei.

În această privință, domnul Marghiloman constata că Dobrogea este sacrificată.

Ceea ce trebuie să facem acum este să luptăm în decursul tratativelor ca să avem o ieșire la mare, prin Constanța. Această cauză, care se referă la problema românească, trebuie susținută și salvată.

În chestia Basarabiei, domnul Marghiloman se exprimă cu multă încredere și speranță. Impresiune generală, în urma discuțiilor urmate în jurul acestei teme, este că domnul Marghiloman e convins că Basarabia rămâne naționalizată și că întru realizarea acestui ideal vom fi susținuți de către puterile centrale.

— Tratatивele noastre ar fi fost poate mai avantajos soluționate, dacă le-am fi început la Brest-Litovsk. În orice caz, datoria Guvernului și în chestia aceasta, am vorbit la București și cu domnul Argetoianu, este ca să desfașoare o activitate deosebită în această direcțiune.

La aceste idei am spus Dlui Marghiloman următoarea întrebare:

— Dar Aliatii noștri par a ne fi asigurat că la conferința generală de pace problema românească va fi pusă în întregime la masa verde?

La care, domnul Marghiloman îmi răspunde astfel:

— Antanta este mulțumită că lichidăm. Astfel se scapă de noi. Nu ne rămâne nouă decât să salvăm ceea ce mai putem salva.

— Aș mai întreba pe domnul Marghiloman în privința curentului antidinastic creat la București de către ziarul *Lumina*.

— Nu există un asemenea curent în teritoriul ocupat. *Lumina* părea la început să aibă în programul ei antidinasticismul. Astăzi însă Stere este dinastic.

— Dar domnul Carp a trimis vorbă prin domnul Lupu Costache, că dacă Regele nu va abdica, Dinastia va avea convulsii, declarație care a fost publicată în *Lumina*?

— A! Domnul Carp!, îmi spune domnul Marghiloman! Este pur și simplu ra-mo-lis-ment.

Amicilor care veniseră să-l vadă pe domnul Marghiloman, d-sa le desmințise formal faptul că ar fi bântuit la București ciuma.

Tifosul exantematic a bântuit în adevăr și n-au fost decât vre-o 80 cazuri mortale.

Medicii germani care au combătut tifosul au fost surprinși de această boală nouă pentru dânșii.

Ieri domnul Marghiloman a avut o întrevedere cu amicii d-sale politici la locuința domnului Meissner²⁷, unde n-a făcut nici o declarație și nici o expunere asupra situației.

11. Martie 1918

Unirea

Despărțirea suveranilor de generalul Berthelot costă țara un miliard de lei • Marghiloman suprimă comunicatele pentru foștii demnitari • Surpriza noului tun german cu bătaie de la 120 km • Bolșevicul salută „Marseillesa” • Regele își dă moșiile țăranilor • *Te deum* și rugăciuni pentru Basarabia revenită la Țara Mamă

1-5 martie. Criza guvernamentală continuă. Marghiloman n-a sosit încă, dar a trimis un memoriu Regelui.

În ultimul moment, ieri, își anunță sosirea atât lui Lascăr Antoniu, cât și lui Mișu Săulescu.

Cu L. Antoniu corespund prin Săteanu.

Garoflid, care a însoțit până la Focșani pe Marghiloman, îmi afirmă că acesta nu e împotriva reformelor. Dar întrucât cere dizolvarea Parlamentului, desigur că cel puțin le amână îi răspund eu.

Argetoianu, sosit de la București, a fost văzut ieri dimineață de I. Peretz, care istorisește că acesta i-a spus că, față de criza produsă, nemții nu mai au încredere în români, în nici un partid politic și că îngreunează condițiunile pe fiecare zi ce trece.

Fără a preciza, Argetoianu afirmă că faptul că Suveranii au însoțit pe Berthelot la gară costă țara un miliard. Nemții cer guvernului expulzarea oamenilor politici ententiști.

T. Ionescu pleacă de bună voie, dar nemții cer și plecarea altor personalități politice; în cap, firește, Brătianu.

Eu nu figurez pe această listă, nici Porumbaru, nici Morțun.

Morțun vrea să se solidarizeze cu Brătianu și să plece cu el.

Brătianu însă se opune că cei ce nu sunt pe listă să plece, ci să rămâie în țară, la datoria lor, pentru ca prin prezența lor cel puțin să fie punctele de reper ale sentimentului național.

Vintilă observă foarte bine că la Morțun trebuie ținut în seamă și partea lui de „Comediant”.

Dacă Marghiloman nu va putea să formeze Guvernul, se va face orice Guvern, afară de acel Averescu.

Eu cred împreună cu Al. Constantinescu că un Guvern Prezan ar fi cel mai potrivit.

La 1 martie, au dejunat la mine Inculeț și Ciugureanu, împreună cu Ionel și V. Brătianu, Morțun, Porumbaru, Pherekyde, Duca și Radovici.

Comisiunile pentru reforme lucrează în permanență la mine; astă-noapte până la 3, am terminat, împreună cu Pavulescu, organizarea sufragiului universal pentru Cameră.

Nemții au ocupat Odessa.

Bolșeviștii, după cererea lui Rackovski, au luat parlamentarii români pe vasul „Sinope” și i-au dus la Sebastopol.

Cincu a fost foarte crunt bătut.

S. Georgescu se află în agonie. Cernescu și St. Bellu grav bolnavi.

Boyle n-a părăsit românii și s-a aruncat pe vapor plecând cu ei.¹

5 martie. De la 10^{1/2} la Al. Constantinescu cu Vintilă Brătianu și Duca stabilim bazele Senatului. Redactăm comunicatul la ziar prin care dezmințim zvonurile că am căuta să zădărniciim reformele și anunțăm că proiectele noastre vor fi cunoscute lumii în cel mai scurt timp.

I. Brătianu acceptă redacția noastră.

Marghiloman a sosit la 11 ore, însoțit de Bărbătescu, Corțeanu, Pik Pherekyde, general Coandă (venit din Austria de la Kiev), Ștefănescu-Zănoagă. Compoteka de la *Mișcarea* află de la unul din ei că Marghiloman ar forma Guvernul cu C.C. Arion, Gr. Cantacuzino², Mehedinți³, Seulescu⁴, Meissner, general Hârjeu⁵, N. Ghica-Comănești⁶ și Dobrescu⁷. Ceilalți de la București ar fi refuzat, cerând guvern Carp.

Luca Niculescu comunică lui Vintilă noile condițiuni ale păcii.

Vintilă ni le va comunica mâine.

Ionel Brătianu ne citește memoriul pe care îl va lăsa Rege-lui în cazul când ar fi obligat să plece. Arată că Regele rămâne o figură mare în istorie ca și Mihai Viteazul, legată de ideea unității naționale.

Trădează temerea lui că Regele, slab de voință, odată cu plecarea lui să nu cedeze cauza.

Averescu dorește să mențină puterea cu următoarele condițiuni: dizolvarea Camerelor; dizolvarea Cartierului General, adică înlăturarea lui Prezan; depărtarea de la Palat a lui Barbu Știrbei; consultarea lui la convocarea Consiliilor de Co-roană.

Prin Săteanu, Lascăr Antoniu îmi trimite răspuns că exilarea oamenilor politici este o invenție a lui Argetoianu.

Brătianu crede că este o cerere a lui Marghiloman, ca necesară guvernării lui.

La 4 ore Comisia pentru reforma electorală.

9 martie. Continuare. Marghiloman a prezintat Regelui un memoriu lui privitor la politica internă și externă; a fost aprobat.

După dejun Comisia electorală.

6 martie. Dimineață de la 10 la 11^{1/2} la Al. Constantinescu, cu Duca și Vintilă în chestia Senatului. S-a stabilit conform proiectului ce posed. De la 11^{1/2} la 1 la I. Brătianu, care ne citește parte din memoriu către Rege. Eram cei obicinuiți.

La 2^{1/2} guvernul Marghiloman depune jurământul⁸ în compunerea următoare:

Marghiloman — Interne, Externe, Agricultură; C.C. Arion — Externe; Mehedinți — Instrucție; Meissner — Industrie, Lucrări Publice; general Hârjeu — Război; Seulescu — Finanțe; Dobrescu — Justiție.

S-a renunțat la Gr. Cantacuzino.

A cerut demisia lui Panaitescu, care e înlocuit cu Bărbătescu. Mitilineu, secretar general Interne.

Lascăr Antoniu bosumflat.

Nicoleanu menținut prefect de Poliție.

Tzigara-Samurcaș⁹ reîntronat prefect de Poliție la București.

Mâine se dizolvă parlamentul.

7 martie. Aseară pe la 8, Săteanu și Maxim îmi aduc textul comunicatului lui Marghiloman, cu recomandăția verbală fă-

cută personal de acesta ca să fie trimis lui Stere. Cu aceasta s-a însărcinat Burghеле. Vizanti numit prefect la Botoșani și N. Stoianovici la Dorohoi. La Iași, Stroia refuză poliția și Cercez așteaptă județul; Gh. Botez, primăria și așa mai departe.

Trimit stirile lui Brătianu.

Dimineață lucrez cu N. Maxim pentru gazetă și apoi cu Dinu Brătianu și Mihăilescu în chestia testamentului Iliescu.

La 11^{1/2}–1 la Brătianu, discutăm asupra dizolvării Constituantei, pe care trebuie să o prezintăm opiniei publice ca un act neconstituțional, pentru a răpi ori ce bază de legalitate Camerelor viitoare care vor ratifica tratatul de pace nemțesc.

Dacă se va citi decretul la Cameră, sau dacă Marghiloman va scrie președinților Corpurilor Legiuitoare pentru a le anunța că are ceva de comunicat Adunărilor, aceștia vor face o scrisoare publică pentru a protesta și arată necostituționalitatea actului. De fapt, sunt șase motive serioase contra dizolvării și noilor alegeri:

Necostituționalitatea dizolvării unei constituante care nu și-a terminat lucrarea;

Neconstituționalitatea alegerilor făcute cu colegiile restrânse, atunci când constituția stabilește votul universal;

Nesinceritatea alegerilor făcute în teritoriul ocupat de germani;

Întârzierea realizării reformelor prin schimbarea Camerelor;

Schimbarea spiritului acestor reforme;

Ridicarea posibilității deputaților și senatorilor dobrogeni de a protesta contra luării Dobrogei.

Morțun acceptă ușor propunerea lui Brătianu cu scrisoarea, dar Porumbaru se codește, spunând că nu este convins. Brătianu îl repede și îi spune că dacă în patriotismul lui nu voiește să arate că baza Parlamentului care va ratifica pacea e neconstituțională, atunci îl va executa el cel dintâi.

Porumbaru cedează și scrisorile se vor face.

Brătianu dezmente din nou prin publicitate că Marghiloman i-ar fi trimis un memoriu.

Arena, un nou ziar, nu prea strein de Marghiloman, spune că suspendarea inamovibilității magistraturii se va face pentru ca să se facă primenirea între magistrații cari vor judeca pe autorii dezastrului țării.

La dejun, Negură și Penescu-Kertsch.

La Brătianu am găsit delegația proprietarilor basarabeni, Senadinos, Chircov, Botezatu și alte două nume care-mi scapă.

De la 2 la 4 lucrez cu doamna Strudza și Filitti la modificarea Statutului Ocrotirii Orfanilor.

La 4-6 lucrez în Comisia reformelor electorale cu Vintilă și Dinu Brătianu, Duca, Sassu, V. Mironescu și Bălănescu.

Bălănescu a demisionat.

Garoflid a fost numit în Consiliu Superior al Agriculturii cu delegația de secretar general.

Bălănescu spune că Marghiloman i-ar fi spus că situația s-a mai ameliorat în tratative pentru frontiera dinspre Austria, însă se mai cere porțiuni importante pe valea Oltului și Prahovei.

Spune că Dobrogea ar fi fost cedată bulgarilor după ce am intrat în război; dovadă că ne-a declarat războiul mai târziu, ceea ce însă, adaug eu, nu i-a împiedicat să ne bombardeze din prima zi.

La proiectele pentru Senat vor fi mari dificultăți și Dinu vrea vot universal cu două grade.

Nifon îmi trimite darea de seamă pentru orfani.

Constantinescu plecat să-și vadă băiatul în Basarabia.

Stere continuă acțiunea antidinastică.

În numărul *Luminii* de la 23 februarie, este articolul lui Beldiman, „Nici Hohenzolern, nici român”.

Sassu de la Brăila (ginerele lui Morțun) îmi comunică că V. Sassu (Vaslui) își subordona atitudinea reîntoarcerii lui Stere.

Articolele date azi la gazetă: „Ce vrea Stere”.

Numirea ilegală a lui Săruleanu la Corabia.

Chestia delegației sosită de la Berlin.

Contradicția între comunicatul lui Argetoianu și comunicatul lui Marghiloman.

În trei săptămâni alegeri cu baionete nemțești.

Ultimul Consiliu Averescu azi a durat până la 1^{1/2}.

Nemții au prelungit armistițiul pe 3 zile.

Vintilă citește condițiile ultime depuse de Gratz și care confirmă informațiile noastre anterioare.

Marghiloman a încercat guvern cu Stere, dar a [fost] refuzat. După informațiile lui Constantinescu, Marghiloman a

fost rău primit de Carp și ceilalți la București. Stere ar voi să se împace cu Partidul Liberal, dacă-i împărtășește vederile, „adică să-i devie el șef”. În caz contrar, rămâne cu prietenii lui. Steriștii locali sunt bosumflați.

8 martie. Dispunem să se publice preliminăriile păcii.

La 9^{1/2} cu Maxim merg la Dunca pe care-l găsesc cu Sadoveanu. Dictăm trei informații cu privire la numirile doctorului Slătineanu la Direcția Serviciului Sanitar, C. Cerchez ca secretar la Industrie și Război și Uhrinowski la Epitropie.

Cenzura le suprimă.¹⁰

Evident, protestăm în numărul de mâine.

Mergând cu Duca pe jos la Al. Constantinescu, în colțul str. Lăpușneanu cu str. V. Conta, întâlnim pe Robert de Flers cu C.C. Dimitriu.

Ne oprim, îi strângem mâna și-i exprimăm satisfacția de a-l revedea. Ne istorisește Odiseea lui. Plecat din Paris de la 28 ianuarie, a făcut coasta Norvegiei pe corăbii de pescar și a intrat în Rusia pe la Alexandrovsk. S-a scoborât prin la Nicolaev, unde a descins la un han ignobil căruia i-a preferat instinctiv un han și mai ignobil de peste drum.

După două ore de la mutare, hanul a fost ocupat de austriaci. A trecut Bugul prin posturi austriace c-un pașaport ucrainian, vizat fals de comandatura austriacă. A plătit 5 000 ruble unui automobil până la Nistru, unde a respirat întâlnind sentinelele române.

În căutarea unei camere îi ofer ospitalitatea.

La Al. Constantinescu, cu Vintilă, Duca, Morțun și Dimitriu discutăm asupra organizării județene. Mă promit pentru proiectul ales de Consiliu județean. Duca vrea prefecți denumiți de Guvern.

Mergând cu toții la I. Brătianu, găsim pe Robert de Flers, gata să iasă. Ne mai istorisește întrevederea ce a avut cu Racovski la plecarea spre Paris și spune că e victima unui „*de conscience*”. Crede că Germania va fi victima Rusiei. Pe una din corăbii (a dat) de un reprezentant bolșevist, acesta i-a declarat că e reprezentantul lor, dar nu e bolșevist.

Auzind la un gramofon „Marseillesa”, bolșevistul s-a descoperit, dar când a auzit imnul Țarului, a dat o palmă (mari-

narului) rus care pusese gramofonul și adresându-se râzând lui Flers îi zice „*que c'est bête*”.

Brătianu ne citește forma definitivă dată memoriului lui, ca concluzie că Regele nu trebuie să renunțe la politica lui.

Brătianu nu e de părere să depunem politica de reformă la dizolvare.

Atrag atenția că trebuie în ori ce caz să le facem cunoscute lumii pentru a arăta că eram gata a le face până-n mai.

Propun și o manifestare pentru deputații și senatorii dobrogeni, cu prilejul dizolvării. Ei nu mai au unde fi aleși și trebuie să facem ceea ce au făcut alsacienii la 1870.

La Brătianu vine și Mișu (de la Londra), foarte optimist.

A văzut pe Regele Angliei. Poincaré și miniștrii englezi și francezi, cu toți *in corpore*, hotărâți la război până la victorie. Englezii zic c-au luptat cu Napoleon 20 ani, vor lupta contra nemților 8 ani. Războiul începe pentru ei de la 1919 și cu toți sunt de acord a pune condiție esențială a păcii reconstituirea Belgiei, Serbiei și României.

Albert Thomas cu aceleași sentimente față de noi; speră să formeze Guvernul după procedeul Caillaux.

Chestia irlandeză nu e gravă. În Jolanda e o armată de 300 000 soldați.

Nici în Anglia, nici în Franța nu e criză alimentară.

La Berna a văzut doi miniștri germani, cari s-au arătat foarte abătuți când Mișu le-a spus că englezii vor continua războiul până la capăt. Cu submarinele englezii rulează mai mult decât pot să fabrice nemții, și englezii fabrică mai mult decât le rulează nemții.

Austria istovită.

Ungaria se menține.

În Franța sunt 700 000 americani, armată selecționată între 21-31 ani.

Mișu dejunează la Brătianu.

Marghiloman ne suprimă comunicatele și le menține numai lui Brătinu, Take Ionescu, Pherekyde, Averescu, Morțun și Porumbaru. Ne taie la toți ceilalți.

Mitilineu cere să-i lase lui Duca. Marghiloman refuză, pentru că ar trebui să dea și lui Argetoianu.

Mă văd cu (Lascăr) Antoniu, pe care-l sfătuesc să ia primăria.

Se plânge că n-are situație și că clubul îl împiedică să facă curte. E de acord cu mine pentru numirea lui Cerchez, și-mi spune c-a propus prefectura județului lui Pillat, procurorul general.

Spune că se va consulta cu mine în chestia primăriei, fără a se supune tutelei mele politice.

La dejun, Nicu Robescu.

După dejun lucrez cu doamna O. Strurdza, la modificările cerute de Rege la Statute.

La 4 Comitet la Orfani până la 7. Cuza pare serios bolnav.

De la 7 la 8 la Clubul liberal. Maxim îmi comunică: 1) că Marghiloman supune revizuirii și articolul 7 [al] Constituției¹¹ 2) că Stere sosește mâine dimineată la Iași.

9 martie. Dimineată, Rachi Vasiliu și N. Maxim.

La 9^{1/2} merg cu Nicu Maxim la Al. Constantinescu (Reuniunea) unde mă așteaptă Vintilă, Duca, și Dimitriu, pentru a lucra în chestia reformei județene și comunale.

Începem prin a discuta chestiile zilei, în special a modului cum se face cenzura. Guvernul ne leagă de mâini și de picioare și dă în noi cu bâta cât poate. Helfter scrie articolul „Desfrâu” în care sunt înjurat ca la ușa cortului. Cenzura lui Meisner permite să se publice toate, dar interzice *Mișcării* chiar în articolele cele mai inofensive făcute în chestia numirii lui Slătineanu la Sănătatea Publică și a lui Cerchez la Secretariatul Ministerului de Industrie și Comerț.

Generalul Averescu publică în *Tribuna*, ziarul Partidului Muncii, o scrisoare pentru a lămuri că n-a semnat preliminări de pace. Dăm ca scrisoarea lui să se pună în față cu comunicatul Marghiloman și cu textul convenției de la Buftea, pentru ca lumea să judece.

Mai dăm să se publice în *L'indépendance* și *Mișcarea* articolul splendid, publicat în *Petit marseillais*, cel mai splendid articol scris despre România, victimă a trei trădători: a Rusiei țariste, a Rusiei revoluționare și a Ucrainei.

Dăm instrucții lui N. Maxim să se prezinte la Cenzură și să ceară egalitatea de regim și să nu interzică publicarea tele-

gramelor din Franța, întrucât pacea fiind încheiată suntem în țară neutră.

În discuția asupra reformei județene și comunale, cădem de acord să fie un prefect gospodar și un reprezentant al guvernului. Admitem dreptul femeilor la județ și comună.

Atrag atenția asupra organizării comunale că trebuie să se dea ținând seama de emanciparea israeliților, care înseamnă pierderea orașelor din Moldova. Propun alegerea pe arondismente, pe despărțiri, cu dreptul acordat ministrului de a numi primarul dintr-o listă cuprinzând câte un reprezentant din fiecare despărțire.

Alec Constantinescu a văzut pe Dobrescu care i-a spus că nu e vorba de a deschide procesul dintre noi până la conferința generală a păcii, nici de a suspenda. El crede că trebuie numirile făcute de Mișu Cantacuzino în teritoriul ocupat. Crede reforma și votarea constituțională inaplicabilă.

C.C. Arion a fost la Constantinescu.

La 11^{1/2} la Brătianu eram Pherekyde, Porumbaru, Duca, Vintilă, Constantinescu și Radovici.

Vintilă îmi relatează reîntoarcerea de la Odessa a Ronicon ce a venit să ceară Guvernului trimiterea de comisari cu depline puteri pentru a transporta depozitele și a reîntoarce în țară pe români.

Austriacii având trupe puține nu sunt stăpâni pe situație.

Eu atrag atenția lui Brătianu asupra chestiei. El îmi răspunde că nu putem face nimic pentru că și Aliații, în special americanii, ne-o vor impune, ceea ce nu este totuna. Rezolvarea chestiei rusești de Aliați înseamnă triumful ideii noastre naționale, pe când rezolvarea ei de nemți, înseamnă că bătuți am făcut războiul pentru a da drepturi jidanilor.

Pherekyde, în fatalitate, preferă ca Marghiloman să dea drepturi jidanilor decât noi.

Vintilă crede însă că noi putem ridica chestia, că noi înțelegem ca ea să fie o chestie internă, iar nu o chestie internațională, subiect de tratat.

Brătianu examinează obiecțiile făcute campaniei noastre:

- 1) Dezorganizarea armatei, adică diluarea ei prin sporirea efectivului în detrimentul fostei ambasade. Răspunde:

era necesară în războiul acesta, toată lumea a făcut la fel. Berthelot ne-a făcut rezerve, Averescu le-a combătut.

- 2) Lipsă de muniții n-am suferit. S-au făcut fabrici cât s-a putut și Aliații ne-au dat armament și artilerie grea. S-a avut continuu. Într-o convorbire cu Poklewski și St. Aulaire, la semnarea tratatului de alianță, în loc de schimb de cordoane cerea artilerie grea. I s-a promis. [text lipsă] cumpărate în Spania au fost luate de francezi. (Dinu Brătianu cunoaște chestia).

Tranșeele s-au făcut de comandanții de armată. Un raport Cular arată că cele ale Guvernului Averescu erau cele mai slabe.

Este inexact c-a crezut vreodată că bulgarii nu ar ataca. Dimpotrivă, a prevăzut aceasta, dar Aliații asigurau că nu vom fi atacați. Aveam 200 000 oameni pe frontul dobrogean, 150 000 români și 50 000 ruși.

Ofensiva lui Brussilov s-a oprit din lipsa de muniții, ceea ce nu știa atunci.

Se dădea armata lui ca mai puternică decât era. [urmează trei propoziții neclare]

Mme. Vlădoianu mă roagă să vin la ea mâine.

10-12 martie. În raporturile cu germanii și austriacii, tratativele de pace întâmpină noi dificultăți. Tratatul de pace n-a putut fi semnat în ziua de 10 martie și armistițiul a fost prelungit până la 14 martie.¹²

Austro-germanii, în afară de condițiile depuse de Gratz și Roerner, mai cer dezarmarea armatei și depozitarea materialului de război. Hamangiu, secretarul general de la Justiție, sosit ieri 11 martie de la București, afirmă că situația s-ar mai fi îmbunătățit, că dificultățile continuă în partea dezarmării, dar că s-ar obține concesiuni de partea Dobrogei, poate chiar linia de frontieră propusă de Mackensen lui Averescu. M. Săulescu, ministru de Finanțe, pe care l-am întâlnit fiind și Duca și Dinu Brătianu, se exprima că mai bine ne-ar anexa nemții, decât să încheiem pacea cu condițiile ce voiesc. Dintr-o sursă bună, ca om Kühlman ar fi fost, pentru că fiind din partidul catolic, sprijinea prea mult acțiunea austriacă, contra noastră.

Al. Crețeanu, nepotul lui Brătianu, reîntors de la teritoriul ocupat, relatează că nemții au umilit pe ofițerii noștri, punându-i să facă front în fața ofițerilor austriaci.

De pe frontul occidental veni știrea rea că nemții au atacat la Peronne și au luat englezilor trei rânduri de tranșee, făcând 25 000 prizonieri și capturând 300 tunuri. Generalul Lafaud care dejuna la Brătianu azi ne informează că ofensiva a fost oprită și că reîncepe o acțiune analoagă cu aceea de la Verdun. Evenimentul zilei este că Lundendorff în comunicatul său, confirmat și de la Paris, [anunță] că „cetatea Parisului” a fost bombardată timp de un 1/4 oră, c-un nou tun german de la distanța de 120 km.¹³ Nimeni nu-și explică însă aceasta, căci maximum bătaie de tun este de 30 km.

În interesul țării, demobilizarea continuă.

Averescu a adresat o scrisoare (deschisă) lui Argetoianu și Matei Cantacuzino, pentru constituirea unei Ligi a Poporului contra necinstei, incapacității și ilegalității.¹⁴ Scrisoarea e și un șah la Rege pentru că cere, conform art. 31 din Constituție, ca toate puterile să emane de la națiune.¹⁵

După informația ce Greceanu are de la Argetoianu, partidul lui Averescu s-a constituit ieri. Generalul Iancovescu îl urmează.

Arena a mai slăbit tonul, pentru că Mitilineu s-a înspăimântat de tonul ei.

Greceanu îmi declară că noi care am susținut politica Alianțelor trebuie să facem bloc.

Pentru mâine, noi, liberalii, am provocat o consfătuire.

14-15 martie. Scriu articolul „Surogatul lui Racovski” sau „Răspuns la scrisoarea lui Averescu pentru constituirea Ligii Poporului”.

La 10^{1/2}-12^{1/2} consfătuirea parlamentară, la mine, prezidată de Brătianu. Acesta face istoricul negocierilor cum e (relatat) din notele mele și citește memoriul, destinat Regelui, de care am vorbit și textul declarației ce va apare mâine în gazetele partidului.

Brătianu a impresionat adânc și numai St. Ioan și generalul Benne Anastasiu cred c-ar trebui să ratificăm tratatul de pace.

După dejun, lucrez la Orfani cu C. Manolescu, cu Râmniceanu, Al. Constantinescu, Eftimie Antonescu și D. Lupu, în

chestia tutelelor. Rămâne ca Manolescu și Constantinescu să vorbească cu Dobrescu, ministrul Justiției.

Ieșind, mă întâlnesc cu Dim. Greceanu, căruia îi spun, după înțelegerea avută cu Greceanu, că trebuie să ne punem de acord cu anumite puncte.

E de aceeași părere.

Tratatul de pace s-a semnat în punctele lui esențiale la ora 4, din noaptea de 13 spre 14 martie.

Nu o cunoaștem încă în detalii.

Seara la Ipolit cu Crissoveloni și Bubi Diamandescu. Acesta din urmă m-a revoltat cu germanofilismul lui. Spunea că Germania ne-a făcut „grație” cu pacea încheiată.

La 14 martie dimineată, după ce reglez gazete cu Maxim, lucrez la Al. Constantinescu cu Vintilă, Duca, Costescu, Dimitriu, dr. Sion, la legea județeană și comunală, pe baza centralizării.

Aici Vintilă ne arată textul discursului imaginar și imperpertinent pe care Averescu pretinde c-a ținut (în fața) parlamentarilor, față de Brătianu și Take Ionescu.

În acest text ce se găsește în arhiva mea, Regina e tratată de „isterică”.

La acest discurs imaginar răspândit de Averescu printre trupele Armatei a 2-a, răspunde însuși Ionel Brătianu cu articolul publicat în *Mișcarea* „Anarhie și bulangism”.¹⁶

Mai dăm spre publicare „declarația” Partidului Liberal, privitor la atitudinea sa în situația de față. O trimit prin Maxim la Meissner, care face două (adnotări): 1) privitoare la pasajul „pacea e vremelnică” 2) privitoare la acțiunea de încurajare a vrăjmașilor.

Brătianu mă roagă să opresc publicarea.

După dejun, Comitet la Orfani. Cuza nu mai vine. Domnișoara Severin îmi spune că e bolnav de cancer.

Seara a avut loc la doamna Alexandrina Praja o consfătuire a femeilor, participând doamnele Eliza și Lia Brătianu, Simona Lahovari, domnișoara Gabriela Duca și doamna Olga Sturdza, pentru a lua atitudine față de acei ce s-au purtat prost în teritoriul ocupat. S-a redactat un manifest.

În aceeași chestie a fost doamna Lia Brătianu la Zoe.

Doamna Olga Sturdza îmi comunică intenția de a face un monument la Mărășești, reprezentând soldații căzuți în fața speranței eterne a copilului.

Francezii sunt îngrijiiți de intențiunea Guvernului de a da pe mâna nemților telegrafia fără fir, în care caz ei ar trebui să părăsească casa ne mai putându-se pune în raport cu guvernele lor.

Brătianu se teme să nu fie puși în aceeași situație. [urmează o propoziție neclară]

16 martie. Primesc N. Maxim, N. Bălănescu și Dinu Brătianu. La 11^{1/2}–12^{1/2} la I. Brătianu care reface puțin declarația.

Îi comunic că s-ar putea ca evreii să facă un manifest prin care să declare că nu primesc drepturi de la nemți, ci de la țară. În acest sens lucrează dr. Lebell și Clarnet, pe lângă Wocchilet și Negreanu. Duca va vorbi și lui Take Ionescu în acest sens, prin Titulescu.

De la 12^{1/2} la orfani cu doamnele Olga Sturdza și S. Filitti și domnișora Severin la verificarea Statutului. Le trimit lui Eftimie Antonescu.

Nemții au ocupat Montdidier¹⁷, spre Amiens.

La dejun: Nicu Penescu, Bălănescu, Penescu-Kertsch și Negură.

După dejun lucrez puțin la legea electorală.

La 3^{1/2}–5^{1/2} consfătuire pentru orfani cu doamna Olga Sturdza.

La 5^{1/2} consfătuire liberală. Vine și I. Brătianu.

17 martie. Aseară de la 5^{1/2} la 8^{1/2} am avut la mine consfătuirea parlamentarilor, în care Brătianu a arătat greșalele militare ale generalului Averescu.

Lucrările de fortificație — raportul generalului Cerchez; aprecierea lui Berthelot; propunerea de a forma rezerve; pierderea a două divizii, al căror comandant nici nu știe cine e; lovitură de la Flămânda¹⁸, pe care singur a recunoscut-o ca un [eșec]; jertfele de la Borzești și Onești.

Dimineața, dr. Racovitză, Bălănescu, N. Maxim.

La Brătianu: Grevele de la Nicolina, Pașcani și Galați. Încercarea de mișcare țărănească la Stolniceni. Reorganizarea partidului în provincie.

Mă întâlnesc cu generalul Iancovescu — mai în urmă vine și Duca care-mi dezmințe că s-a înscris la Averescu, că dacă va face politică o va face independent; că va vedea pe Averescu la Bacău și-i va atrage atenția să nu bage țara în foc.

18 martie. Dimineată, N. Maxim și G. Netter.

La 9^{1/2}–11^{1/2} la Constantinescu, pentru studiul reformei județului și comunale. Participă la consfătuire, în localul „Reuniunii”, Al. Constantinescu, Vintilă, Duca, eu, C.D. Dimitriu, G. Corbescu, dr. Sion, Panaitescu, Meulescu-Dorobanțu.

Ne oprim asupra funcțiunii prefectului. Ieșind Constantinescu, ne istorisește lui Vintilă, Duca și mie audiența avută ieri la Rege.

Regele într-o bună stare de spirit și favorabilă nouă.

Se plânge de guvernul Marghiloman că nu l-a ținut în curent cu tratativele păcii. S-au suspendat pentru câteva zile, dar crede că pacea va fi semnată înainte de 15 zile.

Spune că Brociner s-a purtat prost și a făcut cadouri din obiectele de la Palat nemților cari veneau să-l vadă.

Tzigara-Samurcaș a rămas din ordinul lui și a fost dat afară de nemți pentru că nu s-a făcut sluga lor. A avut un incident viu cu Brociner.

S-a opus la intrarea lui Greguță Cantacuzino în Minister.

În ce privește pe Averescu, a spus că l-a dat afară din Guvern și că nu va uita niciodată de conduita ce a avut când a venit Marghiloman

Cunoaște toată acțiunea lui Averescu și uneltirile ce face în armată. Cunoaște partizanii ce și-a făcut și a luat măsuri împotriva lui.

Tratează de și de canalie pe Gr. Filipescu și Argetoianu.

Spune că pacea nu se va semna decât după 15 zile. În adevăr, o telegramă anunță că Kühlmann, Talaat Pașa, Czernin și Radoslavov au plecat pentru a raporta verbal guvernelor lor de mersul tratativelor și vor sta 15 zile.

Aprobă textul declarațiunii Partidului Liberal, ce i-a fost citit de Al. Constantinescu, și spune că va da ordin lui Meisner să se publice.

La Brătianu, George Georgescu ne istorisește toate peripeciile lui de la Odessa și ne arată de ce la 28–29 decembrie St. Bellu a fost trimis pentru a chema deputații și familiile lor. A

comunicat lui Crăiniceanu, președintele Cercului parlamentar, dar acesta a spus că parlamentarii vor pleca cu tren special la 10 ianuarie. Va face memoriu. Se plânge de atitudinea consulului Greceanu și arată că S. Moruzi¹⁹ și comandor Pantazi²⁰ s-au purtat [lipsă în text].

Comunic lui Brătianu cele spuse de Iancovescu ieri.

La dejun: St. și A. Antoniu, Bălănescu, M. Codreanu.

Sosește Artur Stavri²¹ de la Dorohoi

Vorbescu cu el asupra situației de la Dorohoi.

Conservatorii lui Filipescu au trecut la Marghiloman. La noi nu sunt, [text lipsă].

Afară de Gr. Manoliou-Tețcaru, contrabandistul, și Balanovici, ofițerul de stare civilă, care a primit să fie ajutor de primar.

Tomaziu n-a fost primit de conservatori. Acțiunea lui Averescu acolo nulă.

Înainte de masă la Jockey Club²².

Primesc N. Maxim și G. Netter.

Meissner cere termen până mâine când vine Marghiloman, pentru a ne da răspuns asupra publicării declarațiunii.

N. Maxim îmi arată certificatul de nebunie a lui Hefter.

20-22 martie. De pe frontul occidental nimic mai de seamă; înaintarea germană a fost oprită. Biserica lovită de bomba „tutului politic” este St. Eustache; au fost vreo 70 de victime, printre care (membrii) legației elvețiene. Continuă, fără confirmare, zvonurile de schimbarea guvernului german și de venirea unui guvern militar, poate chiar în cap cu Mackensen.

Din Rusia continuă a se întoarce români, au sosit cea mai mare parte dintre deputații și senatorii rămași liberi. Înversunați contra fostului guvern sunt numai N. Protopopescu și I. Stavri Brătianu, Cernescu, Neamțu și [text lipsă].

A sosit și tanti Frosa cu Tinca și copiii. S-au exagerat mult din cele spuse; că a fost pusă numai sub supraveghere, iar băiatul, Dedi, arestat trei ore. De vaporul plecat de la Sevastopol nu se știe încă nimic. Zvon de asasinarea lui Racovski.

Basarabenii se lasă greoi la unire. Marghiloman a avut două zile consfătuire cu Inculeț și Halippa și pregătește anexarea. Stere sosește mâine, 23 martie, și se pare că s-a însărcinat cu tranșarea chestiunii basarabene, reorganizarea Basarabiei.

În țară: Duca este informat de F. Enescu de neliniște la sate.

Regele publică scrisoarea adresată administratorului domeniilor Coroanei prin care dispune arendarea imediată la țărani a pământurilor Coroanei. Scrisoarea a făcut o bună impresie și eu o cred influențată de Al. Constantienscu. Pasajul prin care spune că execută legea promulgată de El, nu place guvernului pentru că aceasta înseamnă că nu înțelege să reducă nimic din întinderea acordată de noi.

Averescu stă retras pentru moment, „se chinuiește să înghebe programul partidului împreună cu Matei, Argetoianu, Gr. Filipescu, Cuza și C. Brătășanu. N-au putut însă cade de acord”.

Take Ionescu polemizează cu M. Carp în *Evenimentul*, enumeră numeroase facțiuni în partidul său.

Gruparea Muncii își reeditează manifestul fără privitor la politica externă, deși cuprinde semnăturile lui G. Diamandi și dr. Cantacuzino.

Conservatorii marghilomaniști vânează partizani. La județ au fost numiți Strunga, la epitropie Rejeler, dr. Stroici și I. Petrovici.

Arion declară că „pacea e acceptabilă” și că România va ieși sporită — probabil face bilanțul km. pătrați pierduți cu acei câștigați din Basarabia. Condițiile ce transpiră: Dobrogea condominium; Constanța condominium; linie ferată Cernavodă-Constanța-Germania; silozurile românești; portul germano-bulgaro-român; petrol 30 ani; redevență 8%, monopol; 21% capital românesc.

Cereale 7 ani; 3 800 vagoane de grâu din care 1 000 taxă export pentru acoperirea împrumuturilor la care am obligat nemții în timpul ocupației lor.

Frontiera de Nord 4 200 km. luate; șantierul Severin în mâna austriecilor; crestele munților în mâinile lor; colțul de la Broșteni.

Șase divizii în țară până la pacea generală pe socoteala noastră.

În ce privește disolvarea netransată (rămâne) chestia. Voiesc să facă apel prin Rege sau direct la majoritate pentru ratificare.

Marghiloman personal refuză inserțiunea declarației Partidului Liberal. Brătianu redactează protesatul ce va apare mâine în *Mișcarea*.

Noi continuăm consfăturile. În cea de ieri, la care au asistat foarte mulți, Brătianu a citit și câteva telegrame în chestia măsurilor luate pentru apărarea Dobrogei contra Bulgariei (telegramele Alexeev).

Convorbire cu R. Savneo, Smeltz și Hanganu în chestia organizării partidului la Botoșani. Soluția Smeltz: I. Simionescu; Soluția Săvinescu: Vasiliu.

Înclinăm pentru aceasta din urmă. Duca și cu mine vom merge la Botoșani.

La Dorohoi, se poate conta pe Stavri.

Bălănescu pleacă la Sulina.

Demisionez de la Orfani, după o discuție vie cu Mitropolitul, pe chestia regulamentului de la mănăstiri.

25 martie. Ieri a sosit Janen Stănculescu, după 30 zile de arest și suferință pe vasul „Împăratul Traian”. Au sosit toți românii arestați de bolșeviiști români de la Odessa. Toți au fost scăpați de Boyle.

Văd și pe M. Rosetti și St. Bellu.

Sosește și Gr. Demetrescu cu nevasta lui.

La dejun cu toți, plus Antoniu.

Văzut pe Brătianu care însărcinează pe Vintilă. Duca ne vine cu presa. Corbescu vine la *L'indépendance* în locul lui Procopiu.

Întrevedere cu Duca și Smeltz, organizarea de la Botoșani. Smeltz propune pe Pillat.

Vine să mă vadă D. Bogonos (în cărucior).

Întrevedere cu Dinu Brătianu și Mihăilescu în chestia Iliescu.

26 martie. La Constantinescu reîncepem proiectul legii electorale, alcătuit de mine. Vine și Fintușariu.

La Brătianu cei obicinuiți, plus Smeltz și Mișu de la Londra.

Nemții au bombardat cu cele 100 aeroplan, pe fiecare Coblér văzut în Colonia [Köln] lăsând fiecare aeroplan 7 bombe.

Tunul de 120 km. a atins Opera de la Paris.

Foch declară că a primit „la” ci că „*les allemands gisent nos sables*”. Situația orașului Amiens critică.

Stere, cu Marghiloman și Garoflid, pleacă în Basarabia.

Stere uneltește prin Pătrășcanu²³ la descompunerea majorităților liberale cu vedere la ratificarea păcii.

27-28 martie. Înregistrăm rezultatele ocupațiunei Basarabiei ce guvernul nostru a hotărât la 1 ianuarie.

Sfatul Țării cu 86 voturi contra 3 și 2 abțineri a hotărât uniunea Basarabiei cu noi. Erau de față Marghiloman, C. Stere și Garoflid.

După un schimb de vederi cu Vintilă, Constantinescu și Corbescu redactează comunicatul Partidului Liberal, ce apare în gazetele noastre de diseară. E aprobat de I. Brătianu.

Brătianu ne citește și telegrama dată lui Inculeț.

Discutăm asupra necesității unui nou program.

30 martie. De dimineată merg la Duca și apoi la Al. Constantinescu, de la care, împreună cu Duca și Vintilă mergem la *Mișcarea* și apoi la *Te Deum* de la Mitropolie, pentru primirea basarabenilor.

E o zi splendidă, de altminteri ca toate zilele iernii acestea, care n-a cunoscut nici omătul, nici frigul. La Mitropolie strângem mâna lui Inculeț, Ciuperceanu, Codreanu, Brăescu²⁴ și Halippa, pe care-i cunoaștem. Pelivan e bolnav în spital la „Brâncoveneasa” (seminarul Veniamin), unde a fost operat de Poenaru, Șaplescu și Gerota. E în afară de primejdie.

Aci ne revedem cu amicii din București, cărora sărbătoarea de azi le-a inoculat puțin din aerul național. Strângem mâna lui Marghiloman, C.C. Arion, Mehedinți, Meissner, Hârjeu, Dobrescu și Mitilieu.

Stere încruntat vădit evită să ne întâlnească măcar cu privirea.

Îmbrățișez pe generalul Broșteanu și-mi face o nespusă bucurie reîntâlnirea lui Prezan, căruia îi reamintesc fraza din proclamația lui care promite că se va retrage din Basarabia, după ce ordinea va fi restabilită. Râde și el. Conservatorii nu asistă. De la noi sunt față Ion Brătianu, Vintilă, Al. Constantinescu, Duca și eu, dr. Creangă, Leonte Moldoveanu, H. Bănescu, Morțun, Porumbaru și alți câțiva.

Mitropolitul citește o rugăciune ad-hoc. În cler participă și arh. Gurie²⁵. Brăescu e în uniforma de colonel român.

După serviciul religios, mergem în Palatul Mitropolitan, unde Regele, Regina și Principii vorbesc cu cei de față. Stere e dezgustător cu gudurarea lui pe lângă Rege și are tupeu când dă certificate de bun român că tem sau [text lipsă].

Asistăm la defilarea splendidă a trupelor noastre cu ținuta de campanie. Mme. Săulescu îmi arată multă simpatie și e bucuroasă c-am renunțat la „extravagantele” de la Comitet.

La bierică, Comșa îmi dă explicația scrisă a semnăturii lui de pe manifestul de la Galați, iscălit de Orleanu și Cocea, prin care își păstrează libertatea de acțiune în chestia ratificării păcii.

Marghiloman dă presei opoziționiste un comunicat prin care răspunde protestului lui Brătianu.

Fac împreună cu Brătianu răspunsul pe care-l dă chiar înainte de a apărea. *Mișcarea*.

Monitorul oficial de azi dă relația desăvârșirii unirii la Chișinău.

Basarabeni pleacă seara.

Au luat dejunul la Palat.

31 martie. Dimineață primesc vizita lui Fv. Caligari, pe care-l povățuiesc, fiind dată situația precară în care se găsește, să nu demisioneze din funcțiunea ce i-am dat la Ministerul de Domenii. El locuia la Tulcea.

Mergând la Constantinescu, mă întâlnesc cu Duca și Săteanu. La Al. Constantinescu, după obicinuitele palavre, lucrăm la proiectul de lege electorală. După aceea mergem la Ionel Brătianu, pe care nu-l găsim, fiind dus la mine acasă, unde studia chestia Basarabiei a lui Alexis Nour și broșura lui Halippa.

Din schimbul de informațiuni și impresii, rezultă: că francezii, prin defectiunea portughezilor, au fost bătuți la Armientières, unde au pierdut peste 10 000 prizonieri.

Că după însăși declarația lui Stere: relațiunile sunt încordate între Germania și Austria, Mackensen arătând că Germania și-a abdicat interesele ei și a dat România pe mâna Austriei și Bulgariei.

Că prevede, imediat după război, revoluția în Austria. Dar, observă el ironic lui Em. Porumbaru, că a face profit în România, înseamnă a fi „trădător”.

Că va fi ales președinte al Sfatului Țării.

Că el, președinte, ar fi făcut unirea Basarabiei, unde nu era nimic de făcut.

Arion a fost la Costinescu, unde s-a întâlnit și cu Alecu Constantinescu. Alecu a confirmat că Stere era antidinastic și se arată incorect, că nu știe ce se va face cu pacea, deoarece Kühlmann n-a venit, iar Czernin, după 24 ore, s-a reîntors la Viena fără a-l vedea.

Persistă zvonul că germanii ne cer să intrăm cu trupele în Ucraina, ceea ce echivalează cu a lua armele contra Aliaților, întrucât s-ar degaja trupele germane sau austriece, pentru a fi trimise pe frontul occidental.

În cuvântările ținute ieri la dejun, Inculeț a arătat că reformele au înțelesul unirea, precum și scrisoarea Regelui care pune țărani în folosința pământului.²⁶

Halippa, de pe balcon, a vorbit de „începutul realizării ideilor și de hotarele țării până la Tisa”. Lui Marghiloman și Stere! Impresie rea: Regele a decorat și pe Stere. Stere a anunțat audiența la ~~Regină~~. Regina n-a voit, dar Regele a silit-o. (Negație I.G. Duca)

La Mitropolie, Regele s-a oprit (în față) la Brătianu și i-a strâns mâna aproape 3 minute, fără să-i zică un cuvânt.

La Palatul Mitropolitan, Brătianu i-a răspuns că e începutul realizării principiilor pentru care a făcut războiul.

La Jockey și Clubul Național Liberal.”

A. 1921

Turneu liberal în Transilvania

În 1921, Partidul Național Liberal se afla în opoziție, pierzând conducerea guvernului în urma alegerilor din noiembrie 1919. Consiliul de Miniștri era prezidat de generalul Al. Avarescu, președintele Partidului Poporului, cu care liberalii încheiaseră, în mai 1920, un cartel electoral în speranța că se vor folosi de popularitatea acestuia și a formațiunii sale politice pentru a-și reface capitalul electoral.

Scrutinul din mai 1921 nu le-a adus liberalilor decât 6,77 la sută din voturi, revenindu-le 9 mandate în Parlament (7 pentru Vechiul Regat și 2 pentru Transilvania) dintr-un total de 369.

Situația era mai mult decât îngrijorătoare pentru liderii liberali care au luat hotărârea declanșării unei intense campanii de penetrare în electorat, îndeosebi în rândurile burgheziei din provinciile reunite cu patria mamă în 1918. Acțiunea se desfășură, între altele, printr-o masivă infiltrare în cercurile financiare și economice: înființarea de sucursale ale Băncii românești (prezidată de Vintilă Brătianu), pătrunderea în consilii de administrație, organizarea de cercuri de studii liberale etc.

Sub titlul **Partidul liberal se reorganizează**, Nicolae Iorga scria în **Neamul românesc** din 7 octombrie 1920: „În fiecare centru rural mai de seamă, în fiecare oraș apare în ultimul timp câte o sucursală a Băncii românești. Câteodată apare și un club și un ziar al lor“.

Mărturia memorialistică a lui Gh.Gh. Mârzescu vine să evoce un astfel de moment din campania de reorganizare liberală din vara lui 1921: turneul pe care un grup de fruntași

ai P.N.L. — în frunte cu șeful partidului, Ion I.C. Brătianu — l-a efectuat în câteva orașe ardelenne în iunie 1921.

Însoțindu-l pe Ionel Brătianu și pe ceilalți lideri liberali și relatând despre turneul lor transilvănean, Gh.Gh. Mârzescu ne introduce în intimitatea unor cunoscuți oameni politici din urmă cu peste opt decenii, prezentându-ni-i în fiirecul existenței lor cotidiene. Și cu ochii unuia dintre al lor.

Autorul — după cum au putut constata cititorii și din lectura paginilor anterioare — are har de povestitor însoțit, adeseori, și de umor.

Însemnările sale din 1921, se păstrează la Arhivele Naționale ale României, fondul G. Mârzescu, dosar nr. 147, sub titlul **Note din călătoria mea în Ardeal cu I. Brătianu.**

18 iunie (sâmbătă). Plec la Cluj pentru a lua parte la inaugurarea cercului de studiu. Ca de obicei, Ionescu s-a înfățișat la ora 5 dimineata și mi-a făcut bagajul. Nici un restaurant, nici o cafenea deschise pentru a putea lua un ceai. Mă retrag în restaurantul gării în agreabila companie a căpitanului Caligari, cumnatul lui Ipolit. Pe peron, în dreptul trenului, mă întâlnesc cu ceilalți amici politici care fac aceeași călătorie. Vintilă Brătianu, Duca, dr. Angelescu, N. Săveanu, Jean Th. Florescu, Simion Mândrescu, Ioanițescu și încă un sârb de la Cercul de la studii, pe care nu-l cunosc.

Ocup cabina cu Vintilă Brătianu. Fiind somnoroși cu toții ne completăm mai întâi somnul și apoi începem conversațiile cele mai variate. Jean Th. Florescu a deschis cel dintâi focul cu chestiunile care-l interesează personal: 1) faimosul art. 8 din legea agrară care prevede exproprierea integrală chiar a bunurilor indivize, ale minorilor și femeilor dotate; 2) intrarea lui în viitorul minister național-liberal. Am văzut mulți interesați și mulți ambițioși, dar așa ca Jean Th. rar se poate întâlni.

Pe chestia dintâi se înțelege că doctorul Angelescu îi ținea hangul pentru că e interesat cu averea minorilor lui copii care se găsesc în indiviziune. După ce-a pus pe doamna Florica Algiu, Șerban Ghica și Al. Gussti, ca toți ceilalți în chestiune să-mi solicite concursul, a crezut că în tren e momentul cel mai prielnic să facă un asalt de *captatio benevolentiae*. Mi-am menținut însă punctul de vedere ce am avut de la început și

anume: că, la chestia pe articole la care nu participăm pe nici o chestiune, nu se cuvine să ne concentrăm forțele de luptă pe un amendament, legitim în final o recunosc, dar care e pus în mișcare de interesele personale a doi dintre prietenii noștri. Să lăsăm ca inițiativa s-o ia Guvernul, majoritatea sau opoziția federalistă și noi vom vedea, dar este imprudent să ridicăm noi chestiunea pentru că, chiar pe o chestie dreaptă, se vor ridica toate băncile împotriva noastră.

Deși din gură îmi dau cu toții dreptate, în fapt, Jean Th. cu Angelescu se milogesc la toate partidele de Cameară pentru amendamentul lor. Vintilă și cu Duca sunt franc de partea mea, dar Alecu Constantinescu îi sarcastic în chestiunea lor personală. În explicațiile dintre noi, pe această chestiune, discuția a alunecat și pe chestia prețului proiectului exproprierii, Florescu și Angelescu căutând a stabili răspunderea prețului adoptat în decretul nostru lege sau pe umerii lui Duca sau pe umerii lui Alecu Constantinescu.

I-am oprit, arătând că adevărul istoric, dacă vrea să stabilească o răspundere, trebuie s-o puie pe umerii a patru inși — Vintilă, Constantinescu, Duca și cu mine, care ne-am unit și am impus soluția lui Brătianu, care nu o împărtășea. I. Brătianu s-a supus, dar n-a rămas convins nici până astăzi. Cum chestia agrară e în strânsă legătură cu Ministerul de Domenii, Jean Th. Florescu ne face aluzii stângace c-ar dori să ia acest departament. Noi și, în special Vintilă Brătianu, am râs de el, spunându-i că nu poate fi, pentru că nu știe caracteristicile unei vaci Ziementhal. Vintilă susținea că o astfel de vacă n-are coadă, pe când Florescu susținea că are. Permițându-și să contrazică pe un om de autoritatea lui Vintilă, l-am făcut să vadă că și-a mâncat ministerul, cu atât mai mult cu cât avusesese în culoar o conversație cu o doamnă Schöpkcs, care poartă numele directorului de la Blanck. Așa ne-am trecut toată dimineața în tren până la Predeal, unde am dejunat.

După dejun cu toții s-au culcat, afară de mine care citeam pe Thereza Lackman și de Jean Duca care citea bugetul general. Extraordinară istoria acestei Thereza Lackman, femeie inteligentă, seducătoare și rea care și-a realizat în viață tot ceea ce a voit, de la palatul pe care și l-a clădit în Champs Elysée, trecând prin palatul ce l-a clădit în Polonia, până la cartierul

Împărătesei Eugenia. Îndată ce s-a sculat Vintilă, împreună cu Duca și cu el, m-am încuiat într-o cabină și i-am pus în curent cu conversațiile avute în ajun cu Inculeț în legătură cu audiența la Rege. Cum aceasta din urmă o am scrisă amănunțit aparte, rezum pe cele dintâi:

a) Inculeț mi-a relatat consfătuirea reprezentanților provinciilor alipite ce a avut loc la Pop acasă după convorbirea cu Brătianu. Erau față Maniu, Pop, Mih. Popovici (Ardeal), Inculeț și Pelivan (Basarabia) și Nistor (Bucovina). Cu toții au căzut de acord că guvernul trebuie răsturnat și că ei trebuie să vie la putere. Inculeț s-a întrebat atunci: cum și când? Și-și exprimă părerea c-aceasta nu se poate realiza decât în înțelegere cu liberalii. Nistor reproșează greșelile făcute până acum și declară că el și Inculeț nu vor mai urma pe ardeleni, dacă vor continua politica de până acum. Maniu vorbește lung, fără să-și expună vre-o părere. Strâns cu ușa de Ioanițescu și Nistor cere termen a se consulta cu prietenii politici. S-au precizat următoarele puncte: a) răsturnarea guvernului; b) unirea cu liberalii — cunoscând ardelenii de la Ioanițescu că dacă nu se pronunță repede, liberalii vor trece peste dânșii.

b) Prima conversație a lui Inculeț cu Vaida, la Cameră în Sala pașilor pierduți. Vaida îi reproșează că vrea să-l tragă la liberali, că nu se poate face nimica cu ei, decât împreună cu țărâniștii, pentru că nu se poate distruge curcubeul democratic ce reprezintă ei.

Inculeț îi artă că liberalii sunt tot atât de democrați ca și țărâniștii și că au valori personale superioare celor țărâniște. Arată că la legea agrară pentru Basarabia a avut dificultăți de la țărâniști și nu de la liberali. Îi atrage atenția că liberalii au puțința de a răsturna în mod constituțional guvernul, întrucât o parte din majoritate (dr. I. Angelescu și Grozea) n-așteaptă decât un semn de la liberali pentru a manifesta contra guvernului și în asemenea caz sunt în drept a se aștepta la situațiile politice și nu la Partii Național din Ardeal care, fiind liberalii la putere, nu însemnau nimic din punct de vedere electoral. Mai adăugăm, în fine, această intrigă: că tot

anturajul lui Brătianu e contra colaborării cu Partidul Național și că numai Ionel mai insistă asupra acestui punct. Dacă Brătianu se va decide în sensul anturajului, nu va mai fi nimic de făcut.

La această conversație a luat parte și Pelivan.

- c) A doua conversație cu Vaida a avut loc tot în aceeași zi, la Cameră, la interval de două ore, după ce Vaida a avut o conversație cu Maniu într-o secție.

În această conversație, Vaida a declarat lui Inculeț că s-a mai gândit la chestie, că Maniu se găsește în situație delicată și că e decis să se retragă, dar că el acceptă colaborarea cu liberalii, trebuind ca aceștia să lămurească: a) chestia organizațiilor ce au în Ardeal; b) chestia portofoliilor ministeriale și chestia fondurilor electorale.

Autoriză pe Inculeț să-mi comunice mie aceste puncte pentru a le transmite lui Brătianu la Cluj, dar cu recomandarea ca în tratări să înceapă de la guvernul de concentrare și s-o las încet până ce vom ajunge la cele patru puncte.

Inculeț observase că acestea sunt puncte de detalii care implică acceptarea în principiu. În asemenea caz, e bine ca Vaida să nu ia contact decât cu Brătianu. Vaida răspunde că e o chestiune de ambiție și că nu se poate duce el la Brătianu. Inculeț îmi declară că asupra punctelor enunțate, i-a făcut observațiile următoare: a) că Banatul trebuie să rămână întreg liberalilor; b) că în Ardeal numai să-și formuleze pretențiile de administrare și mandate parlamentare; c) că să nu revendice portofolii de cuvânt neclar; d) ca să renunțe la chestia fondurilor electorale, care ar dovedi că se preocupă în alegeri tocmai de „mijloacele oligarhice” combatante.

Toate acestea mi le-a comunicat Inculeț la masă la Capșa, în ajunul plecării mele la Cluj. În schimb, i-am comunicat câteva note din audiența mea la Rege — note ce am crezut că porniseră mai bine acțiunea;

- d) În fine, că seara, la 11 ore, la Hotel Bulevard, am văzut pe generalul Petala care mi-a spus că Grozea așteaptă să-i facem semn pentru a veni cu noi. Petala crede că el îl poate oferi pe Grozea.

După aceste relațiuni, Vintilă observă că retragerea lui Maniu e suspectă și că nu e bine să ne adâncim în tratative, deoarece ar fi mai bine să facem guvernul fără cadre posibil neleale, sau cel puțin fără o parte din ei, în special Maniu și Vaida. La astea răspund că nu e bine, deoarece dacă avem posibilitatea să vedem opoziția ce putem avea, avem datoria s-o facem ș-apoi pentru că fiind la guvern am avea posibilitatea să debarasăm Ardealul de conducătorii lui cei răi de azi. Vaida n-aștepta decât să fie trimis la Londra.

Îndată, după aceasta, Vintilă deschide vorba asupra preparatului în vederea viitoarei guvernări, aici fiind de părere că trebuie de pe acum să ne gândim la prefecți, primari etc și să ne formăm liste de oameni care ar putea ocupa aceste funcții în fiecare județ. Suntem cu toți de acord, însă eu îmi precizez astfel părerea:

- 1) În ce privește prefecții, trebuie să fie oameni de mână întâi și prietenii noștri mai cu autoritate trebuie să facă sacrificiul să ia asemenea prefecturi;
- 2) În ce privește primarii urbani și rurali, că trebuie să facem imediat alegerile comunale, făcând o lege provizorie care să anuleze aceste alegeri, pe baza sufragiului universal, până la facerea legii administrațiilor.

Și Duca și Vintilă mă aprobă și, ca și cum aș fi ministru de Interne, mă întreabă dar cu Poșta, cu Prefectura de Poliție București, cu Serviciul Sanitar „ce te-ai gândit să faci?”

În ce privește Poșta, am spus că pentru a nu provoca o criză trebuie lăsat deocamdată pe Pitulescu, rămânând ca abia după cunoașterea situației, să-l înlocuim.

La Primăria București pe J.Th. Florescu; la Poliție tot de general Miculeanu; iar la Serviciul Sanitar de ales între Proca și Manicatide.

Atât asupra Poștei și Primăriei suntem de acord cu toții.

De Prefectura Poliției nu ne-am mai ocupat, dar asupra Serviciului Sanitar, Duca e de părere să înființăm Ministerul Sănătății și Asistenței Publice, pe care să-l încredințăm doctorului Angelescu, iar ca ca director sau secretar general pe doctorul Constantinescu.

Trecând la formarea Ministerului, susțin că trebuie să fie introduse și elemente noi, părând a fi de acord cu ei asupra

lui Banu și Savu. Eu mai susțin și pe Tancrad Constantinescu, dar Duca îl combate ca vulnerabil. Vintilă susține ideea specialiștilor la Finanțe, Industrie și Comunicații. Duca o combate. Vintilă a rostit numele lui Bușilă pentru Comunicații și a lui Tanrad pentru direcția Căilor Ferate. Aici s-a oprit conversația între noi trei.

După aceea cu Duca am făcut o formație în felul acesta suprimând patru din ministerele actuale: Munca, Artele și Comunicațiile, Comitetul Agrar). I. Brătianu, președinte fără portofoliu; Vintilă Brătianu, Finanțele; I. Gh. Duca, Externe; Mârzescu, Interne; generalul Petala, Război; C. Banu, Justiție; V. Sassu, Domenii și Agricultură; I. Nistor, Instrucție Publică; dr. C. Angelescu, Sănătate Publică sau Comunicații; Goldiș V., Industrie și Comerț; I. Maniu, Șt. Pop; fără portofolii; Al. Constantinescu, președintele Senat; T. Stelian sau St. Pop sau Maniu, președinte de Cameră; Vaida, ministru la Londra; V. Antonescu, ministru la Paris; G. Corbescu ministru la Belgrad.

Am atras atenția asupra importanței Berlinului.

În mintea lui Vintilă și Duca apar clar Internele pentru mine, observând chiar că nu se poate face experiență cu altcineva.

Cu această conversație ajungem la Sighișoara, unde mâncăm. Îndată după masă culcare și la 2^{1/2} noaptea suntem la Cluj, așteptați la gară de Mavrodin și câțiva prieteni din organizația liberală de acolo: Leon Nicuță; Șomulea etc. Ajunși la Hotel New-York, era rândul ca Duca cu mine să ocupăm camera nr. 15; Brătianu ocupa camera nr. 1, a procurorului. Dorm prost. Vorbind cu Duca chestii politice, ce discutasem în ajun, Brătianu de alături, de la camera nr.1, ne invită să vorbim mai încet.

19 iunie (duminică). La 7^{1/2} dimineața ne trezim în odaie cu Ionel, care asistă la toaleta noastră, salutându-ne cu „Coane Georgel” și „Coane Iancule”. Vreau să-i istorisesc conversațiile cu Inculeț, dar îmi spune că e inutil pentru că le cunoaște. De unde dracu era să le cunoască de la 3 noaptea, când am sosit, la 7^{1/2} când ne-am sculat?

Fratele Vintilă care se sculase de la 6^{1/2} ca să viziteze „Banca Românească” găsisese timpul să scoale și pe Ionel și să-l puie repede în curent cu cele vorbite de Inculeț cu mine. Luăm cu

toții cafeaua în cofetăria de jos și pornim *in corpore* să vizităm Universitatea și Facultatea de Medicină, fiind conduși de rectorul V. Dumitriu și mai mulți profesori universitari, printre care Bănescu, Meruța, Leon. Universitatea e mai bine instalată și înzestrată decât toate universitățile ce avem, ceea ce și sugerează lui Duca ideea să-și trimită băiatul aci. Vremea era urâtă, ploua. Ne-a fost însă cu noroc pentru a contramanda grotesca nuntă țărăneasă ce se proiectase să facem în piața Matiaș Corvin, adică Brătianu era vorba să cunune o tânără pereche de țărani. De fapt țărani nici nu venise la ora 8 dimineața cum era convenit și nici delegațiile de țărani ce trebuiau să vină pentru întrunirea de la 11 ore. Aceasta mă făcea să bănuiesc că manifestația de la Cluj va fi ratată. La 11 ore însă am avut o surpriză agreabilă. Sala mare a Prefecturii, unde trebuia să se inaugureze cercul de studii, era ochi-plină, peste 1 500 persoane, din toate straturile sociale, doamne, profesori universitari, studenți, meseriași, muncitori, socialiști cu drapele etc. Recunosc pe doamnele Docan, Bogdan-Duca, Prodea, Dumitriu, profesori Dumitriu, Sextil Pușcariu, arhimandritul Ivan, Tripon, părintele Lupaș și alții.

Brătianu e primit cu aplauze entuziaste prelungite, cu atât mai prețuite cu cât acestea nu veneau numai de la partizani politici. Doctorul Bianu, președintele clerului, salută pe Brătianu și face un istoric exact al Partidului Liberal, dar care face *double emploi* cu conferința cu același subiect a profesorului Bănescu, care a urmat imediat. Notă obiectivă, dar nu mai puțin de propagandă politică. Brătianu, insuficient preparat, face o cuvântare slabă, enunțând precepte care l-au călăuzit în politica externă, după care trece cuvântul lui Horia Furtună, pentru a citi câteva pagini interesante din memoriile lui din timpul războiului.

Horia Furtună citește însă repede și prost, ceea ce a scăzut din valoarea bucății citite. Brătianu constatând că citirea va dura prea lung, o întrerupe și încheie consfătuirea și mai slab decât a început. Cu toate acestea, aplauzele călduroase au curs. La 1^{1/2} s-a terminat inaugurarea și ne-am îndreptat la dejun la New-York, oprindu-ne un moment la statuia lui Matiaș Corvin, pentru a-i arăta lui Brătianu steagul Moldovei închinat ungurului. Tentativa însă a fost nulă, pentru că nu am

găsit steagul, deși îl văzusem și vorbisem de el la Congresul orfanilor din război: „Se vede că e undeva sub cute“, răspund stupid, plictisit însă ca nu cumva Brătianu să creadă că i-am spus o minciună.

Această idee m-a frământat, m-a făcut să mă întorc înapoi să caut cu atenție steagul, să-l găesc și apoi să aduc pe rând pe Vintilă, Duca, Brătianu și ceilalți pentru a-l vedea. Cu toți mi-au recunoscut dreptatea. Steagul e cel din stânga statuiei, bătrânul armat din primul plan. Nu poate fi eroare. Stema Moldovei, capul de bour cu steaua între coarne se vede clar.

Dejunul l-am luat între noi, fără alte invitații. Alecu Constantinescu a găsit mijlocul să ne regaleze și aici cu niște icre negre. Până la ora 4 ne-am odihnit, adică ceilalți, căci eu am fost la Leonte Moldoveanu în odaie de l-am pus în curent cu situația politică și s-ascult plângerile lui împotriva lui Matei Sassu. La 4^{1/2} ne scoborâm în restaurant, unde Alecu Constantinescu a botezat un copil al lui Dragu, ziaristul de la *Înfrățirea*. Când s-a lepădat de satana, am atras atenția lui Brătianu că de acum înainte Conu Alecu nu mai face nici trei parale. La 5 mergem la clubul liberal, unde Brătianu primește delegațiile organismelor ardelenene venite la Cluj să-l salute; iar la ora 6 vizităm redacția *Înfrățirea*. De la 8 până la ora banchetului, la 9, relatez lui I. Brătianu conversațiile cu Inculeț și audiența la Rege. Brătianu e foarte mulțumit de limbajul Regelui și foarte prepuehnic asupra pretenției retragerii a lui Maniu.

Fiind chemați la banchet întrerupem conversația. Banchetul are loc în sala restaurantului, cu aproximativ 150 tacâmuri și un meniu foarte prost. Patru mese sunt prezidate de Brătianu, Vintilă, Duca și eu. Brătianu toastează pentru Rege, la care răspunde c-un oribil imn regal un taraf de lăutari țigani-unguri. Vorbesc apoi Bănescu, Leonte Moldoveanu, Simion Mădrescu, dr. Bianu, Tripon și un țăran din Sălaj. Tripon cu oratoria lui clericală, cu figuri frumoase și cu trimiteri calde, nu se mai putea opri. A vorbit aproape o oră. Țăranul bătrân din Sălaj ne-a impresionat prin simplitatea, dar căldura cuvântului. În concluzie, cu toți au băut pentru Brătianu, care le-a răspuns de astă dată foarte bine și foarte cald, n-a prea făcut declarații politice de seamă, a făcut un apel la unirea tuturor forțelor naționale pentru a consolida opera făcută

cu atâtea sacrificii, arătând că toți avem răspunderea morților, dar el mai mult decât ori care altul. Banchetul s-a sfârșit la 12 noaptea, retrăgându-ne fiecare la cuibul nostru, după ce am plătit 110 lei tacâmul. Am dormit iarăși prost.

20 iunie (luni). Scularea la 7^{1/2}. Plecarea la Oradea Mare. Suntem trei automobile: unul al lui Alimășteanu, cu Ionel, Duca, eu și Al. Alimănișteanu; al doilea, al Societății Petroșani, cu Vintilă, Săveanu, Ștef. Vasile, Drăghicescu și Măndrescu; al treilea, cu Vasile Alimănișteanu, Vasile și Petrea, însoțitorii lui Brătianu, plus bagajele.

Drum frumos cu multe castele de „grofi” dintre care rețin cel al lui Banffii și Zichi. În automobil, Brătianu deschide vorba de vechiul guvern, persistând în hotărârea lui de a forma altcineva, decât el, guvernul. Când i-am arătat c-aceasta nu se poate, el mi-a răspuns că atunci e zadarnic să facem tratative pentru venirea la guvern. Se arăta plictisit numai că Regele vrea „om de actualitate și de experiență”. Aceasta sper că-l și va convinge să nu mai facă nazuri, iar dacă cumva va persista serios, atunci, în părerea mea, nu poate face alt om mai cu autoritate guvernul decât Vintilă. E exclus însă de a mai putea impune guvern cu militari á la Văitorianu, Coandă sau chiar cu civili, ca Corneliu Manolescu.

În satele românești Borodel, Ghigea, Ciucea, Valea Mare ne ies înainte preoții cu sătenii pentru a saluta pe Brătianu. La Valea Mare, preotul era în odăjdii; la Ciucea, primarul ne-a ieșit călare înainte; iar, în celelalte, protopopul Munteanu. Se înțelege: buchete, cuvântări, etc. La Valea Mare, Brătianu și-a reamintit că e numele comunei sau satului de la Florica unde s-a născut. O învățătoare, Antonescu, s-a aninat de automobilul nostru de la un sat la altul. La bariera Oradiei Mari ne-a primit organizația liberală din oraș, în frunte cu Justin Ardeleanu, după ce de la 30 km. ne-a ieșit înainte Banu cu avocatul Zigre.

Sosim în Oradea la ora 1 și tragem la un excelent hotel „Parc”. Eu tot în odaie cu Duca. Dejunăm la avocatul Zigre, unde erau invitați și Episcopul Șorogaru și generalul Moșoi. Dejun bun cu această particularitate: două fripturi, o friptură de vacă și o friptură de pasăre, separate printr-un dulce. Toasturi sobre. Brătianu închină pentru doamna și domnul

Zigre, iar acesta pentru Brătianu; apoi aceștia din urmă pentru Șorogaru și Moșoi. După dejun puțină odihnă, după care urmează într-o sală de cinematograf o întrunire cu 500–600 persoane. Vorbesc Zigre, protopopul Munteanu, Justin Ardeleanu, Banu și Brătianu. În cuvântarea lui, Banu vorbește de Brătianu, Duca și Vintilă; cred că intenționat m-a omis pe mine. Dar m-am făcut că n-am observat. Brătianu repetă aceleași lucruri ca la Cluj, plus ceva pentru nehotărâți.

După întrunire, Brătianu, Duca și eu facem vizită lui Șorogaru, general Moșoiu și vizităm cetatea unde e atelierul de sculptură a unui fost bolșevic ungur care a lucrat statuia Reginei, busturile și medalioanele tuturor membrilor familiei regale, plus bustul generalului Moșoi și a generalului Olteanu. În basoreliefurile de la statuia Reginei figurează, după o fotografie, Regina cu generalul Moșoiu. Statuia Reginei e bunăsoară; bustul lui Carol e mai urât; profilul Elisabetei.

Seara, la 8^{1/2} banchet, de 150 tacâmuri, în sala cinematografului, unde am avut întrunirea. Toastează Brătianu pentru Rege, Zigre pentru Brătianu, protopopul Alex. Munteanu pentru Duca și mine — se vede pentru a repara omisiunea lui Banu de la întrunire, Francezul Pettes pentru familia Brătianu, un preot catolic pentru Vintilă, un ungur în limba maghiară. Duca mulțumește într-un foarte rău [cuvânt neclar] rupându-și pumnul de masă, în numele nostru, al lui, al lui Vintilă și al meu. Eu eram somnoros teribil la 11^{1/2} noaptea și apoi nici nu mă trăgea inima să răspund la un toast care mă cuprinde cu Al. Constantinescu, vorbind de „ministrul de Interne” din timpul războiului și de ajutorul dat refugiaților. Mai vorbește Banu răspunzând nu știu cui, care-i ridicase un toast, tot agitând și bătând cu pumnul în masă. Brătianu ridică suma toasturilor, mulțumind tuturor și luând în seamă ceva ce vorbise ungurul și Pettes.

Marți, 21 iunie. La 9 dimineața, părăsim Oradea Mare îndreptându-ne spre Cluj. Începe o ploaie mărunță, răsbătătoare care ne ține tot drumul. La 25 km. de Cluj, automobilul Vetișanilor (Cadillac) are o pană de motor care-l împiedică de a merge mai departe. Îl abandonăm pentru moment și la 1, la ora dejunului, suntem la Cluj. Odihnă, fără odăi, adică în odăi împrumutate (I. Brătianu), în cafenele și pe canapeaua

de la Banca Românească (Duca), în locurile particulare (Vințilă) etc. V. Alimănișteanu a plecat c-un alt automobil ca să remorcheze Cadillacul, întârziind plecarea la Gherla tocmai pe la 7^{1/2} pe o ploaie abundentă.

Tot cerul e întunecat, cât îl poți prinde cu ochii. Suntem la Gherla la 8^{1/2} și tragem direct la Episcopia unită, unde ne primește Episcopul Hossu, înconjurat de canonicii Domide, Fabian, Pop și Pordea (tatăl doctorului Pordea din Cluj). Venind mai mulți decât eram așteptați se produce o oarecare zăpăceală la înalta Episcopie și, în fine, suntem cazați. Ionel și Vințilă la Episcop, Duca la canonicul Fabian, eu la inginerul Silași și ceilalți la un evreu Schinling, client al Băncii Românești.

Gherla, centru de Episcopie, e un sat mare, târgușor, cu 6 mii locuitori, dintre care vre-o 3 000 români uniți, armeni-catolici și unguri. Armenii sunt veniți din Moldova și mulți din ei au nume românești. Nu e reședința definitivă a Episcopiei. Nu există o Catedrală episcopală, ci o biserică parohială, Episcopul sârb refuzând să clădească Episcopie în locul indicat de unguri. El cerea să fie clădită pe piață în fața Bisericii armene, ceea ce ungurii i-au refuzat. Aici e și vestita pușcărie, transformată azi în casă de corecție pentru copii cu porniri rele. De aici și vorba „a băga la gherlă”. (V. dicționarul Damé sau altul). Eu vorbesc mai mult cu fratele Episcopul, ajutor de primar la Cluj, asupra reformei administrațiilor care-i nemulțumește adânc.

La 9 masa la Episcop, la care canonicii Domide și Fabian și-au arătat arama de *bons vivanti*, bând peste măsură și turmentându-se, făcând de rușine pe Episcop. Domide adormise la masă și când se trezea voia să facă din Duca și din mine tovarăși de băutură. Fabian își pusese mintea cu Ionel, care rezista la preceptele călugărești „să bei cu cumpătate, dar răzămându-te de masă”. Așa de intimi se credeau ei cu Duca și cu mine, încât cuvântul „Domn” dispăruse din limbajul lor și eram tratați cam astfel: „Duca, să nu-mi tragi la noapte un discurs”, sau pentru că nu puteam bea ca și ei: „Ce fel de ministru de Interne ai fost Mârzescule!” Episcopul se simțea rușinat, interzice canonicului Domide ca să toasteze, după cum cerea ora, și justifică atitudinea lor cam cu următoarele cuvîn-

te: „Reverendisimii au ca principiu să facă pagubă Episcopului, când vin la masă la el”. Reverendisimi se spunea numai canonicilor, Episcopul era „ilustrisime”, iar profesorii teologi „clarisimi”. Masa se termină c-un toast călduros al Episcopului pentru Brătianu și cu răspunsul acestuia, care a ținut ca în persoana lui Hossu să aducă un omagiu Bisericii Naționale Unite.

La 12 ne culcăm. Eu am fost foarte bine găzduit la Silași, în biroul lui foarte curat și bine mobilat.

Miercuri, 22 iunie. Gherla. Luăm cafeaua la Episcop și apoi ne pregătim pentru plecare la Năsăud. Înainte de a pleca însă comentăm întâi gradul de catolicism pe care l-am găsit la uniții noștri. Episcopul se închină într-un paraclis fără altar, și băiatul care ne servise făcea [cuvânt neclar] catolic. Vremea e tot atât de urâtă, ploaie mărunță care îmbracă totul în ceață, așa că nu profităm nimic din peisajele frumoase din drumul de la Gherla la Năsăud.

Sosim în această localitate cam pe la 12^{1/2} și suntem primiți de profesorul Mența și vicarul Halița, fratele lui Solomon Halița, care ne conduce la liceul grăniceresc, mi se pare Gh. Șincai. Aci recepție cu notabilitățile localnice și toți elevii. Vicarul salută pe Brătianu și acesta răspunde tuturor și are un cuvânt deosebit pentru școlari. Trecem apoi la un dejun în sala cazarmei. Aproape 70 persoane: păstrăvi, friptura de purcel și serviciu făcut de domnișoare studente la Universitatea din Cluj. Brătianu toastează pentru Năsăud și femeia română — inspirat de femeile care serveau. La ieșirea de la masă, sosește și automobilul Cadillac cu Soroceanu și Simion Mândrescu.

La banchet, îmi produce o adâncă impresie capul frumos de bătrân al săteanului Petrișor, zdravăn, deși are peste 90 ani. Decorat cu „Coroana României”

De aci Vintilă, eu, Ștef. Vasile, Mândrescu și Slăvescu ne separăm de grup, care împreună cu Duca, V. Alimănișteanu, Săveanu și Const. Brătianu, se îndreaptă spre Vatra-Dornei, prin Rodna. Sunt convinși însă că din cauza ploii nu-și vor putea continua drumul, dar nu se putea întoarce de aci pentru că cei din Bucovina așteaptă ca prietenii lui să-l salute.

Trecem prin Bistrița, Reghinul săsesc, unde ne oprim câte-va momente la Banca „Mureșană” și vorbim cu primarul Duma, și poposim la Târgul-Mureșului, cam pe la orele 7 seara. Tragem la un hotel destul de murdar, „Domokos”, unde Mândrescu, deabia sosit, găsește prilejul unei aventuri galante cu o bonă ungară, pe care o recomandă ca excelentă propagandistă liberală. Vizitez cu Vintilă localul Băncii Românești, care lucrează într-o *quasi* mansardă, curată însă, după numeroase dificultăți ce i-a făcut centralele locale, probabil din și-cană politică. De acolo vizităm Primăria, [două cuvinte neclare] edificiu propriu, ornamentat cu gust maghiaro-evreiesc, cu pretenție de primărie a unui oraș civilizat. Ne frapează atmosfera maghiară. Inscripțiile în primărie continuă a fi în ungurește. Vizităm, în fine, pe protopopul Ștefan Rusu, un bun prieten al nostru, unde găsim pe colonelul Cocăneanu.

Prânzim și ne culcăm, eu în aceeași odaie cu Vintilă, iar Mândrescu cu Ștefan Vasile, Slăvescu cu Cantacuzino, fiul lui Gogu — directorul Băncii Românești. Am observat firma unui „Orfelinat Regina Maria”, asupra căruia nu m-a putut informa nimenea, dacă este al Societății „Ocrătirea Orfanilor din Război”.

Joi, 23 iunie. Plecare tot pe ploaie, la 7^{1/2}, din Târgul-Mureșului; avem o pană de cauciuc și la două ore suntem la Brașov, unde dejunăm la Restaurantul „Transilvania”. Vizităm repede Banca Țărănească și ne continuăm drumul pe aceeași ploaie. La Cohalm, unde avusesem pana, un țăran român ne-a cerut o țigară, i-o dau, dar ne întreabă cât costă. Îi răspundem nimic. Și arătându-ne surprinși de întrebarea lui, ne spune: „Apoi vedeți, a mai trecut odată pe aici un automobil și am cerut boierilor o țigară. Mi-a dat-o și când i-am întrebat câți crăițari am de dat, mi-a spus ca și dumneavoastră «Nimic», dar când au plecat cu automobilul au început să strige înjurându-mă, unde sunt crăițarii, mă?” Am râs cu poftă și l-am asigurat că cu noi nu se va întâmpla așa.

La Bușteni eram să avem un grav accident de automobil: cantonistul nelăsând rampa, am întâlnit trenul la ieșirea din tunel. Tocmai în momentul când aveam să traversăm în viteză linia ferată. Noroc de prezența de spirit a șoferului, de frânele bune, care ne-au ajutat să stopăm brusc, la cel mult 2

metri de tren. De la Sinaia ploaia a mai conținut, dar cerul tot înorat și amenințător. Ne-am trecut timpul necăjind pe Măndrescu și punându-i tot soiul de chestiuni de germană, literatură etc.

La 8^{1/2} suntem în București, unde găsesc telegrama și știri neplăcute: neînțelegerile de la Tecuci, de vină impertinența lui Ungureanu, și alte telegrame. Sunt contrariat peste măsură, mai cu seamă de telegrama cu generalul. Dorm foarte rău.

Vineri, 24 iunie. Vine de dimineață Tomiță, care mă pune la curent cu isprăvile făcute la Chișinău, convins c-a făcut bine. Inutil să-i explic cât de inoportun și inabil a fost, dar nu mai puțin ușurința lui Ciugureanu a fost incalificabilă. Pe reportajul unei conversațiuni particulare ce Tomiță a avut cu Oprea și Dăscălescu își prezintă demisia și încă în ce termeni. La 12 mă întâlnesc la Constantinescu cu Vintilă, pe care-l pun în curent cu cele de la Tecuci și Chișinău. Promise și ei copie de pe demisia lui Ciugureanu. Rămâne să așteptăm pe Ionel.

Dejun la Dorel Demetrescu, cu Teișanu și Miss Klark, de unde merg la Cameră. Discutăm pe ocolite la legea contribuțiilor directe. Nici o discuție de seamă. Votul asupra excluderii lui Mihalache rămâne nul. Stere, care era în dreptul meu, când vorbim, îmi șoptește că nu mai poate merge așa și că vom veni la guvern mai repede decât credem. După Cameră, Inculeț vine la mine și-mi spune că Vaida a solicitat o întrevedere lui Al. Constantinescu, care l-a și întâlnit la dejun, declarându-i însă că nu este autorizat a trata. Îmi mai spune încă că în cercurile naționaliste din Ardeal se consideră înțelegerea cu noi ca înfăptuită și cu toți se simt bine cu această idee, după cum se simt bine și țărăniștii din Regat. Aceștia din urmă ar vroi, în adevăr, să scape de ardeleni, pe care-i consideră ca reacționari, pentru a forma, zic ei, un partid puternic de stânga. Maniu deci a declarat lui Vaida că se retrage, totuși se interesează cum merg tratativele.

Petrec o seară plăcută cu Madelena, Cora și Iancu Penescu, la comedia lui Picos Kiki, unde Cutava-Barozzi are o admirabilă creațiune. Iancovescu mai puțin bine ca de obicei; în special, ca în *Cafeneaua mică*.

Înainte de teatru, Duca îmi telefonează c-a sosit cu Ionel, nemaiputând continua drumul din cauza ploii. La Vatra-Dor-

nei a avut din partea lui Nistor o recepție eminamente liberă. Ionel ne-a poreclit pe mine și pe Duca „Max și Moritz”. Eu Moritz, pentru că sunt din Moldova.

Sâmbătă, 25 iunie. Întrevedere cu Anghel Mihăilescu și Gh. Dumitriu pentru împăcarea de la Tecuci. Vine și Duca și supunem chestia lui Brătianu. La 12 la Brătianu se admite punctul meu de vedere în chestia Tecuciului, iar în ce privește Chișinăul, fiind dat că fuziunea cu Inculeț nu e coaptă, că eu nu pot fi în permanență acolo și că, în orice caz, ar trebui să întăresc organizațiile, se decide să respingem demisia lui Ciugureanu, însă i se pune în vedere că trebuie să se înțeleagă cu mine, care sunt responsabil de legătura dintre centru și Basarabia. Urmează ca Al. Constantinescu să invite mâine la dejun pe Câmpineanu, unde va fi și Ionel. Se decide ca Duca să vorbească la bugetul general, iar eu la Reșița și ateliere, pe care guvernul vrea să le treacă prin surprindere la sfârșitul sesiunii.

Dejunez cu Tomiă la Rachi. După dejun, de la 3 la 5, Consiliu la Vetșanu, de acolo la Cameră, unde continuăm discuția pe articole la legea contribuțiilor fiscale. Camera interzice pe 5 zile cuvântul lui Mihai Popovici, pentru că i-ar fi spus Preșidentului că patronează o bandă de tâlhari. Gherman Pinteă îmi spune că mâine ar fi cerut lui Inculeț să-i înlesnească o întâlnire cu Maniu pe teren neutru.

Seara plec la Iași.

B. Amintiri din copilărie

1. *Ascanio în casa lui Alecsandri*

Dimitrie Ollănescu [Ascanio, membru al Academiei Române] venise în Iași pentru a reprezenta Academia, nu-mi aduc bine aminte dacă pentru înmormântarea lui Vasile Adamache, pentru vreun parastas sau pentru sfințirea monumentului funerar ce i s-a ridicat — până aproape de cer — pe aleea principală, lângă capela cimitirului „Eternitatea”.

Împrejurarea nu merită să fie verificată pentru că amintirea mea nu se raportează la o ceremonie la care n-am asistat, ci la personalitatea lui Dimitrie Ollănescu, la bunul și neuitatul prieten al familiei noastre, cu care am stat atunci de vorbă ceasuri întregi și de la care știu că venise, din partea Academiei, ca să aducă undeva un omagiu oarecare lui Vasile Adamache, acestui vânător al nemuririi, care lăsase înaltului așezământ de cultură națională o bună parte din însemnata sa avere.

Dimitrie Ollănescu-Ascanio — pentru literați, și „Nenea Mitică” pentru noi — trăsesese, ca de obicei, în gazdă la tata, în str. Alecsandri nr. 3, în vechea casă cu două rânduri ce se vede astăzi, comercializată, oribil ornamentată și înădușită de maghernițele puturoase ale răposatului inginer Virgil Nălăceanu.

Dumnezeu să-l ierte! Dumnezeu să-l ierte pentru tot ceea ce-a distrus din amintirile copilăriei noastre, dar, mai cu seamă, pentru tot ceea ce a făcut ca să cumpere pe nimic această casă și să ne înlăture din ea în momentele cele mai grele din viața noastră, când, îndată după moartea tatei, sărăcia în care ne găseam nu ne îngăduia nici nouă, nici proprietarului ei,

credinciosul nostru prieten Gheorghe Lupu, să păstrăm ceea ce avea atât de neprețuită valoare pentru noi și pentru... „Nenea Mitică”.

În adevăr, Dimitrie Ollănescu, din convingere și din afecțiune pentru familia noastră, dădea acestor case un îndoit caracter istoric: pentru că erau locuite de tata, după ce aparținuseră lui Vasile Alecsandri și părintelui lui. Aceasta el ținuse s-o stabilească definitiv, față de toată lumea, în cuvântarea de recepțiune ce a rostit la Academie și în care vorbind de Vasile Alecsandri îl dădea născut la Iași, în vechile case părintești locuite acum de „fostul ministru, profesorul G. Mărzescu”.

În aceste case, de la fereastra odăii ce i se destinase și în care, poate, fusese născut Vasile Alecsandri, Dimitrie Ollănescu aruncase privirea pătrunzătoare a ochilor lui vii în jurul Bisericii Sfântului Ilie și trăia, într-o singură clipă, amintirile poetului din scrisorile adresate lui Ion Ghica, întreaga copilărie a aceluia în locul căruia venise la Academie.

În afară de Biserica părăsită cu zidurile crăpate, încredințată totuși spre îngrijire prea puțin cucernicului părinte Al. Arion, nimic nu mai însemna locul copilăriei lui V. Alecsandri, nici măcar nukul, de atâtea ori căutat de noi, sub care se jucase cu robul Vasile Porojan, pe care nu și-l mai reamintea decât „mama Marghioala”, spălătoreasa noastră, țigancă dezrobită odată cu toți țiganii, dar, cu toate acestea, predată împreună cu imobilul închinat, ca un obiect indispensabil desăvârșitei lui folosinți. Contemporana lui V. Porojan rămăsesse pe lângă casa „Stercioaei” la care robise, după ce Alecsandri i-o vânduse, ca un fel de imobil prin destinațiune.

În interiorul casei însă, în toate încăperile, Vasile Alecsandri trăia prin sufletele noastre, prin sentimentele ce tata știuse să ne înrădăcineze pentru opera lui literară, de altminteri ca și pentru opera națională a întregii generațiuni de moldoveni din care făcea parte. Pretutindeni găseai câte ceva care să ne amintească pe vreunul din această generație: ici primul portret litografiat al Domnitorului Alexandru Ioan I, dincolo albumul de la Iancu Alecsandri sau „micul Cupidon” de la Mihai Kogălniceanu, dar, cu deosebire, în sertarele deschise de la bibliotecile tatei, neglijența arunca la întreaga corespon-

dență a oamenilor din această generație cu care tata se legase încă de pe vremea când își făcea studiile de drept la Paris.

Frații Iancu și Vasile Alecsandri erau din rândurile acestora. Parcă aud și acum pe tata istorisindu-ne, cu humor și cu oarecare mândrie, cum s-a legat de Vasile Alecsandri la 1859, când l-a trimis de la Paris în țară pentru ca să aducă lui Cuza Vodă scrisorile care cuprindeau convorbirile avute de Alecsandri cu Napoleon al III-lea și Regina Victoria a Angliei, pentru recunoașterea Unirii. Monarhia Habsburgilor fiind ostilă mișcării naționale ce se întreprinsese de la 1859 pentru unirea Principatelor, Vasile Alecsandri se temea să trimită prin poștă austriacă — care purta corespondență pentru știri naționale — acele scrisori și bine s-a gândit să le trimită prin căptușala hainelor bunului lui amic și curier.

Politica, care zdruncina cele mai puternice legături de prietenie, n-a influențat întru nimic, în tot timpul vieții lor, relațiunile dintre V. Alecsandri și tata. De altfel, tata apare în viața politică după mișcările de la 1848 și 1859, la care participase V. Alecsandri, și de la 1876 încoace acțiunea acestuia e foarte redusă, dacă nu nulă în luptele interne de la partid la partid. El era dar privit în mijlocul nostru, adică în casa lui, numai ca poet. Operele lui „complete”, reînnoite la apariția oricărei ediții de lux, întotdeauna bine legate la Schönwagner, într-o perigea albastră, senină ca cerul, erau la noi acasă ca o carte de rugăciuni, ca un catechism pentru formarea conștiinței noastre naționale și pentru deprinderea corectă a limbii românești.

Tata deschisese cu noi copii lui o adevărată clasă de declamație specială pentru versurile lui Alecsandri, clasă care, în primele vremuri ale copilăriei noastre, se mărginea la lecturile ce ne dădea în biroul din str. Alecsandri și care, mai târziu, când devenisem mai mari, se transformase în șezători de vară, accesibile oricărui membru al familiei ce s-ar fi găsit prezent la Rediul lui Balaes sau la Blânzii lui Costică Vidrașcu. Aci, la Blânzi, mediul era tot atât de prielnic operei lui Alecsandri, ca și în casele de la Iași, pentru că moșia fusese cunoscută poetului și în aleea din fundul parcului se păstra cu sfințenie, sub stejarul bătrân, masa la care el scrisese...

Admiterea în clasa de declamație nu era necondițională și metoda tatei nu era din cele mai ademenitoare. Numai bunica și mama știau câte lacrimi ne-au costat învățătura versurilor lui Alecsandri și câte mijlociri au trebuit să facă ele pentru a împlânzi severitatea părintelui nostru profesor. Acei dintre noi reținuți ca buni pentru declamație, fericim pe acei eliminați, pe acei de vârsta fabulelor sau pe acei cu defecte de memorie sau de dicție. Dacă vroiai ca vocea puternică a tatei să nu explodeze și să zguduie casa din temelii, trebuia să fii atent și să spui versurile „cu suflet”, „rar”, și cu-o mimică care să dovedească că toate nuanțele au fost prinse și înțelese. Astfel eram pregătiți pentru zilele mari ale producțiunilor.

Îmbrăcați frumos — băieții cu gulere mari albe întoarse și cu lavalieri cu aripile desfăcute ca fluturii dintr-o colecție, fetele cu părul despletit și cu fioncuri în vârful capului, pentru veselia noastră a băieților — eram exhibați ca niște curiozități în fața musafirilor iluștri pentru a debita, firește „rar” și „cu suflet”: „Adio Moldovei”, „Redeșteptarea”, „Sergentul”, „Iarna” și cea mai grea dintre toate „Concertul” cu toate numele de păseri și de flori din lunca de la Mîrcești. Când memoria ne trăda și roși la față, gata să plângem, nu o mai puteam urni din loc, unul din cei mucaliți ne șoptea: «numai macul roș la față doarme dus pe ceia lume”.

Așa, înaintea lui „Nenea Mitică”, înaintea Mitropolitului Calinic Miculescu, a lui Mihai Kogălniceanu sau chiar a lui Vasile Alecsandri, fără a mai vorbi de obicinuiții casei, eram chemați pe rând, în ordinea vârstei, pe nume și prenume ca la apel nominal, și apăream emoționați mai mult de frica tatei, decât intimidați de prezența oaspeților iluștri care pentru noi, oricare ar fi fost, nu prețuia mai mult ca un strein oarecare.

Surorile mele, Eliza și Linuța, erau necontestat cele mai bune eleve, cele mai de talent și, prin urmare, cele mai bine pregătite pentru acest fel de producțiuni. Dacă cea dintâi cu „Răpirea Bucovinei” a putut răpi la Slănic îmbrățișarea Mitropolitului Calinic Miculescu, cea de a doua cu „Latina gîntă” a luat al doilea premiu de la Montpellier: la 12 ani, o sărutare de mână de la Mihai Kogălniceanu și, la 13 ani, de la însuși Vasile Alecsandri volumul legat al poeziilor lui cu dedicația lui autografă.

Între noi nu exista însă invidie și la sfârșitul producțiunii, învigați ca și învinși, eram cu toții deopotrivă de bucuroși c-am scăpat de încercarea prin care trecusem. De altminteri între noi era o atât de strânsă solidaritate, încât acel cu succesul personal era considerat ca, într-un cor, reprezentantul succesului general.

Și îmbrățișările și darurile primite de unul se revărsau și asupra celorlalți. Eram în devălmășie și de aceea volumul dat Lenuței de Alecsandri, deși era păstrat de ea, a fost socotit întotdeauna ca al nostru, al tuturor.

Dimitrie Ollănescu cunoștea toate aceste și de aceea, în așteptarea ceasului ceremoniei de la cimitir, se pusese la vorbă cu noi copiii despre Alecsandri și ne împărtășea intențiunea de a comemora la Teatrul Național din București opera literară a poetului nostru, trecut din viață de curând.

Apologia „La mormântul poetului” era omagiul în versuri pe care Ascanio îl pregătise pentru festivalul comemorativ. Era mulțumit de versul lui și, cu deosebire, de apoteoza care trebuia, la lumina vioaie a unui foc bengal, să facă să defileze „la mormântul poetului” și să depue cununi de lauri toate creaturile poetului, personagiile operelor lui de căpatenie.

La dreptul vorbind, nu împărtășeam mulțumirea lui Nenea Mitică. Mai întâi, nu ne-a plăcut ideea auto-omagiului, căci, în definitiv, prin creațiunile lui, poetul își aducea singur omagii mormântului lui. Și apoi religiozitatea solemnității ce doream la mormântul poetului nostru nu ni se părea asigurată cu admiterea la defilare a Coanei Chirița, Guliță, Moise sau Chir Culaie din „Lipitorile satului”. Simțeam că publicul va izbucni de râs.

Nenea Mitică observând rezerva noastră ne apostrofă: „Pungașilor nu vă place; prostul nu-și dă seama de ce e frumos”.

Câteva luni mai târziu, am asistat la festivalul dat în Iași, înainte de reclădirea teatrului, în sala circului Sidoli și noi, copiii cei „proști”, am rămas nestrămutați în credința că apologia „La mormântul poetului” a fost o nefericită inspirație și că „frumosul” era de partea noastră și nu de partea autorului. Am și acum înaintea mea tabloul: în mijlocul scenei bustul lui Alecsandri, proiectat pe decorul uzat al pădurii, care

servea și de pereți de grădină și de cimitir la reprezentațiunea dată de Grigore Manolescu și Aristița Romanescu.

Când Pruteanu a apărut în „Peneș Curcanul” și imediat, după el, Atena Georgescu în „Coana Chirița” se cutremura baraca de hohotele de râs ale galeriei și ale stalului al doilea. Lojele și parterul râdeau și ele, dar mai discret. Dovada era făcută: dreptatea noastră triumfase.

Pe cât am fost noi de puțin încântați de apologie, pe atât de puțin încântat părea și Ascanio de încrederea ce-i manifestase colegii lui nemuritori de sub cupola care, mi se pare, că nici nu exista în Calea Victoriei. E termen consacrat însă și se știe despre ce este vorba. Era, fără îndoială, greu reprezentantului Academiei să găsească în numele culturii naționale accentele ce-ar fi dorit față de un om care făcuse atâta bine Academiei, dar care nici de aproape, nici de departe, nu prea avea nici o legătură cu nici un fel de cultură. Dar ce nu se cere de la spiritul unui academician?

Dimitrie Ollănescu își dădea seama de această situație și de aceea era grăbit; așteptă cu nerăbdare ceasul desrobirii lui.

Sosit dimineața n-avea decât o singură grijă: să poată pleca seara și, cu toate că nu era nici o primejdie ca ceremonia să se prelungească până după ora plecării trenului, Dimitrie Ollănescu, totuși, se temea de limbuția vreunui localnic sau excesul de conștiință al vreunui poet să nu depășească marginile permise de decența și de ... orarul căilor ferate.

Dimitrie Ollănescu însă, ca vechi diplomat, era om de protocol; ținea ca prin corectitudinea cuvântării și ținutei să cîntească, dacă nu memoria defunctului, cel puțin instituția pe care o reprezintă și corpul diplomatic din care făcea parte. Pentru aceasta venise inițial de la București cu o cuvântare scurtă și concisă ca o notă diplomatică cifrată și cu un gheroc lung care, pentru o ceremonie funebră, nu putea fi, se înțelege, decât „*dernier cri*”...

„Mișa”, din ultima generație a muscalilor eleganți din Iași, îl aștepta la scară și caii erau, în nota ceremoniei, negri. Dimitrie Ollănescu consultă ora și se decide să-și facă toaleta. O perie îi netezește abundantul păr castaniu și lin, despărțit pe lături în două părți egale, printr-o cărare îngrijită; un pieptene îi zvârle puțin în aer aripile celor doi favoriți însuriți ca-

re-i încadrau și-i reliefaui figura simpatică cu trăsături regulate și fine; o lamă verifică câteva detalii ale mâinilor și în, câteva momente, îngherocat, înmănușat și cu pălăria înaltă ținută între degetele mâinii stângi, cu antebratul rădicat Ascanio scobora scările grav ca un martor de duel, elegant ca un martor la o căsătorie în diplomatie.

Dacă și-a rostit sau nu cuvântarea la cimitir și care au fost impresiunile cu care s-a întors de la ceremonie nu mai știu. Plecați la liceu și reținuți de prepararea lecțiilor pe a doua zi, nu l-am mai putut vedea și de atunci nu l-am mai văzut decât o singură dată, în casa lui Sipsom la București, în timpul afacerii Mitropolitului Ghenadie. Soluția rezolvării acestei chestiuni pentru dânsul era foarte simplă: „Toți Episcopii și Mitropoliții sunt la fel și merită să fie spânzurați pe rând unul cu mațele celuilalt.”

Luându-ne ziua bună, el se uită lung la mine și plăcut impresionat de îmbrăcămintea și de ținuta mea, mă îmbrățișă și-mi zise: „Pungașule, se vede c-ai căzut pe mâna unei femei”.

M-am înroșit și am fugit. E ultimul cuvânt ce rețin de la el. Reîntors de la Paris, am fost viu afectat că nu l-am văzut la înmormântarea tatei. Am fost nedrept față de el, față de afecțiunea și prietenia nestrămutată ce ne-a arătat întotdeauna, pentru că el însuși era atins de o boală neiertătoare, care l-a doborât puțină vreme după moartea tatei. L-am plâns sincer cu toții pentru că-l consideram ca pe un membru al familiei noastre.

Focșănean de origine, familia lui era legată de familia mamei mele și tații ambelor familii, Dimitrie Ollănescu împreună cu frații mamei mele, Nicu și Constantin Pennescu, crescuseră împreună și îndrumați și supravegheați de tata își făcuseră studiile la Institutele Unite și apoi în străinătate. Ollănescu făcuse dreptul și literale și influența tatei asupra bunilor focșăneni se cunoaște după portul favoriților pe care-l adoptaseră cu toții în deosebite variante și combinațiuni. Când greutățile și suferințele vieții căzuse asupra capului lui Dimitrie Ollănescu, din țară sau din străinătate, el știa că în colțisorul de la Iași, unde petrecuse o parte din copilăria lui, găsea sufletul unui prieten care știa să ajute și să mângâie și să povățuiască.

Scrisorile adresate de Dimitrie Ollănescu tatei de la Bruxelles sau de la Atena, din timpul când era student sau din timpul când reprezenta țara ca trimis extraordinar, au un caracter prea intim întâi pentru ca să poată fi date publicității, în întregime, dar ele în crâmpiele de pagini ce dăm la sfârșitul volumului dovedesc îndeajuns caracterul lui, ideile și sentimentele de care era cărmuit în viață. Tata îi răspundea cu o afecțiune și cu o încredere egală și când nu nesocotea aprecierile lui Mitică Ollănescu asupra lucrărilor ce făcea. Când, într-o vară, scrisese „Toxinul popoarelor”, tata ne spunea nouă satisfăcut că Mitică Ollănescu, căruia îi citise câteva foi de manuscris, găsisse lucrarea „remarcabilă”. Și nu era pe degeaba și tata găsea „remarcabile” traducерile lui Ascanio, mai cu seamă traducerea lui Horațiu.

De atunci, de la venirea lui Dimitrie Ollănescu în Iași, numele lui Vasile Adamache mi-a rămas asociat în minte alături de numele altor maniaci ai nemuririi și m-a făcut, în repetate rânduri, să-mi pun întrebarea: dacă foloasele materiale ce o instituție de cultură poate trage pe urma unui testament îndreptățesc ca, în afară de filele unei cărți de aur a donațiunilor, numele testatorilor sau donatorilor, câteodată analfabeți, să figureze alături de numele sau figurile oamenilor care ilustrează cultura românească prin cugetarea, știința sau talentul lor?

Când tăcut cercetezi într-un cimitir mormintele pentru a-ți reconstitui lumea trecutului, te aștepți ca după factura monumentelor funerare să discerni și personalitatea celor dispăruți. În fața monumentului maiestuos pe care Academia Română l-a ridicat lui Vasile Adamache, trecătorul profan în istoria culturii românești ar crede că se găsește la mormântul unui uriaș al acestei culturi, în timp ce iarba sau spinii pierd urmele atâtor morminte cu adevărat istorice...

Ce înseamnă bustul modest al lui V. Conta pe lângă monumentul lui Adamache? Ce contează mormântul lui Creangă, al lui Delavrancea sau a altora ca ei? În sala pașilor pierduți a Universității, din firidele arcate, nu era satisfăcută din cadru, în vâpselile strigătoare ale lui Stahi, figura colonelului Constantin Langa, alături de figurile lui Gr. Cobălcescu, Bărnăuțiu, Xenopol și alți stăpânitori ai cugetării și ai științei?

Nemurirea este un obiect de comerț ca orișicare altul... Donați sau testați câte ceva instituțiilor noastre de înaltă cultură și veți fi nemuritori ca și știința însăși. *Non licet omnibus adire convitum.*

2. Nicu Codreanu și Slănicul

În anii fericiți ai copilăriei, când părinți erau încă tineri, când trăia mama mare — „gros’ maman sau mama gros” —, când boala n-atinse pe biata soră-mea Eliza, când nu știam, când n-aveam noțiunea nevoiei și suferinței, Nicu Codreanu — profesorul meu de limba română din clasa I-a de liceu — era nedeslipit de casa noastră, și nelipsit de la mesele noastre. Nu era rudă cu noi, dar îl consideram ca din familia noastră, pentru că ne era prieten credincios și, pe deasupra, pentru că era fratele unuia din cumnații tatei, fratele lui Mihai Codreanu, profesorul de latină, tatăl poetului sonetist.

Ne deprinsesem cu el pentru că îl vedeam în fiecare zi și-l chemam „Nenea Nicu...” cu nume de familie cu tot, „Nenea Nicu Codreanu”, pentru a nu-l confunda cu fratele mamei, Nicu Penescu, căruia îi ziceam „Nenea Nicu” scurt, fără nici o altă adăugare.

Îi spuneam „nene”, pe munteneste, și nu „moș”, pe moldovenește, pentru că în familia noastră Muntenia era mai puternic reprezentată și organizată decât Moldova. Tata, moldovean de baștină, din cauza avocaturii și a politicii, era mai mult musafir în casa lui și-și pierduse de fapt situația legală de cap al familiei... Firește, mama mare și mama mică — „mama gros” și „mama petit” — amândouă muntence, de prin meleagurile Risipiților din județul Râmnicul-Sărat — i se substituiseră de îndată și ne crescuseră în dialectul limbei lor.

Și, după obiceiul muntenesc, am fi spus „nene” nu numai unui intim al casei cum era Nicu Codreanu, ci oricărui bătrân care ar fi venit în mijlocul nostru, pentru că așa ne învățase „mama gros”: că nu se cuvine să vorbim de la egal la egal cu bătrânii și trebuie să le manifestăm supunere și respect de cum îi vedem. Dar le-am fi putut spune tot atât de respectuos și „domnule”; dar, vezi, că tocmai aceasta nu-i plăcea „ma-

mei gros". „Domnule" cuprindea în el ceva prea egalitar și de la „domnule" la „cetățene" și de la „cetățene" la „măi" nu este o prea mare distanță. „Mama gros" era împotriva formulilor revoluționare și de aceea prefera pe muntenescul comun „nene" care, pentru ea, era expunerea sigură a subordonării, a respectului și a afecțiunii.

Atât de înrădăcinată era această distincțiune și această credință în concepția pedagogică a Robeștilor — căci „mama gros" era născută Robescu — încât te izbea la toate odiasele din toate spițele acestui neam de pe întreg teritoriul țării. Așa, de pildă, Nicu Robescu, vărul mamei, când a văzut pentru prima oară în viața lui pe bătrânul Grigore Vulturescu s-a și repezit la el cu „nene Grigore" și cu „sărut mâna", deși era destul de mare ca să poată spune unui bătrân „domnule". Era, totuși, o deosebire între școala „mamei gros" și aceea a fratelui ei de la Focșani, întrucât la noi sărutatul mâinii la străini nu era admis, afară doar la preoți și la femeile de toate vârstele. În această privință metoda pedagogică a „mamei gros" apărea mai demnă și mai liberală. În raporturile interne de familie însă lucrurile se schimbă. Aci tata era cel mai conservator al tradițiilor bătrânești: sărutatul mâinii era obligator dimineata, seara și după fiecare masă. Vai de acela din noi care uita să sărute mâna tatei după masă. .. Nu ne mai găseam în fața unui părinte, ci în fața lui Jupiter Tonans.

Fără îndoială, „nenea Nicu Codreanu" nu era un om tocmai atrăgător nici prin fizicul, nici prin spiritul, nici prin apucăturile lui. Era un om sărac și de treabă și atâta tot.

Înalt și slab, cu mâini lungi, osoase și păroase, cu ochii înfundați și stufos însprâncenați; cu obrazii subți și acoperiți de la umerii lor în jos cu o barbă lungă și sură, despicată în două — Nicu Codreanu apărea punctual la ora mesei, întotdeauna îmbrăcat în jachetă și scormonind o bubuliță roșie și purulentă ce avea la obrazul drept. În scobitura stomacului, pe-o jiletcă împletită, se pierdea un lanț solid de ceasornic și o medalie cu chipul lui Cuza Vodă, singurul obiect cu care ne putea aduce pe genunchii lui.

Nu era o fire posomorâtă, dar căutătura lui întunecată parcă radia tristeță; nu părea un om bolnăvicios, dar era mânecat de tuberculoză; nu era învățat, dar, cu toate acestea, putea

fi profesor la liceu sau aiurea. Hotărât, Nicu Codreanu era contrariul de ceea ce părea că este. Atât de puțin cunoștea cartea și oamenii, încât a putut crede serios că Costică Penescu știe latinește și că poate traduce din *Digeste ad aperturam libri*, numai pentru că este doctor în drept de la Lipsca. Voluminosul *Corpus juris civilis*, cu care Penescu făcea dovada științei lui, cuprindea însă pe două coloane textul latin și traducerea în limba franceză, fără ca „profesorul de la liceu” să poată distinge una de cealaltă...

Rupea la nevoie, ca oricare român, una sau două vorbe franțuzești, schimonosite ca vai de capul lor, dar nu cunoștea nici o limbă străină, pentru că nu simțise niciodată necesitatea de a citi sau de a călători. Universul și civilizația erau concentrate pentru el în bucățica de pământ dintre Târgul-Ocna și Slănic. Acolo era țara lui, căreia nu-i dăduse nici o organizare de Stat, pentru că nu era încă fixat asupra formei de guvernământ... Avea oroare de țările întinse și se întreba, desigur, care din trei erau mai fericiți: Regele Montenegrului, Principele Monacoului sau președintele republicii San Marino?

Își iubea țara și poporul, dar l-ar fi dorit organizat în mici cetăți antice, din care aceea a Târgului Ocnei să-i aparție. De altminteri așa și pretindea că el este proprietarul Slănicului. Rar se poate întâlni cineva c-un șovinism mai localnic decât cel al lui Nicu Codreanu și rar se poate face o aplicație mai potrivită a versului: „*La patrie c'est le village, l'église et le jardin*”.

Puteai să-i vorbești despre orice, el raporta totul la colțișorul de țară unde se născuse și copilărise. El n-ar fi admis niciodată într-o discuție: ca Himalaia să fie mai înalt decât muntele Puf, pe care vâna; ca lacurile Italiei să fie mai mari și mai albastre decât heleșteul de la schitul Măgura; ca Inul să fie mai lat și mai cristalin decât pârâul Slănicului; ca Niagara să fie mai impunătoare, mai spumoasă și mai zgomotoasă decât cascada aceluiași râu; ca, în sfârșit, tunelul Sf. Golhard să fie mai adânc, mai întunecos și mai friguros decât tunelul care duce la... Slănic. Târgul-Ocna și Slănicul erau izvorul și rostul vieții lui și dac-ar fi lipsit o vară de acolo n-ar fi putu trăi atâta cât a trăit.

Trăia modest într-o odăiță pe care o căuta cât mai asemănătoare aceleia ce locuia la Slănic; nu primea pe nimeni la el

și nu era prieten decât cu acei care împărtășeau vreuna din cele patru pasiuni ale lui: Slănicul, vânatul, berea și popicele. Îl iubea pe Nicu Gane pentru că iubea Slănicul; iubea pe profesorii Mihai Buzne și Cujba pentru că vânau, dar, mai cu seamă, pe profesorul de geografie, Mihai Pastia, care avea toate pasiunile lui „ca un belfer către se respectă”. Nu făcea politică, după cum nu făcea nici lecțiile de la liceu, dar era devotat tatei cu votul lui, după cum era devotat școalei cu prezența lui. Nu-l interesa nici una, nici cealaltă... În fond era un om foarte conștiincios și era gara să facă tot ceea ce îi ceri, cu o condiție: să nu-i ceri mare lucru.

Cu această calitate câștigase încrederea „mamei gros” care-i conferise rangul de „comisionar al copiilor”. El chema pe Vicențiu ciubotarul sau pe Ițic croitorul și el ne conducea, câteodată pe noi băieții, la baia lui Șpaier, din str. Mitropoliei, când Costică Penescu era prea ocupat. Dumnezeu să-i odihnească sufletul pentru toate lacrimile sincere ce-a vărsat când a fost însărcinat să se îngrijească de înmormântarea biete Eliza.

Nicu Codreanu era un bun povestitor al Slănicului. Firește nu avea talentul lui Nicu Gane dar povestea din inimă cu darul de a povesti, înăscut și neprefăcut, al poporului nostru. Când deschidea gura, vocea lui cavernoasă îți stăpânea urechile, înainte chiar de a articula cuvintele, și știai că ești sortit să asculți, pentru cine știe a câta oară, aceleași descrieri, aceleași povești, aceleași povețe practice de drum. Îi respectai însă cuvântul pentru că aceasta era viața lui și pentru că simțai că n-are multe zile de trăit

Încercai zadarnic să schimbi vorba; el relua firul povestirii de unde l-ai întrerupt și era și mai rău, căci, câteodată, o lua de-a capo. Istoria începea cu călătoria de la Iași la Târgul-Ocna și Slănic și se putea prelungi la nesfârșit cu minunile apelor minerale, cu plimbările și, mai cu seamă, cu peripețiile vânătorilor de căprioare și de urși. Și avea dreptate omul să stăruie, pentru că Codreanu de la Târgul-Ocna și Slănic nu mai era Codreanu de la Iași. Piticul devenea uriaș.

În adevăr, odată ajuns în gara Târgul-Ocna, modestul profesor de liceu devenea pentru toată lumea „Conu Nicu”, omul cel mai popular și mai respectat. Cum apărea la portiera vagonului de clasa a II-a, toți hamalii din gară, adică sin-

gurul care era, se repezea la Conu Nicu pentru a-l servi. Străngerile de mâini urmau pe tot parcursul peronului, fără distincție de clasă socială, până-n sala restaurantului, unde intrarea lui Conu Nicu producea senzație și dădea loc la o spontană manifestație de simpatie, atât din partea stăpânei restaurantului, cât și din partea vechilor clienți ai Slănicului care-și luau cafelele cu lapte mulțumiți că-și tocmiseră trăsurile pentru băi.

Nicu Codreanu nu-i invita, pentru că avea de petrecut cel puțin o zi în târgușorul său natal. Și să nu se creadă că trecerea lui prin acest târgușor era numai o partidă de plăcere. Nu! Ferească Dumnezeu! El nu era doar un excursionist sau un vizitator de ocazie. Conu Nicu avea treabă și încă treabă multă și nu măruntă. Nu era vorba numai de cumpărăturile cu care-l însărcinase „mama gros” — ceva merinde sau ceva farfurii, damigene, ulcele sau linguri pentru „Pavilionul roș” — ci de inspecții în toată regula pentru a supraveghea mersul treburilor și a constata progresele realizate de la an la an.

Se înțelege, mergea să-și vadă câte un prieten sau câte-o rudă, pe domnul Metaxa sau pe soră-sa, Elena Costandache din Bacău, dacă se întâmpla să fie acolo, dar treaba de căpetenie era să vadă cum mai stau casele lui Costache Negri, cum este administrat penitenciarul, cum produc salinele, ce îmbunătățiri edilitare s-au mai înfăptuit. Dacă i se părea că zidul care împreună casele lui Negri amenință să se surpe, sau dacă constata cu bățul vre-o coșcovitură în tavanurile casei părăsite, de îndată Conu Nicu dădea cuvenita poruncă unui pretins supraveghetor, adăpostit acolo, în tovărășia cucuvaelor, fără nici o împuternicire din partea nimănui și, prin urmare, fără lețcaie chioară pentru a putea îndeplini asemenea porunci.

La penitenciar, însoțit de toți prietenii locului, de domnul director, de portar, de întreg personalul de administrație și de serviciu, inspecta conștiincios toate sălile și celulele, bucătăria, spălătoria, școala și paraclisul de pocăință. Nu-i scăpa nimic de sub ochi, cerceta curățenia albiturilor și gusta din pâine și din bucate — nu atâta din grijă pentru pușcăriași, cât din grijă pentru bunul renume al penitenciarului. Închisoarea cu salinele era, în adevăr, pentru dânsul, cea mai de seamă și

mai interesantă instituție din localitate, centru de atracție al vizitatorilor, ruleta de la Monte-Carlo, Wenedig și Viena, sau, mai pe înțelesul tuturor, femeia cu barbă de la Moși sau vitelul cu două capete de la iarmarocul domnului Roman.

Cunoștea pe toți criminalii pe nume și faptele pentru care erau osândiți. În fiecare an făcea cunoștințe noi și tăia la răboj unul mai mult încătușat și supus la regimul excepțional. Osândiții îi erau recunoscători pentru aceste inspecțiuni și-i ofereau „suvenire” lucrate de mâna lor. În casa lui nu era masă sau măsuță, scrin sau etajeră, sobă sau perete, care să nu poarte asemenea „suvenire”: linguri, lingurițe, cocotiere, rame, cuțite de lemn, țigarete sau mai știu eu ce alte creații ale spiritului artistic și comercial al criminalilor.

Misiunea lui la Târgu-Ocna nu era terminată dacă nu-și îmbrăca cojocelul și nu-și punea gugiul în cap pentru a scorbî în saline și regula intensificarea producției pentru anul viitor, ținând seamă întotdeauna de sporul de brațe câștigat. Cu cât procentul criminalității era mai mare și cu cât penitențiarul era mai plin, cu atâta Conu Nicu era mai fericit. Aface-rile merg bine, Târgul-Ocna se ridică.

Iată-l acum gata să plece spre Slănic. La trotuarul din fața hanului, birjarul Ioil, cu cel mai confortabil landou din Târgu-Ocna — tras de patru cai mărunți, înhămați bujâș, și cu capetele aplecate sub povara talangelor ce le atârnă de gât — așteaptă pe Conu Nicu să iasă. Copiii tuturor vecinilor se strâng în jurul landoului și așteaptă și ei desfășurarea evenimentelor. Conu Nicu se ivește, în sfârșit, îmbrăcat într-un halat lung de doc, de șapca de care nu se va despărți toată vara și, pe fiecare umăr, câte o pușcă solomonită. Așa jumătate feler, jumătate vânător, părea o arătare firoasă, pustiitoare de oameni și fiare. Și unii și ceilalți puteau însă să fie liniștiți, căci Conu Nicu, prin sufletul și prin nedibăcia lui, era tot atât de bun pentru oameni ca și pentru fiare. Ioil, ajutat de doi copii binevoitori, leagă solid cu frânghii la coada „landoului” lada, care cuprindea toată averea prezentă și viitoare a lui Conu Nicu. Și... Conu Nicu pornește ovaționat de „draci de copii”.

Într-o clipă telegarii ajung la podul Trotușului pe care-l trec la pas. Nu existau pe lume cai mai iuți decât cailor lui Ioil

și plăcerea lui Conu Nicu era ca ieșirea sa din Târgu-Ocna, pe valea de după pod, să fie cunoscută oamenilor prin norii de colb întinși de vânt și prin ecoul tuturor talangelor și zurgălăilor. De aceea la capul podului Conu Nicu striga birjarului „Știi tu?! Să-i dai drumu, măi, la vale!” și Ioil, ca nebunul, dădea drumul hăturilor, se lăsa pe spate, chiuia și plesnea dintr-o ghiciușcă fără șfichiu. Caii fugeau de le săreau potcoavele și tălăngile și zurgălăii făceau să huiască văile și munții. Conu Nicu fericit, în fundul landoului, cu puștile între picioare, își răsucea capetele bărbii despicate. Rezultatul practic era că telegarii șchiopătau și Conu Nicu de la primii kilometri era colbăit de nu-i mai cunoștea fața.

Așa, mergând pe șoseaua de pe marginea pâ râului Slănic, printre munți și stânci, Conu Nicu își răscolea în gând toate amintirile și nu-și mai regăsea pe alocuri copacii și stâncile ce cunoscuse odinioară. Cu ochii ațintiți la crestele munților ce-l înconjurau, se ridică din când în când în picioare, fără a-și pierde niciodată echilibrul, căutând să recunoască locul de unde căzuse stânca care zăcea acum în pâ râu și care distrusese, în căderea ei, brazii ce-i erau scumpi.

Nicu Codreanu, cel puțin așa pretindea el, era cel mai desăvârșit geolog și silvicultor al regiunii. Cunoștea sau, dacă nu cunoștea, fără îndoială vorbea lui Ioil, de vârsta, specia și particularitățile copacilor ce întâlnea în cale; de vechimea și natura straturilor de pietre El nu era grăbit ca ceilalți călători să ajungă la Slănic într-un timp de și la o anumită oră. Pentru o pietricică mai rotundă sau mai colorată decât alta, oprea trăsura pentru a o ridica; pentru un brad ce i se părea, din iuțea cailor șchiopi, guturăiește rășină mai multă decât altul, iarăși poposea pentru a o răzălui și înghemui într-un coșuleț tăiat din coaja acelui brad. Un burete uriaș, o floare sau o buruiană neobișnuită, o tufă de mure sau numai un frag bănuir la întâmplare, erau pentru el cauze de întârziere dacă, în puterea sa suverană asupra locurilor, hotăra ca una din ele sau toate să treacă în stăpânirea lui.

Landoul lui Ioil era prea mic pentru a putea încărca tot ceea ce el aduna pentru a împărți prietenilor și cunoscuților lui. Și dacă cumva vre-o codobatură impertinentă îl sfida cu coada, Conu Nicu o condamna la moarte. Șoptea încet la ure-

chea birjarului să oprească să scoată talangele și zurgălăii și să stea nemișcat; încărca amândouă țevile puștei, ridica co-coașele și ochea... Când i se părea că-i vine bine la îndemână trăgea amândouă focurile, unul după altul, de-ai fi crezut că-i numai unul. Aștepta să ridici cadavrul, dar codobatura își scutura înc-odată coada de adio și pleca, în zbor, în lumea cerurilor.

Conu Nicu nu se simțea mai rușinat, mai descurajat, pentru că acest soi de viețuitoare nu sunt considerate în almanahul vânătorului și nu influențează asupra reputației lui. El nu era făcut pentru păsărițe țigănești, ci pentru protipendada pasărească a pădurilor, pentru un „*de*” oare care, un „*coq de bruyère*” [cocoș sălbatic] sau altul la fel.

Și iată că ocazia i se ivește. Din depărtare pare că aude apelul disperat al unui cocoș de munte orbit de pasiune. Conu Nicu își încarcă iarăși pușca și se cațără pe munte și se îndreaptă în direcția apelului nefericitului îndrăgostit. Încercarea lui rămâne infructuasă, dar însemna pentru el un ceas pierdut despre care putea vorbi, mai târziu, atâtea ceasuri, atâtea zile, atâtea luni, atâtea ani... Putea ca în drumul lui, prefectura Bacăului să fi aruncat câte poduri a poftit peste șerpuiturile pâraului ce-i tăia neconținut calea, Conu Nicu nu renunța la pitorescul trecerii prin pâraul în mijlocul căruia poposea pentru a măsura adâncimea apei, pentru a adăpa caii și pentru a prinde cu auzul când sunetul scurt și surd al talangei la interiorul gâturilor cailor însetați, când sunetul furios al zurgălăilor agitați de scuturătura capetelor cailor satisfăcuți.

Nicu Codreanu era poet cam până la km. 10 de lângă Cerdac. De aici înainte, atenția lui Codreanu era înlăturată de la farmecele firii. Dancii goi, care-i ieșeau întru întâmpinare cu flori și pe care-i lăsa o bucată de drum să fugă după trăsură, îi răscolea alte amintiri și-i impunea alte îndatoriri. Îi cunoștea și-i ocrotea. Se interesa de vârsta lor, de condițiile în care au trăit iarna, de pristăvarul lor și le dădea primii de la 10 la 20 bani acelora care se tăvăleau mai bine de-a roata.

La Cerdac era jumătate de cale și tradiția, mai mult decât necesitatea, era ca trecătorii să se odihnească și să guste ceva. Cum specialitatea casei era „cașcaval topit” sau „mămăligă

cu brânză în boț dat la cuptor", se înțelege că Conu Nicu porunca de-a amândouă, fără să uite rachiul și covrigii lui Ioil și ovăzul cailor. Dacă se întâmpla să dea de-un prieten încurcătura era gata și Conu Nicu, pornit de dimineată, avea s-a-jungă la Slănic tocmai pe-nserate. Ce? Parcă avea treabă și parcă-l aștepta cineva? Și apoi chiar fără prieten, Cerdacul era așa frumos așezat cu vederea pe pârau și stăpânul era om așa bun de gură, încât Conu Nicu nu se îndura să se dezlipească de acolo.

Numai grija urâtului care putea să cuprindă și să indispu-nă pe credinciosul birjar Ioil hotăra pe Conu Nicu să-și conti-nuie drumul, plin de mari atracții și de mari senzații. Munții și pâraul erau pierduți ochilor lui. De la Cerdac la Slănic, pe o parte și celaltă a șoselei, el caută neveste și fetișcane bine pieptănate, cu flori înfipite în cozile părului, cu cămășute de pânză brodată pe motive românești, cu salbe la gât și cu fote-le din față-n brâu de se vede pânza albă-n curba care le aco-pere pulpele goale. Conu Nicu le iubea și le respecta pe toa-te, nu pentru că erau femei, dar pentru că erau „din partea locului” și aduceau la Slănic de-ale mâncării: ouă sau smân-tână, hârzoave cu păstrăvi afumați, brânză-n coșuleț, cofițe cu fragi, cu smeură sau cu mure. Vorbea cu toate; le cumpăra câte ceva; le ura drum bun, sănătate și își ura și sie-și să le mă-nânce ochii.

Seara, într-un târziu, obosit de munca zilei, Nenea Nicu își trăia visul la Slănic, în căsuța dintre parc și pârau, pe locul unde este clădit astăzi bustul lui D. Iliescu. Cât de amărât a fost sărmanul când focul i-a distrus căsuța întunecată de brazi, răcoroasă și liniștită. Păstrăm undeva amintirea ei în schelele de geam topite pe care el ni le-a dat.

A force de forger on devient forgeron.

Repetatele povestiri ale lui nenea Nicu Codreanu cu mi-nunile apelor, băilor și aerului de la Slănic izbutiseră să con-vingă pe bunica — care dispunea de vacanțele noastre — să părăsească ideea Odessei și să ne ducă în patria lui «Conu Nicu». Și, Doamne, a fost destul ca slăbănogii să se înfiripeas-că din primul an, pentru ca Slănicul să fie definitiv dobândit familiei noastre și transmis din generație în generație. Astfel, încetul cu încetul tata renunță la Marienbad, mama la hidro-

terapia de la Divonne-les-bains și așa mai departe până la noi și la copii noștri, care cu toții am dat Slănicului cele mai multe veri din viața noastră. Dacă ar fi să se facă o statistică, s-ar constata că ținem procentul cel mai ridicat și că s-ar cuveni ca Epitropia Sfântului Spiridon să ne trimită o diplomă de onoare ca să ridice lui Codreanu un bust cel puțin în satul său.

Cred că nici familia Gane nu ne poate bate, pentru că într-un moment de supărare Nicu Gane spusese odată Slănicului acel rămas bun:

„Slănic,
Calic,
Ți-oi bea apa
Când o zbură iapa.”

Noi nu ne-am supărat niciodată. Copilăria, adolescența, tinerețea, maturitatea noastră toate au legăturile lor cu Slănicul, care a copilărit și s-a dezvoltat odată cu noi. Am apucat Slănicul când pe terasa principală nu exista decât hotelul Cerbu, „Pavilionul roș” în care locuiam noi și casa lui Nenea Nicu Codreanu care a ars. Nimic nu exista atunci din hotelurile, din vilele, din parcul, din cazinoul și băile, pe care le-au distrus în războiul de acum vrăjmașii noștri. Cu cât drag unii aduc aminte de acele timpuri, când ne scăldam în pârau sub coliba de tei a lui Nenea Nicu Codreanu, când beam conștiințios în fiecare zi apa din izvorul nr. 1 fiartă cu lapte cald sau laptele curat de capră de la caprele din turma de lângă Biserică, mulse chiar atunci.

Sălbăticia pădurilor era a noastră și nimic nu ne putea scorbî de pe tăpșanul muntelui Puf, de pe scările de la „Trei brazi” sau de pe pleșuvia muntelui Cerbu, nici măcar ordinul onoratei Epitropii de a evacua Slănicul pe motivul c-am fi atinși de tusa convulsivă. Slănicul era al nostru, așa ne spusese Nenea Nicu Codreanu și așa era. Cu băieții domnului Codrescu sau cu băieții doamnei Launay, a noastră era lumea: în băltoacele de lângă băi să prindem mormolocii; în partea pârauului de lângă graniță, să prindem peștișori cu undița sau să căutăm seara sub petic păstrăvi; în pădure, să ucidem cu bolovani viperele sau să culegem fragi și smeură, bureți sau mușchi.

Marșul muzicii de dimineața ne puneă pe noi cei dintâi în picioare, pe când somnoroșii se codeau să-și facă cura. Însoțeam pe toți cunoscuții în plimbările de sfert de oră ce trebuiau să facă între cele trei pahare de nr.1 sau de nr. 3. Știam tot ceea ce se petrecea și se organizează în Slănic. Nu ne scăpa nimic.

Nici o plimbare la Dobre, la cascadă sau la graniță, nici o excursiune la Poiana-Sărată, unde trăia părintele Iovilai, prietenul lui Ion Brătianu-tatăl. Mici cai de munte, cu scările înșelați pentru Poiană, noi îi struneam din satul-nou și-i aduceam excursioniștilor, doamnelor și domnișoarelor care-i încălecau. Eram prea mici pentru ca lumea să ne permită să călărim și noi, dar, totuși, pe furiș trăgeam câte-o raită. De aceea doar ne și ocupam de caii excursioniștilor. Viața în aer plin ne era fericirea și ne plectiseau de moarte predicțiunile de la salon sau de la cazinoul improvizat într-o aripă a hotelului Cerbu, unde surorile debitau versuri în fața Mitropolitului Calinic Miclescu.

Aveam ceva mai bun de făcut decât aceasta: să culegem pietre poroase de deosebite culori, să le sfărâmăm și să le pisăm pentru a face tatei nisipul de uscat cerneala. Cu cât creșteam, Slănicul ni se prezenta sub noi aspecte. La „Trei fagi” începusem să jucăm crochetul și tenisul cu domnișoarele; la cazino să încercăm ziua biliardul și seara căișorii; la salon dansul sau oribila Krenz-polka; la plimbări ceva curte, discuții de romane și încercări spirituale; în pădure, pe sub ferestre sau pe sub balcoane, idile sau serenade, cu sau fără decepții.

Nu mai era Slănicul așa cum îl concepea Nenea Nică Codreanu și, dacă ne-ar fi văzut cu ce ne ocupam, ar fi fost desigur satisfăcut de toate nenorocirile noastre amoroase și ne-ar fi zis: „Așa vă trebuie gogomanilor, pentru că Slănicul nu-i făcut pentru treaba asta.” Și cu toate aceste Slănicul a făcut atâția fericiți.

I

c. La Iași, în casa părinților

George Gh. Mârzescu

Copilăria înseamnă pentru mine colinele orașului; clopotele bisericilor cu glasurile lor cunoscute, de sute de ori identificate, liliacul în floare în fiecare ogradă, ca nicăieri aiurea, parfumul salcâmlor, tramvaiul urcând panta spre grădina publică, birjele răpănoase sau altele elegante ale muscalilor din barieră, casele noastre ceva mai jos de Universitate, dar și dulăii mei cei mult iubiți, Tercuci și Leu, care-mi păzeau averea personală: vreo trei-patru duzini de găini de toate speciile, câteva curci și un curcan de toată frumusețea, rațe, porci de rasă, lișițe, hulubi și multe altele. Căci, deși tata era mai tot timpul mare demnitar, iar mama veșnic activă în treburi obștești, eu mă refugiasem în fundul ogrăzii, spre șuri, printre vietățile mele pe care le studiam, cu care mă împrieteneam și în care descopeream, cu încetul, spre marea mea surprindere, însușiri de domesticire și semne de prietenie care stârneau de neînlăturat în mine sentimente de adevărată afecțiune și devotament prin firea mea, de pe atunci, bolnăvicios de vibrantă.

În această privință, eram deosebit de alții și aduc acum — la bătrânețe — un omagiu de caldă simpatie celui de-al doilea mare poet al neamului, despre care citeam, spre marea mea împăcare sufletească, că este marele prieten al animalelor și nu admite să se calce respectul pe care de fapt toți l-am datora vieții lor și traiului liniștit al acestora.

Chiar ca la el, la mine păsările preferate mureau de bătrânețe sau, mai des, de boli care bântuiau destul de des, deși luam toate precauțiunile cunoscute specialiștilor din vremea aceea. Numai porcii erau înstrăinați mai tineri prin vânzări

avantajoase, de cele mai multe ori pentru reproducție, cu angajamentele perfide ale cumpărătorilor (simțeam bine aceasta), dar convingătoare până la urmă, că nu vor fi niciodată sacrificiați.

Dar să nu vă închipuiți că în decursul vremurilor pe care le-am trăit, pornirea mea afectivă în special pentru câini s-a modificat. Am rămas constant, credincios prieten al acestor prieteni credincioși.

Am avut, ca mulți alții, prilejul în viață — nu o dată — să verific sâmburele de adevăr aflat în vorbele unui om de duh, poate prea dezamăgit când pune pe hârtie formula: „Cu cât cunosc mai bine oamenii, cu atât îmi sunt mai dragi câinii”. Nu este chiar așa. Dar se întâmplă. Axel Munthe [scriitor și medic suedez] pretindea că ei sunt cele mai reușite vietăți ale divinității. Sau cam așa ceva. Însă, așa cum sunt, justifică cu prisosință interesul pe care-l acordă oamenii conviețuirii cu ei și nimic nu poate șterge, pentru mine unul, oroarea crimelor pe care unii le comit împotriva lor.

Tatăl meu era un om blând dar autoritar și plin de hotărâre. Intrasem de mic sub aripa lui ocrotitoare într-un fel unic cum nu cunosc, din fericire, ceilalți copii din lume. Ca să pricepeți cum, trebuie să spun câteva cuvinte despre el și familia noastră.

Bunicul, fiu de preot, fusese un elev strălucit și crescut în dragostea de neam și țară. Primise bursă pentru studii în străinătate. Plecau deci în Franța, unul după altul, doi tineri plini de viață — dar și foc de glumeți. Amândoi bursieri. Unul era destinat matematicilor, celălalt studiilor juridice. Pe drum, au schimbat, din pură fantezie, destinația burselor și, culmea este că fiecare a devenit mare învățat în direcția opusă. Amândoi profesori universitari și încă din cei mai remarcabili, pionieri recunoscuți în învățământul superior din țara lor.

În timpul studenției în Orașul Lumină, bunicul făcu un drum în țară ca să aducă în pulpana pardesiului său scrisoarea lui Alecsandri către Kogălniceanu, prin care primul făcea cunoscut celui de-al doilea câștigarea lui Napoleon III la cauza Uniunii Principatelor. Trebuia înfruntată poliția și vama austro-ungară. Devenise mai târziu mare avocat și profesor.

Mare și ca om politic, cu cariera mult diversificată în vremea aceea din pricina unui antidinasticism tenace.

Avusese trei băieți și trei fete. Dintre băieți, cel mai mare era tata. Aici încep și peripețiile unice în viața unui copil din a treia generație, adică eu. Tata era predestinat pentru politică de atunci și recunoscut ca atare de bunicul. Dorea un continuator. L-a avut cu strălucire. Păcat că s-a prăpădit de timpuriu, bunicul! Ca să-l vadă!

Tata a fost unic și plin de strălucire. Fără defecte. Împins de împrejurări, a știut să reziste, să-și vadă idealurile împlinite, idealui care fuseseră și ale tatălui său, idealuri ale unui neam întreg. Scurta lui viață a fost pe firul continuu trasat de bunicul. A luat în spinare și păcatele grele care erau ale altora, numai ca să dovedească că are curajul faptelor și pentru alții, când faptele păreau a se impune ca necesități politice. Și iată cum, mult mai târziu, în plină viață, m-am pomenit eu moștenitor de păcate.

Dar uitam începutul, care a fost mai blând. Tata avea și el un gând, printre altele. Să mă introducă în viață, în viața politică, precum făcuse tatăl său cu el. Știa cât de mult prețuiau „relațiile” pe vremea aceea. Eram elev bun, aveam vreo nouă ani, când tata începuse să-și pună ochiul pe mine. Nu prea avea timp. Eram în plin război. Casele noastre adăposteau conciliabulele politice proantantiste și nu odată pragul casei noastre a fost trecut de generalii francezi Berthelot și Lafont. Numeroase Consilii de Miniștri s-au ținut în salonul dinspre stradă în orașul refugiului, după dezastrul dela Turtucaia și cele de pe Jiu.

Cuvântul de ordine pe care-l respirau și copiii în marea încercare a neamului era rezistența până la victoria finală a Aliatilor. Credința în neam, în cauza neamului și în cauza Aliatilor! După pacea [preliminară] de la Buftea [semnată la 5 martie 1918], situația devenise grea și apăsătoare. Eram permanent sub teama unei iminente arestări a tatii, iar din soba din biroul său dinspre curte ieșea fum negru în care pluteau bucăți negre de hârtie calcinată grăind că pe acolo se ștergeau grabnic urmele indiscrete și compromițătoare din unele documente de seamă.

Ce pitic și nevolnic mă simt și azi când scriu aceste rânduri de la masa mare, în jurul căreia se adunau oamenii de seamă ai acelor vremuri și pe care s-au întocmit marile planuri și proiecte de tratate precum și întreaga legislație de unificare a provinciilor românești alipite într-o singură țară! Într-un fum de țigară care plutea în cabinetele de lucru așa cum plutește negura la sfârșit de toamnă pe coamele Ceahlăului, de nu se mai zăresc oamenii între ei la doi pași, mă furișam și eu uneori tușind de zor și cu înțepăturile de fum în ochi și nas, după plecarea vizitatorilor, ca să-l chem pe tata să-și bea ceaiul sau ca să-l sărut.

Aveam, deci, vreo nouă ani când, noaptea târziu, la îndemnul mamei, mă sculam ca să-l înduplec pe tata să vină la culcare, să ia puțină odihnă. Mă prindea cu dragoste lângă el și mă reținea arătându-mi cum pot să-l ajut la găsirea cheii în dezlegarea telegramelor cifrate. Am avut de multe ori norocul să-l pot ajuta găsind în *Cifru* dezlegarea potrivită. Păstram marea taină și mă simțeam mândru că un anume cod cifrat nu fusese decât în mâinile lui, ale „primului ministru” [I.I.C. Brătianu], ale „ministrului de Externe” [inexact; tot Brătianu deținea și Externele] și ale mele. Acolo am înțeles, numindu-i astfel, că pe deasupra exactităților mărunte istorice, ei merită pentru epoca lor, permanent, aceste însemnări calificative. Acolo am uitat, prima oară în viață, ce este somnul.

Și cam așa, bătând sfios la ușă, ca să-i arăt ceva tatei, cățel de rasă sau vreun pui moțat, o voce puternică mă chema înăuntru și așa am cunoscut, tam-nesam, înfricoșat de îndrăzneala și nedibăcia mea, pe primul ministru și sfetnicul său de la Externe, celui de-al doilea reușind de pe atunci să-i smulg un zâmbet de simpatie și de afecțiune, iar primului nici cea mai mică atenție. Cel de-al doilea [I.G. Duca] va fi fost și el, mai târziu, prim, dar răpus de gloanțe pe un peron de gară. [în 1933]

După cum vedeți, viața mea de copil se petrecea printre vietățile mele prieteni de ogradă, pe de o parte, fețe simandicoase pe de alta, afecțiunea părinților, sincera dragoste a primilor profesori în casă, la școală și ca să închei tabloul, cu urechea mea încremenită de extaz și dezmiardată destul de des

de plânsetele viorilor lui George Enescu, oaspetele nostru în odaia turcească.

Când mă gândesc că la ora prezentă casele istorice și cui-bul unei copilării și unor evenimente unice au căzut parte deja pradă târnăcoapelor barbare, ceva se rupe de fiecare dată în inima mea. Retrăiesc până la halucinație atmosfera casei plină de viața de familie, prieteni și partizani politici, retrăiesc până la halucinație viața unică de copil dezmiardată de dragostea părinților, încrederea animalelor în mine și cutremurele vremurilor de pomină pe care eram prea mic să le înțeleg bine, dar care eram destul de inimos ca să le înregistrez în intensitatea suferințelor generale, a îngrâcnărilor atotcuprinzătoare în marea lor patriotică, și în speranțe oarbe împotriva cărora revolta slabilor era neputincioasă.

Retrăiesc până și detaliile scenelor rareori umoristice, care-și fac oricum și oriunde loc în viața oamenilor. Parcă-l văd pe bătrânul Ghiță Nicolau, bărbierul, simpatia mea, mare bețivan, scăpând amețit în antretul cel mare și dedându-se pe negândite la o manifestație spontan antantistă. În salonul cel mare, se ține un Consiliu lărgit de miniștrii, lideri politici ai opoziției sau în rezervă și generalii francezi.

Zi de hotărâri mari. Nimeni n-a observat că Ghiță Nicolau și-a petrecut în eșarfă, pe deasupra jilecii, drapelul francez. Profită de o clipă de neatenție a secretarilor la ușă, se repede, deschide intempestiv ușa salonului cu haina larg deschisă și urlând din răspuțeri: „*Vive la France!*” Desigur, francezii știau bine sentimentele de afecțiune și de mare prietenie ale românilor de pretutindeni, toți făcură haz de întâmplare, afară de tata care, a doua zi, urla înspăimântător la Nicolau în timp ce acesta își prepara liniștit sculele, cu fața senină, primind jignirea ca omul liniștit sufletește după o faptă măreață, care — oricum — i-a uns inima pentru toată viața cu miere, după cum spunea el mai târziu.

Dar am mers cam repede cu povestirea și trebuie să mă întorc înapoi, așa cum poate voi mai face și altădată. Faptele și întâmplările au o ordine cronologică, dar acest lucru îmi pare deseori secundar. Faptele au semnificații care cer (în mod firesc) inserarea când îți vin în minte, pentru mine care nu am pretențiasă fac un studiu. Înșir impresii, amintiri încălzite,

mărturii așa cum îmi vin și amintind câte un nume, rar, la întâmplare căci numele înșirat intersectează povestirea mea.

Amintirile mele încep pe la vârsta de patru ani.

Până atunci nu scosesem, se pare, absolut nici o vorbă. Părinții erau deznădăjduiți. Mai târziu am aflat că fenomenul s-a mai întâmplat și altora, lui Lucian Blaga, de pildă, din mărturisirile lui în amintiri. Regret pentru amândoi acest punct supărător de asemănare, după cum comparativ aş regreta și lipsa mea de talent scriitoricesc, dacă mi-ar veni în minte să mă compar cu el.

În această parte a copilăriei, mai precis pe la 7 ani, îmi aduc aminte de fuga mamei cu noi copiii de la Jörishofen (se apropia războiul sau poate că ostilitățile începuseră chiar). Îmi aduc aminte de ultimul vapor prins ca prin minune; îmi aduc aminte de o escală la Budapesta; îmi aduc aminte de o eclipsă de soare, rea prevestitoare; îmi aduc aminte, în fine, de agitația și nervozitatea oamenilor de atunci, de figurile și expresiile fețelor schimbate de pe o zi pe alta. Îmi amintesc de apariția multor uniforme pe străzi și în localuri. Mutrele ermetic închise. Expresiile bănuitoare, controale frecvente și cu mari emoții (greu reținute) ale mamei, când agenții examinau cu atenție pașapoartele grupului de compatrioți cu care ne repatriam. Pe vremea aceea, era la mare modă cura Kneipp, așa se făcuse că marele evenimente din 1914 ne prinseseră în afara granițelor. În fond, prea mari dificultăți nu existau totuși, pentru că țara era (încă) în neutralitate iar în țările germanice se puneau speranțe mari în influența dinastiei de sânge german.

Tot în această perioadă de copilărie, îmi amintesc ziua când părinții au părăsit casele din str. Română ca să ne mutăm în casele „mari”. Strada Română se mai chema atunci Lascăr Catargi. Din casele vechi îmi aduc aminte numai câteva figuri familiare de vizitatori frecvenți, printre care barba impresionantă a fondatorului *Vieții Românești* [Constantin Stere] și despre care, mult mai târziu, prin 1932, când l-am văzut pentru ultima oară pe [I.G. Duca], nefericitul viitor prim-ministru ce urma să fie curând asasinat pe un peron de gară, acesta îmi mărturisea (nu știu cum venise vorba) că dacă fostul lor prieten de a cărui barbă îmi amintesc atât de bine n-ar fi comis greșeala cu ziarul *Lumina*, aruncat în tran-

șee soldaților cu scop de demoralizare, fapt considerat fără tăgadă act de trădare, acesta trebuia și ar fi fost fără contest șeful democrației românești. Pentru [că avea] toate însușirile unei personalități politice covârșitoare, de mare orizont, realizând pe deasupra o figură profund reprezentativă, de factură impresionantă prin profundele ei caractere de gândire politică, trăsături de un caracter unic în acea perioadă.

Părerea aceasta era și părereă tatei care, tânăr, i-a fost subaltern la prefectura de județ și colaborator politic, dar care îmi spunea foarte limpede: „Poți desigur să împărtășești orice convingere contrară și să-ți expui liber punctele de vedere, dar în momentul când majoritatea a luat o hotărâre vitală (era vorba de intrarea în acțiune alături de Aliați) te alătorezi luptei și, în orice caz, nu-ți sunt permise acțiunile ce pot deveni atunci acte de trădare”. Mi-l amintesc cât de sincer a deplâns acțiunea necugetată a omului pe care-l prețuia pentru toată viața petrecută până atunci fie în țară, fie în Rusia țaristă.

Cine din vechile generații, încă în viață, nu-și aduce aminte de majoritățile impresionante pe care le făcuse vreo doi ani teribilul bărbos (fără barbă figura lui se schimbasesc complet) în alegeri prin orașele de candidatură, figură care, ca popularitate, îmi aduce aminte numai pe aceea a generalului învingător în războiu [Al. Averescu], supranumit „tătuca” de la un cap la altul al țării.

Numai despre acești doi se poate spune că entuziasmul popular la noi, în trecut, în mod egal al orășenilor și al țărânimii, a depășit efectiv orice închipuire și că fenomenului spontan i se poate găsi un echivalent în istorie numai într-o țară tot latină, în Franța, dacă te duci la nebunia colectivă care l-a ridicat scurtă vreme pe generalul Boulanger și, mai recent încă, la re alegerea ca Președinte al Franței a unui general (încă!) generalul De Gaulle, cu majoritățile realizate de acesta în câteva din departamentele din nordul Franței.

Dar fiindcă veni vorba m-aș simți că denaturez adevărul dacă n-aș adânci, dintr-un anumit punct de vedere, paralelismul mai exact între imensa popularitate câștigată pe front de generalisimul român, supranumit „tătuca”, imensa popularitate câștigată cam în aceeași vreme și tot ca mare comandant pe front a celebrului Pétain, tot în primul război mondial, la

Verdun. În fapt, și într-un caz și în celălalt, acei ce au în acești oameni și comandanți în primul rând o încredere nelimitată sunt soldații lor. Nu se poate înțelege de către nimeni popularitatea izvorând și urcând tumultor din rândurile soldaților, chinuiți de foame și de spectrul morții, pentru niște șefi amândoi formidabili de distanți. Soldatul francez crede din răspuțeri în Pétain. Soldatul român crede din răspuțeri în „tătuca”. Ce bine am simțit și simt și astăzi cât suntem de frați și câte afinități de profunzime ne leagă pe noi de sânge latin de pe meleagurile noastre de acei francezi, fie numai [cuvânt neclar] analogicele atât de frecvente ce-mi vin deseori în minte.

De fapt, cheștiunea nu este deloc simplă. Exemplele de cult al personalității, cult spontan, contagios, abundă în istorie. De unde vine? Examinarea de la caz la caz aduce lămuririle necesare. Ceea ce am relevat însă încă de copil în toate poveștile trăite este faptul curios că epoca primului război mondial a fost dominată la noi de figura primului-ministru [I.I.C. Brătianu] (unul singur a meritat în toată această perioadă antebelică, belică și postbelică, această denumire, chiar când nu ocupa activ funcțiunea). Au fost și alții, figuranți sau aleși de entuziasmul popular, pentru câteva clipe. Însă, unul singur a fost. Nu era popular. De mult i se spunea Virziru. A făcut treabă. Nu era comunicativ și era și el foarte distant. Conducea de la mare distanță. Era și afabil, curtenitor, dar atât. Era mânat de un formidabil simț de familie și-i plăcea să repete că principalul fir conducător al vieții lui era pietatea filială. Avea din acest punct de vedere și motive profunde, motivele unui neam întreg. Am asistat, târziu de tot, înaintea celui de-al doilea război mondial, la o comemorare, la Florica. Grandioasă participare a unei țări, recunoscătoare pentru o familie care a dat două generații de mari conducători.

Aveam vreo 11-12 ani când mă familiarizasem cu noțiunea de regim reprezentativ din care rezultă niște adunări, niște camere și senaturi compuse din membrii aleși prin sufragiu universal și înțelegeam deja foarte bine mecanismul legilor electorale, după cum am înțeles foarte bine îndrăzneț și geniala primă majoritară care i-a permis primului-ministru (așa-i voi spune tot timpul, chiar în perioadele de opoziție) să guverneze. Totuși pot spune că s-au făcut sincere eforturi de limpede credință pentru educarea maselor în spi-

ritul respectării treptate a principiului guvernelor ieșite din adunări alese și care guverne să fie efectiv controlate de către aceste adunări.

Mărturie, pentru aceasta, stă activitatea parlamentară a multor figuri proeminente, printre care și a tatei.

Aș mai avea ceva de remarcat. Pătura intelectuală care deținea efectiv puterea era pătura juriștilor. Fenomenul ia sfârșit dramatic după primul război mondial. Juriștii au făcut țara cu ajutorul maselor și au modelat-o pe principii juridice.

Efectiv. Cel mai mare diplomat al nostru [Nicolae Titulescu], ilustră și strălucită figură pe scară mondială, era jurist. Principalul ucenic al său în viață, încă, amintea, într-un număr comemorativ din *Secolul XX* din 1966, că marea pasiune a marelui diplomat a fost catedra de Drept Civil. Juriști au fost toți miniștrii de Externe. Juriști au fost (evident) toți miniștrii de justiție și tot juriști majoritatea deținătorilor de portofolii ministeriale. Camera și Senatul erau adunări de avocați, în primul rând.

Ceva tot a ieșit din chestia aceasta. În primul rând, toți erau convinși prin formația culturală dobândită că nu există garanțare a drepturilor omului decât acolo unde este consacrat principiul separațiunii puterilor. În al doilea rând, erau toți convinși că pentru a face legi și a redacta norme legale, trebuie tu însuși să fii pe cât mai mult de cultură juridică. Țările civilizate care s-au priceput să țină cât mai bine și onest respectarea principiilor au avut în epoca noastră și avantajele finale politice și economice, învingând suferințele și dezastrele.

S-ar putea spune că fenomenul social cel mai dezastruos, din acest punct de vedere, este că începutul secolului aduce cu sine și declinul regimurilor parlamentare în țările cu tradiții recente sau șubrede.

Generația părinților este și ultima care, la noi, mai cuprindea credincioși funcției în acest regim considerat ca cel mai drept, mai logic, mai eficace. Presiunile demagogice postbelice, parvenitismul, virusul dominației, afacerismul politic, au viciat treptat sistemul și au orientat mulțimile către cultul personalității.

Note

1. Mai 1917.

1. *Dmitrie Grigorovici Scerbacev* — în textul lui G.Gh. Mârzescu scris *Tcerbatceff*, *Tsherbatscheff* sau *Cerbacef* — (1857–1923), general rus; la 20 aprilie 1917 a fost numit comandantul trupelor rusești din Moldova și adjunct al comandantului de căpetenie, Regele Ferdinand.
2. *Ion I.C. Brătianu* (1864–1927), președintele Consiliului de Miniștri și ad-interim la Afacerile Străine (11 dec. 1916–26 ian. 1918). Este, de fapt, personajul central al însemnărilor memorialistului, numele său (sub forma *Brătianu* sau *Ionel*) apărând aproape în fiecare notație zilnică.
3. *Alexandr Feodorovici Kerenski* (1881–1970), om politic rus; ministru de Justiție, ministru de Război; șef al Guvernului (iulie-oct. 1917). A fost înălăturat de bolșevici, la 25 octombrie/7 noiembrie 1917.
4. *Alexandru C. Constantinescu* (1859–1926), avocat, fruntaș liberal, deputat și ministru în mai multe rânduri. Ministru de Interne (11 dec. 1916–26 ian. 1918).
5. *Duma*, Adunarea legiuitoare (Parlamentul) de la Petrograd.
6. *Vintilă Brătianu* (1867–1930), fratele prim ministrului I.I.C. Brătianu, inginer cu studii la Paris, lider liberal, director al ziarelor *L'Indépendance Roumaine* și *Voința națională*. Ministru de Război (11 dec.–10 iulie 1917), secretar de Stat și ad-interim la Război (10–20 iulie 1917), Materialele de Război (10 iulie 1917–26 iulie 1918).
7. *I.G. Duca* (1879–1933), jurist, deputat liberal, director al ziarului *Viitorul*. Ministrul Cultelor și Instrucției (11 dec. 1916–26 ian. 1918).
8. *Take Ionescu* (1858–1922), jurist, strălucit orator, liberal, apoi membru al Partidului Conservator (1886). În 1908 a înființat Partidul Conservator-Democrat, organizațiune care s-a dizolvat odată cu moartea fondatorului. Partizan al intrării României în război alături de Antantă. Ministru de Stat (11 decembrie 1916–10 iulie 1917), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (10 iulie 1917–26 ian. 1918).
9. *Enil Costinescu* (1844–1921) matematician, membru marcant al Partidului Național Liberal; ministru secretar de Stat (11 dec. 1916–10 iulie 1917).
10. *Victor Antonescu* (1871–1947), jurist, membru marcant al PNL, director al Băncii Naționale a României (1907–1913), ministru de Justiție (4 ian.

- 1914–11 dec. 1916), de Finanțe (11 dec. 1916–10 iulie 1917), trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Paris (10 oct. 1917–25 martie 1918).
11. *Ion Cantacuzino* (1863–1934), medic, profesor universitar la Iași și București. Membru al PNL. Medic colonel în timpul războiului, a fost numit director general al Sănătății Publice Civile și Militare (1 febr. 1917).
 12. *Alexandru Slătineanu* (1873–1939), medic, profesor de bacteriologie la Facultatea de Medicină din Iași; inspector sanitar (1908–1930). Decorat cu „Virtutea Militară” pentru serviciile aduse în lupta contra holerei în campania din Bulgaria (1913).
 13. *George Diamandi* (1867–1917) scriitor și om politic, adept al ideilor socialiste în tinerețe. Membru al PNL, deputat liberal. Unul dintre întemeietorii Partidului Muncii.
 14. *Partidul Muncii*, formațiune politică întemeiată la Iași la 1 mai 1917 de George Diamandi, dr. N. Lupu, Mihai Macovei, Grigore Iunian, Grigore Trancu-Iași, dr. Ion Cantacuzino. Programul Partidului, expus în Adunarea Deputaților la 6 mai 1917, prevedea o constituție democratică, împrăștierea țăranilor cu 5 ha, vot universal, etatizarea Băncii Naționale, naționalizarea subsolului, dreptul la grevă. Respingea pacea separată cu Puterile Centrale. Și-a încetat activitatea la 25 decembrie 1918.
 15. *Grigore Iunian* (1882–1940), jurist, membru al PNL, deputat din 1914. Fondator al Partidului Muncii.
 16. *Cristian Racovski* (1873–1941) medic, militant socialist de origine bulgară. În anii 1900–1901 s-a aflat în Rusia, apoi în România de unde este expulzat în 1907–1910. La începutul războiului, suspectat de trădare de către autoritățile române, este arestat și i se fixează domiciliu obligatoriu la Iași. În mai 1917, este eliberat de trupe rusești bolșevizate („revoluționare”) și dus în Rusia, unde ocupă importante funcții (între care și comisar al poporului în Ucraina). A desfășurat o înverșunată campanie împotriva României, instigând la destabilizarea țării, influențând orientările agresive ale Rusiei Sovietice împotriva României. A combătut cu ferocitate acțiunile de unire a Basarabiei cu România. „Oameni ca Racovski — scria C. Argetoianu — sau îi cumperi, dacă poți, sau îi împuști”. În însemnările sale, Gh.Gh. Mărzescu va face dese referiri la rolul nefast jucat de Cr. Racovski în acele luni de maximă încordare pentru destinele României.
 17. *Mihai Carp*, deputat liberal, membru fondator al Partidului Muncii.
 18. *Nicolae (Nunuță) Protopopescu*, mare proprietar, deputat, membru fondator al Partidului Muncii.
 19. *Nicolae Lupu* (1876–1946), medic, deputat și senator liberal (ulterior va intra în Partidul Țărănesc). Fondator al Partidului Muncii, „Doctorul Lupu este nelipsit la ședințele Camerei — scrie C. Argetoianu —, stam în spatele lui și-l excitam cât puteam. Violențele lui erau continue, parcă drumul unui torent prea multă vreme zăgăzuit.” (Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, vol. III, partea a V-a, ed. Stelian Neagoe, București, 1992, p. 235).
 20. *Vasile G. Morțun* (1860–1919), ziarist și militant socialist, apoi trecut la liberali. Președintele Adunării Deputaților (11 dec. 1916–25 apr. 1918).
 21. *Pimen Georgescu* (1853–1934); la 5 februarie 1909 a fost ales mitropolit al Moldovei (însăunat la 15 februarie 1909), păstorind până la moarte. Membru de onoare al Academiei Române (1918). În timpul războiului,

- a organizat spitale pentru răniți în mănăstiri, colecte pentru sprijinirea ostașilor, a rostit nenumărate predici de înbărbătare ș.a.
22. *Nicolae Iorga* (1871–1940), mare istoric, luptător ardent pentru unirea românilor, deputat (din 1907) și senator. Susținută activitate publicistică și propagandistică în sprijinul ostașilor de pe front, prezență dinamizatoare în Iași a celor luni de grele încercări. A continuat să scoată, în refugiu, ziarul său *Neamul Românesc*, distribuit gratis soldaților în tranșee.
 23. *Sofronie Miculescu* (1760–1861), mitropolit al Moldovei (1851–1860), sprijinitor al Unirii Principatelor, președinte al Divanului Ad-Hoc al Moldovei (sept.-dec. 1857) și al Adunării Elective din 5/17 ianuarie 1859, care a ales ca domn pe Alexandru Ioan Cuza.
 24. *Constantin Argetoianu* (1871–1955), doctor în medicină, licențiat în litere; membru al Partidului Conservator (1913), deputat și senator. Apropiat al generalului Al. Averescu; ministru de Justiție (29 ian.–27 febr. 1918).
 25. *Nicolae Basilescu* (1860–1938), jurist, profesor la Facultatea de Drept din București; deputat liberal.
 26. *Gheorghe Evghenievici Lvov*, prinț, prim ministru al Guvernului provizoriu rus (15 martie–21 iulie 1917).
 27. *M.I. Terescenko*, general rus, ministru de Externe în Guvernul provizoriu.
 28. *Philipp Scheidemann* (1865–1939), membru în Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat German; deputat în Reichstag după 1903. A tratat cu bolșevicii o eventuală încheiere a ostilităților pe frontul rus.
 29. *Tilică Ioanid* (1884–1940), membru al PNL, deputat, membru al Partidului Muncii.
 30. *Mihail Pherekyde* (alteori Ferechide, Ferechidi; 1842–1926) literat și jurist, unul dintre fondatorii P.N.L. Ministru în repetate rânduri, diplomat; ministru de Stat (11 decembrie 1916–10 iulie 1917). Printre colaboratorii intimi ai lui I.I.C. Brătianu.
 31. *George Vădescu*, deputat liberal de Covurlui.
 32. *Ioan (Jean) Th. Florescu* (1871–1950), magistrat, membru al Partidului Conservator, apoi al PNL; vicepreședinte al Adunării Deputaților (1916–1917).
 33. *Paul Bujor* (1862–1952), profesor universitar, senator din partea Universității din Iași, membru fondator al Partidului Muncii.
 34. *Constantin G. Dissescu* (1854–1932), magistrat, profesor universitar de Drept la Iași și București. Intră în politică în rândurile PNL, apoi trece la conservatori, iar după război iarăși trece la liberali. Ministru, deputat și senator în mai multe rânduri. „Lichea cu reputație juridică, mai ales în domeniul constituțional”, îl numește C. Argetoianu.
 35. *Mihai Sturdza* (1876–1941), nepotul de fiu al domnitorului Mihail Sturdza; mare proprietar, căsătorit cu Olga Mavrocordat.
 36. *Henri-Mathias Berthelot* (1861–1931), general, șeful Misiunii Militare franceze în România, prezență marcantă în Iași a celor luni.
 37. *Nicolae Petala*, general român; în timpul războiului a fost succesiv Comandant de Divizie de corp de armată și Armată.
 38. *Dimitrie (Mitică) Greceanu* (1859–1920), avocat și parlamentar; membru în Comitetul Consultativ al Partidului Conservator. Ministrul Lucrărilor Publice (16 dec. 1916–26 ian. 1918).
 39. *N. Chilimoglu* (Kilimoglu), mare proprietar, cu vie la Copou, în acele luni prefectul Poliției din Iași.

40. Finalul incidentului este povestit de C. Argetoianu: „La înapoiere, Lupu m-a întrebat ce mai avea de făcut, căci era fără experiență, în materie. «Să depui o carte la fiecare din martorii adversarului și să ne dai nouă un dejun subțire cu șampanie» — «Da, de unde să găsec șampanie! N-am nici cărți!» — «Treaba ta. Învârtește-te și găsește, dar să nu confunzi: să nu lași șampania la adversari și să ne aduci nouă cărțile de vizită!» Nu știu dacă a depus o carte lui Ferechide și lui Văsescu, dar nouă ne-a tras chiulul cu dejunul. Nici n-ar fi avut unde să ni-l ofere!” (C. Argetoianu, *op. cit.*, vol. III, partea a V-a, p. 236).
41. Între 22 și 29 aprilie 1918, I.I.C. Brătianu și generalul Constantin Prezan s-au aflat la Petrograd pentru convorbiri cu noile autorități ruse privind continuarea colaborării armate între cele două state, după schimbarea regimului în Rusia.
I.I.C. Brătianu mai fusese la Petrograd, însoțit și de principele Carol, moștenitorul Tronului, între 19 ianuarie și 1 februarie 1918, participând la o Conferință interaliată la care s-a discutat și situația României. Se preconiza, cu acel prilej, și o eventuală căsătorie a lui Carol cu una dintre fetele țarului.
42. *Fotin Enescu* (1878–1918), judecător; director general al Alimentației din Ministerul de Război, apoi ministru de Război (29 ian.–27 febr. 1918), ad-interim la Agricultură și Domenii (29 ian.–8 febr.; 19–27 febr. 1918). La 4 martie din nou director general al Alimentației și la 6 martie 1918 numit director general al Casei Băncilor Populare.
43. *Vasile P. Sassu* (1877–1962), licențiat în Drept și Filosofie, membru marcant al PNL, după ce o scurtă vreme cochetase cu ideile socialiste; deputat și senator în mai multe rânduri.
44. *Leonte Moldovanu*, deputat liberal. La 8 mai 1918, a prezentat Camerei o cerere de suprimare a Cenzurii, semnată de 60 de personalități, între care 26 profesori universitari.
45. *Aristide Blank* (1883–1961), bancher, fiul lui Mauriciu Blank, conducătorul puternicei Bănci „Mormorosh-Blank”. Fusese mobilizat ca locotenent dar, bolnav de astm, aștepta la Iași a fi reformat. În dezbaterile parlamentare privind reformele a înaintat un memoriu „referitor la programul financiar al problemei exproprierii agricole”. Pornea, notează C. Argetoianu, „de la ideea justă că reforma ar fi cu mult înlesnită dacă cel puțin o parte — dacă nu tot — din prețul exproprierii ar fi plătită proprietarilor în numerar.” (C. Argetoianu, *op. cit.*, vol. III, partea a V-a, p. 237).
46. *Barbu Ștefănescu-Delavrancea* (1858–1918) prozator și dramaturg, celebru avocat și orator. Membru al PNL (1888), apoi al Partidului Conservator (1898). Membru al Academiei Române (1912). Ministru al Industriei și Comerțului (10 iulie 1917–26 ian. 1918).
47. *Constantin Angelescu* (1869–1948), medic, profesor și director al clinicii chirurgicale a Facultății de Medicină din București. Membru marcant al P.N.L., deputat și senator. Ministru plenipotențiar al României în SUA (1 oct. 1917–25 mart. 1918).
48. *Mihail (Mișu) Cantacuzino* (1867–1928), licențiat în litere, doctor în drept la Paris, fruntaș al Partidului Conservator. Ministru de Justiție (11 dec. 1916–26 ian. 1918).
49. *Hjalmar von dem Bussche*, ministrul Germaniei la București (sept. 1914–15 aug. 1916). A subvenționat campanii progermane în presa bu-

cureșteană, printre politicieni, ziaristi, intelectuali. Gh.Gh. Mârzescu se referă la așa-zisul dosar Günther. Acesta, scrie Constantin Kirîțescu, „descoperit după izbucnirea războiului la sediul uneia din marile întreprinderi petrolifere cu capital german, precum și alte documente găsite pe la diferite bănci, au lămurit multe afaceri de corupție petrecute în timpul neutralității și au dovedit nu numai procedeele îndrăznețe ale corupătorilor germani dar, din nefericire, și puțina rezistență sufletească a unei părți din pătura conducătoare a țării. Corupția germană a cheltuit sume enorme cu cumpărarea de conștiințe: rezultatul a fost însă contrariul celui așteptat. (...) Propaganda germană în timpul neutralității constituie o pagină din cele mai urâte din istoria pregătirii războiului nostru.” (Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*; ediția a III-a, îngrijită de Costin Kirîțescu, Mircea N. Popa, Lucia Popa, vol. I, București, 1989, p. 128).

50. *Al. Mustăță* (1854–1927), general, comandantul Diviziei de cavalerie în Războiul Balcanic (1913), prefect al Poliției Capitalei la intrarea ocupanților în București (23 noiembrie 1916). A dat atunci o proclamație prin care toți cei care se vor „deda la acte ce vor aduce o insultă armatelor Imperiale” erau amenințați că vor fi împușcați.
51. *Alexandru Bădărău* (1859–1927), om politic, primar al Iașilor, deputat; la început socialist, apoi conservator; în 1908 a organizat cu Take Ionescu Partidul Conservator-Democrat. Ministru de Justiție (1904) și al Instrucțiunii Publice (1912). A înființat revista *Dacia viitoare* și ziarul *Opinia*.
52. *Albert Thomas* (1878–1932), om politic francez, membru marcant al Partidului Socialist Francez, ministru al Armamentului în 1916–1917. Se întorcea dintr-o călătorie în Rusia.
53. *Maria (Maruca) Rosetti*, soția lui Mihail G. Cantacuzino, apoi căsătorită cu G. Enescu.
54. *Ducele de Luynes*, atașat la Legația franceză din București, aflată acum la Iași. La plecarea sa din Iași, ziarul *Mișcarea* din 17 august 1917 scria: „Comandantul duce de Luynes părăsește mâine țara cu destinația Paris unde-l recheamă o nouă însărcinare. (...) Mai cu seamă nu vor uita românii simplitatea cvasireligioasă cu care ducele de Luynes a ținut să împartă cu noi mizeriile unei pribegii dureroase.”
55. *Constantin Prezan* (1861–1943), ofițer de stat major, adjutant regal. General de divizie și comandant al Armatei 4 române de Nord (1916), apoi șef al Marelui Stat Major General al Armatei (1917–1920). Într-o continuă rivalitate cu Al. Averescu, comandantul Armatei a 2-a.
56. *Aristide Briand*, prim ministru al Franței (29 oct. 1915–17 martie 1917).
57. *Alexei A. Brussilov* (1853–1926), general rus, comandantul Grupului de Sud al Armatei Ruse.
58. *Mihail V. Alexeev* (1857–1918), general rus, adversar al bolșevicilor; șeful Marelui Cartier General al Armatei Ruse. Inițiatorul Mișcării Albilor (noiembrie 1917) când a trimis o scrisoare circulară tuturor ofițerilor care doreau să respingă „jugul bolșevismului”. Au aderat, între alții, la această armată de voluntari și „un grup de ofițeri de pe frontul românesc sub conducerea colonelului Drozdovski.” (Dimitri Volkogonov, *Troțki, eternul radical*, trad. Anca Irina Ionescu, București, f.a., p. 163).
59. *Emil Vandervelde* (1866–1938) lider socialist belgian.
60. *Mihail Gheorghiu-Bujor* (1881–1964), avocat, conducător al mișcării socialiste din România. „Un militant revoluționar de mare amplitudine,

cu un puternic fond patriot și cu valențe internaționaliste, probate cu prisosință în decursul unei vieți, care ea însăși este o zbuciumată și, în același timp, o grandioasă pagină de istorie.” Astfel era caracterizat de istoriografia comunistă (Ion Popescu-Puțuri, Titu Georgescu, *Purtători de flamuri revoluționare*, București, 1971, p. 456), unul dintre luptătorii înverșunați împotriva statului român, inițiatorul și organizatorul structurilor bolșevice în România.

Refugiat în Rusia, în 1917, desfășoară activitate antiromânească, organizând la Odessa unități militare „revoluționare românești”, menite a destabiliza situația din Moldova și Basarabia. A condus la Odessa ziarul socialist *Lupta*. „Preocuparea noastră principală — avea să mărturisească mai târziu — era și trebuia să fie situația din țară, lupta împotriva ticălosului și nevrednicului regim de atunci și pentru trezirea, sprijinirea și dezvoltarea unui curent corespunzător de luptă contra lui.” (în revista *Presa noastră*, nr. 11, noiembrie 1957, p. 23).

61. Max Wexler sau Wechsler (1870–1917), expert contabil, publicist socialist, agitator bolșevic. Un raport al Siguranței Generale din 13 aprilie 1917 menționa: „Max Wexler, unul dintre conducătorii socialiști ieșeni [...], cu concursul unor socialiști revoluționari din armata rusă din România, au redactat un manifest pe care l-au trimis la Odessa pentru a-l tipări și aduce în țară, spre a fi distribuit populației, muncitorilor și soldaților, îndemnându-i să urmeze pilda celor din Rusia. [...] Ar putea fi trimis și el aiurea; acesta e și unul din cei mai activi și care s-a pus în contact cu socialiștii revoluționari ruși, după cum s-a arătat mai sus.” (Colectiv: *Ideologie și structuri comuniste în România. 1917–1918*, București, 1995, pp. 217–219).

A fost executat, sub pretext că „a încercat să fugă” de sub escortă. Comuniștii români l-au inclus în rândurile eroilor exemplari: „Acest om de mare valoare, acest luptător pentru democrație și muncitorime a căzut victimă urii de clasă și de castă. Jertfa sa va rămâne mereu în memoria poporului pentru a căruia fericire a luptat cu abnegație”. (Ion Popescu-Puțuri, Titu Georgescu, *op. cit.*, p. 278).

62. Dr. Eduard Romalo, medicul personal al regelui. Fiul său, Grigore Romalo, locotenent, l-a executat, cu revolverul, pe M. Wexler. C. Argetoianu nota: „Ca ministru al justiției în 1918, am văzut dosarul; am vorbit mult și cu Romalo. Romalo era scuzabil: primise un ordin verbal pe care l-a executat. Dat fiind felul ordinului primit, cred că ar fi putut să refuze să-l execute; în tot cazul, ar fi trebuit să ceară un ordin scris pentru stabilirea ulterioară a răspunderilor”. (Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine...*, vol. IV, partea a V-a, București, 1993, p. 24).

2. Iunie 1917. Reconstituire

1. În însemnările sale, N. Iorga va înregistra și alte asemenea tentative ale inamicului de a trece în rândurile trupelor române. Astfel, la 19 septembrie 1917, nota: „Se încercase de dușman momirea noastră ca a rușilor. Un locotenent s-a prezentat cu steag alb în zona satului Soveja, din Vrancea, cerând în numele diviziei un parlamentar. S-a prezentat o înțregă delegație și, vorbind de gloria câștigată, care ajunge a oferit pacea.

- Superiorii au dat ordin să se tragă asupra oricui ridică de acum capul din tranșeele inamice. În fiecare zi pier câțiva." (N. Iorga, *Memorii*, ... vol. I, p. 113).
2. *Anton Crihan* (1893–1993), economist, ofițer în primul război mondial. La Odessa a organizat cohortele moldovenesti pentru apărarea populației din Basarabia. Membru al Sfatului Țării (21 noie. 1917–27 noie. 1918); subsecretar de stat la Agricultură în Guvernul Republicii Moldovenești.
 3. *Ion Alexandru Buzdugan* (1887–1967), jurist și economist; membru al Partidului Social-Revoluționar Moldovenesc. Membru în Sfatul Țării și senator al acestuia (22 noie. 1917–18 febr. 1919).
 4. N. Iorga nota la 11 iunie: „Înmormântarea tânărului și frumosului medic englez Campbell, din familia ducilor englezi de Argyll. Infectându-se la o rană, a luat cloral contra durerilor și nu s-a mai trezit. Mișcător vorbește medicul șef al spitalului său, «Maternitatea», dr. Mihăescu; apoi Duca, Slătineanu și, într-un stil foarte ales, cu o pronunție foarte bună, Lahovari. Take Ionescu spunea câteva fraze în englezește. Lungă, peste măsură de lungă, e partea muzicală cu [George] Enescu." (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 42).
 5. Savantul revine și în lunile următoare cu alte notații pe această temă: „Lumea petrece la noua «Șosea» care e copoul." „Lumea petrece ca de obicei. La Copou, cochetărie nerușinată cu rușii." (12 iulie): „Se va mai putea reface o societate așa de fundamental dezorganizată? Și alături, cei «ce rămân» petrec ca în zile bune." (28 iulie) (N. Iorga, *op.cit.*, pp.65 și urm.)
 6. *Vladimir Ilici Ulianov (Lenin)* (1870–1924), conducătorul mișcării bolșevice din Rusia. Subvenționat de germani, a organizat acțiunile de înlăturare a puterii instalate în urma prăbușirii țarismului, pentru ieșirea Rusiei din război, încheierea păcii și instaurarea puterii bolșevice.
 7. La 14 iunie (Camera) și 20 iunie (Senatul) au votat, în urma unor furtunoase discuții, modificările Constituției privind reforma agrară și cea electorală. La Cameră, într-un prim vot, la 13 iunie, 129 deputați au fost pentru, 9 s-au abținut și 2 au votat împotriva (Nestor Cincu, Tecuci; A.C. Ciuza, Iași).
S-au abținut: M.D. Brăileanu, Mehedinți, D. Dinu Hențescu, Tulcea; dr. Armin Hesselman, Bacău; Tilică Ioanid, Mehedinți; Gr. N. Iunian, Gorj; dr. N. Lupu, Fălcui; N. Șt. Macavei, Mehedinți; D.N. Protopopescu, Olt; C.C. Stoicescu, Vaslui.
Alți șapte deputați erau în concediu, iar 24 rămăseseră în teritoriul ocupat. La votul decisiv de a doua zi, 14 iunie, au participat 144 deputați (129 pentru, 14 contra, 1 abținere). La Senat, au fost 79 voturi pentru și 5 contra. (Anastase Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și al primului război mondial. 1907–1918*, București, 2001, pp.129–133).
- Reformele, după cum arăta în discursul său I.I.C. Brătianu, „corespund la două necesități profunde. Una este privitoare la dezvoltarea socială și economică a țărânimii. Nimeni n-a contestat această necesitate. Cealaltă este privitoare la desăvârșirea termenilor democrației politice a României moderne. Era numai o chestiune de oportunitate momentul când se va păși la sufragiul universal. Ea corespunde la necesitatea politică și la nevoia prefacerii moravurilor noastre politice." (*Mișcarea*, 14 iunie)

8. *Albert Apponyi* (1846-1933), conte maghiar, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1906-1910, 1917-1918). Autor al legii învățământului din 1907 („Legea Apponyi”). „Noul proiect școlar al contelui Apponyi — scria *Scotus Viator* (R.W. Seton Watson), chiar în 1907 — care violează pe față principiile legii de naționalitate din 1868, nicăieri nu se resimte cu atâta putere ca și între românii din Transilvania, a căror existență culturală și autonomie bisericească e amenințată, în mare măsură; și e greu de crezut că românii din Regat se vor reține să-și spună părerile într-o chestiune care atinge atât de aproape pe conaționalii lor.” (Cornelia Bodea, *Hugh Seton-Watson, R.W. Seton-Watson și românii, 1906-1920*, vol. II, București, 1989, p. 614).
9. Într-o scrisoare trimisă lui I.I.C. Brătianu, *Take Ionescu* denunță colaborarea miniștrilor conservatori cu Cabinetul, anunțând retragerea lor de la guvernare. Deosebiri de vederi dintre cei doi oameni politici atinseseră un punct dezastruos. „Ele priveau problemele esențiale ale viitorului nostru. Erau mai întâi deosebiri de vederi ce priveau situația noastră militară; erau deosebiri de vederi politice privitoare la raporturile noastre cu Aliații din Apus; erau apoi divergenți profunde în ceea ce privește soarta tratatelor noastre de alianță și a situației noastre la viitoarea Conferință de Pace, ipoteza victoriei finale.” (C. Xeni, *Take Ionescu*, ediția a III-a, București, f.a., pp. 342-343).
C. Argetoianu nota satisfăcut: „Astfel s-a declanșat în ziua de 22 iunie 1917 cea mai memorabilă criză de guvern din câte au fost în țara românească de la 1866 și până atunci și de atunci încolo. Sub ochii inamicului, sub amenințarea revoluției rusești; în plin război, o criză de guvern a durat douăzeci și una de zile, fiindcă regele Ferdinand, ținut în mână și de Știrbei, n-a avut curajul să se despartă de Brătianu! Șase luni mai târziu s-a făcut dovada că țara nu pierde fără Brătianu, dimpotrivă!” (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, partea a V-a, p. 261)

3. Iulie 1917. Alerta

1. Criza guvernamentală a fost declanșată, cum am văzut, la mijlocul lunii precedente, iunie 1917. După felurite tatonări, la 12 iulie s-a constituit un nou Guvern, prezidat tot de I.I.C. Brătianu. Avea următoarea alcătuire: I.I.C. Brătianu, președinte de Consiliu și ministru de Externe; *Take Ionescu*, ministru fără portofoliu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri; *Al. Constantinescu*, Interne și Aprovizionare; *Mihai Cantacuzino*, Justiție; *D. Greceanu*, Lucrări Publice; general *Iancovescu*, Război; *Barbu Ștefănescu-Delavrancea*, Industrie și Comerț; *Vintilă Brătianu*, ministru fără portofoliu, însărcinat cu departamentul Miniștrilor și ad-interim la Război; *I.G. Duca*, Cultelor și Instrucțiune Publică; *Gh.Gh. Mârzescu*, Agricultură și Domenii; *N. Titulescu*, Finanțe; *Mihail Pherekyde* și *Emil Costinescu*, miniștri fără portofoliu.
2. *Nicolae al II-lea*, țarul Rusiei (1896-1917). La 2/15 martie 1917 a abdicat în favoarea fratelui său *Mihail*. La 21 martie 1917 a fost arestat, împreună cu întreaga familie de către bolșevici și a fost executat la *Ecaterinenburg*, la 17 iulie 1917.
3. *Simona Lahovari* (1881-1936), doamnă de onoare a reginei Maria.

4. *Henry Catargi* (1860–1944) mareșal al Curții (1916–1919). Studii de drept în Franța; președinte de tribunal în București, cenzor și director al Băncii Naționale a României. Tatăl pictorului H.H. Catargi.
5. *Victoria Melita* (1876–1936), numită și Ducky, sora Reginei Maria (1875–1938). A fost mai întâi căsătorită cu Ernest (1868–1937), Mare Duce de Hessa, apoi cu Kyril (1876–1938), Mare Duce al Rusiei. Regina Maria a mai avut un frate Alfred (1874–1899) și o soră Alexandra (1878–1942).
Din căsătoria Reginei Maria cu Regele Ferdinand (1865–1927) s-au născut Carol (1893–1953), viitorul rege Carol II, Elisabeta (1894–1956), Maria-Mignon (1900–1961), Nicolae (1907–1974), Mircea (1913–1916).
6. *Constantin Diamandi* (1868–1931), strălucit diplomat, prieten personal și sfetnic apropiat al lui I.I.C. Brătianu. Participant activ la negocierile Tratatului de alianță cu Rusia și celelalte state ale Antantei (semnat la 4/16 august 1916 la București) care a premers intrarea României în război. Între februarie 1914 și ianuarie 1918, C. Diamandi a fost ministrul României la Petrograd.
7. *Olga Sturdza* (născută Mavrocordat), soția lui Mihai Sturdza, sculptoriță. A făcut multe opere caritabile, între care a pus bazele unei societăți pentru îngrijirea orfanilor de război. Prietenă apropiată a lui G.G. Mârzescu. „Prietenia cu Mârzescu — scrie C. Argetoianu — a fost pentru ea o nevoie sufletească, iar pentru dânsul un refugiu, ca să scape de sărăcia căsniciei sale. Legăturile lor au ținut până la tragica și prematura lui moarte.” (C. Argetoianu, *op. cit.*, vol. III, partea a V-a, p. 101).
8. *Barbu Alexandru Știrbei* (1872–1946), cumnat (prin sora sa Elisa) cu I.I.C. Brătianu, prieten și colaborator al acestuia, apropiat al reginei Maria, asigura influența liberalilor în cercurile Palatului. Administrator general al Domeniilor Coroanei (1913–1927).
9. *Constantin Iancovescu* (1862–1945), general, ministru de Război (20 iulie 1917–27 feb. 1918), al Materialelor de Război (29 ian. 5 feb. 1918), inspector general administrativ al serviciilor și stabilimentelor din zona interioară și activă (6 martie–1 apr. 1918).
10. *Alexandru Averescu* (1859–1913), general (după război mareșal), comandantul Armatei a II-a; președintele Consiliului de Miniștri și ad-interim la Ministerul Afacerilor Străine (26 ian.–27 feb. 1918).
11. *Emanoil Porumbaru* (1845–1921), om politic liberal, ministru în mai multe Cabinete, Președintele Senatului.
12. Aceeași stare de debandadă provocată de soldații ruși care părăseau linia frontului este înregistrată și de N. Iorga în însemnările sale. Astfel, la 10 iulie, nota: „Înfrângerea rușilor pe Siret urmează, teribilă. Trupele fug ascunzându-și armele și ucigând pe ofițeri. Armata a 11-a e total dezorganizată; a 7-a începe a se clătina. Suntem în mâinile lui Dumnezeu.” După câteva zile, la 27 iulie, consemna: „Rușii, în retragere, distrug toate casele goale. La Botoșani, a cărui școală militară e evocată la Stăni-lești, lângă Huși, a trecut o divizie cu generalul în frunte, injurând pe români și pe francezi și făcându-le gesturi indecente. Abia s-au stăpânit să nu li răspundă. (...) Prin sate rușii batjocuresc fete mai mici de zece ani.” (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, pp. 65, 77–78).
13. *Alexandru C. Cuza* (1857–1947), văr primar cu domnitorul Al. I. Cuza, om de litere și jurist, profesor de economie politică la Iași.

14. *Petru Poni* (1841–1925), chimist și fizician, profesor la Universitatea din Iași. Membru al Academiei Române (1879). Deputat și senator liberal, ministru, în mai multe rânduri.
15. *N. Iorga* înregistra și el dezordinea provocată de panica evacuării: „Aceeși îmbulzeală nebună după pașapoarte, aceleași cereri de curieri diplomatici. Strada e jalnică. Primarul pare încântat că rămâne cu nemții... Rudele unele cele mai de aproape se feresc de ai mei. E o societate pe care cea mai egoistă frică o dizolvă; ea putrezește înainte de a muri. Aici a dus-o educația ei școlară și publică.” (...) „Goana automobilelor cu fel de fel de lucruri urmează. Nu m-aș mira să se desfacă și bolta cerului pentru a o evacua în Rusia”. (*N. Iorga, op. cit.*, vol. I, pp. 73–77).
16. *Ion Procopiu* (1863–1917), ziarist, cu studii politehnice și agroeconomice la Paris, Deputat liberal, director al ziarului *L'Indépendance Roumaine* și președinte al Sindicatului ziaristilor. Era bolnav, scrie Sabina Cantacuzino (sora lui I.I.C. Brătianu, aflată în Bucureștii ocupați), „în pat, internat de germani în casele lui. L-am găsit foarte slăbit și trist, îmi spusese cum îi jefuiseră casa și proprietatea de la Pantelimon, trupele germane, revenind dinspre Buzău, cum dezgropau unde li se părea ceva ascuns, cum încărcau tot ce se putea pe căruțe și porneau înainte. Când i-am vorbit de victoria noastră finală, mi-a mulțumit cu lacrimile în ochi: «Ești singura care vorbești astfel, nu știi ce rău îmi fac ceilalți.» Această întrevvedere fu ultima. I s-a închis ușa.” (Vezi: Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, ed. Elisabeta Simion, vol. II, București, 1996, p. 48).
17. Publicație scoasă de autoritățile germane de ocupație, în limbile română și germană (1916–1918).
18. *Lavr Gheorgheievici Kornilov* (1870–1918), general rus, numit generalisim al armatei ruse de către Kerenski. După revocarea sa în decembrie 1918, a încercat să ocupe Petrogradul, fără a izbuti. A organizat un regiment de voluntari încadrat în Armata Voluntară (Albă) împotriva bolșevicilor. A fost ucis în lupte, lovit de un obuz.

4. August 1917. Evacuarea

1. *Bernard Kellerman*, redactor al ziarului *Berliner Tagblatt*, care, scrie Sabina Cantacuzino „ne cunoștea dinaintea războiului și revenise în București și-a dat seama de adevăr și în corespondențele lui de aici spunea «că nu numai că nu ne-au primit bine, dar lumea bună nici pe stradă nu s-a văzut»”. (Sabina Cantacuzino, *op.cit.*, vol. II, p. 195).
2. *Titu Maiorescu* (1840–1917), om politic, conservator, filosof, critic literar, deputat și senator, ministru și președinte de Consiliu în mai multe rânduri. Președinte al Partidului Conservator (nov. 1913–iunie 1914). În timpul ocupației germane a rămas în București, refuzând însă orice contact cu autoritățile străine.
3. *Petre P. Carp* (1837–1919) om politic, mare proprietar de moșii în Moldova, unul dintre fondatorii „Junimei” (1864). Membru al Partidului Conservator. Susținător convins și ferm al intrării României în Război de partea Puterilor Centrale.
4. *Nicolae (Țoțoi) Lahovari*, membru în Comitetul Executiv al Partidului Conservator, deputat.

5. *Maria Filotti* (1883–1956), actriță română, refugiată la Iași, împreună cu mulți alți artiști de la Teatrul Național, de la Opera Română sau de la companii particulare (Ioan Massoff, *Tentrul românesc*, vol. V, București, 1974, pp. 157–162).
6. *C. Cantacuzino-Pășcanu*, lider conservator din grupul lui Take Ionescu, fost președinte al Camerei Deputaților.
7. *N.D. Cocen* (1880–1949), gazetar, militant socialist, prozator. După ocuparea Bucureștilor, s-a refugiat la Iași, apoi la Petrograd, sprijinind propaganda bolșevică. „Am stat aproape un an de zile la Petrograd — avea să scrie el —, de la începutul revoluției rusești și până după victoria bolșevicilor. Ca director al ziarului francez *L'Entente* am fost în măsură să văd oamenii și lucrurile în însăși inima revoluției și adeseori să iau parte, firește modestă, dar activă, la pregătirea unora dintre evenimente.”
8. *Leon Sculy* (1853–1912), medic, primul profesor de chirurgie la Iași.
9. *Alexandru Periețeanu*, inginer, a reorganizat transporturile și aprovizionările pe căile ferate afectate de război.
10. În capitala Suediei fusese programată o conferință socialistă internațională, organizată de Biroul Socialist Internațional, Comitetul Olandezo-Scandinav și Sovietul din Petrograd. Principalele state beligerante nu au acordat viză delegaților. Bolșevicii ruși, incitați de Lenin, au boicotat reuniunea. O parte din socialiști s-au întrunit totuși la 5–17 septembrie 1917, la Stockholm, adoptând un manifest antirăzboinic, pentru încheierea păcii și salutând revoluția din Rusia. Din România a participat I.C. Frimu și, după unele surse, D. Marinescu; după altele, Gh. Cristescu sau Al. Constantinescu.
11. *David Lloyd-George* (1863–1945), om politic britanic, șeful Partidului Liberal, ministru și prim-ministru (1916–1922).
12. *Herbert Henry Asquith*, conte de Oxford și Asquith (1852–1928), om politic englez, prim-ministru liberal (1908–1915).
13. *Grigore N. Filipescu* (1886–1938), fiul fostului președinte al Partidului Conservator, N. Filipescu. (1862–1916), avocat, ziarist și parlamentar conservator. Îi mărturisise lui C. Argetoianu că „fusese trimis la Iași să se orienteze și să încurajeze din parte lui Averescu orice acțiune menită să tulbure atmosfera și să răstoarne pe Brătianu.” (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, partea a V-a, p. 225).
14. *Alexandru Marghiloman* (1854–1925), om politic, magistrat, lider al Partidului Conservator (din 1914, șef al acestei formațiuni). A rămas în teritoriul ocupat, iar la 5 martie a fost chemat să formeze un nou Guvern.
15. Una dintre acțiunile antiromânești, vizând destabilizarea statului, manifestația din parcul Alekandrovska a fost organizată de Comitetul de Acțiune Social-Democrat Român, Secția din Odessa, în ziua de 30 iulie „ora 16 și 30”. Într-un apel, „Către toți cetățenii români din Odessa! Către muncitorii, soldații și ofițerii ruși! Către întregul popor rus!”, se arăta: „România a fost târâtă de oligarhie în război nu pentru a realiza unitatea poporului român, căci nu avea autoritatea morală și mijloacele necesare, ci pentru a-și întări propria sa situație de clasă stăpânitoare. (...) În acest veac, când la lumina socialismului masele s-au deșteptat și s-au organizat, la frontiera Rusiei revoluționare, care a adus în lume cele mai largi și mai generoase speranțe, un popor continuă să fie menținut, prin fier și forță, într-o seculară sclavie, în cea mai completă mizerie morală și fizică. (...)”

Știm că revoluția rusă trece prin momente grele, că poporul rusesc este chinuit de frământările întemeierii noului așteptând rândul și inima noastră bat pentru voi. Dar cu toate preocupările voastre interne, nu puteți să nu ascultați și strigătul de disperare al poporului român, glasul plângător al țăranilor și proletarilor noștri. Salvați România care moare!" (*Ideologie și structuri*, ..., pp. 254-257).

16. La 1 august 1917, Papa Benedict XV a propus medierea păcii. Sabina Cantacuzino precizează: „*Berliner Tagblatt* povestea că Puterile Centrale făgăduise Papei să restabilească statele papale dacă Italia va fi învinsă, cum se cuvenea. Astfel se explică germanofilia Papei și apelurile ce făcea în contra bombardării orașelor germane cu aeroplanele, pe când nu protestase niciodată pentru cele franceze și engleze, fără a mai vorbi de noi.” (Sabina Cantacuzino, *Din viața...*, vol. II, p. 168).
17. Nicolae (Niki) Xenopol (1858-1917), ziarist, avocat, prozator, fratele istoricului A.D. Xenopol. Șef de cabinet al lui I.I.C. Brătianu (1895-1914), deputat, ministru al Industriei și Comerțului (192-1914), ministru plenipotențiar al României în Japonia, unde a și murit. În memoriile sale, N. Iorga îi reproșă că, în acele luni, când A.D. Xenopol era bolnav, se preocupa de cariera sa diplomatică.
18. Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879-1938), fiul cel mai mare al militanțului și ideologului socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855-1920). În timpul războiului a desfășurat o intensă propagandă socialistă în Iași, pentru care a fost arestat. Într-o scrisoare din 26 iulie 1917, M.Gh.-Bujor, după toate probabilitățile, îi da din Odessa instrucțiuni privind continuarea propagandei anti-românești: „Zeci de mii de borșuri, de manifeste contra oligarhiei, de explicat pentru popor, guvernarea ei ticăloasă și dezastruoasă, vor trebui tipărite și răspândite printre soldații români, prizonieri, printre populație. Va trebui apelat la concursul social-democrației germane. Noi, din afară, vom face același lucru. Vom căuta și vom strânge în organizațiuni pe dezertorii români, pe muncitorii români de la diferite întreprinderi sau de la boieri.” (*Ideologie și structuri*..., pp. 252-253).
19. Ion Antonescu (1882-1946), viitorul mareșal din al doilea război mondial, pe atunci era șef al Biroului Operații al Statului Major al Armatei de Nord și al „Grupului de armate general Prezan” (1916-1920).
20. Victor Pétin, înalt ofițer francez. În 1916-1918, locotenent-colonel fiind, a fost șeful Statului Major al Misiunii militare franceze condusă de generalul Berthelot. În 1957, la împlinirea a 40 de ani de la bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, V. Pétin, acum general de corp de armată, a condus o delegație de 25 de ofițeri superiori, medici și ziariști francezi care au participat la manifestările comemorative: depuneri de coroane la mormintele eroilor români și francezi din București; dezvelirea Monumentului eroilor francezi din Cișmigiu (opera sculptorului Ion Jalea); au vizitat Bucureștii, Galații și Iașii, au participat la recepțiile oferite de Legația Franței (4 august) și de guvernul român (9 august). Într-o cuvântare rostită la 3 august 1957 la Academia Militară din București, generalul Pétin menționa: „Când generalul Berthelot a fost desemnat pentru a merge în România, însoțit de 500 ofițeri de diferite grade și specialități diverse, am plecat cu inima îmbucurată. Și am fost primiți ca niște frați.

De la început soldatul român și-a manifestat încrederea în acești ofițeri, acești aviatori, pe care îi înconjură, cu o aureolă, prestigiul Verdumului. Am trecut în revistă atunci diviziile române, am stat de vorbă cu ofițerii noștri. Toți proclamau devotamentul, disciplina, încrederea în acești soldați și ofițerul român, având și el încredere în al nostru, îl trata ca pe un camarad, ca pe un frate."

21. Eremia Grigorescu (1863–1919), general, a comandat Armata 1 română în bătălia de la Mărășești.
22. Conon (Konon) Arămescu-Donici, mitropolit primat al României (febr. 1912–1 ian. 1919). „Din timpul păstoririi sale ca Mitropolit primat, trebuie să pomenim tipărirea ediției sinodale a Bibliei, în anul 1914. (...) Constrâns de autoritățile germane de ocupație, a trebuit să semneze o proclamație către ostașii români și către populația din Moldova, cu îndemnuri de a nu mai ridica armele împotriva trupelor de ocupație, ceea ce i-a pricinuit multă amărăciune și învinuiri nemeritate.” (Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1994, p. 140). Textul apelului în: Pia Alimănișteanu, *Însemnări din timpul ocupației germane. 1916–1918*, București, 1929, pp. 101–103; vezi și Sabina Cantacuzino, *Din viața...*, vol. II, pp. 324–325).
23. Virgil C. Arion (1861–1942), jurist, profesor universitar, deputat conservator. Girant la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor în Bucureștii ocupați.
24. Grigore Antipa (1867–1944), zoolog, profesor universitar, membru al Academiei Române. Era girant la Ministerul de Agricultură și Domenii, rămas în Bucureștii ocupați.
25. A.A. Mossolov, general rus, ministru plenipotențiar al Rusiei la Iași (1916–1917). A publicat un volum memorialistic, tradus și în românește: *Misiunea mea în România (Memorii)*, ediție de Marin C. Stănescu, București, 1997.
26. Eliza Brătianu (n. Știrbei, 1870–1957), sora prințului Barbu Știrbei, soția lui I.I.C. Brătianu, din a doua căsătorie. Mai fusese căsătorită cu Alexandru Marghiloman. A.A. Mossolov, care a cunoscut-o în 1917 la un ceai, într-o încăpere sărăcăcioasă, își amintea „Ea a făcut asupra mea o impresie deosebită nu numai prin fizicul care o avantajează și prin inteligența pe care ochii săi o radiau, dar și prin simplitatea ținutei sale veritabile și prin lipsa oricărui artificiu cosmetic. (...) Această femeie deosebită își găsea totdeauna timp pentru tot ce se dovedea a fi util și agreabil; astfel, ea studia limba rusă, căci era dornică să citească operele marilor noștri autori în general. Ea avea o predilecție deosebită pentru Cehov.”

A scris câteva pagini de evocări, păstrate de nepoata sa Elisaveta (Saf-ta) Varlam, și publicate în vol. Eliza Brătianu, Ion I.C. Brătianu, *Memorii involuntare* (ediție de Marian Ștefan), București, 1999.

27. Ziarul *Mișcarea*, datat 15 august, publică un „Manifest către țară”, semnat de Regele Ferdinand și toți membrii Guvernului, în care se precizează: „Oricât am suferi, trebuie să urmărim soarta și să asigurăm menirea neamului nostru.

Ieri și mai ales astăzi suntem aliați cu aproape toate popoarele de pe fața pământului. Bătându-ne pentru dezrobirea moșiei strămoșești ne batem pentru triumful libertății și al dreptății în omenirea întregă.

Biruința este sigură. Nimic și nimeni nu o poate împiedica.

Aliații și noi vom învinge.”

28. Incident provocat de un ofițer rus beat care a insultat doi români secretari de legațiune. Ziarul *Birjevaia Viedmosti*, din Petrograd, a publicat un articol, reprodus și de *Mișcarea* din 20 august, în care se menționează: „Împrejurarea că acest om nedemn, care a produs acest incident revoltător a fost îmbrăcat în această haină ofițerească îi mărește cu prisosință vina.
România viețuiește în momentele actuale cea mai tristă tragedie. Vina acestei tragedii cade în fața întregii lumi asupra noastră, asupra Rusiei, asupra armatei ruse, asupra poporului rus.”
29. *Nicodim (Nicodem) Munteanu* (1864–1948), atunci episcop de Huși (18 febr. 1912–31 dec. 1923), viitor Mitropolit al Moldovei și Patriarh al României (30 iunie 1939–27 febr. 1948). „A tradus și prelucrat din rusește peste o sută de lucrări teologice, cărți de predici sau broșuri religioase.” (Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, pp. 294–295).
La întoarcerea delegației din Rusia, N. Iorga nota în memoriile sale: „3 octombrie „Episcopul Nicodim s-a întors de la Congresul bisericesc din Moscova. Totul acolo e un haos; stăpâni nu mai sunt nici cei de sus, nici cei de jos, ci profesioniștii politici de răsturnare și scandal. Vechea concepție lepădând numai ascultare de... altă concepție se menține întreagă. Nu se mai tipărește nimic de seamă. Tipografia Sinodului, a Lavrei, toate sunt rechiziționate de revoluționari pentru broșurile și ziarele lor.” (N. Iorga, *op.cit.*, p. 75)
30. Ziarul *Mișcarea* din 15 august 1917 anunța: „Ieri a început la Moscova congresul convocat de Guvern la care participă toate corpurile constituite din Rusia și generalul Kornilov.
Guvernul rus a sosit la Moscova sâmbătă [13 august] și a descins la palatul Kremlin.
Discursul de deschidere a fost rostit de Kerenski. Se vor lua hotărâri foarte importante.”
31. *Cleopatra Diamandi* (n. Catargi), mama fraților Constantin și George Diamandi.
32. *Ana Rosetti*, soră cu Cleopatra Diamandi. „Locuia pe strada Tăutu o veche casă boierească, pe care averea ei scăpătată nu-i mai permitea să o întrețină cu alaiul strămoșesc. Trăia cu o nepoată și, deși în vârstă, ieșea și făcea vizite. Era femeie de modă veche, după distincțiunile și apucăturile ei, și de modă nouă, prin întinderea cunoștințelor ce dovedea în toate materiile. O pasiona războiul și se ținea la curent cu tot ce se întâmpla în Occident.” (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, partea a V-a, p. 104–105).
33. *Alexei Maximovici Peșkov*, pseudonim *Maxim Gorki* (1868–1936) scriitor rus și sovietic, fondatorul „realismului socialist”.
34. *Grigori Efimovici Rasputin* (1864 sau 1865–1916), mistic rus, cu mare influență asupra familiei imperiale.
35. *Nicolae M. Condeescu* (1880–1939), locotenent-colonel pe atunci (apoi general), era mobilizat în cadrul Marelui Stat Major (Biroul mobilizărilor) și al Marelui Cartier General (Biroul operațiilor). În *Magazin istoric*, an XXIX, nr. 12(345), 1995, pp. 3–9, am publicat o selecție din însemnările sale inedite din timpul războiului.
36. *Constantin I. Istrati* (1850–1918), medic, chimist, profesor universitar la București. Membru al P.N.L., apoi, din 1891, al Partidului Conservator.

- Senator și deputat; ministru al Industriei și Comerțului (11 dec. 1916–10 iulie 1917). Membru al Academiei Române (1899).
37. *Robert de Flers* (1872–1927), autor dramatic francez, cu piese bulevardiere de succes, atașat cultural la Legație în România în anii războiului.
 38. *Thomas Woodrow Wilson* (1856–1924), președinte al SUA (1913–1921). Într-un mesaj adresat Congresului, la 8 ianuarie 1918, a expus celebrele „14 puncte”, în care își dezvoltă programul de pace.
 39. *Auguste Felix-Charles de Beauvoir conte de Saint-Aulaire* (1866–1954), diplomat, ministru Franței în România (1916–1920).
 40. Căpitan de covertă francez, atașat naval.
 41. Mișcarea din 17 august anunță moartea lui Alexandru Ionescu-Olt, vicepreședinte al Camerei și șeful organizației național-liberale Olt notând: „A renunțat la una din moșiile lui, a fost un susținător constant și sincer al reformelor, iar în Parlament a rostit un discurs inspirat de cele mai curate sentimente democratice și de cea mai adâncă dragoste pentru clasa țărănească.” A fost înmormântat la cimitirul Eternitatea.
 42. *Stralsund*, oraș în Germania (Pomerania) unde în anii războiului a fost un lagăr de prizonieri în care au murit mulți români. Despre condițiile mizere în care erau ținuți prizonierii români în Germania, consemnează și N. Iorga în însemnările sale la 23 septembrie 1917. „Tot mai multe vești despre moartea de foame, în martie, a prizonierilor noștri în Germania. Și internații civili sunt tratați ca niște robi. Între ei, oameni ca decanul avocaților din București, Antonescu, care nu le-a putut face nimic. La Constanța, bulgarii au dat jos statuia lui Ovidiu și vroiau s-o fure.” N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 62.
 43. *Ghenadie Petrescu* (1836–1918), Mitropolit primat (18 mai 1893–înlăturat din scaun 20 mai 1896, reabilitat 4 dec. 1896, dar fără să i se redea scaunul). Acuzat de introducerea de inovații în slujbă, de primirea unor preoți fără carte canonică în eparhia sa ș.a., a fost judecat de Sf. Sinod și depus din treaptă. Măsura — luată sub guvernul liberal prezidat de D.A. Sturdza — prilejuiește virulente atacuri ale opoziției conservatoare. Întreaga țară a fost cuprinsă de frământări „pro” sau „contra” mitropolitului Ghenadie. La propunerea ministrului Cultelor și Instrucțiunii, Gheorghe Mârzescu, Sf. Sinod a anulat sentința dată împotriva mitropolitului, care în aceeași zi și-a prezentat demisia.
 44. *Lia Brătianu* (n. *Stolojan*), soția lui Vintilă Brătianu, rămasă în Bucureștii ocupați. Împreună cu alte doamne a fost internată de germani la mănăstirea Pasărea.
 45. *Tisza István* (1861–1918), conte, prim-ministru al Ungariei (1903–1905, 1913–1917).

5. Septembrie 1917. Gălbinarea

1. Gh.Gh. Mârzescu se pare că n-a prea stat la pat în acele zile. N. Iorga îl întâlnește la 6 septembrie la o înmormântare. „Biserica Sf. Spiridon goală. Greceanu și Mârzescu fac un simplu act de prezență. Pe drumul spre cimitir cei treizeci de oameni care urmează carul se reduc la apropiere [de cimitir] jumătate. Nici un discurs. Doctorul Manicatide îmi spune că înainte de pierderea Bucureștilor a văzut pe trei ziarști cerând lui Mârzescu treizeci și cinci de mii de lei

din fondul refugiaților. Mârzescu stând la îndoială, unul din ei a chemat la telefon pe «Conu' Alecu» [Constantinescu] care, în calitatea lui de ministru de Interne, a aprobat. Au urmat strângeri de mână, mulțumiri etc. Se pare că anume deputați și senatori au revenit aici pentru a specula valorile. Rubla având mai mare preț la Finanțe decât pe piață o cumpărare de aici și o revând dincolo. Se cer numiți și prin felurite comisii. (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 102).

În aceeași zi, N. Iorga nota: „Gălbinarea se întinde. E bolnav pictorul [D.] Stoica. Prințul Carol abia a putut trece dintr-o odaie în alta.” (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 111).

2. *Cadeți*, membri ai principalului partid liberal-monarhist al burgheziei din Rusia; după revoluția din februarie 1917, au avut rolul conducător în Guvernul provizoriu burghez. După lovitura din 25 octombrie/7 noiembrie 1917, au susținut războiul împotriva bolșevicilor. La 11 decembrie 1917, guvernul sovietic i-a declarat dușmani ai poporului.

3. *Cristești* (aici și în alte părți), localitate în jud. Iași, proprietate a lui Mihai Sturdza și a soției sale Olga, cumpărată la 14/24 august 1905 de la Alexandru M. Sturzesco, împreună cu o altă moșie, Tufoaia. (Cristian Popișteanu, Dorin Matei, *Sturdzeștii. Din cronica unei familii istorice*, Fundația Culturală Magazin Istoric, 1995, p. 245).

N. Iorga, a vizitat și el conacul Sturdzeștilor, notând, la 22 septembrie: „La Cristești, pentru a vedea pe doamna Olga Sturdza. Sate primitive, unde locuiesc leneși și stricați, rușii. Curte plină cu lucruri străine, în parte împachetate — ca biblioteca lui Mihai Vodă Sturdza —, pentru plecare.” (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 128).

4. Despre vizita misiunii Americane, Nicolae Iorga, nota la 8 septembrie: „La masă la doamna Xenopol. Glasgow e un om de cincizeci de ani, înalt, subțire cu înfățișare încă tânără. Vorbește foarte greu franțuzește. Va sta aici numai ca să culeagă informație câteva săptămâni. Găsește Iașul mai bine de cum se aștepta. Ceea ce deosebește, zice el, situația noastră e izolarea completă și lipsa unui «standard» al valorii. (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 112).

Referitor la vizita americanilor, savantul mai consemna la 28 septembrie: „Misiunea americană, condusă de doctorul Bodea de la Vaslui, a vizitat satele noastre. Și-a arătat mirarea că o rasă așa de nobilă e lăsată într-o părăsire așa de mare, condițiile de viață ale țăranimii noastre nu sunt mai bune ca ale pieilor roșii. Au întrebat pe Bodea de ce clasa dominantă a permis ca lucrurile să ajungă aici și acesta a răspuns sincer că acei care o compun, afară de câțiva oameni cinstiți, sistematic înlăturați, n-au decât grija faimei și câștigului lor. Americanii au declarat că înțeleg să ajute, dar țara și nu pe acești oameni.” (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 131).

5. Știri despre Kerenski, înregistra și N. Iorga, din relatările geologului Gheorghe Munteanu-Murgoci (1872-1925): „Murgoci, întors din Rusia, spune că anarhia crește și cu dânsa dezgustul. Banul e complet discreditat. Țăranii din unele provincii vreau întoarcerea țarismului. Kerenski s-a însurat din nou, cu o actriță, serbându-și nunta cu un fast împăratesc. La Congresul Democratic el a prezidat din loja țarului și doarme în patul acestuia.” (N. Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 123-124).

6. Despre ceea ce mai făceau rușii pe frontul românesc, întâlnim consemnări și în memoriile lui N. Iorga. La 21 septembrie, acesta nota: „Un co-

Ionel rus venit din Suceava cu domnișoara Aspasia Luția. Și-a părăsit regimentul, care nu-l ascultă, ca să se dea exemplu.

Cineva din Piatra [Neamț] spune că în județ rușii au smomit [momit] femeile, care nu mai vor să stea la bărbații lor. Vin cu dânsese la târg. Un funcționar, discutând prețul, rusul respectiv i-a strigat: «Na poziție, nu na burta mare». De aici bătaie. Funcționarul striga: «Săriți, români, iată unde am ajuns.» Rușii amenințau, fricoși, de după statuia lui Kogălniceanu." (N. Iorga, *op.cit.*, p. 122).

6. Octombrie 1917. Ruptura

1. *Antim Petrescu* (1875–1919), arhiereu vicar al Mitropoliei Moldovei, cu titlul „Botoșăneanul” (1912–1918).
2. *Thomas Garigue Masaryk* (1850–1937), om politic, filosof și sociolog, lider al Partidului Ceh. În timpul primului război mondial a organizat unități militare în Anglia, Franța, Italia și Rusia. A militat pentru dezrobirea națiunilor subjgate din Austro-Ungaria. Președinte al Republicii Cehoslovacia (1918–1935).
3. *Paul Painlevé*, matematician și om politic francez, ministru de Instrucție, de Război și președinte al Consiliului de Miniștri.
4. *Eric von Falkenhayn* (1861–1922), general german, șeful Marelui Stat Major German (iulie 1914–aug.1916). A comandat Armata a 9-a germană, cu care a invadat România. În mai 1917, a fost transferat la comanda unei armate germane din Palestina.
5. *Ella Negruzzi* (? –1948), licențiată în istorie, filosofie și drept, prima femeie avocat din România.
6. *Charles Vopicka*, ministrul Statelor Unite ale Americii.
7. *Octavian Goga* (1881–1938), poet, om politic, înrolat voluntar în armată la intrarea în război. A fost detașat la biroul de propagandă al armatei și, în timpul refugiului de la Iași, a editat ziarul *România* (1917–1918).
8. *Ion Simionescu* (1873–1944), geolog și paleontolog român, membru al Academiei Române (1911), rectorul Universității din Iași (1914–1923).
9. Vezi nota 14, p. 356.
10. *Ottokar Czernin*, diplomat austriac, ministru plenipotențiar în România (1913–1916) și ministru de Externe al Austro-Ungariei (1916–1918).
11. *Nikolai Vasilievici Krîlenko* (1885–1938), lider bolșevic rus. În anii 1917–1918 a fost membru al Comitetului pentru problemele militare și maritime, comandant suprem al Armatei Roșii.
12. Preluarea puterii de către bolșevici, la 25 octombrie/7 noiembrie 1917 a marcat ruptura definitivă dintre colaborarea româno-rusă la nivel de guverne. „Armata rusă — nota C. Kirilșescu — a fost lovită mortal de revoluția bolșevică.” Noile autorități de la Petrograd vor lua o atitudine net ostilă României, inițiind și sprijinind acțiuni de destabilizare a statului, vizând chiar schimbarea formei de guvernare.
13. *M.V. Radzianko*, fostul președinte al Dumei. *P.N. Miliukov* (1859–1943), istoric și om politic liberal rus, liderul fondator al Partidului Constituțional Democratic, al „cadeților”. Ministru de Externe în guvernul prezidat de Lvov, înlăturat de bolșevici.
14. *Aleksei Maksimovici Kaledin* (1861–1918), general de cavalerie, conducător (ataman) al cazacilor de pe Don, adversar al puterii bolșevice.

15. Între 24 și 31 octombrie 1917 (11 și 18 octombrie, stil vechi), în bătăliile de la Caporetto, frontul italian este rupt, italienii retrăgându-se în de-rută. Sosesc întărituri franco-britanice, dar „dezastrul de la Caporetto” nu poate fi stăvilit. La 8 noiembrie, generalul Cadorna este schimbat de la conducerea armatei italiene.
16. La 2-6 noiembrie (20-24 octombrie, stil vechi) a avut loc a treia, și ulti-ma bătălie de la Gaza, ocupată de englezi la 25 octombrie - 7 noiembrie.

7. Noiembrie 1917. Armistițiul

1. La 20 octombrie 1917, la Chișinău, s-a deschis Congresul Ostășesc, cu delegați ai soldaților basarabeni aflați în armatele rusești de pe toate fronturile. La 24 octombrie, Congresul a proclamat autonomia politică și teritorială a Basarabiei și hotărâ ca „pentru ocârmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp, să se alcătuiască Sfatul Țării”. Acesta „va fi vremel-nic și va ființa numai până la alcătuirea adunării întemeietoare basara-bene” (Adunarea Constituentă).
Era compus din 150 deputați: 105 moldoveni și 45 minoritari (ucrai-nieni, evrei, ruși, bulgari, germani, găgăuzi, polonezi, armean, grec). (Gh.E. Cojocaru, *Sfatul Țării*, Chișinău, 1998, p. 32)
Sfatul Țării și-a deschis lucrările la 21 noiembrie 1917, la Chișinău.
2. În realitate, Leiba Broinstein.
3. O lună mai târziu, la 3 noiembrie 1917, secretarul de stat german, Ri-chard von Kühlman, raporta Înalțului Comandament Militar german: „Numai după ce bolșevicii au primit de la noi un flux continuu de fon-duri prin diferite canale și sub diverse etichetări au reușit să-și scoată principalul organ de presă; *Pravda*, pentru a desfășura o propagandă energetică și a-și extinde apreciabil baza inițial restrânsă a partidului lor. E în interesul nostru să exploatăm perioada guvernării bolșevice, pen-tru a obține, mai întâi un armistițiu și după aceea, dacă se poate, pacea. Încheierea unei păci separate ar însemna atingerea scopului războiului și anume o ruptură între Rusia și aliații ei.” (Dimitri Vokogonov, *Lenin. O nouă biografie*, trad. Anca Irina Ionescu, București, 1999, p. 155).
4. Al. Sturdza, fiul lui Dimitrie Sturdza și ginerele lui P.P. Carp. A fost col-onel în armata română, comandantul diviziei 8 din Armata 2, ce lupta pe Măgura Cașinului, din Munții Vrancei. La începutul lui februarie 1917 a dezertat, trecând la inamic. A fost condamnat la moarte în lipsă, pedeap-sa fiindu-i prescrisă după încetarea războiului, când s-a întors în țară.
5. *Alexandru Gh. Radovici* (1860-1918), om politic liberal (inițial socialist), primar al Iașilor (1897-1899), deputat și senator. Din decembrie 1916, era director al Băncii Naționale a României.
6. La 20 noiembrie 1917, generalul Scerbacev scrie feldmareșalului Mac-kensen, solicitând armistițiul pe frontul din Moldova. La o solicitare ul-terioară a generalului Scerbacev ca armata română să participe la lupte-le de pe teritoriul Rusiei, I.I.C. Brătianu i-a precizat, în prezența miniștrilor țărilor aliate la Iași: „Nu pot mobiliza nici un singur soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dvs. trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele interne din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii conducători.”

7. *Stephe Pichon* (1857–1933), om politic francez, ministru de externe (1906–1917, 1917–1920), a contribuit la elaborarea tratatului de pace de la Versailles.
8. La 26 noiembrie 1917, a fost încheiat la Focșani Armistițiul între România și Puterile Centrale, consecință a celui încheiat între ruși și Puterile Centrale la Brest Litovsk (22 noiembrie 1917). Documentul prevedea, între altele: „Înteruperea operațiunilor terestre și aeriene, interzicerea trimerii de patrulare și cercetași dincolo de propriile linii de înaintare; de asemenea, avanposturile; nu sunt acceptate lucrările pregătitoare, se opun mișcările de trupe, intrarea în zona neutră. Orice persoană care depășește această zonă este considerată prizonier de război.” (Constantin I. Stan, *Regele Ferdinand I, „Întregitorul”*. 1914–1927, București, 2003, pp. 105–106).
9. Vezi nota 23, p. 359.
10. *Constantin Arion* (1855–1923), om politic și diplomat român; membru de onoare al Academiei Române (1912). Inițial liberal, apoi conservator. Profesor universitar și magistrat; ministru în mai multe guverne conservatoare.

8. Decembrie 1917. Teroarea

1. Vezi nota 26, p. 359.
2. *Ion M. Mitileneu* (1868–1946) magistrat, cu studii la Paris; deputat și senator conservator. Prefect al Poliției Capitalei (1911–1913), secretar general al Ministerului de Interne și ministru de Justiție (iunie 1918).
3. *Constantin Stere* (1865–1936) jurist, scriitor și om politic, germanofil, din convingeri antițariste, mai ales. Rămas în Bucureștii ocupați a scos ziarul *Lumina* și a activat pentru încheierea păcii cu Puterile Centrale.
4. *Elena Alistar* (1873–1955) intelectuală basarabeancă, luptătoare pentru Unire, medic militar (1916–1918). Singura femeie deputat în Sfatul Țării (21 noiembrie 1917–28 noiembrie 1918). A înființat Liga Culturală a Femeilor din Basarabia.
5. *Pan Halippa* (1883–1973) intelectual și om politic, unul dintre fruntașii luptei pentru unirea Basarabiei cu România; vicepreședinte al Sfatului Țării (22 noiembrie 1917–25 noiembrie 1918). La 27 martie 1918 a prezidat ședința Sfatului Țării care a votat unirea Basarabiei cu România.
6. *Mihail Sadoveanu* (1880–1961), marele romancier. În anii războiului a editat, din însărcinarea Marelui Cartier General, ziarul *România*.
7. *Cecilia Mârzescu*, sora lui Gh.Gh. Mârzescu.
8. *Măieruș*. Localitate în județul Brașov; aici în zilele de 21–23 septembrie 1916, trupele române s-au confruntat cu Divizia 89 infanterie germană, care înainta pe direcția Comana-Măieruș; ostașii români au fost nevoiți să se retragă.
9. *Thoma Ionescu* (1860–1926), frate cu Take Ionescu, renumit chirurg român; membru de onoare al Academiei Române (1925). Profesor la Facultatea de Medicină (1894–1926) și rector al Universității din București (1912–1915). Luptător pentru desăvârșirea unității naționale. În 1918 a făcut parte din Consiliul Național al Unității Românilor din Paris. Între 1920 și 1924, a fost primul delegat al României la Liga Națiunii.
10. *Dumitru Iliescu*, general, subșeful Marelui Stat Major.

11. *Ion (Ionaș) Grădișteanu* (1861-1932), avocat, membru în Comitetul Consultativ al Partidului Conservator.
12. După încheierea armistițiului de la Focșani (26 noiembrie/9 decembrie 1917), Scerbacev a luat unele măsuri pentru restabilirea, cât de cât, a ordinii în rândul unităților sale. Între acestea, notează Constantin Kirițescu, a fost și „*ucrainizarea* frontului român. Revoluția rusă admisesese împărțirea vechii Rusii în state naționale federalizate. Ca urmare, s-a decis ca și armata să se constituie în unități, grupate pe națiuni. Naționalizarea a reușit în chipul cel mai perfect pentru polonezi, bine organizați mai dinainte din punct de vedere național, conștiinți și disciplinați. Ea a reușit mai puțin la celelalte naționalități și a eșuat complet în plânuita armată ucrainiană, lipsită de conștiință, organizație și spirit național. (...) Lucrând în acord cu ministrii Înțelegerii la Iași, Scerbacev încearcă să se pună la dispoziția guvernului ucrainian, împreună cu armata rusă de pe frontul Sud-Est. Nici această încercare n-avu vreun rezultat de oarecare durată, din cauza lipsei de încredere reciprocă și din cauză că guvernul ucrainian nu era în stare să domine situația”. (Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ediția a III-a, vol. II, pp. 150-151)
13. *Simeon Grigorievici Roșal (scris și Rochale)* (1896-1917), bolșevic, de o cruzime fanatică. A fost trimis de Lenin și Troțki la Iași cu misiunea de a prelua conducerea armatei ruse de pe teritoriul românesc; să-i asasineze pe regele Ferdinand și generalul Scerbacev; să proclame România republică sovietică. Misiunea a eșuat; arestat de garda lui Scerbacev, a dispărut împreună cu cei care-l însoțeau.
14. La 8 decembrie 1917, cei patru miniștri ai Aliaților au prezentat o notă comună primului ministru, în care recunoșteau „extrema gravitate” în care se afla România. Își exprimau, totodată, considerația pentru sacrificiile armatei și poporului român pentru contribuția la cauza comună. Nota exprima, de fapt, atitudinile personale ale diplomaților, nu pe aceea a guvernelor pe care le reprezentau, care se situau pe poziții de dezaprobare a Armistițiului semnat de România. Saint-Aulaire, de exemplu, a fost chiar dezavuat pentru participarea sa la această notă.
15. *Enil Petrescu* (1858-1938), jurist, deputat și senator, fost primar al Capitalei în 1914-1916.
16. *Ion Pillat* (1891-1945), poet, fiul Mariei, sora lui I.I.C. Brătianu.
17. *Pia Brătianu* (n. Pleșoianu, 1842-1920), soția lui I.C. Brătianu, mama lui I.I.C. Brătianu, rămasă, împreună cu alți membrii ai familiei, în Bucureștii ocupați.
18. *Mircea* (1913-1916), ultimul copil al perechii regale, Maria și Ferdinand.
19. *Victor Verzea* (1865-1932), colonel, director al poștelor și telegrafelor. A rămas în teritoriul ocupat, fără aprobarea Guvernului. La 12 decembrie 1913 a fost numit de germani primar al Capitalei. Judecat în lipsă, la Iași în noiembrie 1917 pentru spionaj a fost condamnat la moarte. Rejudecat în 1919, sentința a fost comutată în muncă silnică pe viață, apoi în 1920 amnistiat.
20. La 8 decembrie 1917, la Chișinău s-a constituit Consiliul Directorilor Generali, „organ (așezământ) împlinitor al „Sfatului Țării” care „este răspunzător pentru trebile și măsurile sale numai înaintea Sfatului Țării. Acest prim Consiliu de Miniștri al Basarabiei era format din Panteimon V. Erhan (președinte și director general la Agricultură); Ștefan N.

Ciobanu (Instrucție Publică); Theofil G. Ioncu (Finanțe); Nicolae N. Bosie-Codreanu (Căile Ferate, Poștele, Telegraful și Telefonul); Teodosie P. Cojocar (Război și Marină); Mihail G. Savenco (Justiție și Culte); Veniamin Grinfeld (Industria, Comerț și Muncă); Ioan G. Pelivan (Afacerile Străine). (Iuriere Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, 1998, pp.121-124.

21. *Mihail Kogălniceanu* (1817-1891), proeminent om politic, istoric, scriitor, gazetar. De mai multe ori ministru și prim ministru; trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Paris (1880-1881). Membru al Academiei Române (1868).
22. La 30 decembrie 1917 s-au adoptat statutele Societății pentru Ocrotirea Orfanilor de Război. A doua zi, la 31 decembrie, s-a ales Comitetul Secțiunii Iași (mai avea secțiuni la București și Craiova, ulterior înființându-se și la Sibiu, Cernăuți, Chișinău, Cluj, Constanța, Timișoara). Secțiunea din Iași era condusă de Olga Sturdă — președinte; Zoe Mârzescu și general Perticari — vicepreședinți; doamna colonel Liciu — casier; domnișoara Severin — secretară; Al. Constantinescu, Gh.Gh. Mârzescu, Antim Petrescu, doamnele Eliza Brătianu, Elena Săulescu, A. Dissescu, A.C. Cuza, C. Toma. Mitropolitul Pimen era președinte de onoare al Societății și al Secțiunii Iași.

9. Ianuarie 1918. Demisia

1. *Petru Cazacu* (1871-1956), luptător unionist basarabean. Medic de plasă și de județ în Moldova (absolvent al Facultății de Medicină din Iași). Colaborator al revistei *Viața românească*.
2. *Gheorghe Lucasievici* (Lucasiewicz; 1868-1933). Jurist, membru al Partidului Conservator, apoi al Partidului Conservator-Democrat. Secretar general al Ministerului Agriculturii și Domeniilor (1911-1913). I.I.C. Brătianu l-a desemnat să reprezinte Guvernul pe lângă Sfatul Țării. La 10 ianuarie 1918, bolșevicii din Chișinău îl arestează, împreună cu alți reprezentanți ai Guvernului român, confiscându-li-se și suma de aproape două milioane de lei. Acțiunile represive sunt conduse de C. Racovski, la indicațiile autorităților de la Petrograd. „Sub cuvântul că duce războiul oligarhiei românești — scria Gh. Lucasievici într-un raport către Guvernul din Iași, la 10 martie 1918 — [Racovski] organizează în trupe revoluționare pe toți dezertorii, evrei și români, aflați în Rusia; sechestrează toată flota noastră ce se găsește în portul Odessa; acaparează toate aprovizionările depozitate în acest port; dă ucizuri [ordine] prin care obligă pe toți refugiații în Odessa să declare orișice sume și valori ce ar fi având depozitate în bănci și sechestrează toate aceste averi; pune mâna pe toate sumele aflate în Comisia de Aprovizionare. Mai mult de 3 milioane; arestează pe concetățenii săi după ce-i jefuiește, cauzând astfel statului român pagube de vreo câteva sute de milioane”. (Pe larg, vezi: *Ideologie și structuri comuniste în România. 1917-1918*, București, 1995, pp. 383-392).
3. *Ilie Cătărău*, soldat din Regimentul 1 Moldovenesc, reprezentant și în Sfatul Țării, a fost desemnat șef al garnizoanei Chișinău. A provocat dezordine în numele antinațional în numele dezideratelor „revoluționare”. Arestat, a fost expulzat la Odessa, apoi a plecat în Franța; expul-

zat și de aici a revenit în România. (Marin C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1919*, Constanța, 1999, p. 63).

4. În aceeași zi de 1 ianuarie 1918, N. Iorga nota în însemnările sale: „Denize [secretarul reginei] spune că de Crăciun i s-au servit regelui cârnați. — Dar am iscălit un decret care nu permite a se consuma carne proaspătă... — S-au găsit pentru Maiestatea Voastră... — Primim, dar cu condiția să se găsească atâtea mii de cârnați pentru ostașii miei. Și, cu toată mirarea și greutatea, s-au găsit. De sărbători, familia Regală însăși i-a împărțit prin spitale.” (N. Iorga, *op.cit.*, pp. 227-228).
5. Arthur Văitoianu (1864-1956), general român, născut la Ismail. Atunci comanda Armata a 2-a (6 dec. 1917-14 iun. 1918).
6. Generalul Berthelot petrecuse revelionul la Roznov, împreună cu C. Argetoianu, Saint-Aulaire, H. Catargi ș.a. C. Argetoianu notează, în însemnările sale despre discuțiile avute cu șeful Misiunii Militare franceze: „Îmi vorbea vădit ca să repet și altora ce-mi spunea. (...) Generalul Berthelot ne cerea să așteptăm cu pacea până în primăvară; dacă s-ar dovedi până atunci că nu e nimic de făcut cu ucrainenii, am fi liberi să facem ce vrem. (...) «Ar fi foarte trist dacă România n-ar putea culege roadele atâtor jertfe și atâtor suferințe». În această frază amenințătoare la adresa noastră în caz de pace separată nu mai era învăluită în nici o politețe.” (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. IV, partea a V-a, pp. 97-98).
7. Ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandi, împreună cu tot personalul Legației, a fost arestat, după cum declara Lenin reprezentanților corpului diplomatic, primiți la Smolnii, la 1 ianuarie 1918, „în virtutea unor circumstanțe excepționale care nu sunt prevăzute în nici un fel de tratate diplomatice și de nici un fel de cutume diplomatice.” Era o primă reacție a Guvernului sovietic la măsurile Cabinetului de la Iași de a stăvili dezordinile provocate de bolșevici la Chișinău și în Basarabia. (Colectiv: *Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. I, 1917-1934, București*, 1999, pp. 10-13.)
8. Nota Sovietului Comisarilor Poporului din Rusia Sovietică către Guvernul României este datată 31 decembrie/13 ianuarie și se referă la faptul că „unul dintre regimentele Diviziei 49, anume Regimentul 194 Troțki-Serghievsk, a fost încercuit de către români, transportul cu alimente blocat, regimentul dezarmat și dus în spatele frontului.” Telegrama către C. Diamandi, în limba franceză a fost trimisă la 3 ianuarie 1918. (Vezi: *Relațiile româno-sovietice...*, pp. 9-10, 14).
9. Ipolit Mârzescu, fratele autorului, jurist, căsătorit cu Madeleine Calligari, descendentă prin mamă a domnitorului Moldovei Grigore Alexandru Ghica.
10. La 6 ianuarie 1918, la Chișinău a sosit eșalonul de voluntari transilvăneni din Kiev, care din ordinul Ministerului de Război român s-a pus la dispoziția Consiliului Directorilor pentru a stăvili dezordinile provocate de soldații ruși în retragere și de bolșevici. Un alt eșalon de voluntari a venit de la Iași. Ostașii români au fost atacați de trupe ale Front-Otdelului (organizație militară bolșevică, subordonată Guvernului de la Petrograd, autoproclamată guvern „legitim al Basarabiei”). Au fost uciși voluntari români, alții au fost arestați.

11. la 6 ianuarie 1918, șeful Statului Major bolșevic din Chișinău, Nastarum Kaabak (Cabac) i-a reținut pe I. Incuț (președintele Sfatului Țării) și pe Pantelimon Erhan (prim-director general) și siliți să expedieze la Iași o telegramă prin care protestau „contra introducerii armatelor române pe teritoriul Republicii Moldovenești”. Au fost judecați de un „tribunal revoluționar” al Front-Otdelului; acuzați de separatism și solicitare de ajutor din partea Aliaților au fost condamnați la moarte. I-a salvat comandantul primului regiment moldovenesc, Mihail Popa.
12. În noaptea de 6/7 ianuarie 1918, lideri ai Front Otdelului, Natan Levensohn, Nastarum Kabaak și Kotovski, în fruntea unei bande bolșevice a atacat și arestat voluntari ardeleni și bucovineni sosiți în gara Chișinău. „Apoi, deși iarnă, au fost purtați dezbrăcați și desculți pe străzi, unde bolșevicii i-au insultat, batjocorit și lovit”. (Marin C. Stănescu, *op.cit.*, p. 67)
13. *Tancred Constantinescu* (1876–1951), inginer și om politic român. În timpul războiului a condus Direcția Munițiilor din Ministerul de Război, fiind și director de serviciu la C.F.R., iar din 9 februarie 1918 inspector general tehnic pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului.
14. Directorul general din Ministerul de Război, Vivercu, sintetiza la 25 ianuarie 1918 informațiile privind represaliile bolșevice împotriva românilor din Odessa, considerați inamici ai regimului sovietic. „La 9 ianuarie — consemna el — bandele maximaliste [bolșevice], ajutate în acțiunile lor de sindicaliști și dezertori, devin agresive prin arestarea comandorului Pantazi, a căpitanului Rosetti și a senatorilor Cantilli și Stavri Brătianu”. (*Ideologie și structuri...*, pp. 347–350).
15. *Sebastian V. Grecianu*, consul general al României la Odessa.
16. Și în Delta Dunării, soldații ruși, împreună cu dezertorii români și agitatori ai lui Racovski atacau armata și autoritățile române. La Odessa și la Bolgrad [Cetatea Albă] — notifica I.I.C. Brătianu, la 10 ianuarie într-o telegramă către reprezentantul României la Paris — membrii ai Parlamentului, ofițeri și funcționari români au fost arestați”. (*Ideologie și structură...*, p. 54).
17. În noaptea de 10/11 ianuarie 1918, Divizia a 11-a infanterie și Regimentul 2 Roșiori, sub comanda generalului Ernest Broșteanu, au pătruns în Basarabia, oprindu-se pe linia Leova-Vorniceni-Verzeri-Cebanca. (Marin C. Stănescu, *op.cit.*, p. 68).
18. *Osvald Todoreanu* (1869–1938), jurist, cunoscut avocat ieșean, tatăl scriitorilor Ionel și Păstorel Teodoreanu.
19. *Richard von Kühlmann*, ministrul Germaniei la București, renumit prin purtarea sa ușuratică în Capitala ocupată.
20. La 13 ianuarie 1918, Sovietul Comisarilor Poporului de la Petrograd a hotărât ruperea relațiilor diplomatice cu România și expulzarea reprezentanților autorităților române. „Tezaurul României aflat în păstrare la Moscova — se spunea în declarația dată în acea zi — se declară intangibil pentru oligarhia Română. Puterea sovietică își asumă răspunderea de a păstra acest tezaur pe care îl va preda în mâinile poporului român.”

Prin aceeași decizie generalul Scerbacev „este declarat dușman al poporului rus și pus în afara legii.” (*Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova. Documente*; cuvânt înainte: prof. univ. dr. Mugur Isărescu; comentariu istoric și ediție: Cristian Păunescu, Marian Stefan, București, 1999, pp. 44–45).

21. *Daniel Ciugureanu* (1885–1950), medic basarabean, luptător pentru Unirea cu România. La 16 ianuarie 1918, Sfatul Țării l-a ales președinte al Guvernului.
22. Boșofil, aici, și în alte locuri în text, „germanofil”, în sens peiorativ.
23. Într-o convorbire cu generalul Berthelot, la 19 ianuarie 1918, I.I.C. Brătianu, după ce i-a expus condițiile grele în care se află România (starea conflictuală cu guvernul bolșevic de la Petrograd, foametea din țară, munițiile insuficiente) conchide: „În aceste condiții ce putem face? Prin urmare, pacea? Îmi repugnă și vreau să sper că va interveni un fapt nou, că voi putea reține cât mai mult timp posibil pe frontul nostru diviziile inamice care se găsesc acolo. Războiul nu l-aș putea relua pentru că asta ar însemna un inevitabil dezastru. Germanii vor arunca cu certitudine asupra noastră diviziile necesare pentru a ne distruge și atunci ce va rămâne? O Românie anemică, fără drepturi, fără guvern favorabil Antantei, în mâinile germanogililor rămași la București. Nu văd decât o soluție și anume de a intra în negocieri cu Germania și a le face să dureze cât mai mult timp posibil”. (Colectiv, *România în anii primului război mondial*, București, 1987, p. 437).
24. Vasile Cijevschi (1880–1931), membru al Sfatului Țării în Comisia de Drept și în Comisia de Redactare.
25. Semnificația aparte a zilei de 24 ianuarie 1918 era relevată și în articolul „Să ne bucurăm și noi!”, publicat în acea zi de Vl. Cazaculiu, în ziarul *România Nouă*, scos de Onisifor Ghibu la Chișinău: „Acum când mama noastră România, făcându-și sfânta sa datorie față de noi, a pus mâna sa sănătoasă și vitează pe pământul nostru, ca să ne mai cumișim și să ne lepădăm de toate gândurile și faptele rele, noi românii basarabeni, pe care Revoluția și anarhia rusească nu ne-a stricat, trebuie să ne bucurăm și să aducem laudă și mulțumiri Domnului în ziua de 24 ianuarie.” Să ne lepădăm de gândurile proaste și netrebnice că numai trăind cu Rusia vom putea fi slobozi și fericiți. Așa nu poate să gândească nici un om cu mintea sănătoasă și cu înțelegerea vieții, ci numai un om cu mintea și cu simțurile dobitocești, care nu poate înțelege decât ce apucă cu mâna și ce vede cu ochii în jurul său. Trebuie să pricepem că mai mult cu Rusia nu putem trăi și că Basarabia noastră nu poate trăi singură. (...) Dacă în ziua aceasta mare de 24 ianuarie, noi nu vom fi încă cu totul uniți cu mama noastră România, trebuie să fim toți românii uniți cu inimile și în simțirile noastre. Dumnezeu însuși ne cheamă la unire și trebuie să îndeplinim dorința lui și datoria noastră. Să știm că unde-i unirea, acolo-i și puterea, dreptatea și fericirea! În ziua aceasta sfântă și noi moldovenii din Basarabia să strigăm cu toată inima curată:
 «Trăiască România Nouă!»” (Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, ediție de Marian Radu, București, 1967, pp. 153–156).
26. Guvernul format la 29 ianuarie 1918: Alexandru Averescu, președinte de Consiliu și Afaceri Străine; Constantin Sărățeanu, Interne; Fotin Enercu, Finanțe și ad-interim la Agricultură și Domenii; Constantin Argetoianu, Justiție; Matei Cantacuzino, Instrucție și Culte; Constantin Iancovescu, Război și Materiale de Război; Ion Luca Niculescu, Industrie și Comerț; Ioan Culcer, Lucrări Publice. (Ion Mamina, *Monarhia Constituțională în România*, București, 2000, p. 321).

10. Februarie 1918. Despărțirea

1. *Onifisor Ghibu* (1883–1972), istoric, pedagog, profesor universitar la Cluj, membru corespondent al Academiei Române (1919). În anii războiului a depus o intensă activitate în slujba realizării unității naționale. În Basarabia, a contribuit la înființarea de școli în limba română, a fondat revista *Școala moldovenească*, ziarele *Ardealul în Basarabia* și *România Nouă*, prima publicație de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor.
2. *Constantin Istrati* (vezi nota 36, p. 361), după ieșirea din Guvernul I.I.C. Brătianu, plecase în Franța pentru a susține în cercurile intelectuale, politice, culturale cauza românilor.
3. *Radu R. Rosetti* (1877–1969), general și istoric român, membru al Academiei Române (1934). În timpul războiului a fost ofițer de stat major la Marele Cartier General și comandant al Regimentului 47 infanterie, participant la grelele lupte din vara anului 1917. Perioada războiului este evocată în vol. *Mărturisiri* (1914–1919), ed. Maria Georgescu, București, 1999.
4. *George Topârceanu* (1886–1937), poet și prozator, membru corespondent al Academiei Române (1936). A căzut prizonier în luptele de la Turtucaia (1916).
5. *Curlanda* — provincie baltică (în Letonia, la nord de golful Riga), din 1975 stăpânită de Rusia; în februarie 1918 a fost ocupată de germani.
6. C. Argetoianu consemnează astfel însărcinările primite de cei trei: „Păpiniu trebuia să obție o amânare a negocierilor, sub diverse pretexte, de cel puțin 15 zile (în ce privește târăgânarea negocierilor era și Averescu de acord cu Brătianu) și să se agate de nevoia așteptării lui Mișu. Mitileneu era însărcinat să ia contact cu lumea politică din București, cu marghilomanii și cu carpiții să vadă în ce ape se adăpau și ce știau despre intențiile nemților — iar colonelul Ressel urma să negocieze o întrevvedere personală cu Mackensen pentru Averescu”. (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. IV, partea a V-a, p. 140).
7. Din memoriile lui Al. Marghiloman, rezultă că liderul conservator era la curent cu mersul tratatelor, având contacte permanente cu germanii. „În acele momente așa de tragice — scrie Sabina Cantacuzino — Marghiloman dădea un dejun lui Czernin și Kühlmann, crezând că va obține printr-o astfel de *favoare* condițiuni mai bune. Nimic mai caracteristic și mai caraghios decât descrierea acestei inconștiențe în propriile lui memorii, atât de inoportun publicate după moarte”. (Sabina Cantacuzino, *op.cit.*, vol. II, p. 149).
8. *Vasile Stroescu* (1845–1926), mare filantrop basarabean, sprijinitor al uniunii cu România. A donat importante sume pentru așezăminte religioase, instituții culturale din Transilvania, guvernului de la București, școlilor din Basarabia. Membru de onoare al Academiei Române (1910).
9. Întâlnirea cu Mackensen a avut loc la 6 februarie, la Buftea. Averescu, notează C. Argetoianu, a primit asigurări privind „chestiunea dinastică (...) o chestiune internă a României”, de armată „nu se va atinge niciunul”, „o strîmtă colaborare economică”.
În ceea ce privește problemele teritoriale, Mackensen a precizat: „Veți da Cadrilaterul și veți primi o rectificare la granița Vechii Dobroge, *alt-ceva nimic*. Am studiat problema din punct de vedere etnografic, cedați

numai teritorii locuite de bulgari sau de tătari. Veți lua foarte probabil Basarabia. Veți ieși măriți din război. Germania nu vrea nici să vă reducă, nici să vă umilească — vrea să revie la vechile relațiuni de prietenie cu țara dvs., cu care s-a înțeles atâta vreme foarte bine". (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. IV, partea a V-a, p. 152).

10. Anghel Saligny (1854-1925), mare inginer român; membru al Academiei Române (1892). A construit numeroase căi ferate, poduri (cel de la Cernavodă), a modernizat podurile și docurile din Brăila, Galați, Constanța.
11. Petru Flor (1867-1940), medic (de plasă, secundar, al orașului Piatra Neamț, inspector sanitar general). A îngrijit-o pe Elena Cuza (1825-1909), soția primului domnitor al Principatelor. A lăsat interesante pagini de însemnări, inedite, privind sfârșitul soției domnitorului Unirii din 1859.
12. Gh.Gh. Mârzescu colabora în mod constant în paginile oficiosului P.N.L., *Mișcarea*. Articolele, conform uzanțelor vremii, erau nesemnate. O eventuală cercetare a colecției ziarului *Mișcarea* ar putea aduce relevante contribuții privind publicistica acestui talentat mânăitor de condei. Articolul la care se referă a apărut în *Mișcarea* din 13 februarie (respectiv 12 februarie, știind că ziarele se antedatau:). Gh.Gh. Mârzescu, în linia gândirii lui I.I.C. Brătianu arăta că situația dificilă în care se afla România „ne dă drepturi mai mari în apărarea intereselor noastre permanente. Ea crează în rândurile Aliatilor noștri convingerea și mai puternică a menirii statului român și deci a ajutorului ce trebuie să ne dea și în viitor, iar în rândurile vrăjmașilor conștiința unor limite care nu trebuie depășite în propriul lor interes". (*Fruntea sus*, în *Mișcarea*, 13 februarie 1918).
13. N. Lupu-Kostaki (Costache, Costachi, 1898-1946), om politic, jurist și publicist. Încă înainte de retragerea în Moldova, a primit din partea guvernului român, prin decizia ministerială nr. 82369, din 11 octombrie 1916, semnată de V.Gr. Morțun, ministru de Interne, însărcinarea de a rămâne în Capitală, pentru a gira postul de secretar general al Ministerului de Interne. La Cabinetul de manuscrite al Bibliotecii Academiei Române se păstrează însemnări memorialistice ale sale referitoare la acea perioadă. Unele fragmente, *inedite*, le-am prezentat în *Magazin istoric* (nr. 8-10/1992).
14. Duiliu Zamfirescu (1858-1922), romanicer și diplomat român, membru al Academiei Române (1909). Simpatizant al lui Al. Averescu, redactor al ziarului acestuia *Îndreptarea*.
15. În memoriile sale, N. Lupu-Kostaki notează: „La 27 februarie [stil nou] contele Czernin a fost primit la Răcăciuni de M.S. Regele în trenul regal cu care venise de la Iași, însoțit de primul său ministru, generalul Averescu. Nimeni nu poate tăgădui cât de dureroase au fost clipele prin care a trecut suveranul când a primit pe contele Czernin, care fusese ultimul ambasador al dublei monarhii la București.
La 28 februarie — continuă N. Lupu-Kostaki — la Șosea fiind cu P.P. Carp, pentru a lua aer după prescripțiile medicale, vedem venind spre noi trei călăreți: feldmareșalul von Mackensen, contele von Czernin și fratele său, care era ministru la Sofia. Noi eram în dreptul caselor Bibescu, ei veneau de pe aleea călăreților din dreptul Sanatoriului «Elisabeta». Czernin ne spune franțuzește: « Il a pleuré. Il a tout accepté et je reste »" (Ioan Lăcustă, „1916-1918. N. Lupu Kostaki din Bucureștii

ocupati", (*Magazin istoric*, serie nouă, an XXVI, nr. 10 (307), octombrie 1992, p. 57).

16. *Joseph Whiteside Boyle* (1867–1923), locotenent-colonel canadian, cu diferite misiuni în Rusia și România în anii primului război mondial. Prieten și sfătuitor intim al reginei Maria, care credea că „a fost dorința destinului să ne întâlnim”. În ianuarie 1918 s-a aflat la Petrograd, cu rol de dublu agent, „lucrând de ochii lumii pentru ruși, furnizând, în realitate, informații secrete în beneficiul Aliatilor”. (Leonard W. Taylor, *Regele aurului și Regina Maria*, trad. de Aurel Sasu, București, 1996, p. 209).
17. Într-o telegramă trimisă la Iași la 11 ianuarie 1918, C. Diamandi, ministrul român la Petrograd, informa și despre întrevederea lui Boyle cu diplomatul rus: „Colonelul Boyle, având o întrevedere cu Salkind, adjunctul lui Troțki la Afacerile Străine, mi-a spus că încercarea de a explica temeiul măsurilor luate de guvernul român a fost nu numai infructuoasă, dar că el are impresia că întreaga tentativă de acest gen nu va putea decât să irite chestiunea. Salkind vorbește despre impresia de complice [text lipsă], de a se informa despre afacerea română pe lângă Racovski. Guvernul maximalist urmărește [text lipsă] în România de-o siguranță implacabilă — anunță revoluția în marș care va răsturna [text lipsă] guvernul”. (*Ideologie și structuri...*, p. 353).
18. C. Argetoianu, participant la Consiliu notează: „În timpul cât au vorbit Brătianu, Take Ionescu, Averescu — generalii au stat liniștiți pe scaunele lor, iar prințul Carol, la dreapta regelui, se frământa pe al lui. Deodată s-a sculat în picioare și cu o voce [care] parcă voia să fie auzit prin ușă din odaia de alături, a răcnit: «Ceea ce se face este o infamie și sper că se va găsi în această țară un om de stat român destul de patriot ca să împiedice pe rege să semneze această pace!» Și a stat jos. Acestea au fost cuvintele exacte ale prințului, notate imediat de mine la fața locului. (...) Regele era jenat, cu mâna tapota genunchiul fiu-său și aplecându-se spre dânsul i-a mormăit ceva la ureche. (...) Singurul calm și nepăsător a rămas Averescu. N-a spus o vorbă, n-a făcut un gest. Ba da, unul: și-a fixat monoculul în ochi și a privit lung la Prinț care, o dată isprava făcută, părea că se mira și el de ce făcuse”. (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. IV, partea a V-a, p. 187).
19. *I. Manolescu-Strunga* (1889–1951), om politic liberal, doctor în științe economice la Paris, membru în consiliile de administrație ale unor instituții financiare și industriale. „Sclavul” lui Al. Constantinescu-Porcul, după cum îl numește C. Argetoianu. Ministru în mai multe rânduri în anii interbelici.
20. *Grigore Trancu-Iași* (1873–1940), avocat și economist. Deputat liberal, apoi fondator al Partidului Muncii, prieten cu Al. Averescu, pe care l-a însoțit o vreme în politica de după război, înscriindu-se în Partidul Poporului, înființat de acesta.
21. Misiunile militare ale Aliatilor au fost silite să părăsească România, la presiunile Puterilor Centrale. *Miscarea* a publicat în ultimele zile ale lui februarie 1918 mai multe articole dedicate Misiunii Militare franceze. „Poporul român — se scria într-un astfel de articol — nu va uita niciodată pe acei care și-au dat sângele pentru noi, pe acei care ne-au ajutat și au luptat alături de noi, pe acei care au trăit laolaltă cu noi zilele cele mai grele, dar și cele mai eroice din istoria noastră, nu va uita niciodată

tă Franța eroică, generoasă și sprijinitoarea neclintită a năzuințelor și a idealurilor noastre". („Plecarea misiunii franceze", în *Mișcarea*, 22 februarie 1918).

22. Un memoriu întocmit de căpitanul Ion Mihalache (viitorul fruntaș național-țărănist) și sublocotenentul Al. Dobrescu, ambii învățători, aflați în Basarabia în februarie 1918, făcea o serie de constatări privind situația din regiune. „Se vedeau aici roadele unei politici îndelungate de rusificare și de dezinformare cu privire la realitățile românești (politică dusă atît de vechile autorități imperiale, cît și de «bolșevici»)." Din constatăriile autorilor memoriului reiese că intelectualii orașelor fuseseră educați numai în limba rusă. Preoții și învățătorii de la țară vorbeau, de asemenea, rusește și cu greu românește. Ei se temeau să-și exprime pe față naționalismul, nefiind siguri de soarta Basarabiei". Printre măsurile propuse de cei doi în vederea îmbunătățirii imaginii României și de a contracara propaganda dușmănoasă se aflau: „trimiterea unor buni învățători, care să-și concentreze, în întruniri publice, activitatea educativă; intensificarea propagandei românești prin răspândirea cunoștințelor de istorie și a cîntecelor naționale; trimiterea din țară a cît mai multe cărți cuprinzând literatură națională; purtarea mai demnă și civilizată a cadrelor din armată și jandarmerie, cît și a funcționarilor publici". (Dan Jumară, „Unionismul în Basarabia. Opinii și concluzii consemnate de I. Mihalache", în *Arhivele Moldovei*, III-IV, 1996-1997, Iași, 1999, p. 173-176).
23. *Radu T. Văcărescu* (1868-1936), deputat, prefect, personaj al lumii monden, apropiat al cercurilor Palatului. Tatăl său, generalul Theodor Văcărescu (1842-1913), a fost un cunoscut diplomat, cu misiuni la Berlin, Bruxelles, Roma și Viena, iar între 1873 și 1882 — mareșal al Curții Regale.
24. *Wekerle Sandor*, prim ministru al Ungariei (august 1917-octombrie 1918).
25. La 20 februarie 1918, C. Argetoianu a semnat la Buftea preliminarile păcii cu Puterile Centrale. Negocierile au continuat și în zilele următoare. „Sunt hotărât să primesc tot", nota el în jurnalul ținut în acele zile. Sâmbătă 24 februarie consemna: „O telegramă de la Averescu întrebă pentru ce s-a impus o carantină misiunilor străine, deși nici o epidemie nu bântuie în Moldova. Totdeodată generalul mă informează că misiunile s-au hotărât să treacă prin Rusia. Ceva mai târziu am primit următoarea depeșă: «Rog cereți a opri pe loc autocamioanele care înaintează de la Reni cu trupe în Basarabia, precum și transporturile pe cale ferată până la scurgerea trenurilor cu misiunile străine. Refuzul acestei cereri ar putea să compromită continuarea negocierilor. Sub nici un cuvânt nu putem admite ca repatrierea misiunilor, admisă prin condițiunile Armistițiului, să fie cătuși de puțin stîrjenită". (C. Argetoianu, *op.cit.*, vol. IV, partea a V-a, pp. 199; 217). Între principalele prevederi ale Tratatului preliminar de pace de la Buftea: Puterile Centrale primeau Dobrogea, până la Dunăre; Austro-Ungaria obținea rectificări de frontieră; condiții economice înrobitoare; demobilizarea parțială a armatei (cel puțin opt divizii); sprijin trupelor Puterilor Centrale în trecerea lor spre Ucraina; încetarea activității misiunilor militare ale Antantei și repatrierea acestora.
26. *Gh. Cantacuzino-Grănicerul* (1869-1937), colonel în acea vreme, comandantul Brigăzii de grăniceri de la Tg. Ocna; decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul". În ultimii ani ai vieții, fruntaș al mișcării legionare.

27. *Constantin Meissner* (1854–1942), pedagog și om politic, membru al „Junimii”; membru corespondent al Academiei Române (1934). Ministrul Industriei și Comerțului (6 mart.–4 iun. 1918).

11. Martie 1918. Unirea

1. *G. Lucasievici*, reprezentantul Guvernului român pe lângă conducerea Republicii Democratice Moldovenești, într-un raport trimis la 10 mai la Iași, relatează cele trăite de demnitarii români arestați din ordinul lui Racovski: „Timp de 22 zile calvarul celor ce avuseseră norocul să cadă sub ordinele de arestare în alb ale lui Racovski este de nedescris. Parlamentari, generali, ofițeri, soldați, funcționari, civili inofensivi, peste 100 la număr, sunt azvârliți prin fundul vapoarelor, prin pușcării, supuși tuturor umilințelor, despuiați de tot ce aveau asupra-le, ca bani și obiecte de valoare”.

G. Lucasievici consemnează și rolul colonelului Boyle care „a adus imense servicii (...) riscându-și viața.” Acesta, când a văzut „brutalitatea cu care compatrioții noștri au fost îmbarcați pe bordul «Împăratului Traian» [vaporul pe care fuseseră transferați de pe «Sinope» — n.n.], cu flegmul americanilor s-a suit și el pe vapor, spunând că nu-și părăsește românii, că-i însoțește la Sevastopol și că îi va pune în libertate de acolo.”

În același raport, *G. Lucasievici*, atrage atenția oficialităților românești asupra pericolului pe care îl reprezintă pe termen lung bolșevismul, în numele căruia taie și spânzură Racovski: „O lume întreagă, molipsită de teoriile subversive, care devin un pericol real pentru ordine din țară și contra căreia ar trebui luate măsurile cele mai energice. Influența acestei propagande mi-a fost dat s-o judec chiar în închisorile în care am fost deținut, în promiscuitatea obișnuită acestui gen de adăpost. Fie teama regimului impus, fie revolta sinceră în contra unor obișnuite nedreptăți ale sistemului nostru de guvernământ, fie simpla lașitate omească, am văzut dându-se dreptate acțiunii lui Racovski. Mai erai încă coprins de un trist sentiment de descurajare constatând lipsa de energie morală la chiar acei care, în forma noastră socială, cu un rol conducător în activitatea civilă și militară.

Trăind de aproape această viață, în contact cu propovăduitorii revoluționari, constatând influența lor ușoară asupra maselor inculte, pot judeca cu mai mare îngrijorare decât cei ce asistă de departe la desfășurarea evenimentelor, cât de spinoasă va fi în viitor guvernarea administrarea popoarelor.” (*Ideologie și structuri...* pp. 389–391).

2. *Grigore G. Cantacuzino* (1873–1930), economist, jurist și gazetar român; deputat și senator conservator; ministru al Industriei și Comerțului (4 iunie–24 oct. 1918).
3. *Simion Mehedinți* (1869–1962), geograf și etnograf român, profesor universitar la București; membru al Partidului Conservator; membru al Academiei Române (1915). Ministru de Culte și Instrucție (6 mart.–24 oct. 1918).
4. *Mihail N. Săulescu* (1861–1929), economist și jurist român; membru al Partidului Conservator; ministru de Finanțe (6 mart.–3 sept. 1918).
5. *Constantin Hârjeu* (1856–1928), general; ministru de Război (6 mart.–24 oct. 1918).

6. *Nicolae Ghika-Comănești* (1875-1921), jurist, membru al Partidului Conservator; ministrul Lucrărilor Publice (21 mart.-24 oct. 1918).
7. *Dimitrie Dobrescu* (1852-1934), membru fondator al Partidului Constituțional (1891), al junimiștilor, apoi al celui Conservator; deputat și senator; ministrul Justiției (6 martie-4 iunie 1918).
8. Într-un discurs din 1920, Al. Marghiloman avea să mărturisească: „M-am găsit câine credincios pe treapta Dinastiei.”
Și regele Ferdinand recunoștea: „Eu am făcut apel la Al. Marghiloman, căci dintre oamenii politici rămași la București el este cel care poate avea cel mai mare succes în apărarea intereselor de conservare a țării și a tuturor instituțiilor.” (Constantin I. Stan, *op.cit.*, pp. 122-123).
9. *Alexandru Tzigara-Samurcaș* (1872-1939), profesor de istoria artei, colecționar, director al Fundațiilor Regale. În anii ocupației germane, a fost prefect al Poliției Capitalei, colaborator apropiat al autorităților inamice.
10. *Mișcarea*, devenit acum ziar de opoziție, suportă aproape zilnic intervenția cenzurii. În paginile sale apăreau în mod constant obișnuitele spații albe, marcând știrile, fragmentele de articole sau comentarii suprimate de cenzură. „Ziarele din Moldova erau strașnic de cenzurate”, nota o martoră a vremii (Sabina Cantacuzino, *op.cit.*, vol. II, p. 161).
11. Era în vigoare Constituția din 1866, al cărei art. 7 prevedea, inițial: „Însușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile. Numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea.”
În 1879, la 6 octombrie (Camera), 11 octombrie (Senatul) și 13 octombrie, prin promulgare, articolul 7 era modificat, precizându-se „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.”
Se aduceau astfel înlesniri privind împământenirea străinilor, cerute de marile puteri (incitate de Germania) la Congresul de pace de la Berlin, din 1 iunie-1 iulie 1878.
12. La 9 martie, la palatul Cotroceni, din București, au început tratativele de pace între România și Puterile Centrale. Delegațiile erau conduse de Al. Maghiloman (România), Richard von Kühlmann (Germania), Otto von Czernin (Austro-Ungaria), Vasili Radoslavov (prim ministru, Bulgaria), Talaat Pașa (mare vizir, Turcia).
Delegații români au fost primiți de populația bucureșteană cu emoționante semne de afecțiune. „Când pentru prima oară am zărit într-o birjă cu coșul ridicat uniformă română pe Calea Victoriei în dreptul Academiei — notează Sabina Cantacuzino, am oprit caii și am strâns mâna ofițerului pe care nu-l cunoșteam, spunându-i fericirea mea să văd un ofițer român. Era și el mișcat până la lacrimi când îmi zise: «Sunteți a treia doamnă care mă oprește în drum ca să-mi spună aceleași cuvinte. Dar, vedeți, mi-au luat sabia.» Într-adevăr, îi dezarmase.” (Sabina Cantacuzino, *op.cit.*, col. II, p. 159)
13. *Erich von Ludendorff* (1865-1937), general, șeful Cartierului General al armatei germane.
La 12/25 martie 1918, germanii au declanșat o puternică ofensivă pe direcția Amiens. Parisul este bombardat, de la mare distanță, cu gigantul tun „Dicke Bertha”.
14. În a doua jumătate a lunii martie 1918, Al. Averescu a inițiat înființarea unui partid nou, „în care masele necăjite să-și poată pune nădejdea și

de la care să poată aștepta în liniște îndreptarea." Și-a intitulat formațiunea Liga Poporului, cu deviza „muncă, cinste, legalitate”. Organul de presă era ziarul *Îndreptarea*, apărut la 1 aprilie 1918.

La 17 aprilie 1920 și-a luat numele de Partidul Poporului.

15. Articolul 31 din Constituția din 1866 prevedea: „Toate puterile Statului emană de la națiune care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituția de față”.
16. Ziarul *Mișcarea*, datat 15 martie 1918, publică articolul „Surogatul lui Racovski sau bulgarismul român?”, în care, de fapt, este contopit articolul scris de Gh.Gh. Mârzescu (și cules cu un corp de literă) cu cel al lui I.I.C. Brătianu, cules cu un alt corp. Astfel de semnalări — rare, din păcate — ar putea duce la identificaera multor articole cu care liderul liberal a colaborat în presa vremii și care, nesemnate, conform uzanțelor vremii, au intrat în anonimatul publicisticii partizane. În articolul său, I.I.C. Brătianu ridiculiza intenția lui Al. Averescu de a înființa Liga Poporului, în acele momente foarte grele pentru țară. „A păstra galoanele de general activ și a întreprinde acțiunea politică cu aluzii străvegie la adresa Regelui, sub comanda căruia se află și căruia i-ai jurat credință — scrie Brătianu — înseamnă că, stăpânit de preocupări personale, nu-și dă seama de actul sperjur ce comite, de ceea ce doarește ca român și ca ostaș acestui Rege, martirul ideii unității noastre naționale.

A bate la ușa tuturor oamenilor pentru a-ți înjgheba un partid politic cu care să cucerești țara; a căuta să regulezi în oștire partizanii pe care nu-i găsești aiurea; a scoate amoralii din închisori pentru a-i pune în fruntea ziarelor care să te susție; a te închina tuturor grupărilor politice pentru a-ți oferi șefia; a trece cu aceeași ușurință de la o extremă la alta și a te mulțumi cu media pe care ți-o poate da într-o ligă temporară, fără măsurile oricărei grupări politice sau caracterele acelor care cred că tot ce zboară se mănâncă, înseamnă a întreprinde o acțiune neserioasă și nedemnă și primejdioasă”.

Termenul de „bulgarism” este dat după numele generalului francez *George Boulanger* (1837–1991), ministru de Război în 1861; compromis de intrigile politice în care se aventurase, s-a sinucis.

17. Montdidier, localitate franceză, în Somme, la cca 35 km de Amiens.
 18. „Manevra de la Flămânda”, încercare de contraofensivă a trupelor române în Dobrogea conduse de generalul Al. Averescu. După un succes inițial, acțiunea a fost oprită și trupele mutate pe frontul din Carpați (18–22 septembrie 1916).
 19. *Sebastian Moruzi* (1865–1950), fratele Mariei Moruzi, prima soție a lui I.I.C. Brătianu, mama istoricului Gh. I. Brătianu.
 20. *Emanoil Pantazi*, comandor român, arestat de bolșevici la Odessa, eliberat de Racovski în schimbul unei garanții de 50000 ruble.
 21. *Artur Stavri* (1869–1928), jurist și poet, politician liberal, prefect de județ.
 22. În însemnările sale Gh.Gh. Mârzescu face dese referiri la Jockey-Club. Era o asociație a elitei aristocratice românești, fără coloratură politică. Membrii ei erau uniți de „pasiunile pentru cai și curse, dar și conștiința apartenenței la elita societății”.
- Jockey-Clubul a fost înființat în același an, 1875, la Iași și la București. (Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească. 1866–1900*, București, 1998, pp. 136–141).

23. *Dimitrie D. Pătrășcanu* (1872–1937), profesor de istorie, autor de manuale școlare, prozator, dramaturg. A făcut parte din cercul *Vieții Românești*. Apropiat al lui C. Stere, a rămas în Bucureștii ocupați, colaborând la *Lumina*. Tatăl militantului comunist *Lucrețiu Pătrășcanu*.
24. *Constantin Brăescu* (1873–1928), român basarabean, colonel în armata țaristă. În 1917, a fost numit comandant al Regimentului moldovean de cavalerie. Ministru de Război (cu grad de general) în Guvernul Republicii Moldovenești.
25. *Gurie Grosu* (1877–1943), arhiereu, luptător pentru drepturile românilor basarabeni. A fost ministru al Cultelor în Guvernul provizoriu de la Chișinău. La 4 iulie 1918, Sf. Sinod din București l-a ales arhiereu-vicar al Mitropoliei Moldovei, apoi arhiereu-vicar al Arhiepiscopiei Chișinăului (1919), iar la 28 aprilie 1928 mitropolit al Basarabiei. A făcut parte din numeroasa delegație de fruntași politici de la Chișinău, condusă de I. Inculeț, președintele Sfatului Țării, primită oficial la Iași, în cadrul unor impresionante solemnități.
26. La dejunul oficial de la Palat, regele a salutat astfel unirea Basarabiei și delegația venită la Iași: „Vă salut pe voi, frați de peste Prut. Voi sunteți aceia care ați înțeles sentimentul ce demult domnea în inimile fraților noștri moldoveni ai Basarabiei; l-ați înțeles așa de bine, că azi putem vorbi unii cu alții și ca frați și ca prieteni.

Microalbum

Gheorghe Mârzescu (1834-1901)

Gh.Gh. Mârzescu

Gh. Mârzescu (1834–1901) împreună cu fiul Gh.Gh. Mârzescu

Gh.Gh. Mârzescu, împreună cu fiica, Eliza și fiul, George

Gh. Mârzescu, împreună cu fiul Gh.Gh. Mârzescu

Gh.Gh. Mârzescu împreună cu soția, Zoe,
fiul, Georgel și fiica, Eliza

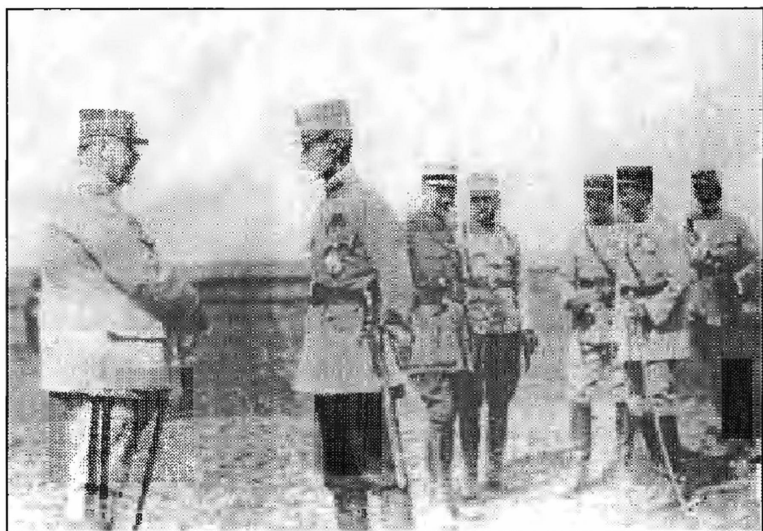
Gh.Gh. Mârzescu

Zoe Mârzescu, împreună cu fiul, Georgel (1907–1968)

Generalul Scerbacev (mijloc)

Generalul Berthelot (stânga) și Al. Averescu

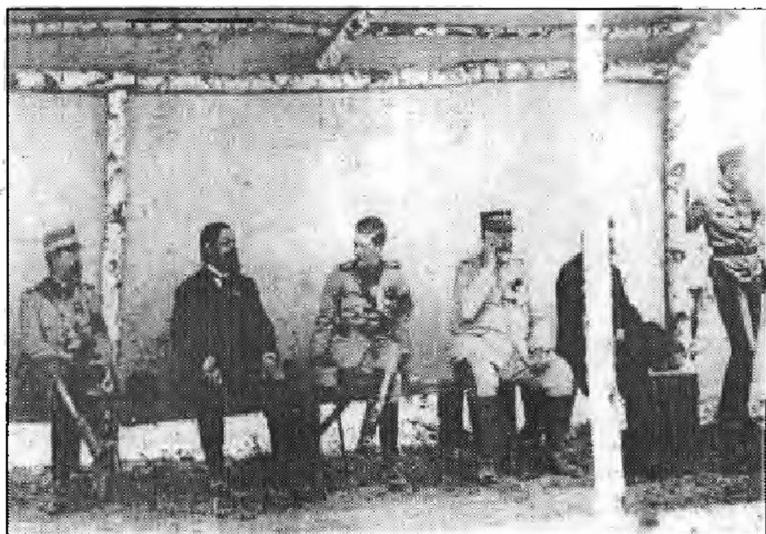
Berthelot și generalul Eremia Grigorescu (dreapta)

I.I.C. Brătianu, Berthelot, generalul Prezan Albert Thomas

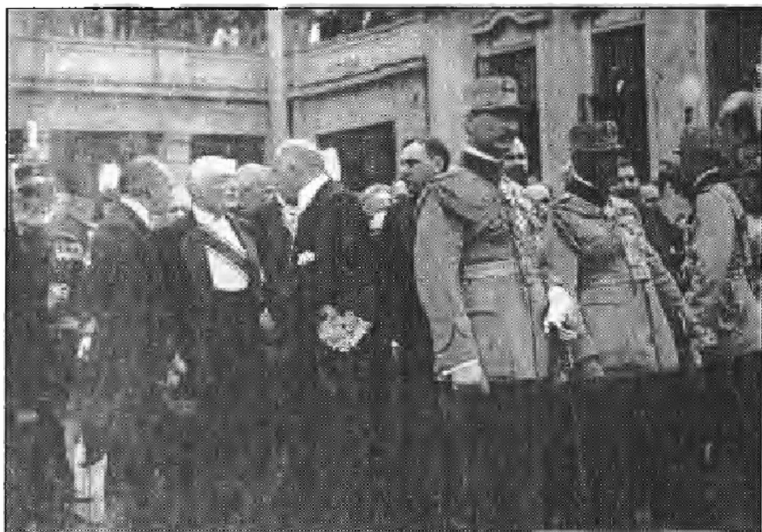
Trupe revoluționare ruse într-un oraș românesc

Regele Ferdinand, A. Thomas, principele Carol, generalul Berthelot

Colonelul Pétin (stânga)

Gh.Gh. Mârzescu (al cincilea din stânga)

Gh.Gh. Mârzescu (primul din stânga, rândul doi), împreună cu un grup de apropiați, între care C. Ster și Al. Brătescu-Voinești

Soldați români spre linia frontului

Barbu Știrbei

Regina Maria și principesa Mignon

Dr. C. I. Istrati

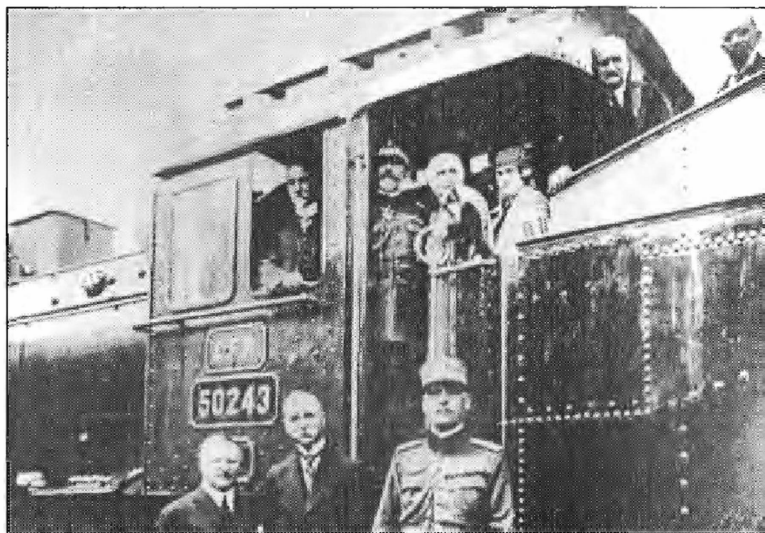
Vintilă Brătianu

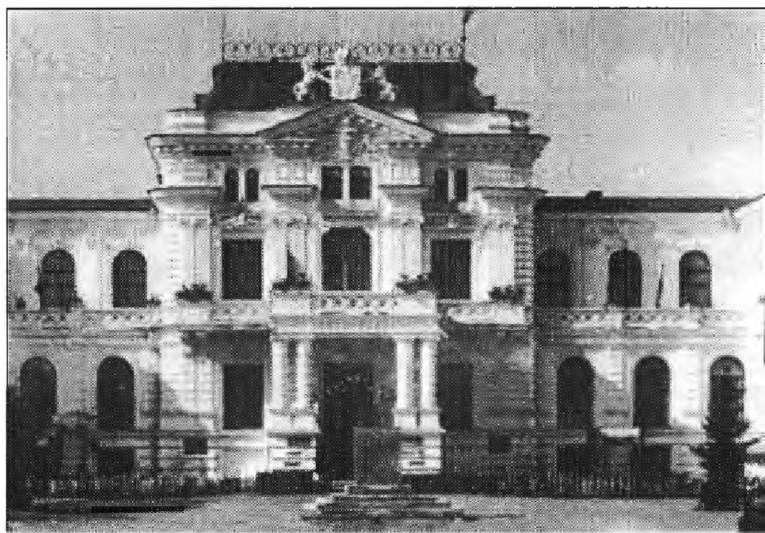
Regele Ferdinand și regina Maria

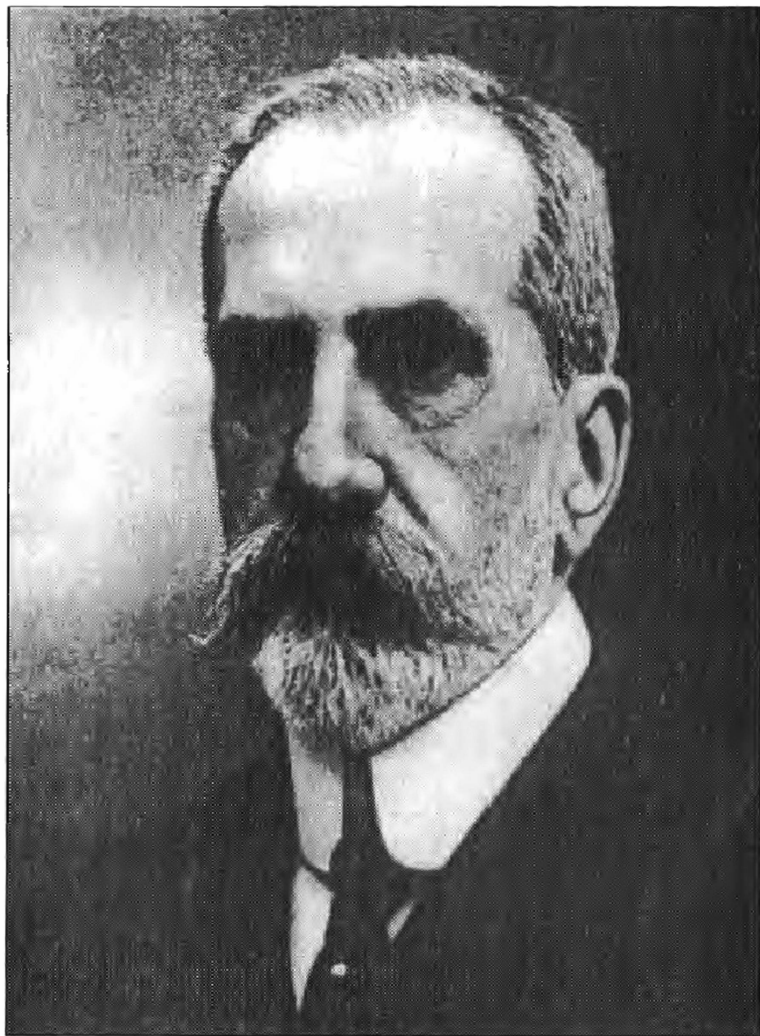
Regina Maria și principesa Ileana între orfani de război

Al. averescu, Ferdinand, Maria și principesa Ileana

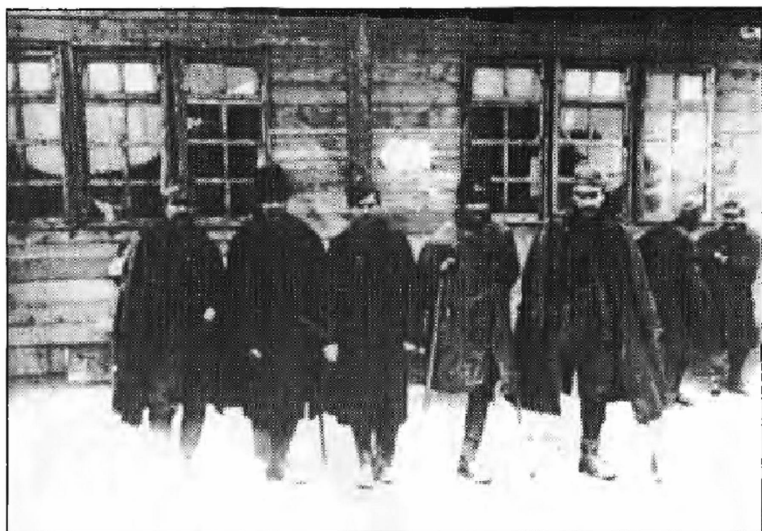
Palatul Sfatului Țării

Mihail Pherekyde

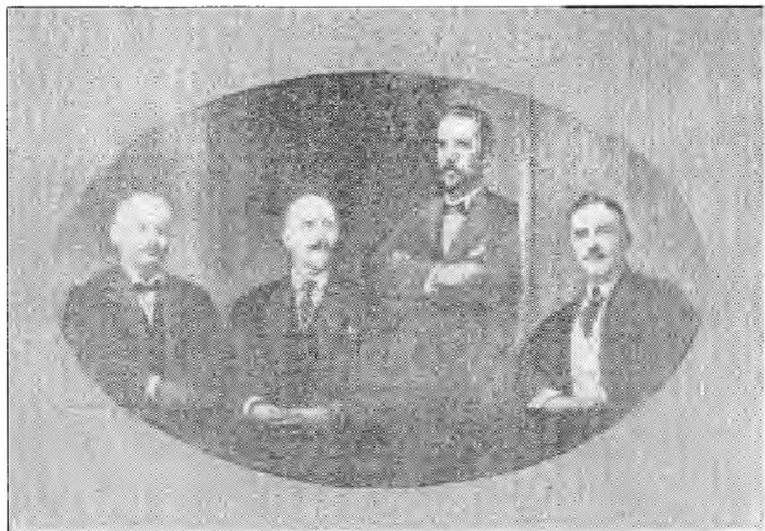
Prizonieri germani

Prizonieri români sosiți din lagărele din Austro-Ungaria
(15 martie 1918)

I. I. C. Brătianu

Delegația bănățeană venită la Iași spre a anunța
unirea Basarabiei cu România: Ștefan Ciobanu, I. Pelivan,
Pan Halippa, Al. Ciugureanu (de la stânga la dreapta)

C. Diamandi (al doilea din stînga) în momentul
arestării sale de către bolșevici

Cuprins

Cuvinte lămuritoare / 5

1917

1. Mai 1917. Incitarea / 37
2. Iunie 1917. Reconstituire / 50
3. Iulie 1917. Alerta / 58
4. August 1917. Evacuarea / 70
5. Septembrie 1917. Gălbinarea / 121
6. Octombrie 1917. Ruperea / 127
7. Noiembrie 1917. Armistițiul / 139
8. Decembrie 1917. Teroarea / 153

1918

9. Ianuarie 1918. Demisia / 189
10. Februarie 1918. Despărțirea / 233
11. Martie 1918. Unirea / 280

Anexe

- A. 1921. Turneu liberal în Transilvania / 303
 - B. Amintiri din copilărie
 1. Ascanio în casa lui Alecsandri / 319
 2. Nicu Codreanu și Slănicul / 327
 - C. La Iași în casa părinților, George Gh. Mârzescu / 338
- Note / 347*

Microalbum

Nu urmăresc, vă asigur, să lovesc în credință sau să pângăresc idealul vreunui partid politic, oricare ar fi el. Pentru ceea ce lupt și voi lupta cât puterile îmi vor permite e ca organizațiunea politică și socială a Statului nostru să fie aceea care corespunde intereselor și tradițiilor noastre, voinței libere a poporului românesc, iar nu aceea pe care voiește să ni-o impună o mână de oameni, care servesc interesele vrășmașilor țării, sau care voiesc să realizeze vedențiile utopice ale iluminatilor lumii. Am așteptat veacuri întregi pentru ca pământul acesta românesc, îmbucălătit de vitregia soartei, să-l vedem întregit și să-l dăm rodniciei brațelor românești muncitoare; am așteptat veacuri întregi, întreținând scânteia vie a sentimentului național în sufletul poporului nostru, pentru ca să trăim ceasul mântuirii de azi. Nu vom pustii într-o singură zi și pământul și sufletele noastre, pentru a le da pradă experiențelor sociale și politice ale acelor care au dovedit că pot distruge fără a putea clădi ceva.

Domnilor, oricare ar fi credințele grupurilor care compun Parlamentul, sunt trei idei de care aproape unanimitatea acestei Adunări este legată: ideea națională, ideea monarhiei constituționale și ideea evoluțiunii democratice.

GHEORGHE GH. MĂRZESCU

(Cuvântare în Adunarea Deputaților,
11 februarie 1920)

ISBN 973-669-069-5

9 789736 690693 >